

Doktori (PhD) értekezés

Holmár Zoltán

2019

Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Holmár Zoltán

**Első világháborús emlékművek
Szabolcs és Szatmár vármegyékben a két világháború között
(1918-1938)**

A Doktori Iskola vezetője:

A Bölcsészettudományi Doktori Tanács elnöke:

Témavezető:

Prof. Dr. Papp Klára egyetemi tanár

Prof. Dr. Hoffmann István egyetemi tanár

Prof. Dr. Püski Levente egyetemi tanár

Debrecen, 2019

**ELSŐ VILÁGHÁBORÚS EMLÉKMŰVEK SZABOLCS ÉS SZATMÁR
VÁRMEGYÉKBEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT (1918-1938)**

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Történelemtudományok tudományágban

Írta: Holmár Zoltán okleveles történelemtanár és az inkluzív nevelés okleveles tanára

Készült a Debreceni Egyetem Történelmi és Néprajzi doktori iskolája
(történelem programja) keretében

Témavezető: .....
Prof. Dr. Püski Levente
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....

A doktori szigorlat időpontja: 200.....

Az értekezés bírálói:

Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A bírálóbizottság:

elnök: Dr. ....
tagok: Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....
Dr. ....

A nyilvános vita időpontja: 200.....

Én Holmár Zoltán teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

.....
Holmár Zoltán

I. TARTALOMJEGYZÉK

Tartalom

II. BEVEZETŐ	9
III. A KUTATÁS CÉLJAI ÉS MÓDSZEREI.....	11
Kutatástörténet	11
A kutatási kör céljainak meghatározása.....	18
A helységnevek meghatározásának kérdésköre	23
IV. A HŐSI EMLÉKMŰÁLLÍTÁS TÖRTÉNETE.....	33
A hősi emlékművek helye az emlékezetpolitikában	33
A hősi emlékek törvényi háttere	40
A hősi emlékművek típusai	49
Az országzászló mozgalom hatása a hősi emlékművekre	56
A hősi emlékművek alkotói	60
Hősi emlékmű állítási mozgalom Szabolcs és Szatmár vármegyében	70
A hősi emlékművek avatási ünnepségei Szabolcs és Szatmár vármegyében	81
V. A HŐSI EMLÉKMŰVEK TÖRTÉNETE SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN.....	87
Viss	87
Nyírábrány.....	91
Újfehértó	93
Tornyospálca	95
Kótaj	99
Nyírbátor	106
Dombrád	111
Polgár	116
Gáva.....	121
Bököny.....	125
Záhony és Győröcske.....	129

Tiszanagyfalu	130
Nyírpazony	132
Nyíregyháza	132
Besenyőd	147
Nagykálló	148
Kállósemjén	150
Nyírlugos	153
Komoró	154
Szabolcsveresmart	155
Nyíribrony	156
Büdszentmihály	158
Kálmánháza	165
Tiszadada	168
Prügy	170
Demecser	171
Tiszadob	174
Apagy	177
Tiszabercel	179
Nyírgelse	182
Szabolcsbáka	184
Nyírkarász	185
VI. A HŐSI EMLÉKMŰVEK TÖRTÉNETE SZATMÁR VÁRMEGYÉBEN	187
Jánk és Majtis	187
Fehérgyarmat	189
Túristvándi	195
Nyírcsaholy	196
Kisar	199

Milota	200
Tiszakóród	202
Nyírmeggyes.....	205
Gebe	210
Komlódtótfalu	212
Vámosoroszi.....	213
Cégénydányád	214
Mérk	216
Panyola	217
Tisztaberek	219
Ura.....	219
Csengerújfalu.....	221
Nagyszekeres.....	222
Nagygéc	224
Szamosújlak	226
Csenger.....	228
Tizzaszalka	232
Penészlek.....	236
Penyige	237
Nábrád.....	238
Mátészalka	240
Nagyhódos.....	248
Nagyar	249
Szamosszeg.....	251
Kölcse	257
Szatmárcseke.....	258
Tarpa	260

VII. ÖSSZEGZÉS	262
VIII. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK.....	266
IX. KÉPMELLÉKLET	276

II. BEVEZETŐ

Hazánkban a legkisebb településtől kezdve a fővárosig már-már megszámlálhatatlan szobor, dombormű, emlékoszlop, sírhant vagy kereszt állít emléket az első világháborúban elesett magyar katonák emlékének. Bármerre is járunk az országban, mindig találkozhatunk velük a legkisebb községek templomai mellett, vagy éppen azok falain, a városok terein, vagy éppen iskolák, állomások és gyárak épületeiben. Gyakran nem tulajdonítunk ezeknek a monumentumoknak komolyabb jelentőséget, hiszen mindennap elsétálunk mellettük, ám egy városlakó vagy a falu szülőtte ezekből az emlékművekből ismerheti meg az adott település történetének egy szeletét, valamint a világi szobrászatot és annak tárgyait. Jártunkban-keltünkben nem kerülhetjük el a találkozást ezekkel a tereken álló alkotásokkal, amelyek elesett déd- vagy ükapáink, családtagjaink, távolabbi rokonaink tiszteletére állítanak emléket, ahol egykori politikai nagyjaink szónokoltak és ahol napjainkban is a névtelen hősöket formáló szobrok buzdítanak harcra minket, kései utódokat.

Az első világháborús emlékművek mennyiségéből kifolyólag nagy erőfeszítésbe kerülne megtekinteni az országban az összes emléket, ezért az internet segítségével egy részüket digitálisan vagy virtuálisan körbejárhatjuk. Azonban a világháló rengetegében nem mindig könnyű eligazodni, sőt bizonyos források olykor félrevezethetnek, vagy félretájékoztathatnak minket. A hősi emlékművekkel kapcsolatos társadalmi viszonyulás sem egyforma, ugyanis míg egy kisebb település számára az emlékmű sokszor az egyetlen környezetükben található köztéri alkotás, addig a nagyvárosi ember minden nap akár több szoborral vagy emlékművel is találkozhat.

A világháborús emlékekkel kapcsolatos politikai viszonyulás sem volt mindig egységes az elmúlt több mint 100 esztendőben. Már a két világháború közötti időszakban is egy fokozatos átmenet figyelhető meg, hiszen a politikai vezetés egyre nagyobb mértékben avatkozott be a világháborús köztéri alkotások létrehozásába, így a Horthy-korszak végére a kegyeleti indíttatással szemben a monumentumok politikai, propaganda jellege egyértelműen hangsúlyosabbá vált, csökkentve ezáltal az első világháborús hősi emlékműveknek a jelentőségét, és növelve a revízió szerepét.

A második világháborúban elesett hősök tiszteletére, a kiépülő szocialista politikai berendezkedés miatt nem lehetett az országban méltó módon emléket állítani, így a legtöbb esetben a községek és városok a már meglévő első világháborús emlékműveket egészítették ki újabb emléktáblákkal. 1949-től a Rákosi-diktatúra már nem támogatta egyik világháború

emlékműveinek a felállítását sem, hanem inkább a szovjet emlékművek tömeges felállításában játszott komolyabb szerepet. Az 1956-os forradalmat követően – ha nem is nagy számban – ismét lehetőség nyílt hősi emlékművek emelésére, de komolyabb változást már csak a rendszerváltás hozott a világháborús emlékjelek tekintetében.

Az elmúlt évtizedek politikai változásait és az idő megpróbáltatásait kibírták ezek az emlékművek. Különösen a kisebb falvak, de még a városi rangra emelt települések lakói is mindig ügyeltek arra, hogy az emlékművek környezete ápolts és gondozott legyen.

Jelen doktori értekezés legfőbb célja az, hogy a Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.), valamint a Szatmár, Ugocsa és Bereg közigazgatásilag egyelőre egyesített (k. e. e.) vármegyében fellelhető, két világháború közötti időszakban, vagyis 1918 és 1938 között keletkezett első világháborús hősi emlékművekről minél pontosabb, átfogó történeti áttekintést nyújtsak, bemutatva azok történetét a gondolattól egészen a megvalósításig, olykor kitekintve azoknak mai állapotára és napjainkban betöltött szerepére. Az értekezés címe annyiban magyarázatra szorul, hogy bár csupán „Szabolcs és Szatmár vármegye” szerepel benne, itt mégsem az 1918 előtti közigazgatási egységekről van szó, hanem a trianoni békeszerződés következtében az 1923. évi XXXV. törvénycikk értelmében 1924. január 1-jei hatállyal kialakított Szabolcs és Ung k. e. e., valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyékre.

Ma már Szabolcs-Szatmár-Bereg megye esetében is elmondható, hogy alig akad olyan település, ahol ne lenne Nagy Háborús vagy mindkét világháború elesett hősei előtt tisztelgő emlékmű. Az első világháború kezdetének és végének centenáriuma alkalmából ismét előtérbe kerültek ezek a köztéri alkotások. Áttekintve ezeknek a puskás, ágyús, kézigránátos, turulos katonaszobrok, obeliszkek és emléktáblák több mint egy évszázados történetét, elmondhatjuk, hogy valamennyi emlékmű szakrális kegyhellyé változott, ahol immár méltó módon leróhatjuk tiszteletünket dicső elődeink előtt.

III. A KUTATÁS CÉLJAI ÉS MÓDSZEREI

Kutatástörténet

Az első világháborús hősi emlékművekkel először 2012-ben kezdtem foglalkozni. Ekkor kezdtem el komolyabban kutatni egykori lakóhelyem, Kótaj község világháborús szobrát, melynek története gyermekkorom óta foglalkoztatott. Elsőnek a település történetét feldolgozó szakirodalmakat olvastam el és gyűjtöttem össze minden olyan információt, amely a szoborral volt kapcsolatos. Miután elmerültem a témában, felfedeztem az internet világában az akkor még „szoborlap”-ként működő www.kozterkep.hu¹ weboldalt, mely nem más, mint magyarországi köztéri alkotásokat magába foglaló virtuális adatbázis, de szomorúan tapasztaltam, hogy lakóhelyem világháborús emlékműve akkor még nem szerepelt az oldalon. Ezért felvettem a kapcsolatot Ilyés Gábor tanárral, a méltán neves és elismert nyíregyházi helytörténésszel, valamint szobrász- és emlékműkutatóval, s átadtam részére az általam összegyűjtött információkat, hogy feltöltse azokat az említett weblapra. Segítségemre még egy utalást is tett a szobor ismertetésénél, amiért ezúton is köszönetet mondok neki.

2014-ben, az első világháború kirobbanásának 100. évfordulója alkalmából Kótaj község helyi lapjába, a Keresztút című, negyedévente megjelenő újságba is írtam egy megemlékező írást a szoborról és a háború helyi hőseiről. Még azon a nyáron a Civilek Kótajért Egyesület tagjaként szerveztünk egy megemlékezést a szobor körül, megemlékezve a szobor történetéről és a háborúban elesett katonákról. Az év őszén pedig a múzeum munkatársaként Dombrádon tarthattam egy emlékező előadást az ottani első világháborús katonák emlékére.

A 2014-es évtől még inkább elmélyültem a kótaji szobor történetében, átolvastam a korabeli monográfiákat, valamint a Nyírvidék című régi Szabolcs vármegyei lap hasábjait és megdöbbenve szembesültem azzal, hogy a kótaji szobor alkotójával kapcsolatban van némi ellentmondás, hiszen mint kiderült nem a korábbi szakirodalmak által is feltüntetett Görömbey Imre szobrászművész, hanem egy budapesti alkotópáros, Horváth Béla és Kalotay Kreipel Ottó voltak a kótaji emlékmű készítői. Miután több korabeli forrás is ezt a tényt erősítette meg, úgy döntöttem, hogy megírom településem első köztéri alkotásának történetét és közzéteszem a Jósa András Múzeum Évkönyvében. Ezek után viszont már további

---

¹ <https://www.kozterkep.hu/> (letöltés: 2018. április 23.)

kérdések is megfogalmazódtak bennem: mi van, ha több más Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei világháborús emlékműnél is téves vagy hiányos információk szerepelnek? Mindezek hatására döntöttem el, hogy alapos kutatómunkát kezdek a többi megyei világháborús emlékművel kapcsolatban is.

Az információgyűjtést először az online források segítségével kezdtem meg. Az eddigi tudományos kutatásokkal kapcsolatban csak a legritkább esetben kerülhettek szóba az online források, legfeljebb kiindulási alapként lehetett őket használni. Az elmúlt években viszont alapvetően megváltozott a magyar vonatkozású weboldalak tartalmi szerkezete. Az első tudományos forráspublikációs célú, nagytömegű adatbázisokat az **Arcanum Adatbázis Kft.**² tette közzé, és ezen a területen napjainkban is folyamatosan nagy mennyiségben publikál az oldal újabbnál-újabb közgyűjteményi dokumentumokat. Szintén az Arcanum a kivitelezője a **Hungaricana** nevű portálnak,³ melynek célja a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) által támogatott közgyűjteményi digitalizálások eredményeinek bemutatása, publikálása. Az oldalhoz kapcsolódnak a különböző könyvtárak által digitalizált anyagok, így többek között helyi lapok, iskolai értesítők, lakcímjegyzékek, evangélikus kiadványok, stb. Az így létrejött Közgyűjteményi Könyvtár intézménytípustól függetlenül, egységes felületen teszi hozzáférhetővé a digitális anyagokat. Ezeknek az oldalaknak a segítségével számos forráshoz lehet hozzájutni, többek között a korabeli sajtótermékekhez is, amelyek számos emlékmű felállításáról és az odáig vezető útról is beszámolnak. Néhány évvel korábban az állaguk miatt ezeket az újságokat csak mikrofilmről lehetett olvasni, ami tovább rontotta a feldolgozás feltételeit, lehetőségeit és eredményességét is. A Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei sajtótörténetnek egy kiváló feldolgozása mutatója készült 2002-ben László Gézáné Szarka Ágota szerkesztésében „*Szabolcs-Szatmár-Bereg megye (a történelmi Bereg, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegyék) sajtóbibliográfiája (1845-2000)*” címmel, melynek segítségével könnyen fel lehetett fedezni a két világháború közötti újságok széles tárházát. Ezeknek egy része – különösen Szabolcs vármegye lapja, a **Nyírvidék** – a Hungaricana oldalán meg is található és kereshető is, de Szatmár vármegye újsága, a **Szatmár és Bereg** csak töredékesen van fenn, ezért a hiányzó lapszámokat, sőt éveket – 1923-1925, valamint 1932-1940 között –, a hagyományos mikrofilmes kutatással lehetett csak elérni. A két nagy megyei lapon kívül számos országos újság is beszámolt olykor egy-egy vidéki emlékműállításról.

---

² <https://www.arcanum.hu/hu/> (letöltés: 2018. április 23.)

³ <https://hungaricana.hu/hu/> (letöltés: 2018. április 23.)

Gyakran a hiányos információkat orvosolta jelentős mértékben az **Magyar Távirati Iroda Rt.** (MTI) és a **Magyar Országos Tudósító Rt. (MOT)** korabeli híryanagából készült millió oldalas adatbázis, mely a Hungaricana oldalán szintén elérhetőek. A helyi lapokhoz képest kevésbé részletes forrással bírnak és elsősorban az emlékművek avatásának tényét, időpontját és néhány ezzel kapcsolatos közérdekű adatot közölnek, de mindenképp hasznosak.

A szöveges források mellett alapvető fontossággal bírnak a képgyűjtemények. Így kapcsolódik a Hungaricana oldalához egy másik jelentős közgyűjteményi képadatbázis, a Magyar Múzeumi Képeslap Katalógus.⁴ Egy képeslap sokszor különlegesebb és informatívabb, mint más múzeumban őrzött használati tárgy, mert egyrészt felidézi és megőrzi saját korának képi valóságát, másrészt képes oldala grafikai alkotás vagy fénykép alapján készül, s a rányomtatott szövegből pedig arról is információt kapunk arról, hogy mit ábrázol a kép. Mivel a kisebb településeken a hősi emlékmű még ma is gyakran az egyetlen köztéri alkotás, azok a települések – amelyek készítettek képeslapot – szinte biztos, hogy azon szerepeltették az emlékművüket.

Az online források közé sorolható a **Magyar Hősök** című honlap,⁵ de a fentiekhez képest ez nem szöveges, hanem hatalmas mennyiségű képanyagot tartalmazó oldal, mely kizárólag a két világháború hősi emlékeit veszi számba. Annak ellenére, hogy nem minden település emlékművéről rendelkezik képi forrással, ez az oldal jelenleg a Kárpát-medence településeit legteljesebben lefedő világháborús képgyűjteménye. Korabeli fotókat, archív felvételeket, képeslapokat, vagy egyéb forrásokat ugyan nem közöl az oldal, de a fotósok maguk járták és járják napjainkban is személyesen végig a településeket.

A Magyar Hősök honlapjához hasonló oldal **Dr. Varga József egyetemi tanár saját weblapja**,⁶ mely olykor adatokkal is szolgál egy-egy hősi emlékműről. A gyűjtemény elsősorban a Nagy Háborús emlékekre koncentrál, melyeket a legtöbb esetben egy-egy képpel illusztrál. A képgyűjtemény egy részéhez rövid adatokat, információkat is csatol, elsősorban a mű készítőjének nevét, a felavatás dátumát vagy esetleg még a fotó készítőjét nevezi meg. Sajnos az adatokat forrásmegnevezéssel nem támasztotta alá, bár a legtöbb esetben maguk a fotó készítői olvasták le az emlékműről az adott adatokat, mégis fenntartásokkal kell kezelni ezeket a forrásokat is, mert olykor pontatlanok. Mindezek ellenére, ez a digitális gyűjtemény a kutatás szempontjából fontos segítség és értékesnek tekinthető.

---

⁴ <https://gallery.hungaricana.hu/hu/> (letöltés: 2018. április 23.)

⁵ <https://www.magyarhosok.hu/> (letöltés: 2018. április 23.)

⁶ <http://www.agt.bme.hu/varga/foto/vh1/vh1.html> (letöltés: 2018. április 23.)

Meg kell még említeni a **Hadtörténeti Intézet és Múzeum hadisír nyilvántartó oldalát**⁷ is, ahol az egész országra kiterjedően, településenként vizsgálhatjuk meg a világháborús emlékművek fotóit. A gyűjtemény itt is elsősorban a Nagy Háborús emlékekre koncentrál, melyeket a legtöbb esetben egy-egy képpel illusztrál, hiányossága viszont az, hogy a képgyűjteményhez rövid adatok és információk nem kapcsolódnak.

Ezzel szemben a **Magyar Családtörténet Kutató Egyesület (MACSE)** oldala⁸ szintén foglalkozik az első világháborús emlékművekkel, melyeket megyékre, azon belül pedig településekre lebontva vizsgálhatunk meg, viszont itt a mellékelt képeken kívül számos kiegészítő információt is olvashatunk egy-egy emlékjellel kapcsolatban.

A sorban az utolsó és a hősi emlékek kutatása szempontjából talán a legfontosabb internetes adatbázis, a ma már korábban említett **Köztérkép** nevű oldal. A honlapot még 2006-ban hozták létre Szoborlap néven, de mai formáját „Köztérkép”-ként 2012. október 20-tól nyerte el. Napjainkra ez az oldal lett Magyarország legnagyobb digitális nyílt művészeti, köztéri alkotásokat magába foglaló gyűjteménye, ahol több száz világháborús emlékmű adatai, rövid ismertetőik és számos hozzájuk kapcsolódó képanyag is fellelhető. A Köztérkép egy teljes értékű online adatbázis és közösségi oldal, melyhez szorosan kapcsolódik Somfay Örs doktori értekezésének adatbázisa, a **Hősi Emlék**⁹ is. Az eddig készült legnagyobb országos szintű magán és hivatalos gyűjtések adatait és képi anyagát is tartalmazza az adatbázis, és közel 15.000 db fotó illusztrálja. Elmondható, hogy ez a két weboldal minden eddiginél alaposabb adatbázisa az első világháborús emlékműveknek, de még így is számos „fehér folt” van benne – különösen a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei vonatkozású emlékművek esetében – melyek eltüntetésére jelen doktori értekezéssel vállalkoztam. Ezek az úgynevezett „fehér foltok” gyakran a hiányos vagy téves adatokat takarják (például nem ismert az alkotó neve, a felállítás dátuma, esetleg tévesen vannak azok megadva, vagy maga az emlékmű története hiányos és pontatlan).

A Hősi Emlék nevű honlapnak köszönhetően bukkantam rá, az adatbázis megalkotójának, Somfay Örsnek „*Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és adatbázisa*” című doktori értekezésre is,¹⁰ mely egy igen alapos, tudományos

---

⁷ <http://www.hadisir.hu/hosi-emlekmuevek> (letöltés: 2018. április 23.)

⁸ <http://www.macse.hu/memorials/memorialbycounty.aspx> (letöltés: 2018. április 23.)

⁹ <http://hosiemlek.kozterkep.hu/> (letöltés: 2018. április 23.)

¹⁰ http://real-phd.mtak.hu/119/15/disszert%C3%A1ci%C3%B3_Somfay%20%C3%96rs_doi.pdf (letöltés: 2018. április 23.)

munka, melyben az értekezés írója a korábbi kutatások ellentmondásait igyekszik tisztázni, valamint a kutathatóságot próbálja megkönnyíteni az általa kialakított adatbázissal. Ezen kívül kiválóan rávilágít a hősi emlékműállítás különböző összefüggéseire is.

Ezzel szemben jelen doktori értekezés kizárólag Szabolcs és Ung k. e. e., valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye két világháború közötti időszakában keletkezett első világháborús emlékműveinek a történetét kívánja bemutatni külön-külön, kronológiai sorrendben, a „fehér foltok” kiaknázásával, az ötlettől a megvalósításig és leleplezésig, valamint felvillantva az egyes monumentumok utótörténetét is.

Somfay Örszel és Barna Zsolt kutatókkal telefonon, valamint e-mailben is felvettem a kapcsolatot, beszámolva doktori értekezésem céljairól, és szíves segítségükkel támogatták is a kutatómunkámat. A hiányzó információkat és képi forrásokat szintén telefonon vagy e-mailen keresztül sikerült begyűjtenem több Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei település önkormányzatától vagy lelkészétől – közülük ki is emelném Tizsaszalka, Kölcse, Csegöld, Penészlek, Nagyszekeres és Szatmárcseke önkormányzatát, valamint a méhteleki, ököritőfülpösi, kömörői, kölcsei, nagyszekeresi, milotai, vámosoroszi, majtisi, besenyődi és nábrádi lelkészek szíves segítségét. Ezekon kívül személyes terepbejárásokat is végeztem több emlékművel kapcsolatban – például Kótajban, Nyíregyházán, Újfehértón, Gávavencsellőn, Dombrádon, Tizsavasváriban, Polgáron vagy Nyírcsaholyban.

A felhasznált források másik nagy csoportját képezik a szakirodalmak. Sikerrel szereztem meg a témában alapműnek számító „*Monumentumok az első háborúból*” című, 1985-ben megjelent kötetet, melynek szerkesztője a Hatvany Lajos Múzeum akkori igazgatója, Kovács Ákos volt. Ő volt az első hazánkban, aki felhívta a figyelmet a világháborús emlékművekre, és 1980-81-ben, a múzeum munkatársaként elindított egy egész országot lefedő kutatást, mely a gyűjtőmunkám alapvető kiinduló pontjának tekinthető. Akkor több ezer kérdőívet küldtek szét az ország városaiba és községeibe azzal a céllal, hogy feltérképezzék a Magyarországon állított első világháborús emlékműveket. A fényképanyagból „*Monumentumok az első háborúból*” címmel Budapesten – a Műcsarnokkal és a Népművelési Intézettel közösen – kiállítást is rendeztek. A felmérés során összegyűlt anyagot igyekeztek minél több szempontból bemutatni, ezért a feldolgozásba különböző szakterületek kutatóit is bevonták. Az eredményeket a fent említett tanulmánykötetben 1985-ben publikálták, majd a könyvet később, 1991-ben a Corvina kiadó jóvoltából újra kiadták. Ezen írások a téma kutatói számára ma már megkerülhetetlenek.

Ebben a témában szintén alapvető és meghatározó műnek számít Pótó Jánosnak „*Az emlékeztetés helyei*” című kötete, mely főleg a politikai rendszerváltások köztéri alkotásokra

gyakorolt hatásával foglalkozik. A szakirodalmak sorának további fontos pillérének számít Gyáni Gábornak a 2016-os kiadású „*A történelem mint emlék(mű)*” című munkája, mely külön fejezetben foglalkozik az első világháború emlékezetével.

Tovább szűkítve a szakirodalmak körét a lokális történelemre, ki kell emelni a Nyíregyháza köztéri alkotásairól szóló „*Beszél a márvány*” című 2008-ban megjelent könyvet, mely azóta is az egyik legjobb helytörténeti feldolgozás a már korábban említett Ilyés Gábornak köszönhetően. Ez a kötet mind képanyagában, mind pedig történeti feldolgozottságában értékes munka. Ilyés Gábor másik ilyen jelentős munkája a 2014-ben kiadott „*Hősök temetője*” című kötet, mely ismét jó kiindulópont a nyíregyházi világháborús emlékjelek kutatásában. Nyíregyháza hősi emlékművével maga Margócsy József is sokat foglalkozott az „*Utcák, terek, emléktáblák*” című ötkötetes munkájának a harmadik részében.

Nyíregyházán kívül, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye többi településeinek első világháborús emlékműveiről viszont még eddig nem készült átfogó, tudományos írás, ezért is vállalkoztam doktori értekezésemben ezt a célt megvalósítani. A kutatást ezen a téren nehezíti az a tény, hogy nem minden település rendelkezik helytörténeti olvasókönyvvel, vagy különböző terjedelmű monográfiával, így ott legtöbbször a korabeli megyei sajtó híradásaira és a levéltári kutatások anyagaira, elsősorban az alispáni mutatók anyagaira, valamint a képviselőtestületi jegyzőkönyvekre támaszkodhattam.

A Szabolcs vármegyével foglalkozó monográfiák közül a legjelentősebb Háger László 1929-es „*Szabolcs vármegye fejlődése és kortörténete*”, Hunek Emil 1931-es „*Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei*”, valamint Dienes István 1939-es „*Szabolcs vármegye*” című kötete. A Szatmár vármegye történetét feldolgozó korabeli kötetek közül Dömjén Miklós 1932-ben megjelentetett „*Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete*” című munkája, valamint Fábíán Sándor szerkesztésében „*Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyék (1924-1938)*” című 1939-es kötetet emelném ki. Ezekon kívül számos helytörténeti olvasókönyv is rendelkezésre állt. A teljesség igénye nélkül közéjük sorolható Újfehértó, Kótaj, Tornyospálca, Nyírlugos, Penyige, Szatmárcseke és Tarpa történetét bemutató írások. A helytörténeti monográfiák mellett komoly forrást képeznek a települések helyi lapjai – ezek közé a kótaji „*Keresztút*”, valamint a nyírbátori „*Bátor*” című lapok tartoznak.

A doktori értekezésemben a közigazgatás változásának vizsgálata kiemelt helyen szerepel, mert az elmúlt 100 évben többször is sor került kisebb-nagyobb, olykor drasztikus területi vagy közigazgatási változtatásra, többek között település névváltoztatásra, amely így az azonosíthatóságot nehezíti meg. Ezek felismeréséhez elengedhetetlen egy alapos közigazgatás

történeti áttekintés, melyhez elsősorban Fábíán Lajos és Petrikné Vámosi Ida munkáit hívtam segítségül.

A szobrászokkal kapcsolatos háttérkutatásokhoz szintén a szakirodalmak jelentettek támaszt, elsősorban a művészeti lexikonok, valamint a szobrászati név- és adattárak. Közülük is kiemelném Fábíán Sándortól „*A világ szobrászainak lexikona*” című munkáját, Szegedi Lászlótól „*A magyar szobrászok adattára*” című kötetét, valamint a művészeti lexikonok közül Éber László szerkesztésében, 1935-ben megjelent kétkötetes „*Művészeti Lexikon*”-t, az 1965-ben kiadott négykötetes „*Művészeti Lexikon*”-t és az Enciklopédia Kiadó gondozásában megjelent háromkötetes „*Kortárs Magyar Művészeti Lexikon*”-t is. Az itt végzett kutatómunka célja az volt, hogy a hősi emlékek készítésével foglalkozó szobrászművészek, kőfaragók életművét feltárjam, és azok összevetése után következtetések vonjak le.

Az első világháborús emlékművekre vonatkozó szakirodalmak szintén fontos támpontot jelentettek a kutatásomban. Közéjük tartoznak Koroknay Gyula megyei művészettörténész írásai, valamint más megyékből példaként Hadobás Pál munkája, aki az Edelény környéki világháborús emlékműveket mutatta be vagy Makó Imre, aki Hódmezővásárhely és a hozzátartozó tanyavilág emlékműveit tárta fel.

Az általam felhasznált források harmadik nagy csoportját a közgyűjteményi tartalmak képezik. A közgyűjteményi források közül elsők között emelném ki a Kovács Ákos-féle, 1981-ben történt országos felmérés anyagát, melyre 2017 nyarán bukkantam rá a Kecskeméti Katona József Múzeumban. A több mint 1000 oldalas iratanyag és a hozzá kapcsolódó 150 kép nemcsak az emlékművek számbavétele szempontjából fontos, hanem egyedülálló kortörténeti dokumentumnak is számít. Ez az adatgyűjtés a kutatás szempontjából egy nagyon jó kiindulópont, de egyben rámutat az egyedülálló feldolgozó munka gyengéire is. A válaszlevelek tanulmányozásakor láthatjuk, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei adatközlő települések közül többen nem mutattak különösebb érdeklődést a válaszadás iránt, sok esetben kötelező nyűgként tekintettek a kiküldött kérdőívre és a korabeli levelezésekből sokszor látható, hogy csak második felszólítás után voltak hajlandóak válaszolni. Olykor a visszaérkezett nemleges válaszra ismétlő levelet kellett küldeni, miután a kutatók biztosak voltak az ottani emlékmű létezésében, de még így is akadtak negatív példák. A tapasztalatok szerint legtöbbször onnan érkezett a legtöbbször nemleges válasz, ahol az emlékmű állíttatója nem a település vezetése, hanem az ottani egyházközség volt. Jó példa erre Nyírpazony, Besenyőd, Nagyar vagy Nábrád esete is, ahol már a két világháború közötti időszakban létrejöttek hősi emlékművek, ennek ellenére az 1981-es országos felmérés során a községi tanácsok mégis nemleges választ küldtek vissza. Ezek a helyzetek is egyfajta

„korlennyomatok”, hiszen rávilágíthatnak egy-egy település vezetésének és egyházközségének a viszonyára. A pozitív válaszok is legtöbbször a helyi öregek emlékeire támaszkodtak, valamint írásos dokumentumokat sem tártak fel a hősi emlékek keletkezéséről, gyakran csak leolvasták az adott emlékművön szereplő adatokat, neveket és évszámokat – olykor azokat is pontatlanul. Az ebből készült „Monumentumok az első háborúban” című kötetben lévő számadatok ezért sem pontosak, mint forrást, érdemes azokat fenntartásokkal kezelni.

A közgyűjteményi források közé tartoznak a nyíregyházi Jósa András Múzeumnak és Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtárnak – a már említett – megyével foglalkozó monográfiái, és helytörténeti kötetei. Továbbá meg kell még említeni a Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltárában és a Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár Sátoraljaújhelyi Fióklevéltárában őrzött dokumentumokat, elsősorban az alispáni iratokat és a képviselőtestületi jegyzőkönyveket is. Meg kell jegyezni, hogy Szabolcs vármegye esetében az alispáni mutatóban szereplő, hősi emlékműállítással kapcsolatos iratok – két kivételtől eltekintve – sajnos selejtezésre kerültek, ezért ott inkább a képviselőtestületi jegyzőkönyvekre lehetett hagyatkozni, míg Szatmár vármegye esetében mind a két típusú forrásból gazdag anyag állt rendelkezésre.

A kutatási kör céljainak meghatározása

A doktori dolgozattal az elsődleges céлом az, hogy a Szabolcs és Ung k. e. e., valamint a Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyében fellelhető, két világháború közötti időszakban, vagyis 1918 és 1938 között keletkezett első világháborús hősi emlékművekről minél pontosabb, átfogó történeti áttekintést nyújtsak, bemutatva azok történetét a gondolattól egészen a megvalósításig, olykor kitekintve azoknak mai állapotára és napjainkban betöltött szerepére. A felhasznált szakirodalom csupán néhány vonatkozásban szorul javításra és kiegészítésre, az emlékművek konkrét történetét illetően viszont jelentős hiányosságok, és gyakran komoly tévedések is vannak, amelyeket tapasztalataim szerint sokszor egymástól vesznek át az újabb tanulmányok szerzői, anélkül, hogy ellenőriznék az egyes történeti adatok hitelességét. Doktori értekezésemben ezeket a kisebb-nagyobb tévedéseket igyekszem kiküszöbölni, és az úgynevezett „fehér foltokat”, azaz az alkotó személyének kilétét vagy a

felállítás dátumát próbálom konkretizálni, valamint az emlékművek történetének minél színesebb bemutatására törekedni.

A legutolsó, teljes országot lefedő felmérés 1981-ben zajlott Kovács Ákos, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatójának vezetésével, mely érintette a megye területét is. Azóta viszont nemcsak Magyarország politikai berendezkedése változott meg, de az első világháború eseményeinek és a hozzájuk kapcsolódó emlékműveknek a megítélése is alapos szemléletváltáson esett át.

Mielőtt bármilyen kutatásra sor kerülne, fontos leszögezni, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia fennállásáig Szabolcs, Szatmár és Bereg, valamint a szomszédos Ung és Ugocsa vármegyék különálló közigazgatási egységekként működtek a Magyar Királyság északkeleti részén. Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés mindegyik megye területét komolyan érintette, köztük legradikálisabban a szatmári és beregi részeket, melyeknek jelentős hányada idegen ország fennhatósága alá került. Az 1938 után történt területi visszacsatolásoknak köszönhetően több megyerész és település is visszatért – például Szabolcs vármegye is ekkor kapta vissza három elszakított községét: Szalókat, Eszenyt és Tiszaágteleket. Közülük Szalókán 1942-ben még hősi emlékművet is emeltek. Nem volt ez másképp a szatmári részen sem, hiszen a második bécsi döntés révén visszakerült települések közül például Szaniszlón 1941. augusztus 18-án szintén világháborús emléket avattak.¹¹ A hősi emlékek képi vagy szöveges forrásait kutatva azonban azt tapasztalhatjuk, hogy a mai Magyarország határaitól távolodva fokozatosan nehezebbé válik az egyes emlékművek történeti rekonstrukciója, vagy azok dokumentumainak hozzáférhetősége, ezzel is csökkentve a kutatómunka eredményességét. Ezért elsődleges célnak területileg, a trianoni államhatárokon belül felállított megyei hősi emlékek minél részletesebb feltárását jelöltem meg, így a bécsi döntések révén ideiglenesen visszakerült területeken avatott emlékművek elemzésére nem tér ki jelen értekezés, mint ahogyan a különböző harcterek hősi emlékeit sem vontam a gyűjtőmunkám körébe. Kutatásom témájához ezen kívül négy olyan, hősi emlékművel rendelkező település is hozzátartozik, amely a két világháború közötti időszakban Szabolcs vármegyéhez tartozott, de 1945 után átkerült a szomszédos megyék közigazgatásába.

Az emlékműállítás több, mint száz éve tartó hosszú időszakát érdemes több korszakra bontani, mert ezen időszak alatt az emlékmű állítási mozgalmat tekintve jelentős hangsúlyeltolódásokat tapasztalhatunk.

---

¹¹ Magyar Távirati Iroda hírei. 1941. augusztus 18. 11.

Az első világháborús emlékművek avatásának első nagy korszaka a Nagy Háború kirobbanásától, azaz 1914-től egészen Magyarország második világháborús hadszíntérré változásáig, azaz 1944-45-ig tartott. Ebben az időszakban került sor nemcsak az országban, de Szabolcs és Ung k. e. e., illetve Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék területén is a legtöbb hősi monumentum felállítására. A trianoni békeszerződés és az 1930-as évek elején kibontakozó gazdasági válság megtörni nem tudta, de ideiglenesen visszaesést okozott az emlékmű állítási mozgalomban, mégis általános jellemzője volt a korszaknak, hogy a törekvés folyamatosan erős tudott maradni. A közösségek erőn felül való folyamatos teljesítményét az is magyarázza, hogy az ország politikai vezetése a különböző törvények, rendeletek révén az emlékezetpolitika legmagasabb szintjére emelte a hősök kultuszát, ami így a köz- és magánélet szintjén is gyorsan beépült az emberek mindennapjaiba. Mivel az 1914-1945 közötti emlékmű állítási korszak nem tekinthető homogénnek, azt így több periódusra oszthatjuk.

Az 1914-1917 közötti első periódusban az első emlékművek elsősorban a frontok, hadszínterek mentén keletkeztek, amelyeket a bajtársak adományaiból és a háborús propaganda jóvoltából állítottak fel. Ezzel egy időben a hátszágban is megjelentek az első hősi emlékművek, jelképes sírok vagy sírkeresztek, melyeket szűkebb közösségek, családok hoztak létre. Ebben a szakaszban tehát az emlékműállítók közé főleg magányos hozzátartozók vagy rokonok tartoztak. A korszak kezdetét a pilismaróti emlékmű 1914 nyarán történt felállítása jelzi. A település persze eredetileg nem hősi emlékként rendelte meg a szobrot Pongrácz D. Szigfrid szobrásztól, hanem a Maróti csata hőisére, Dobozy Mihályra és annak hitvesére akartak emlékezni, akik 1526-ban haltak meg a törökök elől menekülve. A háború alatt elesett 61 pilismaróti katona nevét ezen az emlékművön örökítették meg.¹²

Amikor 1917-ben már törvény írta elő az első világháborúban meghaltak emlékének kötelező megörökítését, az emlékműállítás már a második szakaszába lépett és 1938 novemberéig Magyarországon közel 1100 világháborús köztéri alkotást állítottak fel. Ezt a közel 20 évig tartó periódust is két markáns szakaszra lehet bontani. 1917 márciusában ugyan törvényi erőre emelkedett a települések számára a kötelező emlékműállítás, de ennek fizikai megvalósítására csak a Tanácsköztársaság bukása és a trianoni békeszerződés aláírása után, 1920-tól kerülhetett sor. A szabolcsi és szatmári térség esetében ez az időpont még jobban kitolódott azzal, hogy a román csapatok ezekről a területekről később vonultak ki, valamint a

---

¹² Lukácsné Varga Eszter: Az I. világháború pilismaróti krónikája. In. Pilismarót története II. http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Pilismarot/pages/ptII_006_az_1_vilaghaboru.htm (letöltés: 2018. április 23.)

közigazgatási feladatok hatékony ellátása végett, szükség volt egy átfogó megtervezésre is, ami csak tovább késleltette a hősi emlékművek felállítását a két vármegyében. Mindezek ellenére általánosan megállapítható, hogy az 1917 és 1938 közötti második emlékmű állítási korszak első periódusa 1917-től 1928-ig tartott. Ennek legfőbb oka az, hogy az 1928-ban megalakult országzászló-mozgalom, mint a későbbi fejezetekben is látni fogjuk, a szabolcsi és szatmári településeken esetében is, politikai téren erősen csökkentette az első világháborús hősi emlékműveknek a jelentőségét, és előtérbe helyezte a revízió szerepét. A korabeli ünnepi beszédek olvasva feltűnik, hogy nemcsak a szobrok száma csökkent komoly mértékben, de megváltozott a monumentum-állítás eredeti szándéka, célja is. Egyre kevesebb szó esik a hősi halottakról, viszont egyre többször hivatkoznak „Trianon fullasztó hatására”, „Magyarország visszaszerzésére irányuló vállvetett törekvésre, melynek előfeltétele az emberi jogok és szabadságok minél szélesebb alapokra helyezése.” A szónokok „fennen lobogtatják az irredentizmus fáklyáját” nyíltan szólítanak fel „az ezeréves haza megvédésére”.¹³

1917 és 1938 között a hősi emlékművek állítását illetően egy fokozatos átmenet figyelhető meg, hiszen a politikai vezetés egyre nagyobb mértékben avatkozott be a világháborús köztéri alkotások létrehozásába, így a korszak végére a kegyeleti indíttatással szemben a monumentumok politikai, propaganda jellege egyértelműen hangsúlyosabbá válik. Itt meg kell említeni azt a fontos momentumot is, hogy 1933-ban Hóman Bálint elrendelte az oktatási intézmények kötelező emlékállítási feladatát, viszont ezt megelőzően, már az 1920-as években is avattak ilyen típusú emléktáblákat Nyíregyházán.

Az emlékműállítás harmadik szakaszában, 1938-1945 között emelt közel 100 hősi emléken szinte kivétel nélkül megörökítik a második világháborúban meghalt katonák neveit, de az sem ritka, hogy ekkor már három, sőt négy kiegészítő tábla van egy emlékművön. Erre az időszakra esnek a bécsi döntések, így a visszacsatolt területeken csupán néhány év állt rendelkezésre, hogy a magyarországihoz hasonló emlékmű állítási mozgalmat pótolhassák. Így csak húsz évvel az első világháború befejezése után kerülhetett sor az ott élők felől jelentkező kegyeleti igények kielégítésére.

A második világháború utáni időszak szintén több periódusra osztható. Ezek közül a legjelentősebb talán az 1945-1950 közötti – politikai szempontból is – átmenetet jelentő korszak, amikor még – ha nem is olyan nagy számban, mint a Horthy-korszakban, de jelentős mértékben állítottak hősi emlékműveket. Különösen jó példa ebben az időszakban Szatmár-

---

¹³ Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!”. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és a Műcsarnok, Budapest, 1985. 30.

Bereg vármegye több települése, többek között Porcsalma és Tyukod, ahol 1947-ben emeltek emlékműveket. Az sem volt ritka a Magyar Köztársaság idején, hogy az 1848-as forradalom és szabadságharc 100. évfordulója alkalmából közös témájú emlékműveket emeltek. Ide sorolható a szatmári részen fekvő Ökörítőfülpös községben található világháborús szobor, valamint a Szabolcs megye területén lévő Timár község is, mely egy obeliszket állított fel erre az alkalomra. Az ökörítőfülpösi emlékmű után pár hónappal a szatmári Csegöld községben szintén egy alakos emlékkal tisztelegtek mind a két világháború áldozatai előtt.¹⁴ Ezzel egy időben a korábban használt szimbólumrendszer megszűnt – így a turul ábrázolása is – s annak helyébe megjelent a „Kossuth-címer”, mely a tímári és a csegöldi emlékműveken is látható. Ezzel nemcsak az aktuális politikai állapotokat kívánták kifejezni, hanem a köztéri alkotási „időtlenségét” is.¹⁵

Az 1950-től kiépülő sztálini típusú Rákosi-diktatúra idejére már inkább az emlékműrombolás vagy csonkítás volt a jellemző. Fehérgyarmaton például még ma is úgy tudják, hogy az emlékművön volt egy felirat, mely neveket és egyéb feliratot tartalmazott, de az ismeretlen körülmények között még az 1950-es években eltűnt. Szintén ebben a korszakban vették le ideológiai okokból a kálmánházi és a nagyhódosi emlékmű turulszobrát. Az 1956-os forradalom után kiépülő Kádár-rendszerben valamelyest újabb erőre kapott az emlékműállítás, de ezek minden esetben közös első és második világháborús emlékek voltak. Ide sorolható az 1961-ben elkészült kismaményi emléktábla, melyet az ottani református templom falán lepleztek le, vagy az 1962-ben felavatott kispaládi emlékoszlop is. Volt olyan eset is ebben a periódusban, hogy egyszerűen áthelyeztek egy emlékművet, mint például Nyírcsaholyban.

Az 1980-as évek második felében, egy mérsékelt emlékmű felújítási mozgalom indult meg hazánkban, majd a rendszerváltás után egy újabb emlékmű állítási hullám vette kezdetét, mely napjainkig is tart.

Mindezek ismeretében jelen doktori értekezés tehát az 1918 és 1938 közötti időszakban keletkezett szabolcsi és szatmári települések hősi emlékműveit kívánja bemutatni.

---

¹⁴ Kis Ujság II: 117. 1948. május 23. 4.

¹⁵ Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!”. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és a Műcsarnok, Budapest, 1985. 30.

Ahhoz, hogy lehetőség legyen jelen doktori értekezésben szereplő valamennyi világháborús emlékmű egységes térképészeti megjelentetésére, össze kell vetnünk a kutatás során keletkezett településnév listát a mai aktuális helységnévtárral. A visszakeresés vagy akár a beazonosítás jelen módszer nélkül gyakorlatilag elképzelhetetlen lenne. Napjainkban az egyes világháborús monumentumokhoz sok esetben több településnév, vagy több cím tartozik. Ennek az a magyarázata, hogy több hősi emlék felállítása óta megváltozott a közigazgatási beosztás, s ezért több község neve – akár településegysítés révén – is megváltozott. Jó példa erre Szabolcs és Ung. k. e. e. vármegye területén található Gáva község, ahol 1925-ben állítottak hősi emlékművet. A település azonban 1971-ben egyesült a szomszédos Vencsellővel, így ma már Gávavencsellő nagyközség területén találhatjuk meg a világháborús szobrot. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye esetében is tudunk hasonló példát: Jánk és Majtis 1923-ban külön-külön állított magának emléktáblát, napjaink térképén azonban már Jánkmajtis néven bukkanhatunk a településre. Vannak olyan esetek, amikor egyszerűen csak névváltoztatás történt – ilyen a Szatmár vármegye területén lévő Gebe község, mely 1955 óta Nyírkáta néven ismert. Sőt, olyan települések is vannak, amelyeket hiába keresnénk a mai Szabolcs-Szatmár-Bereg megye területén, azokat vagy a szomszédos Borsod-Abaúj-Zemplén (Viss, Prügy), vagy Hajdú-Bihar megye (Nyírábrány, Polgár) területén találhatnánk meg.

Az első világháború előtti utolsó nagy közigazgatási reform 1876 és 1881 között zajlott le, amelynek kapcsán az átalakult vármegyebeosztás már nem változott meg az első világháború végéig. Ebben a rendszerben radikális változást először az 1920. június 4-én megkötött trianoni békeszerződés hozott, melynek következtében a területvesztés miatt átszervezett közigazgatási beosztás a korábbi 63 vármegyéből mindössze 25 vármegyére osztotta a megmaradt területeket. Ez a közigazgatási beosztás végül egészen az 1938. november 2-án megszületett első bécsi döntésig állt fent.¹⁶ Ha alaposan szemügyre akarjuk venni a két világháború közötti Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei közigazgatás történetét, akkor segítségül kell hívni Fábián Lajos írását, mely a témában talán a legalaposabb tanulmánynak számít.

Az Osztrák-Magyar Monarchia 1918-as összeomlása és az őszi forradalmat követő események még érintetlenül hagyták Szabolcs, Szatmár és Bereg vármegyék területét, de a Tanácsköztársaság 1919. március 21-i kikiáltását követően a körülmények gyökeres

---

¹⁶ Ez a záró dátuma az 1917 és 1938 közötti emlékmű állítási periódusnak is.

fordulatot vettek. A magyar Vörös Hadsereg és a Székely hadosztály rövid harcok után nem tudta feltartóztatni az 1918 vége óta folyamatosan előrenyomuló román királyi hadsereget, így annak csapatai 1919. április 23-án bevonultak Mátészalkára, s megszállták Szatmár vármegyének a nyugati részeit is.¹⁷ A következő napon Nyíregyháza is román kézre került, majd április 27-én néhány község kivételével egész Szabolcs vármegyét is uralmuk alá vonták. Szabolcs vármegyét a románok módszeresen kifosztották: összeírták a gyárakat, gépeket, állatokat, terménykészletet stb., s hadisarc címén Romániába vittek minden mozdíthatót.¹⁸

A román csapatok főparancsnoksága hozzájárulásával és segítségével a forradalmak alatt is helyükön maradt, régi magyar közigazgatási vezetők vehették kezükbe Szabolcs vármegye igazgatását. A vármegyei vezetők kérésére a románok hozzájárultak, hogy dr. Újfalussy Dezső nyugalmazott főispánt ideiglenesen bízzák meg az üresedésben lévő szabolcsi főispáni tisztség ellátásával.¹⁹ 1919. május 31-én összeült Szabolcs vármegye törvényhatósági bizottsága, ahol hivatalosan is beiktatták a főispáni tisztségbe dr. Újfalussy Dezsőt, alispánná pedig Mikecz István vármegyei főjegyzőt választották meg.²⁰

A román megszálló csapatok parancsnoksága – 1919. augusztus 1-jén közölt intézkedésével – a Bereg vármegyéhez tartozó Vásárosnamény községet Szabolcs vármegye közigazgatása alá rendelte. A vármegye alispánja azt, valamint a már korábban ide utalt Záhony és Győröcske községeket ideiglenesen hatáskörébe vonta, s a tiszai járáshoz osztotta be. Ezekon kívül még Szabolcs vármegyéhez tartozott két éven keresztül a Szatmár vármegyei Penészlek község is. A vármegye dadai felső és dadai alsó járásainak a Tisza jobb partján fekvő községeit (Kenézlő, Viss, Zalkod, Csobaj, Báj, Prügy, Taktakenéz, Tiszaladány és Tiszatarodos) 1919 augusztusában a kormány intézkedése alapján Zemplén vármegyéhez csatolta, azonban Mikecz István alispán tiltakozására később ezt az átcsatolást hatálytalanították.²¹ A cseh-

---

¹⁷ Fábíán Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923. években. In. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. 205.

¹⁸ MNL SZSZBML IV. 411. Szabolcs, valamint Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék főispánjának iratai 1870-1950. 7000/1920.

¹⁹ Fábíán Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923. években. In. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. 200.

²⁰ Uo. 201.

²¹ Az értekezés szempontjából ez azért is fontos momentum, mert a felsorolt települések közül Viss és Prügy a Horthy-korszakban Szabolcs vármegyéhez tartozott, és az említett időszakban ott hősi emlékműveket emeltek.

szlovák megszállás alatt álló Eszeny, Szalóka és Tiszaágtelek községekkel viszont hónapokon át nem volt kapcsolata a vármegyei közigazgatásnak.²²

A szomszédos Szatmár vármegyében még nehezebb volt a helyzet. Itt ugyan nem volt „szabad rablás”, feltehetően azért, mert a románok azt gondolták, hogy a megye egész területe úgyszólván Romániához fog tartozni.²³ Ezért itt román főispán és alispán vette át a területek közigazgatásának vezetését, a karhatalmat kizárólag a román csendőrség alkotta és a pénzügyőrök is nagyjából a románok közül kerültek ki. Az egyik községből a másikba csak a csendőrség által kiállított igazolvánnyal lehetett átmenni. Szatmár vármegye mátyásfalvi, fehérgyarmati és csengeri járásának területén románra cserélték ki az összes hivatali és üzleti feliratot. A vandálmódon megtörtént rekvirálások korszaka, a megye legsanyarúbb hónapjai voltak ezek és minden kapcsolat, közigazgatási funkció megszűnt a megyében.²⁴

Szatmárhoz hasonlóan Bereg vármegye is el volt szigetelve az anyaországtól létküzdelmének első időszakában. A vármegye felső részében 1919 júniusában csehszlovák közigazgatás volt, míg alsó felében még magyar igazgatás folyt, román katonai megszállás által korlátozva. 1919 szeptemberében viszont a csehszlovákok a vármegyének ezt az alsó felét is megszállták, majd végül decemberben a vármegye déli részének 24 községéből kivonultak. Vásárosnamény viszont ekkor még román megszállás alatt volt, Bereg vármegye pedig lényegében egymással szinte érintkezni sem tudó 24 apró községre zsugorodott össze. A csehszlovákok kivonulása után a terület pár hónapig közigazgatás nélkül magára maradt, ugyanis a Tiszántúl román megszállása folytán a magyar állam szervei erre a területre nem vonulhattak be, sőt összeköttetést sem teremthettek az itt lévő községekkel.

A román hadsereg komoly pusztításokat hajtott végre a megszállás alatt tartott vármegyékben és csak a következő év februárjában kezdték meg csapataik kivonását, így a katonai megszállás Nyíregyházán csak 1920. március 10-én, míg Szabolcs vármegye egész területén pedig március 18-án szűnt meg. Ugyanezen a napon az utolsó román katona is

---

²² Fábrián Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923. években. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. 202.

²³ Vinnai Győző: Adalékok a Horthy-korszak igazgatástörténetéhez. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 18. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2008. 381.

²⁴ Fábrián Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923. években. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. 206.

elhagyta Szatmár vármegye megmaradt három járásának területét, így a Nemzeti Hadsereg egységei március 18-án Nyíregyházára, majd március 19-én Mátészalkára is megérkeztek.²⁵

Szatmár vármegye törvényhatósági bizottsága másfél évig tartó kényszerszünet után, 1920. május 26-án tudta megtartani első közgyűlését Mátészalkán. E közgyűlésen tudomásul vették, hogy a kormány Péchy Lászlót Szatmár és Ugocsa vármegyék, valamint Szatmárnémeti törvényhatósági jogú város főispáni teendőinek ellátásával is megbízott törvényhatósági kormánybiztosává kinevezte.²⁶

A gyors és alapos szervezőmunkára Bereg csonka-vármegyében is szükség volt, ahol a Beregszászból előbb Csarodára, majd Tarpára kiszökött magyar közigazgatási tisztviselők kezdték meg a magyar közigazgatás megteremtését. A régi területeit elveszített Bereg székhelyül Csaroda községet jelölték ki, majd miután a vármegye vezetését 1920 májusában Gulácsy István alispán vette át, a központot Tarpára helyezték. 1920. június 25-én Bereg vármegye új főispánjaként beiktatták nagybányai Horthy Gyulát.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződéssel a régi Magyarország 63 vármegyéjéből mindössze tíz maradt meg eredeti határi között. Az országhatáron túlra került teljes egészében 28 vármegyei törvényhatóság, míg a békeszerződés Magyarország új határain belül 25 vármegye fenntartása mellett döntött. Az ország területén azonban számos vármegyének csak kisebb-nagyobb darabja maradt, amely alkalmatlan volt a törvények által a megyékre rótt feladatok ellátására, illetve nem felelt meg a közigazgatás hatékonyabb területi szervezésének sem. Nem volt ez másképp Magyarország északkeleti részén sem.²⁷

A trianoni békeszerződés rendelkezései szerint az új határok végleges kijelölése a Határmegállapító Bizottság feladata volt, s ezt a munkát 1920 és 1923 között végezte el. Így fordulhatott elő, hogy 1920 és 1922 között a mai megye területén négy kinevezett főispán volt hivatalban: Tarpán a beregi, Záhonyban az ungi, Mátészalkán a szatmári és Nyíregyházán a szabolcsi. A törvényhozás a kaotikus állapotok feloldása végett 1923-ban azt a megoldást választotta, hogy a korábbi vármegyei határokat lényegében érintetlenül hagyva a legkisebb csonka megyék önkormányzati és közigazgatási szerveit összevonta, és ún. „közigazgatásilag egyelőre egyesített”, azaz k.e.e. vármegyéket alakítottak ki. Az egyesített vármegyéket

---

²⁵ Fábíán Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923. években. In. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. 206.

²⁶ Uo. 207.

²⁷ Stipta István: Változó vármegyrendszer 1876-1941. In. Rubicon XXIX: 3-4. 2018. 132.

közigazgatási szerveik szempontjából egy vármegyének kellet tekinteni, azaz közös székhelyen, közös képviselőjük, közös bizottságaik és tisztviselőik voltak.²⁸

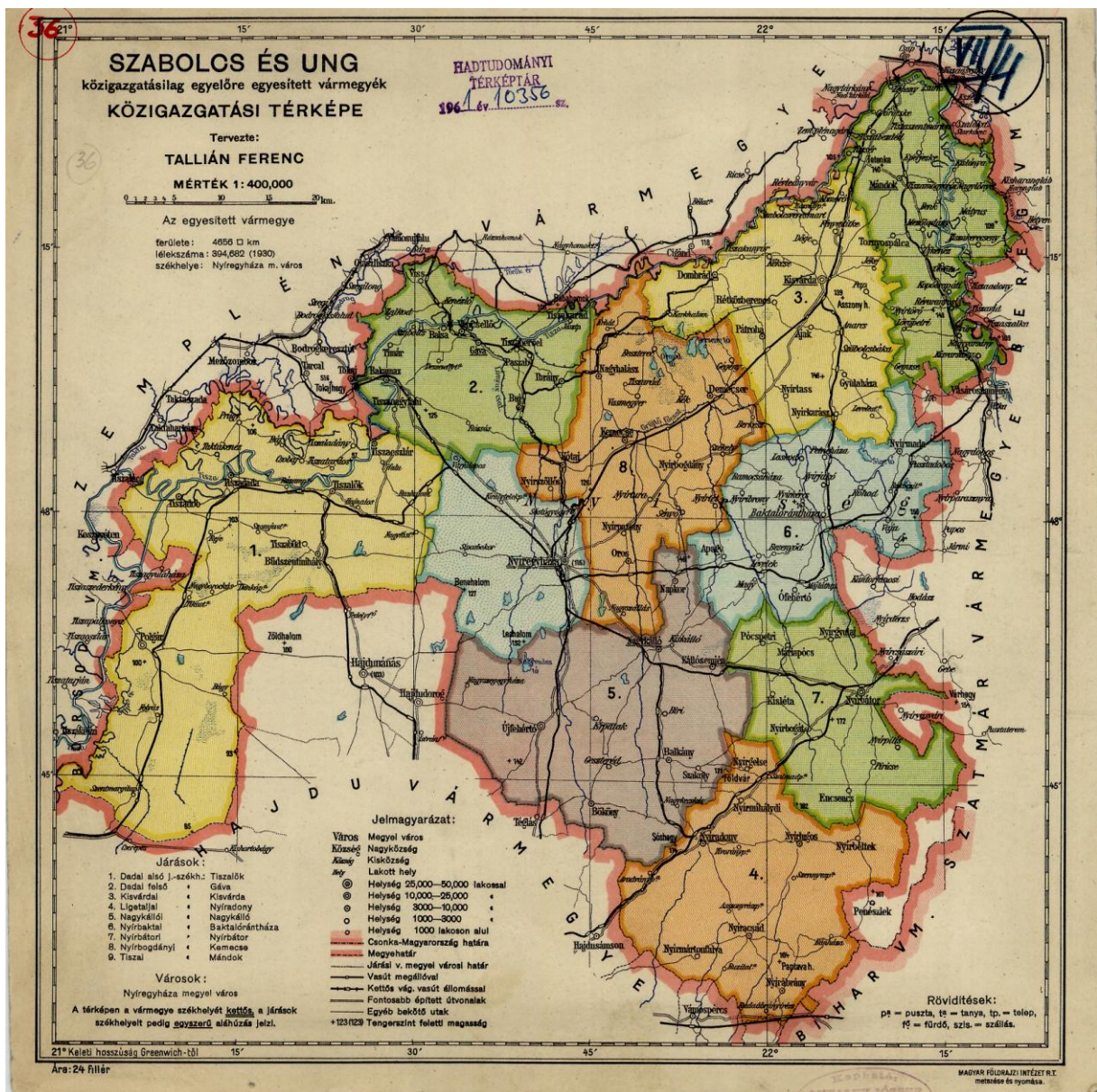
Az 1923. évi XXXV. törvénycikk értelmében 1924. január 1-jei hatállyal **Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített (k.e.e.) vármegyék** néven Csonka-Ung vármegyét összevonták Szabolcs vármegyével, melynek székhelye Nyíregyháza lett. Az újonnan létrejött vármegye kilenc járásból állt (zárójelben a települések számával): dadai alsó (13), dadai felső (14), kisvárdai (18), ligetaljai (8), nagykállói (11), nyírbaktai (18), nyírbátori (9), nyírbogdányi (18), tiszai (19). Egyidejűleg Ung vármegye két községét – Záhonyt és Győröcskét –, valamint Bereg vármegye négy települését - Tiszakerecseny, Mátyus, Nagylónya és Kislónya községeket – Szabolcs és Ung. k.e.e. vármegyéhez csatolták. Az így létrejött tízedik közigazgatási egység „Csonka Ung- és Bereg vármegye” néven volt ismert.

Szatmár, Ugocsa és Bereg k.e.e. varmegyék néven Csonka-Bereg vármegyét is összevonták Csonka-Szatmár vármegyével, melynek székhelye Mátészalka lett. Ezzel három Szatmár vármegyei, és egy Bereg vármegyei járás egyesítése történt meg ideiglenesen. A mátészalkai járáshoz 27, a fehérgyarmati járáshoz 41, a csengeri járáshoz 26, míg a vásárosnaményi járáshoz 21 település tartozott.²⁹

---

²⁸ Fábián Lajos: A közigazgatás alakulása Szabolcs vármegyében, és Szatmár, Bereg, Ugocsa és Ung csonka vármegyékben az 1919-1923. években. In. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1993. 215.

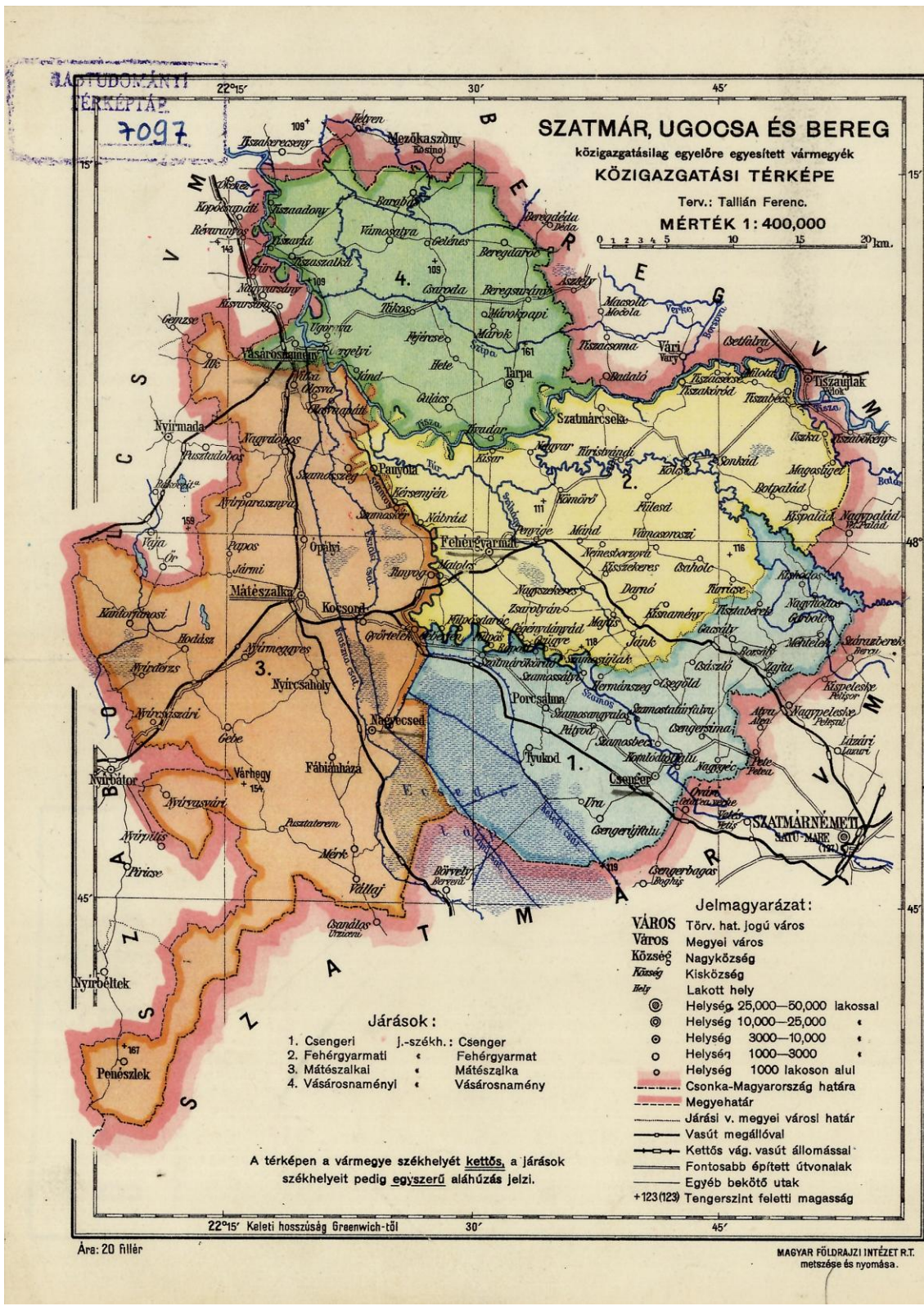
²⁹ Gyarmathy Zsigmond: A közigazgatás megindulásának történetéhez Szatmár megyében (1944-1945). In. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltári Évkönyv 1-2. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 221.

Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék térképe³⁰

³⁰ HM HIM Térképtár B IX a 2080

Szatmár, UgoCSA és Bereg k. e. e. vármegyék térképe³¹

³¹ HM HIM Térképtár B IX a 2112

Ha a Horthy-korszak szabolcsi és szatmári városfejlődését vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy a városfejlődés megrekedt, mert Nyíregyháza volt az egyetlen város a két megye területén, az igazgatásban a megyei nagybirtokosok érdekei domináltak, a főispáni székben 1922-1929 között Kállay Miklós ült, míg Szatmárban ugyanilyen minőségben Péchy László földbirtokos állt 1920-1931 között a megyei tisztikar élén.³²

Az 1938 és 1941 között történt terület visszacsatolások kapcsán Magyarország vármegyéinek száma 41-re nőtt, ám a második világháborút követően kisebb módosításokkal ugyan, de visszaállt ideiglenesen az 1938 előtti megyebeosztás. Az 1947. február 10-én aláírt párizsi békeszerződést követően az ország területi kijelölését immár véglegesnek tekintő új politikai vezetés hozzájárított a közigazgatás átszervezéséhez, amely 1950-re megvalósult, ezzel kialakítva a mai 19 megye és Budapest közigazgatási tagolását.

Bár jelen doktori értekezés időbeni határa az 1938-as esztendővel véget ér, szükséges az azt követő közigazgatást is megismerni. Ennek egyik legfőbb oka, hogy számos település összevonására, vagy névváltoztatására került sor, amely így az azonosíthatóságot nehezítette meg. Ezért elsősorban azokat a településeket emelem majd ki, ahol a két világháború között hősi emlékműveket állítottak. Ehhez a korszakhoz segítséget nyújt Petrikné Vámos Ida 1996-ban készült összeállítása, mely a magyar településhálózat területszervezési változásait mutatja be 1945-1990 között.

1946. január 1-jén Szatmár, Bereg és Ugocsa vármegyék közigazgatásilag Magyarországon maradt területeit Szatmár-Bereg elnevezéssel egyesítették.³³ Itt érdemes megjegyezni, hogy az új megye nevéből kihagyták a határon kívül rekedt területek elnevezését. A tanácsrendszer bevezetésével, 1950. március 16-án Szabolcs és Szatmár-Bereg vármegyét Szabolcs-Szatmár megye elnevezéssel egyesítették, melynek székhelye Nyíregyháza lett. Az új megyeközpont közel fekvő települések közül Kálmánháza és Királytelek is ekkor került fel igazán a térképre. Kálmánházát az Újfehértóhoz tartozó tanyákból és a Nyíregyházához tartozó tirpák bokortanyákból szervezték községgé 1949-ben.³⁴ Királyteleket 1952. január 1-jén Sőrekút néven szervezték községgé, melyet még az év november 1-jével átkereszteltek

---

³² Vinnai Győző: Adalékok a Horthy-korszak igazgatástörténetéhez. In: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 18. Szerk. Kujbusné Mecsei Éva. Nyíregyháza, 2008. 384.

³³ Petrikné Vámos Ida: A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945-1990 között. In: Levéltári Módszertani és Oktatási Füzetek. 1. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996. 26.

³⁴ Orbán Sándor: Tanyaközpontosítási kísérlet a felszabadulás után Szabolcs-Szatmár megyében. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltári Évkönyv 1-2. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 219.

„Nyírtelek”-re.³⁵ Le kell szögezni, hogy mindkét településen akkor állítottak hősi emlékműveket – 1935-ben és 1943-ban – amikor még hivatalosan nem rendelkeztek községi ranggal.

Szabolcs-Szatmár megye megszületésével egyidejűleg több járás is megváltozott. A ligetaljai járást például teljesen megszüntették, de ezt megelőzően az ehhez a járáshoz tartozó Nyírbrány községet már 1946. január 1-jével a Hajdú vármegyei központi járáshoz osztották be.³⁶ Ezzel egy időben Nyírgelsét és három másik községet Szabolcs-Szatmár megye nyírbátori járáshoz osztották be.³⁷

A dadai alsó járás településeit is hasonló változások érték. 1950. szeptember 6-án Büdszentmihály és Tiszabüd községeket Büdszentmihály néven egyesítették, majd 1952. november 1-jén az összevont községek nevét Tiszavasvári névre változtatták. Így a büdszentmihályi világháborús emlékművet is ma már Tiszavasváriban találhatjuk meg. 1950. március 16-ával Prügy községet és vele együtt öt másik települést a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szerencsi, valamint a tokaji járáshoz osztották be. A Szabolcs-Szatmár megyével szintén szomszédos Hajdú-Bihar újonnan szervezett polgári járásához pedig Polgár községet osztották be. Ezzel két olyan település is – Prügy és Polgár – került át a szomszédos megyékhez, ahol még a két világháború között született hősi emlékmű.

Ugyanezen a napon a szomszédos dadai felső járást megszüntették, s községeit a nyíregyházi járáshoz osztották be, de ezt megelőzően még 1950. március 16-án Viss nagyközséget és két másik települést a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei sárospataki járáshoz osztották be. Még sokkal később, 1971. április 25-én Gáva és Vencsellő községeket Gávavencsellő néven egyesítették.³⁸

A nyírbátori járás a tanácsrendszer bevezetése után először a ligetaljai járás településeivel bővült, de 1950. június 1-jén ide osztották be Nyírvasvári és Penészlek községeket is.

Az 1950-ben egyesített két korábbi vármegye szatmári részén lévő járásokban szintén komoly változások történtek. A megyék összevonása után megszűntek a községi jogállású megyeszékhelyek. Az ilyen státuszát elvesztő Mátészalka sok tekintetben hátrányos

---

³⁵ Orbán Sándor: Tanyaközpontosítási kísérlet a felszabadulás után Szabolcs-Szatmár megyében. In: Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltári Évkönyv 1-2. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 212.

³⁶ Ezzel azt a Nyírbrányt is Hajdú-Bihar megyéhez csatolták, ahol 1923-ban – még Szabolcs vármegyei településként – hősi emlékművet emeltek.

³⁷ Petrikné Vámos Ida: A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945-1990 között. In: Levéltári Módszertani és Oktatási Füzetek. 1. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996. 52.

³⁸ Uo. 169.

helyzetbe került, hiszen az állami beavatkozás révén az igazgatási központ fontos fejlesztési lehetőséggel járt.³⁹ A település végül a Kádár-korszak idején, 1969. augusztus 1-jén kapott városi rangot. A mátészalkai járásban 1950. augusztus 1-jével Mérk és Vállaj községeket Mérvállaj elnevezéssel egyesítették, majd öt évvel később ezt a községegyesítést megszüntették. 1950. szeptember 6-án Fülpös és Szatmárökörítő községeket is „Szatmárökörítő” néven egyesítették, majd 1951. január 1-jén Szatmárökörítő község nevét „Ökörítőfülpös” névre változtatták. 1955. augusztus 1-jén Gebe község nevét is megváltoztatták „Nyírkáta” névre.

A fehérgyarmati járásban 1950. március 1-jével Jánk és Majtis községeket „Jánkmajtis” néven vonták össze, s egyidejűleg a jánki körjegyzőség nevét is megváltoztatták.

A csengeri járás 1969. július 31-ig fennállt, míg meg nem szüntették és községeit a fehérgyarmati és mátészalkai járáshoz be nem osztották. A korábban e járáshoz tartozó Csengersima és Nagygéc községeket 1981. december 31-én „Csengersima” néven egyesítették. Ez azért is érdekes, mert néhány hónappal korábban Kovács Ákos, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatója még az önálló Nagygéc községtől kapott válaszlevelet a hősi emlékművekkel kapcsolatban.

A rendszerváltás után, 1990. szeptember 30-án Szabolcs-Szatmár megye neve hivatalosan is elnyerte mai nevét, Szabolcs-Szatmár-Bereg megye formájában.

---

³⁹ Horváth Attila: Megyerendezés 1950-ben. In. Rubicon XXIX: 3-4. 2018. 136.

IV. A HŐSI EMLÉKMŰÁLLÍTÁS TÖRTÉNETE

A hősi emlékművek helye az emlékezetpolitikában

Az első világháború megteremtette a privát emlékezés alapjaira helyezett kollektív emlékezet új paradigmáját, amely azóta is töretlenül hódít. Az emlékezésnek ez a fajta megjelenése együtt járt az állami szerepvállalás erősödésével, hiszen a hatalom már a háború első évében megkezdte a harctéri heroizmusban és a hőskultuszban rejlő propagandalehetőségek szisztematikus kiaknázását. Mindezzel lényegében saját hatáskörébe vonta a háborús propaganda megannyi direkt és indirekt eszközét; mondhatni rátelepedett a kisebb közösségek „hazafiságára”, magángyászára és magándicsőségére is, és megpróbálta megszerezni azokat. A lehetőségeivel élve igen széles volt az eszköztára: törvényt hozott a hősi halottak nevének megörökítéséről, emlékművek építését szorgalmazta, broszúrákban, plakátokon, kiállításokon hirdette a hőskultuszt, s szolgálatába állította a művészetet.⁴⁰

A Nagy Háború egyik feltűnő sajátossága volt, hogy – talán először a történelemben – a tömeges halál kollektív emlékezeti rítusokat gerjesztett amellet, hogy érintetlenül hagyta a gyász egyéni jellegét.⁴¹ Az első világháború hatására nyomban kibontakozó rituális közösségi megemlékező szertartások az elesett katona heroizált alakját állították az emlékezeti munka középpontjába. Ez újdonság volt, hiszen a hőskultusz korábban sokkal inkább az élők kiváltságának számított.⁴² Az első világháború szokásszerűvé tette a katonahalottak név szerinti számontartását, amit leginkább az emlékműveken elhelyezett névsorokkal oldottak meg.⁴³ Nem véletlen ez, hiszen az esetek nagy hányadában egyedül az emlékmű áll – emlékezeti hely gyanánt – a gyászolók rendelkezésére, lévén, hogy nagyon sok katonának tűnt el a holtteste nyomtalanul a frontharcok során, hogy végül a tömegsírokban kössön ki. Ráadásul azon elesett katonák sírjait sem látogathatták a gyászolók, akik a fronton létesített temetőben névvel megjelölt sírokban nyugodtak; ugyanis mérhetetlenül nagy távolságra

---

⁴⁰ Hatalmi emlékezés. In: Emlékek a hadak útja mentén II. – avagy hadtörténelem, kegyelet és társadalom. Szerk. Dr. Ravasz István. HM Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, Budapest, 2007. 13.

⁴¹ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016. 156.

⁴² Uo. 157.

⁴³ Uo. 161.

estek ezek a temetők a hozzátartozók lakóhelyeitől. A hősök kultusza bőven túlélte az első világháborút, sőt a háborús emlékezet legmeghatározóbb és több célra is használható elemévé vált a volt hadviselőknél. A vesztes államoknál azonban módosítani kellett a stratégián – hiszen a háború alatt minden a győzelemre asszociált, most pedig egy háborús vereség romjain kellett az erényeket felmutatni – ám az eszköztár nem nagyon változott. Csak a monumentumok lettek nagyobbak, kifejezőbbek, a katonatemetők csinosabbak, az emlékműveken neve lett a hősi halottaknak, s már jutott idő a merengésre. Magyarországon például a háborús hőskultusz összeolvadt az ezeréves magyar hősiesség kultuszával: az alig elmúlt háború magyar hőseit a nemzeti panteonba helyezték a régi történelmi nagyságok mellé. A jelenség egyetemes: *„A háború élménye szent élménnyé magasztosult, amely mély vallásos érzülettel töltötte el a nemzetet, bőséggel ellátta szentekkel, mártírokkal, zarándokhelyekkel, és ápolandó örökséggel vértette fel.”*⁴⁴

A kanonizált emlékezet egyik legjelentősebb formája a köztéri monumentum, amely az emlékezet rendszerezésére tett hatalmi kísérlet, az emlékezet állami kisajátításának eszköze és egyben kommunikációs tér, amelynek célja minél több ember megszólítása. A közterek emlékművei a minél nagyobb nyilvánosság számára készültek, s egyben azt propagálják, hogy akikről szólnak, azok mindenkié, így ez a sugallt emlékezet mintegy társadalmi kánonként próbál megjelenni. Az emlékművek feladata a permanens emlékeztetés, ezzel együtt alkalmasak más kapcsolt tartalmak, így a hőskultusz kifejezésre is. A környezetük, főleg a háború után, nyilvános ceremóniák, felvonulások, nagygyűlések, emlékbeszédek helyszíne, így ugyancsak a hőskultusz fóruma.⁴⁵

A háborús halál demokratizálásának, ha nem is épp maradéktalan individualizálásának a folyamata ér révbe azzal, hogy idővel szerte a világban meghonosodik az Ismeretlen Katona sírja jellegű monumentum. Alig akad olyan hadviselő ország, ahol előbb vagy utóbb ne állítottak volna fel a fővárosban ilyen típusú emlékművet, amiből mindenütt csak egy van. A magyar Ismeretlen Katona sírját, amelyet a Hősök terén, a millenniumi emlékmű közelében állítottak fel, Bethlen István miniszterelnök avatta fel 1929. május 6-án. Beszédében Magyarország első világháborús harcait önvédelemként, az ügyet, pedig amiért a katonák

---

⁴⁴ Hősök kultusza a köztereken és múzeumokban. In: Emlékek a hadak útja mentén II. – avagy hadtörténelem, kegyelet és társadalom. Szerk. Dr. Ravasz István. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2007. 14.

⁴⁵ Uo.

harcoltak, megkérdőjelezhetetlen igazságként mutatta be.⁴⁶ Az Ismeretlen Katona sírja az egy mindenkiért, helyesebben a mindenkit képviselni hivatott egyetlen, a maga személyében azonosítatlan elesett katona hivatalos kultuszát teljesíti ki. Nem lehet pontosan tudni, hogy ki nyugszik ténylegesen ebben a jelképes sírban, az Ismeretlen Katona sírja ezért – látszólag – az a fajta emlékmű, mint amilyen az elesett katonák neveivel díszített szimbolikus tömegsír, és a sok-sok városi, községi háborús emlékmű.⁴⁷

A háborúban elesett katonák név szerinti emlékezetben tartása újfajta érzékenységet, modernnek tetsző tudatot fejez ki, amely egyebek mellett azt az igényt is kielégíti, hogy folytonosság jöjjön létre – legalább az emlékezet révén – a haza, az otthon, illetve a távoli fronton a hazájukért elesett katonák között, akik olykor még a halálukban sem térhettek haza. A versailles-i és washingtoni döntések olykor máig ható következményeiből elkerülhetetlenül adódott, hogy a Nagy Háború emlékezete különböző tartalommal épült be a hadviselők emlékezetébe. Másként és másra emlékeznek a győztesek és a nyertesek, mint az elbukottak és a vesztesek. Ám – és az első világháborúnak ez is egyik fontos újdonsága – mindenki emlékezett. Bár háborús emlékműveket már korábban is állítottak szerte a világban, csak a Nagy Háború után vált általánossá az emlékezés évről évre történő, ritualizált demonstrálásra. Nagy-Britanniában, ahol az Imperial War Museum kialakítása már 1917-ben megkezdődött, a Németországgal kötött fegyverszünet napja, vagyis november 11-e utáni első vasárnapot nyilvánították Remembrance Sunday-já. Ezen a napon 11 órakor két perce megáll a közlekedés és elhallgatnak a rádiók. Szokássá vált az is, hogy a Whitehall háborús síremlékéhez egy-egy csokor virágot helyeznek el. A csokrok elvileg abból a mezei virágból készültek, amelyek a Somme-i csatamezőt borították: pipacsból. Gyakorlatilag viszont – s ez Londonban könnyebb volt – piros színű krepp-papírból, amire idővel egész kis iparág szakosodott.⁴⁸

A francia parlament ugyancsak november 11. utáni első vasárnapot kívánta a megemlékezés napjává tenni. Az egykori frontharcosokat tömörítő veterán szövetségek tiltakozása miatt azonban 1922-ben végül más született: november 11-ét ünnep- és munkaszüneti nappá nyilvánították. Az évről évre ismétlődő ünnepek egyik csúcspontja a Diadalív alatt

---

⁴⁶ Romsics Ignác: Az első világháború – 100 év távlatából. In: A „Nagy Háború” és emlékezete. Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert. Speculum Historiae Debreceniense, Debrecen, 2015. 23.

⁴⁷ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016. 163.

⁴⁸ Romsics Ignác: Az első világháború – 100 év távlatából. In: A „Nagy Háború” és emlékezete. Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert. Speculum Historiae Debreceniense, Debrecen, 2015. 22.

elhelyezett örökmécses lángjának fellobbantása esete fél hétkor. Külön nagy nemzeti múzeuma a Nagy Háborúnak Franciaországban nem készült. A jelentős csatákat azonban több helyi és részben magánmúzeum is megőrökíti. Ilyen található Verdun-ben, a Somme melletti Péronne-ban és Meaux-ban. Az évek során a legtöbb francia településen emeltek egy-egy háborús emlékművet, amely körül november 11-én a helyi gyászolók és emlékezők gyűlnek össze. A rituálé nemcsak koszorúzásokból és emlékbeszédek elmondásából áll, hanem az eltűntek listájának a felolvasásából is. Az elhangzó nevekhez hozzáteszik: „*elesett a hazáért.*”⁴⁹

Az is szembetűnő jelenség, hogy a nyugati monumentumok többségét némi visszafogottság jellemzi a nemzeti hős eszményítését tekintve. Sokat elárul, hogy a franciák nem is háborús emlékműnek, hanem a halál emlékműveinek nevezték ezeket az objektumokat, melyek nem a győzelmet, a háborúban kivívott végső katonai győzelmet, hanem a nemzetért feláldozott emberéletekre való emlékezés igényét fejezték ki.⁵⁰ A franciaországi emlékművek drámai hatást igyekeztek kelteni, a katona alakokat többnyire álló testtartásban, lábhoz eresztett fegyverrel pózoló passzív figurákként jelenítették meg. Így sokkal inkább a gyászt és jóval kevésbé a dicsőség megjelenítését célozták.⁵¹

Kijelenthetjük, hogy Franciaországban, Belgiumban és Olaszországban mindenütt gazdag háborús emlékezetkultúra és irodalom él, szépen karbantartott temetőkkal, lenyűgöző emlékművekkel és műemlékekkel. Emellett ezek az országok 2014 és 2018 között számtalan, Ausztrália, Belgium, Kanada, Nagy-Britannia, Új-Zéland, Franciaország, Írország, Olaszország, India, Portugália, Dél-Afrika vagy az Egyesült Államok által szervezett megemlékezés házigazdái is voltak. A legnagyobb horderejű ünnepélyeket a verduni, a somme-i, a passchendaele-i és az amiens-i csaták centenáriumi évfordulója alkalmából szervezték. De mindenek fölé emelkedett a Vimy-hegygerinc elfoglalásának grandiózus centenáriumi megemlékezése, melyet a kanadai kormány rendezett 2017-ben Észak-Franciaországban.⁵² A Nagy Háború egyébként Kanada önálló nemzetállammá formálódásában is kulcsszerepet játszott az 1917. áprilisi Vimy Ridge-i csatának köszönhetően. Itt harcolt először önálló egységben és parancsnokság alatt a kanadai hadsereg

---

⁴⁹ Romsics Ignác: Az első világháború – 100 év távlatából. In: A „Nagy Háború” és emlékezete. Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert. Speculum Historiae Debreceniense, Debrecen, 2015. 23.

⁵⁰ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016. 167.

⁵¹ Uo. 168.

⁵² Szalay-Berzeviczy Attila: 100 évvel később a Nagy Háború nyomában. In: GEO 2018. november. 22-23.

Ráadásul a kanadaiaknak ezt az észak-franciaországi dombot úgy sikerült elfoglalniuk, hogy a franciák kétszer is kudarcot vallottak ott. A csata jelentőségét jól mutatja, hogy a Vimy Ridge-i első világháborús emlékmű szerepel a kanadai húszdolláros hátlapján.

A győztes hadviselő felekkel szemben, a német felfogás szerint az ország ténylegesen nem szenvedett katonai vereséget az első világháborúban és máshol, másképp vesztette el a háborút az ország. Az ily egyértelmű korabeli közmegegyezést az im Felde unbesiegt kifejezés fejezte ki találó módon, amely hosszú időn át az egyik legfőbb biztosítéka volt a német nemzeti identitás épségben tartásának. Ha nem a harctereken veszett el a német katonai becsület, akkor bizonyul az vezetett ehhez a dicstelen bukáshoz, hogy a hátszág, mindenekelőtt a fegyverletétel után forradalmat kirobbantó szélsőbaloldal, és a háború után kormányt alakító szociáldemokrata párt szúrta hátba a fronton derekasan helytálló hadsereget. A tördőfés-elmélet volt a háború után a vereség legkézenfekvőbb német magyarázata – különösen a politikai jobboldalon. A kortársak közül sokan ahhoz ragaszkodtak, hogy a háborús vereséggel nem járt szorosan együtt a katonai becsület elvesztése, következésképpen a német katonák éppúgy hősök voltak és maradtak, mint ahogy a győztes hadseregek katonái.⁵³ A német hadsereg úgy jelent meg az 1920-as években emelt emlékművek katoná alakjaiban, mint a legtisztább katonai erkölcs megtestesülése: nem az áldozat szerepében, hanem hősként ábrázolták az első világháborús német harcost.

A helyzet Közép- és Kelet-Európában, valamint a Balkánon azonban másként alakult. A brit és a francia gyakorlattól eltérően például a Szovjetunióban semmiféle háborús kultusz nem alakult ki. A bolsevik vezetők nem a megdöntött cári hatalomhoz kötődő háború emlékezetének fenntartására, hanem saját dicsőségüknek az ápolására törekedtek. Az Osztrák-Magyar Monarchia győztes utódállamaiban pedig a nemzeti önmegvalósításért folytatott harc írta felül a háborús erőfeszítéseket. Jó példája ennek Csehszlovákia, illetve a Cseh Köztársaság, ahol a francia és az orosz hadsereg oldalán harcolt hadifoglyok és dezertőrök az emlékezetre méltó és szobrokba öntött hősök, nem pedig saját országuk akkori hadseregének engedelmes katonái.⁵⁴

A magyarországi háborús emlékezet alakulásának a külső körülményei sokban emlékeztettek a németországi fejleményekre. Hazánkban is az emlékműállítás volt a legtömegesebben alkalmazott megoldás, ami szorosan összefonódott az elesett katona kultuszával. Ezt a

---

⁵³ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016. 167.

⁵⁴ Romsics Ignác: Az első világháború – 100 év távlatából. In. A „Nagy Háború” és emlékezete. Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert. Speculum Historiae Debreceniense, Debrecen, 2015. 23.

kultikus emlékezetet a háborús vérveszteség nagysága önmagában is indokolta. Korán már az első háborús évben kezdetét vette az emlékműállítás: 1915. március 6-án leplezték le a bécsi Schwarzenberg téren a magyarul egyszerűen vashonvédként tisztelt Wehrmann im Eisen című szobrot. Budapest sem sokat télenkedett: ez év szeptember 12-én leplezték le a Deák téren, az Anker-ház előtt felállított Nemzeti Áldozatkészség elnevezésű faszobrot, amibe folyamatosan szöveget lehetett, sőt kellett vernie a járókelőknek. A szóban forgó emlékmű, társaival együtt, nem az elesett, hanem a rettenthetetlen harcos kultuszát szolgálta, vagyis lelkesített. A tömeges fronthalál idővel szembeszökő ténye egy-másfél év múltán váltásra ösztönzött.⁵⁵ Magyarországon a Tisza-kormány kezdeményezte még 1917-ben, hogy minden település emeljen emlékszobrot a fegyvert fogott és elesett katonák tiszteletére. Az első világháború magyarországi monumentumaival foglalkozó történeti irodalomból máig hiányzik az a felismerés, hogy mindeme köztéri reprezentációk egyszerre szolgálták a hozzátartozók gyászát, valamint a Horthy-kori politikai rendszert, kifejezve egy bizonyos politikai mondanivalót is.⁵⁶ Trianon igazságtalansága, a revízió követelése, az irredentizmus a Horthy-korszak hétköznapijainak úgymond szerves része volt. Ebben a légkörben, ahol tehát a kormány propagandája könnyen meglovagolhatta a közvélemény spontán hajlandóságát és megnyilvánulásait, igen hamar kialakultak azok a szimbólumok, verbális és tárgyi toposzok, amelyek az irredenta kultusz hordozóivá váltak. Már 1918-1920 között kialakult az az alaptétel, amely szerint az ideális természeti és politikai egységet képező történelmi Magyarország felbomlasztása igazságtalan és az egész emberiségre nézve káros cselekedet volt, a régi határok lehetőség szerinti teljes visszaállítása pedig a magyar társadalom legnagyobb célja. Ekkoriban születtek meg az első irredenta jelszavak, az „Így volt, így lesz!” és a „Nem! Nem! Soha!”, melyekhez később a „Mindent vissza!”, a „magyar igazság”, a „magyar feltámadás”, a „Csonka-Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország”, a Magyar Hiszekegy és társaik csatlakoztak. A közéletnek és a magánzsférának jószerevével nem volt olyan területe, ahová az irredentizmus ne szivárgott volna be. Már az 1920-as évek második felétől rendszeressé váltak az állami ünnepek és félhivatalos nagygyűlések keretében megtartott trianoni megemlékezések, elszaporodtak az irredenta emlékművek.⁵⁷ Közvetve hozzájárultak a Trianon-ellenes közhangulat ébren tartásához azok a világháborús hősi emlékművek is, melyek nem sokkal a háború után

---

⁵⁵ Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016. 174.

⁵⁶ Uo. 175.

⁵⁷ Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Osiris, Budapest, 2001. 162.

országszerte megjelentek a települések főterén. Az igazi irredenta emlékművek sorát azonban a budapesti Szabadság téren felállított szoboregyüttes nyitotta meg, amely az elcsatolt országrészeknek állított emléket.

A viszonylagos külpolitikai passzivitás időszakában a kormány nem kívánta kockáztatni stratégiai céljait látványos, de önmagukban értéktelen és értelmetlen akciók kedvéért, és csillapítani igyekezett a Trianon-ellenes kritika hangvételét. Nem véletlen, hogy az Ereklés Országzászló felállítására csak a külpolitikai mozgáster jelentős kiszélesítését követően, 1928. augusztus 20-án kerülhetett sor. Ez az esemény voltaképpen Magyarország, a revízió és Horthy viszonyát tisztázta a jelképek nyelvén. Már magának az időpontnak a kiválasztása sem volt véletlen: az államalapító szent király ünnepe éppen megfelelt a Szent István-i birodalmat megjelenítő országzászló felavatásának.⁵⁸ Az irredenta kultusz látványos elemei közé tartoztak a különleges ünnepi alkalmak. A két háború közötti hivatalos ünnepek közül mindenekelőtt a Hősök emlékűnepe és Szent István napja adott lehetőséget ilyen jellegű megemlékezésekre. A Hősök emlékűnepét, melyet mindig május utolsó vasárnapján tartottak, 1926-ban tette hivatalos ünnepé a Nemzetgyűlés. Az első ilyen megemlékezést azonban 1924. május 25-én rendezték, amikor a Ludovika Akadémia előtti téren felavatták a Névtelen Hősök emlékszobrát. 1929-től kezdve az emléknapi ceremóniáit a Hősök terén rendezték.

A második világháború borzalmai több évtizedre elhalványították a Nagy Háború emlékezetét. Az 1960-as és 1970-es évek erőszakellenes és kozmopolita ifjúsági mozgalmi nemcsak a háborút és annak ideológiai hátterét, a nacionalizmust utasították el, hanem a patriotizmust is a múlt gyanús és hasznavehetetlen rekvizitumai közé utalták. Egyes országokban, például Németországban, ahol a náciizmus terhes öröksége és az 1990-es újraegyesülés fölötti öröm kevés helyet hagy más történelmi események kultuszának, ez az érdektelenség a mai napig tart. A Szovjetunió utódállamainak történelmi emlékezetéből ugyancsak hiányzik a Nagy Háború, Franciaországban azonban ma is nagy kultusza van, nagyobb, mint a második világháborúnak, vagy az 1950-es években túldimenzionált második világháborús francia ellenállásnak.⁵⁹

Magyarországon a második világháborúban elesett hősök tiszteletére, a kiépülő szocialista politikai berendezkedés miatt nem lehetett az országban méltó módon emléket állítani, így a

---

⁵⁸ Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Osiris, Budapest, 2001. 167.

⁵⁹ Romsics Ignác: Az első világháború – 100 év távlatából. In: A „Nagy Háború” és emlékezete. Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert. Speculum Historiae Debreceniense, Debrecen, 2015. 24.

legtöbb esetben a községek és városok a már meglévő első világháborús emlékműveket egészítették ki újabb emléktáblákkal. 1949-től a Rákosi-diktatúra már nem támogatta egyik világháború emlékműveinek a felállítását sem, hanem inkább a szovjet emlékművek tömeges felállításában játszott komolyabb szerepet. Az 1956-os forradalmat követően – ha nem is nagy számban – ismét lehetőség nyílt hősi emlékművek emelésére, de komolyabb változást már csak a rendszerváltás hozott a világháborús emlékjelek tekintetében.

A magyarországi háborús monumentumok közül az elmúlt évtizedekben azonban több elpusztult, néhányat pedig tudatosan elpusztítottak, de igen sok település főterén még ma is állnak. A háború hivatalos emlékezete tehát az ország egységéért folytatott hősi harc toposza körül artikulálódott, s a szenvedő parasztkatona alakját elfedte a hősi honvéd figurája.⁶⁰

A hősi emlékek törvényi háttere

Nem sokkal azután, hogy kirobbant az első világháború, az elesett vagy eltűnt katonák emlékére, a családtagok, hozzátartozók és ismerősök szerte Magyarországon kisebb-nagyobb emlékjeleket, emlékműveket kezdtek állítani. Ez, a vidékről indult spontán mozgalom évekkel megelőzte a hasonló budapesti kezdeményezéseket. Nemcsak a háború évei alatt, de még a két világháború közötti időszakban is találhatunk olyan létesítményeket, melyeket hagyományos értelemben nem nevezhetünk emlékműveknek, azonban lényegük, funkciójuk szerint mégis azok. Ezért az emlékművek közé kell sorolnunk azokat a természetes vagy mesterséges alakzatokat, kiképzéseket, különféle emlékjeleket, emlékfákat, szimbolikus sírokat is, melyeket a háború megpróbáltatásai alatt, vagy a Horthy-korszak időszakában állítottak országszerte.⁶¹

A hősök emlékének szervezett formában történő, méltó megőrzése tehát már nem sokkal a háború kitörése után felmerült, hiszen addig soha nem látott mértékben szaporodtak el a sírkeresztek és érkeztek haza a hősi halálról, eltűnésről tudósító értesítések.

---

⁶⁰ Romsics Ignác: Az első világháború – 100 év távlatából. In: A „Nagy Háború” és emlékezete. Szerk. Püski Levente – Kerepeszki Róbert. Speculum Historiae Debreceniense, Debrecen, 2015. 23.

⁶¹ Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!”. In: Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Műcsarnok, Budapest, 1985. 26.

Az emlékműállítás legfőbb feladata kezdettől fogva az emlékállítás volt, ezért az emlékműveknek a síremlékeket helyettesítő, vagy éppen kiegészítő funkciójuk is volt. Ezt támogatta a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság (HEMOB) is, amelytől kezdve az emlékműállítás hivatalossá vált. A HEMOB a Nagy Háborúban elesett magyar katonák emlékének megőrkítésére és ápolására felállított szervezet volt, mely valamikor 1914-1915 fordulóján alakult. Koordináló szerepet töltött be, s minden erejével a háborús kormány propagandájának, ideológiájának támogatására törekedett.⁶² Székhelye Budapesten, a IV. kerületben, a Hajó utca 16. szám alatt volt, s az új, koordináló szerv, már 1915 januárjában levéllel fordult Sándor János belügyminiszterhez, aki még az év június 23-án kihirdetette az 1915. évi 18.987. számú körrendeletét – vagyis végrehajtási utasítását – „*hadi emlékművek emeléséről*”. A hivatalos okiratban a belügyminiszter a következőképpen számolt be:

*„A Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottság tudomásomra hozta, hogy azt a kegyeletes célt tűzte maga elé, hogy a mai hőstettekben és egyéni cselekedetekben oly gazdag és dicsőséges háború lezajlása után művészi szépségű, maradandó emléket igyekszik emelni, illetőleg emeltetni Magyarország városaiban és községeiben azoknak a dicsőséges emlékü hősöknek, akik a harctéren szerzett sebesülésük vagy betegségük következtében meghaltak. A Bizottság a megemlékezés megőrkítésének legalkalmasabb módját az emléktábla, vagy szabadon álló emlékmű létesítésében látja, s azt reméli, hogy a városok és községek sietve fogják törvényhatóságaik és községi elöljáróságaik útján elhunyt hős szülőiteik iránti kegyeletből megszerezni ez emlékműveket. Az emléktáblák és emlékművek művészi színvonalának biztosítására, de másrészt azért is, hogy ez alkalommal is istápolja a magyar képzőművészet és ipar érdekeit, a Bizottság felhívta a Magyar Képzőművészek Egyesületét, a Magyar Iparművészeti Társulatot, a Magyar Mérnök és Építész Egyletet és a Magyar Építőművészek Szövetségét arra, hogy tagjaikat szólítsák fel emléktáblák, önálló emlékművek tervezésére, s az ekképp egybegyűlt anyagot saját kebelükben elbírálván, a megfelelőknek ítéleteket a Hősök Emlékét Megőrkítő Országos Bizottságnak rendelkezésére bocsássák. Ilyenformán a magyar hősiességet és hazafiságot hirdető és dicsőítő emlékműveket kizárólag magyar művészek és magyar iparosok fogják készíteni.”*⁶³

A belügyminiszter arra is felhívta a figyelmet a körrendeletben, hogy egyes külföldi sírkő- és emlékműkészítők árjegyzékkel ellátott mintasorozatos füzeteket több magyar vidéki

---

⁶² Itt igazi háború van – Az I. világháború Pest megyei forrásai (MNL PML) <http://mnl.gov.hu/mnl/pml/emlekmuvek> (letöltés: 2018. április 20.)

⁶³ Rendeleték Tára 1915: 253. A m. kir. belügyminiszter 1915. évi 18.987. eln. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, hadi emlékművek emeléséről. 831.

városokhoz és községekhez is elküldték, azzal a céllal, hogy a települések tőlük rendeljék meg az emlékműveket. Ezért arra kérte az alispánokat és polgármestereket, hogy igyekezzenek megakadályozni a külföldi vállalkozók térnyerését, ezzel is segítve a hazai művészeket és iparosokat.

1916 augusztusában a HEMOB elérte, hogy minden, a Honvédelmi Minisztérium által felállítandó katonai emlékmű tervét ő véleményezze, októberben pedig a külföldi művészek mintasorozatos füzetét ellensúlyozva megjelentette „*Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok*” címmel hősi emlék mintakatalógusát, az általa javasolt színvonalas emlékművekről.⁶⁴

A HEMOB magalakulásának évében, 1915-ben báró Abele Ferenc vezérkari őrnagy a frontról levelet intézett gróf Tisza István miniszterelnöknek, amelyben javasolta, hogy „*Az országgyűlés már most hozzon egy törvényt, amellyel az állam minden községben egy szép kőemléket állít, amelyre (...) elesett hőseit névszerint bevési...*” Abele báró 1916 végén Zita királynén keresztül IV. Károlyhoz fordult. A koronázása előtt álló király levelet fogalmaztatott a magyar miniszterelnöknek, előmozdítva ezzel az ügyet.⁶⁵

Ennek hatására Sándor János belügyminiszter 1917. március 12-én, az 1917. évi 7283. számú körrendeletével tájékoztatta a törvényhatóságokat a hősök emlékének megörökítéséről. „*A most dúló háborúban a hazáért küzdő hősök emlékének megörökítése végett törvényjavaslatot nyújtottam be az országgyűléshez, amelyet a képviselőház már el is fogadott, és amelynek egyik rendelkezése a városok és községek kötelességévé fogja tenni, hogy méltó emléken megörökítsék mindazon fiaik nevét, akik ebben a háborúban királyukért és hazájukért életüket áldozták.*”⁶⁶ A belügyminiszter betérjesztése alapján a Képviselőház elfogadta a törvényjavaslatot. 1917. április 19-én a Monarchia uralkodója, IV. Károly szentesítette az 1917. évi VIII. törvénycikket, melynek első két pontja a következőket írta elő:

„*1. § Mindazok, akik a most dúló háborúban a hadrakelt sereg kötelékében híven teljesítették kötelességeiket, a nemzet osztatlan, hálás elismerésére váltak érdemesekké. Őrizze meg a késő utókor hálás kegyelettel azok áldott emlékezetét, akik életükkel adóztak a veszélyben forgó haza védelmében.*

---

⁶⁴ Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok. I. sorozat. HEMOB, Budapest, 1916.

⁶⁵ Hadobás Pál: Világháborús emlékművek Edelény környékén. Edelény, 2015. 9.

⁶⁶ Rendeleték Tára 1917: 155. A m. kir. belügyminiszter 1917. évi 7.283. eln. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, a hősök emlékének megörökítéséről. 642.

2. § Minden község (város) anyagi erejének megfelelő, méltó emléken örökíti meg mindazoknak nevét, akik lakói közül a most dúló háborúban a hazáért életüket áldozták fel.”⁶⁷

Az Ugron Gábor belügyminiszter által, 1917. szeptember 20-án kiadott 14.730/1917. számú körrendelet részletesen kifejtette a hősi emlékművek létesítése során szem előtt tartandó irányelveket. Ilyen volt például az is, mely szerint „a törvény csak azok nevének megörökítését rendeli el, akik a legszentebb kötelesség teljesítése közben életüket vesztették. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy az emlékművön helyet találhassanak azoknak a nevei is, akik életben maradtak ugyan, de a haza védelmében a többiek fölött kimagasló szolgálataiknak adták bizonyosságát. Ezek közé tartoznak különösen a súlyos testi sérüléssel menekült rokkantak és bénák, valamint a vitézségi érdemekkel kitüntetettek.”⁶⁸

Azt azonban hangsúlyozta a belügyminiszter, hogy a törvény megvalósításának ideje majd csak a háború befejezése után érkezik el. Ez utóbbi kitétel ellenére a ma is látható hősi emlékművek felállítása még a Nagy Háború idején megkezdődött.

Az első hivatalos szoboravatást 1917. november 25-én ünnepélyes külsőségek között Hatvanban tartották. A helyi vöröskereszt fiókegylet választmányának kezdeményezésére még az előző évben szoborbizottságot hoztak létre, és Finta Sándornál megrendelték az „Órszem” című szobrot, melyet a szobrász rövidesen márványból el is készített. A lázas előkészületek, a megfelelő összeg előteremtése körüli bonyodalmak nagyjából minden városban, községben egyformán zajlottak le, s legfeljebb abban térhettek el egymástól, hogy a szobrot, az emlékművet megfelelő anyagiak hiányában nem rendelhették meg, hanem kész típusstervek alapján maguk választották ki.⁶⁹

Az 1918–1919-es események lefékeztek, de nem állították meg a hősi emlékművek építését. Sőt, a trianoni békeszerződéssel elvesztett területeken is folytatódott azok létesítése, legfeljebb lassabb ütemben – az állam anyagi támogatásának hiányában. Még azokban a községekben is avattak hősi emlékműveket, amelyek lakossága nem magyar volt.⁷⁰

A zavaros, erre nem alkalmas 1918–1919-es időszak után a hősök emlékének megörökítése tárgyában 1922. április 27-én gróf Klebelsberg Kunó belügyminiszter megjelentette

---

⁶⁷ Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!”. In: Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Corvina, Budapest, 1991. 109.

⁶⁸ Rendeleték Tára 1917: 502. A m. kir. belügyminiszter 1917. évi 14.730. eln. számú körrendelete valamennyi törvényhatóság első tisztviselőjéhez, a hősök emlékének megörökítéséről. 1913.

⁶⁹ Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!”. In: Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Műcsarnok, Budapest, 1985. 27.

⁷⁰ Hadobás Pál: Világháborús emlékművek Edelény környékén. Edelény, 2015. 10.

20.331/1922. számú belügyminiszteri rendeletét, mely még nem látta időszerűnek az emlékművek megvalósítását, ám azzal, hogy szigorú engedélyezési eljáráshoz kötötte azok felállítását, előre jelezte, hogy a téma nem került le a napirendről. *„A háború véget ért ugyan, de a békekötés következtében reánk szakadt szenvedések megpróbáltatások, a súlyos gazdasági viszonyok, pénzüink elértéktelenedése miatt a hősi emlékek megvalósításának csaknem elháríthatatlan akadályait képezik. Ahol azonban a közönség anyagi ereje és lelkes áldozatkészsége akkora összeg gyűjtését eredményezte, mely a hősök emlékéhez méltó mű létesítését lehetővé teszi, a kivitelnél állandóan szem előtt kell tartani, hogy az emlékmű tényleg méltó legyen a hősökhez.”* Felhívta egyidejűleg a törvényhatóságok vezetőinek figyelmét arra, hogy a megvalósítás tekintetében továbbra is forduljanak a HEMOB-hoz, amely *„vállalkozik arra, hogy ezeknek az emlékműveknek megvalósítása körül a községeknek, városoknak tanáccsal, útbaigazítással, esetleg kész terveknek díjtalan átengedésével rendelkezésére álljon.”*⁷¹ A HEMOB ekkor még mindig a főváros IV. kerületében székel, de már a Sütő utca 2. szám alatti első emeleten – ez az adat a következő rendelet miatt is fontos szempont lesz.

1922. június 22-én Klebelsberg belügyminiszter hivatali utóda, Rakovszky Iván kiadta 1922. évi 39.206. számú körrendeletét a hősök emlékének megörökítéséről. A korábbi rendelet irányelveinek megerősítése mellett felhívta a figyelmet, hogy a HEMOB címmel könnyen összetéveszthető és állítólag ugyancsak a Sütő utca 2. szám alatt székelő *„Hőseink és nagyjaink kultusza, hősök háza Országos Bizottsága”* című vállalat megbízatásának hivatalos színezetet adva gyűjt megrendeléseket, sőt vesz fel előlegeket a községektől hősi emlékművekre. A községeknek, illetőleg képviselőiknek esetleges megkárosításoktól való megóvása érdekében felhívta az alispánok figyelmét, hogy az érdekelteket sürgősen és nyomtatékosan figyelmeztesse arról, hogy a hősök emlékének megörökítésére vonatkozó határozat, bármely vállalatnál történjék is a megrendelés, csak felsőbb hatósági jóváhagyás után hajtható végre.⁷²

Az elkövetkező két esztendő alatt a gazdasági és a politikai konszolidáció megindult az országban. Ebben az időszakban, 1923 augusztusában, a HEMOB által kiadott tájékoztató pedig már az emlékművek formáját is meghatározta:

---

⁷¹ Rendeleték Tára 1922: 54. A m. kir. belügyminiszter 1922. évi 20.331. számú körrendelete, a hősök emlékének megörökítéséről. 230.

⁷² Rendeleték tára 1922: 57. A m. kir. belügyminiszter 1922. évi 39.206. számú körrendelete, a hősök emlékének megörökítéséről. 241.

„1. Emléktáblák. Művészi kerettel vagy jelképes domborműdísszel készülnek és valamely középület (templom, községháza, iskola stb.) falába helyeztetnek el. Ott ajánlatosak, ahol kevés hős neve kerül megörökítésre, tehát kisebb községekben.

2. Emlékoszlopok, obeliszek, gúlák és más építőművészi alakzatok tetejükön turul madárral, kettős kereszttel, koronával, sisakkal dísszel ékesítve a leghasználtabb és legmegfelelőbb formái a hadi emlékműveknek. A legegyszerűbbtől a legmonumentálisabbig, 3 m-től 10 m magasságig, nagyszámú, legváltozatosabb terv áll nálunk a községek rendelkezésére. Ezen művek, melyek szabad téren állíttatnak fel és melyeken bármily nagyszámú hősi név vésethető be, különösen városok és nagyközségek számára ajánlhatók.

3. Emlékszobrok. Katonákat, ősmagyar turáni harcosokat, Hungáriát és egyéb alakokat vagy csoportozatokat ábrázolnak talapzatra állítva.”⁷³

A költségvetés tekintetében a HEMOB az 1923-as állapotokat vette figyelembe, ezért meghatározták, hogy a művészek, kőfaragók a búza értékében adják meg az árakat. A művészi emléktáblák ára 1923-ban 3 métermázsra, az emlékoszlopok ára 10 métermázsra, az emlékszobrok ára 30 métermázsra bűzánál kezdődött. A műalkotás költségeinek előteremtése a köz feladata volt. A HEMOB 1923-as tájékoztatójában nagy hangsúlyt fektetett a leleplezése ünnepségek fontosságára is, amelyek az elhunyt hősöknek és hozzátartozóiknak egyfajta megtiszteltetést jelentett.

A Horthy-korszak első éveire a politikai vezetés jobban oda tudott figyelni az emlékezetpolitikára, ezért a hősi emlékművek felállítását is koordinálni szerette volna. Mivel a HEMOB szervezetenként független volt a Belügyminisztériumtól, de mégsem volt elég hatékony, a működését teljesen megszüntették, melyről a belügyminiszter az 1924. július 29-én kiadott 1924. évi 124.669 számú körrendeletében adott tájékoztatást.⁷⁴

Még ugyanazon év őszén a Belügyminisztérium, illetve a Vallás- és Közoktatási Minisztérium (VKM) a HEMOB helyére új bizottságot állított fel. Az 1924. november 4-én megjelent 1924. évi 247.000. számú belügyminiszteri körrendelet – emlékeztetve az 1917. évi VIII. törvénycikk által előírt kötelezettségre – a VKM művészeti osztályában megszervezte a Hősi Emlékműtervek Bíráló Bizottságát (HEBB), s meghatározta, hogy a törvényhatósági

---

⁷³ Makó Imre: Vásárhely a világháborúban. In. Hódmezővásárhely története II./2. Szerk. Kovács István – Kruzslíc István Gábor – Szigeti János. Hódmezővásárhely, 1993. 831-834.

⁷⁴ Rendeleték Tára 1924: 110. A m. kir. belügyminiszter 1924. évi. 124.669. eln. számú körrendelete, a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság feloszlása következtében követendő eljárásról. 418.

bizottságok csak olyan községi emlékmű tervét hagyhatják jóvá, amelyet a bizottság kivitelre alkalmasnak ítélt.⁷⁵

Miután egy alkotás elnyerte végleges formáját, azt az Országos Képzőművészeti Tanács (OKT) művésze is megtekintette, 1934-től pedig az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács küldötte ellenőrizte. Az emlékművek megrendelésével, elkészítésével kapcsolatos ügyeket a Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége intézte, amelyben nevesebb művészek is részt vettek. Ez a Szövetség a Belügyminisztérium fennhatósága és ellenőrzése alatt működött és szintén a Belügyminisztérium épületében székel. Az épületben állandó emlékkiállítás rendeztek be, ahol választani lehetett az alkotásokból.

1924. december 17-én a belügyminiszter az 1924. évi 251.818. számú körrendeletében támogatta azt a kezdeményezést is, hogy a hősök emlékének megörökítésével foglalkozó művészek a tevékenységükkel kapcsolatos gazdasági kérdések lebonyolítása (megrendelések gyűjtése, megrendelések foganatosítása) végett egyesületekbe tömörülnek. Jóváhagyta a hősi emlékek alkotásával foglalkozó művészek által az utóbbi időben alakított Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetségének egyesületi alapszabályait, amely szövetség elsősorban „*hazafias célú közművek emelésével*” fog foglalkozni, és amely – alapszabályai szerint – kész minden magyar képző- és iparművészt tagjai közé fogadni.⁷⁶

Az 1925. június 6-án kiadott 2.530/1925. számú belügyminiszteri rendelet megerősítette, hogy a hősök emlékét megörökítő művek a művészi igényeknek is megfelelőek legyenek, és csak olyan emlékek állíthatók fel, amelyeknek terveit a HEBB „*úgy művészi szempontból, mint az anyag minősége és az előállítási költségek tekintetében megfelelőeknek találta.*”⁷⁷

Egy évvel korábban, a HEMOB megszűntetésével szinte egy időben az Országgyűlés 1924. május 20-án kihirdetette 1924. évi XIV. törvénycikket, mely bevezette a hősi halottak emlékének évenkénti megünneplését:

„*1. § A magyar nemzet mélységes szeretettel, magasztaló elismeréssel és hálával emlékezik meg azokról a hős fiairól, akik az 1914-1918. évi világháború alatt a hazáért vívott súlyos küzdelmekben a magyar nemzetnek dicsőséget és hírnevet szerezve életüket feláldozták. A nemzet soha el nem múló hálája és elismerése jeléül, az élő és a jövő nemzedékek örök*

---

⁷⁵ Rendeleték Tára 1924: 134. A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 247.000. eln. számú körrendelete, a hősök emlékének megörökítése körül követendő eljárásról. 523.

⁷⁶ Rendeleték Tára 1924: 140. A m. kir. belügyminiszter 1924. évi 251.818. eln. számú körrendelete, a hősi emlékek felállításának lebonyolításáról. 530.

⁷⁷ Rendeleték tára 1925: 79. A m. kir. belügyminiszter 1925. évi 2.530. eln. számú körrendelete, a hősök emlékének megörökítésére vonatkozó szabályok szigorú betartásáról. 278.

okulására és hősi halottaink dicsőségére minden esztendő május hónapjának utolsó vasárnapját nemzeti ünneppé avatja. Ezt az ünnepnapot – mint a „Hősök emlékünnepét” – a magyar nemzet mindenkor a hősi halottak emlékének szenteli.”⁷⁸

A törvény indoklása az ünnep időpontjára vonatkozóan is érdekes:

„Az ünnepnap megtartására május hó utolsó vasárnapja látszik legalkalmasabbnak, mint olyan, a mikor a tanuló-ifjúság a tanintézetekben még együtt van, az iskolaév már többé-kevésbé befejezést nyert, de az évváró vizsgálatok még nem vették kezdetüket. A fokozott tevékenységet követelő mezőgazdasági munkálatok ebben az időszakban a gazdaközönséget még nem vonnák el az ünnepléstől, mint kora tavasszal, nyáron, vagy ősszel. Május végére már elegendő virág áll készen a sírok díszítésére.”⁷⁹

Mivel már ekkor is volt madarak és fák napja, úgy gondolták, hogy a „Hősök napja” kifejezés a kegyelet rovására menne, így lett inkább „Hősök emlékünnep”. A május utolsó vasárnapja hamar beépült a közéletbe. Minden város és a kisebb települések is méltó módon megemlékeztek az elesettekről. Ennek köszönhetően 1925 és 1945 között Magyarországon a Hősök emlékünnepé március 15. és augusztus 20. mellett a harmadik legnagyobb nemzeti ünneppé emelkedett.

A Hősök Emlékünnepé bevezetéséről szóló 1924. évi XIV. törvénycikk indoklása szerint a felépítendő hősi emlékművek hivatása megörökíteni: *„a magyar csapatok által példátlanul álló halálmegvetéssel megvívott diadalmas harcok egész sorozatát; azokat a hősokeket, akiknek nevei, azokat a csapatokat, amelyeknek haditettei aranybetűkkel vannak megörökítve a történelem véres lapjain, és amelyek a napnál fényesebben ragyogják be a dicsőség sugarával a multat és a jövőt.”⁸⁰*

Az ünnepelés rendjéről a 2519/1925. számú miniszterelnöki rendelet, továbbá a honvédelmi miniszter 1925. május 1-én kelt, 11. számú Honvédségi Közlönyben megjelent, 6299/Elnökség-1925. számú körrendelete intézkedett. E két rendelet előírta, hogy *„Az emlékünnepély rendezésére hivatott hatóságok kötelesek a helyi egyházak vezetőit fölkérni, hogy ezen a napon a templomokban istentisztelet tartásáról, illetőleg a rom. kat. egyházaknál a szentmise végeztével a hősi halottakért ima mondásáról gondoskodjanak. Ezen a napon a*

---

⁷⁸ A magyar hősökre emlékezünk https://honvedelem.hu/cikk/38243_a_magyar_hosokra_emlekezunk (letöltés: 2018. április 28.)

⁷⁹ 1924. évi XIV. törvénycikk indoklása <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92400014.TVI&targetdate=&printTitle=1924.+%C3%A9vi+XIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk+indokol%C3%A1sa&referer=1000ev> (letöltés: 2018. április 25.)

⁸⁰ Uo.

hősi temetőben vagy arra alkalmas más helyen ünnepélyt kell tartani. A nemes áldozatkészség megnyilvánulásának mértékéhez képest ezen a napon a hősök emlékműveit meg kell koszorúzni, illetőleg a hősök sírjait fel kell díszíteni. Az ünnepélyen részt kell venni a honvédségnek s a tanulóifjúságnak is. Az ünnepélyen a hazafiság jelentőségét s ezzel kapcsolatban a világháború folyamán tanúsított önfeláldozó magyar hősiességet kell méltatni.” Az 1925-től évente rendszeressé váló Hősök emlékünnepén országszerte megemlékezéseket tartottak. Az egyházközségekben ünnepi istentiszteletet celebráltak, a római katolikus templomokban külön imát mondtak a hősi halottakért.⁸¹

Az 1928. március 26-án kelt 1928. évi 5.087. számú körrendeletben a belügyminiszter a hősök emlékének megőrkítésére vonatkozó szabályok szigorú megtartásáról hívta fel minden alispán és polgármester figyelmét, és kérte, hogy a felállítandó hősi emlékek megfelelő voltára a jövőben még nagyobb figyelmet fordítsanak. Kijelentette továbbá azt is, hogy a kisebb anyagi erővel rendelkező községek érdekében inkább kisebb méretű, egyszerűbb, de művészies kivitelű és maradandóbb anyagból készített emlékek felállítására törekedjenek, amely megfelel a törvény célzatának és rendelkezésének, és amellet a kisebb községek részére nem jelent elviselhetetlen terhet. A körrendelet megjelenésének okaira a belügyminiszter rögtön az első bekezdésben magyarázatot is ad:

*„Az ország egyes községeiben újabb időben is olyan hősi emlékművek létesültek, amelyek silány, nem maradandó anyagból készülvén, részben már most töredezett, hiányos állapotban vannak, másrészt pedig művészietlen kivitelezésüknél fogva sem felelnek meg a törvény ama követelményének, hogy azok hőseink emlékéhez méltók legyenek, aminél fogva azok teljesen alkalmatlanok a tőlük várt nemzetnevelő feladat megvalósítására, sőt néhol egyenesen kegyeletsértők.”*⁸²

A két világháború közötti időszakban, évről-évre megszorodtak Magyarországon a városok és falvak köztereit díszítő, sok esetben valóban művészi értékű alkotások, amikor – 1933-ban – Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter kötelezővé tette, hogy *„mindenütt, ahol még nincsen az iskolák hősi halált halt tanárainak, tanítóinak és tanulóinak emlékét hirdető márványtábla, úgy annak mielőbbi fölállítását az iskolák igazgatói minden eszközzel szorgalmazzák.”* A miniszter elrendelte továbbá, hogy az *„emléktáblák előtt az iskolák tanárai, tanítói, tanulói kalapemeléssel tisztelegni tartoznak”*, valamint, hogy *„az iskolák*

---

⁸¹ Hadobás Pál : Világháborús emlékművek Edelény környékén. Edelény, 2015. 9-13.

⁸² Rendeleték Tára 1928: 65. A m. kir. belügyminiszter 1928. évi 5.087. eln. számú körrendelete, a hősök emlékének megőrkítésére vonatkozó szabályok szigorú megtartásáról. 305.

felsőbb osztályaiban évenként egy-egy magyar dolgozatot kell szentelni az elesett hősök emlékezetének.” Ugyancsak kötelezővé tette, hogy „az iskolák tanulói tanítók, tanáraik vezetésével évenként látogassanak el a Hősök Emlékművéhez s ott kegyeletes ünnepséggel hódoljanak az elesett hősök emlékének.”⁸³

A hősi emlékművek típusai

A tudományos kutatómunka egyik legfontosabb szempontja a témakör minél pontosabb meghatározása, valamint a tárgykör egyes elemeinek alapos körülírása. Amikor számba vesszük az első világháborús emlékműveket, figyelembe kell venni azoknak a különböző típusait.

Ahogy a korábbi fejezetben is olvashattuk, közvetlenül az első világháború kitörése után épített emlékművek között, de még az 1930-as években is avatottak között is találunk olyan létesítményeket, melyeket hagyományos értelemben nem nevezhetünk emlékműveknek – lényegük, funkciójuk szerint azonban mégis azok. Ezért az emlékművek közé kell sorolnunk azokat a természetes, vagy mesterséges alakzatokat, kiképzéseket, különféle emlékjeleket, emlékfákat, szimbolikus sírokat is, melyeket a háborús évek megpróbáltatásai alatt, vagy éppen a két világháború között állítottak országszerte.⁸⁴

A HEMOB a hősi emlékművek különböző típusokba való sorolását – ahogyan az előző fejezetben is láthattuk – már 1916-ban is megkísérelte, úgy, hogy „*Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok*” címmel hősi emlék mintakatalógust adott ki, az általa javasolt színvonalas emlékművekről.⁸⁵

Ma már jelentős számban képviseltetik magukat azok az emlékművek és emléktáblák, amelyeknél a legtöbb esetben igen nehéz feltárni a szobrász vagy kőfaragó személyének kilétét. Például a fent említett, HEMOB által összeállított hősi emlék mintakatalógusba olyan kiemelkedő magyar szobrászok alkotásait vették fel, amelyek a politikai vezetés számára is kívánatos volt. Az ilyen típusú katalógusokat olyan szempontok szerint is összeválogatták,

---

⁸³ Hadobás Pál: Világháborús emlékművek Edelény környékén. Edelény, 2015. 12.

⁸⁴ Kovács Ákos: „Emeljünk emlékszobrot hőseinknek!”. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Műcsarnok, Budapest, 1985. 26.

⁸⁵ Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok. HEMOB, Budapest, 1916.

hogy a különböző anyagi lehetőségekkel rendelkező megrendelők – nagyobb és kisebb anyagi tőkével rendelkező települések – is megtalálják a számukra elfogadható mintát.

A legtöbb világháborús hősi emlékről elmondható, hogy – a kegyeleti jellegéből adódóan – a síremlékszobrászattal mutat hasonlóságot. Az ehhez kapcsolható első világháborús emlékművek különösen a kisebb vidéki – így Szabolcs és Szatmár vármegyei – települések, valamint az egyházközségek által alapított hősi emlékművekre (pl. a Szatmár vármegyei Kömörő és Mérk községek) jellemző, ahol az emlékmű az adott közösség halottai iránti tiszteletének és gyászának a kegyeleti emlékeztető eszköze lett. Ezekre az emlékművekre alapvetően a letisztult, egyszerű formák a jellemzőek.

Az előző fejezetben is olvashattuk, hogy 1923-ban a HEMOB egy újabb tájékoztatót adott ki, melyben már az emlékművek formáját is meghatározta. Ennek értelmében három alapvető emlékműtípust különböztettek meg: az emléktáblát, az emlékoszlopot, valamint az emlékszobrot. Lényegében ez volt az az irányvonal, amely a két világháború között keletkezett Szabolcs és Ung k. e. e., valamint a Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyei hősi emlékműállítást is meghatározta. Egy-két kivételtől eltekintve az itteni települések elsősorban ezek közül a kategóriák közül választottak, hogy azután meg is valósítsák azokat a monументumokat. A három kategória közül a szobor volt a legnagyobb költséggel előállítható emlékműtípus, így ezt – főleg anyagi okok miatt – nem minden település tudta megvalósítani. Ahhoz, hogy megértsük a szobor mondanivalóját, érdemes megismerni annak funkcióját és fogalomrendszerét.

A köztéri szobor – mint a neve is mutatja – „köztér”-en (utca, park, tér stb.), az állandóság igényével elhelyezett, maradandó anyagból kivitelezett plasztikai alkotást jelent. A műfaj nyilvánosságából következik a köztéri szobrászat szoros kapcsolódása a mindenkori politikai mozgalomhoz. Minden politikai hatalom alapvető érdeke ugyanis, hogy a társadalmi nyilvánosság elé kerülő produktumokat ellenőrizze. Diktatórikus politikai berendezkedés esetén ez az ellenőrzés teljes körű, de egy demokratikus politikai hatalom sem lehet közömbös az iránt, hogy milyen alkotások kerülnek a közterekre.⁸⁶ A köztéri szobor másik két sajátossága, az állandóság igényével történő felállítás és a maradandó anyagból történő kivitelezés összefügg egymással, s oka is, következménye is annak, hogy a köztéri szobrászat minden korban erőteljesen kötődött a politikai szférához.

A köztéren elhelyezett műalkotásoknak funkciójuk szerint két fő típusát különböztetjük meg. Az egyik csoportba a díszítő szobrok tartoznak, melyeknek a fő feladata csupán egy adott hely

---

⁸⁶ Pótyó János: Az emlékeztetés helyei – Emlékművek és politika. Osiris, Budapest, 2003. 17.

díszítése, humanizálása. A másik csoportot az emlékművek alkotják. A szakirodalom és korunk emlékmű állítási gyakorlata itt két altípust különböztet meg: az emlékmegőrző alkotásokat és a politikai emlékműveket. Az emlékmegőrző – vagy más néven nemzeti – szobrok is lényegében politikai emlékművek, csak a hatalom szempontjából sokkal kisebb a politikai jelentőséggel bírnak, ezért átmeneti típus képeznek a díszítő szobrok és politikai emlékművek között.⁸⁷ Az első világháborús szobrok leginkább ebbe a kategóriába sorolhatóak.

A Kovács Ákos által szerkesztett, 1985-ben megjelent „*Monumentumok az első háborúból*” című kötetben Nagy Ildikó tett kísérletet arra, hogy a hősi emlékek főbb típusait megkülönböztesse egymástól. Itt fontos megjegyezni, hogy a szerző, az általa felállított 11 kategóriából 8 esetben inkább a szobrászati alkotások tekintetében állított fel kategóriákat:

1. **Gyászoló katona:** általános jellemzője a lehajtott fej, meghajtott zászló, vagy puska.
2. **Harcoló katona:** három altípusa van (őrszem; harcra induló; harcos)
3. **Sebesült katona**
4. **A „Hős halála” típus:** három típusa van (a hős megtér a mennyországba; a hős megtér a nemzet kebelébe; a haldokló katonát bajtársa támogatja, aki folytatja a harcot)
5. **A „magyar múlt”** – mint a történeti folytonosság igazolása
6. **„A magyar család”:** A magyar katona családja körében
7. **„Allegóriák”:** Szabadság nőalakként; Nemzet mint oroszlán; Nemzet mint Hungária, oroszlánal; Nemzet mint életerős férfi oroszlánal; Géniusz; Áldozatkészség
8. **Emlékoszlopok, emléktáblák jelképekkel**
9. **Emlékoszlopok turullal**
10. **Emlékoszlop turullal, vagy nemzeti jelképpel és mellékalakkal**
11. **Lovas szobrok:** huszárezredek emlékművei⁸⁸

---

⁸⁷ Póty János: Az emlékeztetés helyei – Emlékművek és politika. Osiris, Budapest, 2003. 18-19.

⁸⁸ Nagy Ildikó: Első világháborús emlékművek. In. *Monumentumok az első háborúból*. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Műcsarnok, Budapest, 1985. 79-81.

A kötet újbóli, 1991-es megjelenésekor Nagy Ildikó már csak 10 kategóriát különböztetett meg, méghozzá úgy, hogy az új listán már nem szerepelt a „Sebesült katona”, valamint az „Emlékoszlop turullal, vagy nemzeti jelképpel és mellékalakkal” típus sem. Ennek az a magyarázata, hogy az utóbbit lényegében összevonta az „Emlékoszlopok turullal” kategóriával, míg a „Sebesült katona” helyett létrehozta a „A katona ideáltípusát”, mely ez esetben lehet őrszem, támaszkodó katona, zászlós, kürtös vagy sebesült is.⁸⁹

A hősi emlékművek főbb típusai⁹⁰

Az egyik legérdekesebb kategória „A magyar múlt”, hiszen a honfoglaló vezéreket és történelmünk más nagyjait ábrázoló épületszobrok ábrázolásbeli és kommunikációs sémái átörökítődtek az emlékművekre és így a hősi emlékeknek a történelmi jogfolytonosságot jelképező csoportjára is. Közülük az egyik legérdekesebb a gondolkodó pózban, elmerengve

⁸⁹ Nagy Ildikó: Első világháborús emlékművek. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Corvina, Budapest, 1991. 126-128.

⁹⁰ Uo.

ülő régi magyar harcos, amelyet 1925-ben a Szabolcs vármegyei Polgár községben emeltek. Ebben az esetben a hősi emlék mintájaként szolgálhatott Izsó Miklós „Búsuló juhász” című szobra is.⁹¹

Szintén sajátos típusként jelenik meg a hősi emlékművek között az allegorikus ábrázolási mód. Az első világháború iszonyatos élményének, az elviselhetetlenség fokozódó lelki feszültségeinek és a Trianont követő irredenta pszichózisnak hatására előtérbe került a nemzetvallás. Ennek a fogalomnak ékes példája Patrona Hungariae, vagyis a Magyarok Nagyasszonya, aki mint védőszent jelenik meg a világháborús emlékművekben. Nyíregyháza esetében egy másik szent jelenik meg, ugyanis ebben az esetben egy sárkányölő parasztleány figuráját látjuk, vagyis itt Sárkányölő Szent György vallásos motívuma figyelhető meg.⁹²

A védőszentek, mitikus figurák és héroszok mellett megjelenik a háborús emlékműveken a nemzetvallás egy másik fontos motívuma is, a totemállat, amely ebben az esetben természetesen a turulmadár. A turult a legtöbbször úgy ábrázolták, hogy vagy egy obeliszken áll, vagyis ez esetben a síremléket tartja maga alatt (pl. Kállósemjén), vagy egy gömbön, amelyet immár nem a győzelem, hanem a föld, a haza jelképeként lehet felfogni (pl. nyíregyházi 14-es huszárok emlékműve). Emlékműveink turulja minden heraldikus illúziója ellenére sem címerállat, hanem egy ennél elevenebb, ettől független, élőnek képzelt szimbólum.⁹³

Szintén gyakori állatfigurája országos tekintetben a háborús emlékműveknek az oroszlán, ami nem teljesen magyar sajátosság, mert Európa szinte minden pontján feltűnik. Szimbólumként az értelmezése nem egyértelmű, hiszen a póz és a kifejezésmód határozza meg a mondanivalóját. Például Budapesten a Przemysl-emlékmű esetében, vagy a székesfehérvári 17. honvéd gyalogezred emlékművén – a magyar katona hősi erényeinek szimbólumaként – önmagában ábrázolták az oroszlánt, míg a Szabolcs vármegyei Tornyospálcán egy honvéddel együtt jelenítették meg.

Szagrális jellegű ábrázolási mód az örökláng (pl. Viss, Kálmánháza), amely egyértelműen a gyász kifejezésére szolgál, míg a glóbusz (pl. Nagygéc), a korona (pl. Gebe) és a kettős kereszt (pl. Nyírcsaholy) az állami szuverenitást testesítik meg.

---

⁹¹ Nagy Ildikó: Első világháborús emlékművek. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Múcsarnok, Budapest, 1985. 75.

⁹² Hankiss Elemér: Nemzetvallás. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Múcsarnok, Budapest, 1985. 43.

⁹³ Voigt Vilmos: Közvetítő és átmenet = a turul. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Múcsarnok, Budapest, 1985. 60-61.

A másik érdekesség az, hogy a két világháború között sem Szabolcs, sem pedig Szatmár vármegyében nem állítottak fel lovas szobrot, pedig például Nyíregyházán állt 1891 óta az Osztrák-Magyar Monarchia egyik legkorszerűbb és legnagyobb lovassági laktanyája. Az első ilyen lovas szobor csak 1997-ben készült el a megyeszékhelyen.⁹⁴

A hősi emlékművek típusait tovább elemezve, a Somfay Örs által, 2012-ben megírt doktori disszertációban található egy nagyon alapos és átfogó típustáblázatot az első világháborús emlékművekre vonatkozóan. A táblázat hat fő kategóriát, azokon belül pedig számos altípust is megkülönböztetett:⁹⁵

Építészeti alkotás	Szobrászati alkotás	Emlékmű
Hősök Temploma	Hősök Szobra	Hősi Emlékmű
Hősök Kápolnája	Hősi Síremlék	Hősök Oltára
Hősök Kapuja	A nemzeti áldozatkészség helyi szobra	Hősi Oltárkép
Hősök Szobája	Szentháromság Szobor	Hősök Harangja
Hősök Kilátója	Hősi Dombormű	Hősök Fala
Hősi Kriptá		Hősök Emlékládája
Hősök Kútja		Hősi Kereszt
Harangláb		Hősi Kopjafa
		Örökmécses
Emléktábla	Kertészeti Alkotás	Intézmény
Egyszerű emléktábla	Hősök Temetője	Anya és Csecsemővédő Intézet
Emléktábla domborművel	Hősi Sírkert	Kisdedóvó
	Hősök Ligete	Hősök Háza
	Hősök Kertje	Hősök Emlékiskolája
	Hősök Fasora	

A táblázat alapos áttanulmányozása során egy kivételével minden főkategóriában találhatóak példák a két világháború között keletkezett Szabolcs és Szatmár vármegyei hősi emlékművekre. Az említett vármegyékben lévő települések közül azonban egyik helyen sem tudunk példát említeni építészeti alkotásra. Szobrászati alkotás, emlékmű, valamint emléktábla tekintetében már jóval több esetet lehet felsorolni, de van példa kertészeti alkotásra és intézményre (pl. a mátészalkai Hősök Iskolája) vonatkozóan is. Azt is fontos

⁹⁴ A magyar huszár szobra Nyíregyházán.
https://www.kozterkep.hu/~583/a_magyar_huszar_szobra_nyiregyhaza_gyorfi_sandor_1997.html (letöltés: 2018. április 20.)

⁹⁵ Somfay Örs: Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa. 2012. 54.
http://real-phd.mtak.hu/119/15/disszert%C3%A1ci%C3%B3_Somfay%20%C3%96rs_doi.pdf (letöltés: 2018. április 20.)

megjegyezni, hogy a táblázat a felsoroláskor egyetlen alkategóriát kihagyott, mégpedig a „Hősök Orgonája” típusú. Erre találhatunk példát a Szatmár vármegyei Nábrád községben, vagy éppen a Csonka-Beregi részhez tartozó Tarpa községben is.⁹⁶ A Hősök Orgonája típusú funkciója alapján az „Emlékmű” főkategóriába lehetne sorolni.

Külön elemzést érdemel a „Kertészeti alkotás” nevű emlékműtípus. Ennek történelmi háttere az 1928. október 7-i, Tolna megyei Gyöngyös községnek hősi emlékmű leleplezésétől eredeztethető. Az ünnepségen maga Horthy Miklós kormányzó személyesen vett részt és Jankó Ágoston főispánnal folytatott beszélgetést, mely során a gazdasági, hazafias, kulturális és népegészségügyi szempontból egyaránt jelentős kérdéssel foglalkozott, és annak az óhajának adott kifejezést, hogy az ország községeiben a háború alatt elesett vitézek hozzátartozói minden egyes hősi halottuk emlékére a község alkalmas területén emlékfákat ültessenek. Az elesett hősök emlékének megbecsülése és kegyeletes tiszteletben tartása ezáltal az eljövendő generációkban is tovább élne. De az emlékfák ültetése más fontos célokat is szolgálna: a falvak közelében, vagy azok területén kisebb nyilvános kertek, ligetek keletkeznének, melyek népegészségügyi szempontból országszerte áldásosán éreztetnék hatásukat. Horthy az emlékfákkal kapcsolatban a következő gondolatokat fogalmazta meg: *„Az ország mai területén kevés a fa, kevés volt a háború előtt is, a forradalomkor pedig a faállomány jelentékeny részét kipusztították. Az országban befásított területek hiányában kevés a csapadék, kevés a harmat, a szélben és a porban pedig a tüdővész könyörtelenül szedi áldozatait. Szükséges volna ezért, hogy fásítás útján lehetőleg minden községnek egy kis erdeje, parkja, vagy nyilvános kertje legyen. Az ilyen nyilvános kert egészséges, kellemes és szépíti a községet. A parkírozott területeken, esetleg a község hősi szobra körül minden egyes községbeli hősi halottnak meg lehetne a maga emlékfája, melyet hozzátartozói szakszerű felügyelet mellett ültetnének, locsolgatnának és szeretettel ápolnának. Minden ilyen fát a hősi halott nevét feltüntető külön táblával kellene ellátni és esetleg hozzá lehetne tenni, hogy hol, mikor és milyen körülmények között esett el. Az ilyen emlékfák ültetését újabban Olaszországban kezdték, ahol ennek a gondolatnak számos híve van. Jó volna, ha a facsemetéket maguk a családok vásárolnák, mert így jobban is ragaszkodnának hozzá. Egy-egy csemete ára aránylag olyan olcsó, hogy azt a legszegényebb családok is könnyen megvehetik. Szépészeti és egyéb célszerűségi szempontok szükségessé teszik az elrendezésnek egységes megszervezését, így például annak a megállapítását, hogy a községnek melyik része volna a befásításra legalkalmasabb, milyen fajtájú fa ültetése volna célszerű és így tovább. Az*

---

⁹⁶ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap IV: 142. 1936. június 21. 10.

ilyen parkírozások céljaira egyébként leginkább a felhagyott, régi temetők területei a legalkalmasabbak.

*Célszerű volna az elrendezésnél a különböző fajú fák ügyes és izléses csoportosítása. Ahol nyilvános kert, vagy liget számára nincs hely, ott fasort mindenesetre lehet ültetni. Ezek létesítésénél viszont ugyanazon fajtájú fák ültetése kívánatos, még pedig olyan fáké, amelyek a kérdéses vidéken a legjobban fejlődnek és hosszú életűek. A fa szeretetét már nyolc éve hangoztatom és örömmel látom, hogy már több helyen szépen halad a fásítás. Kérni fogom a vármegyék főispánjait, hogy ebben az irányban hazafias mozgalmat indítsanak.*⁹⁷

Az emlékfák ültetése tekintetében Szatmár vármegye települései élen jártak, és erre vonatkozóan számos példát lehet majd látni a megyei hősi emlékmű állítási mozgalmat bemutató fejezetben is.

Az országzászló mozgalom hatása a hősi emlékművekre

Magyarországon az 1930-as években a hősi emlékműállítás mellett egy másik nemzeti törekvés, az országzászló mozgalom is egyre nagyobb teret nyert. Urmánczy Nándor erdélyi országgyűlési képviselő a Területvédő Liga vezetője 1925-ben javaslatot tett egy olyan zászlórúd felállítására, amelyen az állandóan félárbocra engedett magyar zászló a magyar feltámadás és a magyar egység eszméit hirdeti. Három évvel később ez a javaslat valósággá vált, ugyanis 1928. augusztus 20-án, Szent István napján a budapesti Szabadság téren felavatták a Lachner Jenő műépítész tanár által tervezett első ereklyés országzászlót. Az ünnepség azzal vette kezdetét, hogy az emlékmű talapzatában kialakított ereklyetartóban elhelyezték a Csonkaország összes községének, az elszakított részek valamennyi törvényhatóságának, valamint a nevezetesebb történelmi helyeknek földjét tartalmazó zsákocskákat, s az ereklyetartót lezárták a következő feliratú zárókövel: „*Tudd meg Óh ember: e helyen Nagy-Magyarország vérrel, könnyel és verejtékkel megszentelt földjén állasz.*”⁹⁸ A közel 19 méter magas zászlórúd a legnagyobb és összhatásával a legjobban ható, a revíziós mozgalmat erősítő monumentumává vált Magyarországon. A zászlórúd csúcán vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó esküre emelt kezét mintázták meg. Ez egy méter

---

⁹⁷ Tolnamegyei Ujság X: 42. 1928. október 13. 6.

⁹⁸ Póty János: Revíziós emlékművek. In. História X: 2-3. 1988. 42.

magas volt, és azt jelképezte, hogy „*Magyarország népe sohasem mond le az ezeréves földről.*” A zászlórúdon egy 8 méter hosszú nemzeti lobogó függött, amelyet Lachner Marianna, Lachner Jenő leánya tervezett. A lobogót az angyalok tartotta közép címer ékesítette, hirdelve Nagy-Magyarország integritását. A címer köré az „*Így volt, így lesz!*” feliratot hímezték.⁹⁹

Két évvel a Szabadság téri emlékhely felavatása után Molnár Ferenc tarcali pedagógus állt elő azzal a gondolattal, hogy Budapest nyomán a többi magyarországi település is állítson országzászlót, minden ünnepen vonják fel, majd Trianonra emlékezve engedjék félárbcra. Ennek hatására az országzászló mozgalom 1933 pünkösdjén Nagykanizsa lett az első vidéki település, ahol országzászlót állítottak.¹⁰⁰ Az országzászló-mozgalom jelen volt az emberek, falvak, városok mindennapi életében, emlékművei a települések főterén, iskola udvarokon, vasútállomásokon nap mint nap emlékeztettek a trianoni béke Magyarországra mért következményeire, ott gyújtottak mécsest, tettek koszorút az emlékmű talapzatára. Később az örömnapi során itt ünnepelték meg az elszakított területek visszatérését is. Az 1920. június 4-i trianoni békét követően Magyarországon az emberek gondolkodásában szorosan összefonódott a nemzeti törekvés az elszakított területek visszacsatolásával.

Az új mozgalom térhódításával együtt két jelenségre is felfigyelhetünk az 1930-as évek Magyarországon. Az egyik az, hogy a világháborús emlékmű állítási mozgalom a revíziós politika irányába hajlott, másrészt a hősi emlékek száma jelentős mértékben visszaesett a korábbi évtizedhez képest. Az országzászló mozgalom rövidebb életű volt, mint a hősi emlékeké, azonban a központi politika főleg ezt támogatta, ezért annál intenzívebb volt. Ezért is tapasztalható az, hogy az 1930-as évek második felétől jóval kevesebb önálló hősi emlékmű készült, mert az akkor készült első világháborús monumentumok jelentős részéhez már országzászló is tartozott. Ez a jelenség elsősorban azokra a kisebb településekre volt jellemző, ahol még nem sikerült méltó módon emléket állítani az első világháború hőseinek, ezért gazdasági megfontolásból azokon a helyeken közös alkotások készültek.

Nem volt ez másképp Szabolcs és Szatmár vármegye területén sem, ahol egyre több községben készült hősi emlékművel kombinált országzászló. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye élen járt az országzászló mozgalomban, ugyanis elsőként Fülöpös község avatta

---

⁹⁹ Kovács Ferenc: Az országzászló mozgalom története. In. Katonaújság I: 1. 2010. 25.

¹⁰⁰ A nagykanizsai országzászló
https://www.kozterkep.hu/~363/Turulmadar_Nagykanizsa_1933.html (letöltés: 2018. április 20.)

fel nemzeti trikolorral díszített emlékművét 1933. augusztus 13-án.¹⁰¹ A második település 1934. május 21-én, pünkösdhétfőn Nagyszekeres volt, de az ott élők már közös hősi emléket és országzászlót állítottak. A Szatmár és Bereg című megyei újság a nagyszekeresi eseményekről a következőket írta: „*Elsőnek a megyében országzászlót avat pünkösdkor Nagyszekeres község.*”¹⁰² Ez a cikkrészlet nemcsak azért érdekes, mert tévesen tájékoztat, hanem azért is, mert ugyanez a megyei lap kilenc hónappal korábban még a fülpösi országzászló avatásáról tudósított. A következő község Kölcse volt, ahol szintén 1934. május 21-én felavatták csonka-Szatmár vármegye harmadik országzászlóját, amelyet újabb két héttel később Nagyecsed követett.¹⁰³ A sorban az ötödik Nagygéc volt, amely 1934. augusztus 12-én – Nagyszekereshez hasonlóan – hősi emlékművel egybekötött országzászlót állított fel. Az ezt követő öt település már kivétel nélkül ilyen típusú emlékekkel adózott elesett hősei előtt.

Szatmár, Ugocea és Bereg k. e. e. vármegye országzászló emlékművei (1933-1941)		
Település	Emlékmű típusa	Avatás időpontja
1. Fülpös	országzászló	1933. augusztus 13.
2. Nagyszekeres	országzászló és hősi emlékmű	1934. május 21.
3. Kölcse	országzászló	1934. május 21.
4. Nagyecsed	országzászló	1934. június 11.
5. Nagygéc	országzászló és hősi emlékmű	1934. augusztus 12.
6. Csenger	országzászló és hősi emlékmű	1935. szeptember 15.
7. Tiszaszalka	országzászló és hősi emlékmű	1935. szeptember 22.
8. Szamoszeg	országzászló és hősi emlékmű	1938. június 6.
9. Nyírvasvári	országzászló és hősi emlékmű	1940. augusztus 25.
10. Vásárosnamény	országzászló és hősi emlékmű	1941. május 25.

Szabolcs és Ung k. e. e. vármegye az országzászló mozgalom tekintetében kissé lemaradt a szomszédjához képest. A Nyírvidék című megyei lap ugyan 1933. július 30-án már arról számolt be, hogy „*szeptemberben avatják fel Nyírbogdányban az első országzászlót*”, ez azonban csak terv maradt.¹⁰⁴ Az első szabolcsi országzászlót így Nyíregyháza avathatta fel ünnepélyes keretek között 1934. szeptember 2-án, mely a fiatal szobrászművész, Osváth Imre

¹⁰¹ Szatmár és Bereg XIII: 34. 1933. augusztus 20. 2.

¹⁰² Szatmár és Bereg XIV: 18. 1934. május 6. 4.

¹⁰³ Szatmár és Bereg XIV: 21. 1934. május 27. 5.

¹⁰⁴ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap I: 123. 1933. július 30. 1.

alkotása volt.¹⁰⁵ A második szabolcsi település 1935. május 26-án Kállósemjén volt, majd augusztus 22-én Kálmánháza következett, ahol már hősi emlékművel közös országzászlót állítottak fel. Egy hónappal később Nyírbátor avatott országzászló emlékművet, majd a következő három településen – Prügy, Tiszabercel, Nyírgelse – ismét hősi emlékművel kombinált országzászlót lepleztek le. Szabolcs és Ung k. e. e. vármegye területén 1934 és 1944 között mintegy 18 országzászló emlékművet avattak, melyből kilenchez világháborús emlékmű is kapcsolódott.

Szabolcs és Ung k. e. e. vármegye országzászló emlékművei (1934-1944)		
Település	Emlékmű típusa	Avatás időpontja
1. Nyíregyháza	országzászló	1934. szeptember 2.
2. Kállósemjén	országzászló	1935. május 26.
3. Kálmánháza	országzászló és hősi emlékmű	1935. augusztus 22.
4. Nyírbátor	országzászló	1935. szeptember 22.
5. Prügy	országzászló és hősi emlékmű	1935
6. Tiszabercel	országzászló és hősi emlékmű	1938. május 15.
7. Nyírgelse	országzászló és hősi emlékmű	1938. augusztus 28.
8. Tornyospálca	országzászló	1938. november 2.
9. Büdszentmihály	országzászló	1938. december 11.
10. Nyírkarász	országzászló és hősi emlékmű	1938. december 20.
11. Kisvarsány	országzászló	1939. június 6.
12. Pátroha	országzászló és hősi emlékmű	1939. július 16.
13. Kisvárd	országzászló	1940. október 13.
14. Nagyhalász	országzászló	1941. május 25.
15. Tiszalök	országzászló és hősi emlékmű	1942. augusztus 30.
16. Tuzsér	országzászló és hősi emlékmű	1943. október 24.
17. Királytelek (ma Nyírtelek)	országzászló és hősi emlékmű	1943. november 7.
18. Sóstóhegy	országzászló	1944. július 2.

A két vármegyét elemezve elmondható, hogy 1934 után már csak kevés olyan település akadt, ahol önálló hősi emlékművel tisztelegtek volna a hősök előtt, és mivel teret hódítottak az emlékoszlopok, egyre kevesebb alkalommal találkozunk katonaszobrokkal, figurális alkotásokkal is. Az 1938-ig tartó második hősi emlékmű állítási mozgalom szakaszát már ez az irányvonal szabta meg és a bécsi döntések következtében ez csak jobban megerősödött.

¹⁰⁵ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap II: 198. 1934. szeptember 2. 3.

A két világháború közötti időszak első világháborús hősi emlékműveinek alkotói között találunk számos kiemelkedő és még több, kevésbé ismert szobrászt vagy kőfaragót. Találunk közöttük kőfaragó iparosokat (pl. Gerenday Antal és fia cég, vagy ifj. Borbély György kőfaragó) és vannak iparossá degradálódott szobrászok, akik ráállva a tömegtermelésre ugyanúgy rutinmunkákat csináltak, mint az iparosok (pl. Vass Viktor 32 emlékművet készített). Ahhoz, hogy átfogó képet kaphassunk a Szabolcs és Szatmár vármegyékben fellelhető, két világháború között keletkezett emlékművekkel kapcsolatban, mindenképpen meg kell ismernünk az egyes alkotók rövid életrajzát.

A kisebb községek, nagyközségek esetében a hősi emlékművek készítői legtöbbször helyi vagy éppen megyei kőfaragók, sírkövesek vagy műépítészek voltak, de találkozhatunk néhány olyan országos hírnévű alkotóval is, akik kifejezetten a világháborús emlékművekre szakosodtak. Voltak közülük olyanok is, akik megjárták a Nagy Háború frontjait, így őket harctéri események is inspirálták. Ismerjük meg hát azokat a szobrászokat és kőfaragókat, akiknek áldozatos munkája révén létrejöttek a Szabolcs és Szatmár vármegye területén fellelhető hősi emlékművek.

Kisfaludi Strobl Zsigmond (1884-1975) az első világháború utáni évektől a legtöbbet foglalkoztatott, legnagyobb sikereket elérő magyar szobrász volt. Eleven és hatásos emberábrázolás, mértéktartóan pszichologizáló törekvés, mozgalmas, dekoratív kompozíció- és formaképzési felfogás jellemezte művészetét. Közel ötven szobra áll magyarországi köztereken – köztük számos első világháborús emlékmű.¹⁰⁶ Az első ilyen alkotásai 1924-ben készültek el Kapuváron és Budapesten, a XVII. kerületben. Hősi emlékművei állnak még többek között Jászszentandráson, Füzesabonyban, Körmenten, Putnokon, valamint 1928-ban Nyíregyháza számára ő készíti el a világháborús emléket.¹⁰⁷

Füredi Richárd (1873-1947) szobrászművészként az akadémizmus képviselője volt. Sok képmás mellett jelentős mennyiségű síremléket is alkotott.¹⁰⁸ Több első világháborús emlékművet is alkotott – közülük az első ismert munkája az akkor Szabolcs vármegyei, ma

---

¹⁰⁶ Kisfaludi Strobl Zsigmond. In. Művészeti Lexikon II. Szerk. Zádor Anna. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965. 640.

¹⁰⁷ Kisfaludi Strobl Zsigmond alkotásai http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?url=%2Fmonuments%2Fsearch%3Fkeyword%3D&artist=Kisfaludi+Strobl+Zsigmond&city=&country_id=&county_id=&type_id=&keyword= (letöltés: 2018. április 20.)

¹⁰⁸ Szegedi László: A magyar szobrászok adattára. Alinea Kiadó, Budapest, 2000. 46.

már Hajdú-Bihar megyéhez tartozó Nyírábrányban készült el 1923. szeptember 16-án. Hősi emlékművei ezen kívül a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Tarcalon, a Zalai megyei Letenyén, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Tiszafüreden, valamint Budapesten is megtalálhatóak.¹⁰⁹

Az Erdélyből származó **Horváth Géza** (1879-1948) szobrászművész 1911-1945 között a Százados úti művésztelepen dolgozott. Számos hősi emléket és síremléket faragott.¹¹⁰ Első ismert világháborús emlékművét a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Abádszalókon leplezték le 1923. szeptember 23-án. Egy héttel később újabb alkotását avatták fel a szintén Jász-Nagykun-Szolnok megyéhez tartozó Szelevényen, majd október 14-én a Szabolcs vármegyei Újfehértón is leplezték hősi emlékművét. A teljesség igénye nélkül láthatóak még alkotásai a Békés megyei Csorváson és Gyomaendrődön, a Hajdú-Bihar megyei Nádudvaron és Püspökladányon, de még a Dunántúlon is, Bajna, Marcali, Mucsfa és Sárisáp településeken.¹¹¹ Voltak olyan szobrászok is, akik kifejezetten egyedül, de olyanok is, akik előszeretettel dolgoztak párban. Közéjük tartozott a Horváth-Kalotay, valamint a Vass-Pongrácz páros.

Horváth Béla (1888-1973) festő- és szobrászművész tanár 1914 óta volt állandó kiállítója a Műcsarnoknak. Mint szobrászművész is nagyon termékeny volt és alkotásának nagy részét műgyűjtők tulajdonában lehetett megtalálni. A budapesti köztemetőben számos síremléke található.¹¹² **Kalotay Kreipel Ottó** (1886-?) szobrászművész az első világháborúban katonai szolgálatot teljesített – a császári és királyi 50. közös gyalogezred 3. századában szolgált tartalékos hadnagyként. 1915-ben megsebesült.¹¹³ Érdemeiért a 2. osztályú Ezüst Vitézségi Éremmel és a Signum Laudis bronz fokozatával tüntették ki. A háborúból mint rokkant főhadnagy szerelt le. Budapesti és vidéki temetőkben számos művészi síremléke áll. Szobrait a tömör kompozíció és az anyag tökéletes uralma jellemzik. Horváth és Kalotay külön-külön és együtt is számos világháborús emlékművet készített az ország több településén. Horváth Béla első ilyen jellegű alkotását 1924. június 8-án avatták fel a Hajdú-Bihar megyei Egyeken. Két héttel később avatták fel Kalotay Kreipel Ottóval készült közös munkájukat Kótaj község

---

¹⁰⁹ Füredi Richárd alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=f%C3%BCredi+rich%C3%A1rd&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹¹⁰ Fábrián Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 374.

¹¹¹ Horváth Géza alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=horv%C3%A1th+g%C3%A9za&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹¹² Horváth Béla. In. A magyar feltámadás lexikona. Szerk. Szentmiklóssy Géza. Budapest, 1930. 688.

¹¹³ Hírek a sebesültekről és betegekről 399. 1915. május 10. 5.

számára, mely a szobrászpáros első közös alkotása. Kooperációjuk nem ért véget, ugyanis még az év október 12-én felavatták a Pest megyei Fóton második munkájukat,¹¹⁴ majd november 2-án a ma már Szegedhez tartozó Kiskundorozsmán leleplezték harmadik és egyben utolsó szobrukat.¹¹⁵ Horváth Béla önálló alkotása volt a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Göncön, 1924. október 12-én felavatott szobor, mely a kiskundorozsmaihoz hasonlóan ugyancsak sok párhuzamot mutat a kótaji emlékművel. A Horváth-Kalotay pároshoz hasonlóan Vass Viktor és Pongrácz D. Szigfrid is több közös hősi emlékművet készített, köztük a Szabolcs vármegyében található Tornyospálcán is.

Vass Viktor (1873-1955) szobrászművész a temetőművészet művelője és a monumentális szobrászművészet képviselője volt. Közel háromszáz síremléke díszíti az ország különböző temetőit és harminchárom hősi emlékműve van az ország különböző helyein.¹¹⁶ **Pongrácz D. Szigfrid** (1872-1929) szobrász keze alól portrék és kisplasztikák, valamint síremlékek, köztéri szobrok, épületdíszek kerültek ki. Margó Edével közösen készítették el az aradi és a debreceni Kossuth-szobrot is. 1911-1929 között a Százados úti művésztelepen dolgozott.¹¹⁷ Vass Viktor és Pongrácz D. Szigfrid első két közös alkotását ugyanazon a napon, 1923. június 24-én avatták fel. Ezek közül az egyik a Békés megyei Okányban, míg a másik a Heves megyei Mezőtárkányban található. Harmadik közös munkájukat néhány hónappal később, 1923. október 14-én leleplezték le a Szabolcs vármegyei Tornyospálcán. Negyedik és ötödik Nagy Háborús szobruk egy-egy Jász-Nagykun-Szolnok vármegyei település számára készült el. Közülük elsőként Jászfényszaru avathatta fel a két szobrász közös alkotását 1924. július 6-án, míg a Jászberény számára készült gyönyörű lovas szobrukat két évvel később, 1926. október 24-én leleplezték le.¹¹⁸

Ősz Nemes György (1885-1958) szobrász az első világháborúban katonai szolgálatot teljesített, s előbb olasz, majd francia hadifogságba esett. 1919-ben azonban hazatért és attól fogva a Százados úti művésztelepen dolgozott.¹¹⁹ Első, avatás dátuma szerint is ismert hősi

---

¹¹⁴ 8 órai újság X: 216. 1924. október 14. 8.

¹¹⁵ Az Ujság XXII: 233. 1924. november 4. 6.

¹¹⁶ Vass Viktor. In. A magyar feltámadás lexikona. Szerk. Szentmiklóssy Géza. Budapest, 1930. 1106.

¹¹⁷ Fábíán Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 643.

¹¹⁸ Vass Viktor alkotásai
http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=vass+viktor&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹¹⁹ Fábíán Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 569.

emlékműve 1923. november 4-én került leleplezésre a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Jászdózsán. Időrendben a második alkotása a Szabolcs vármegyei Nyírbátorban készült 1924. szeptember 7-én, majd néhány hónappal később, november 9-én a Hajdú-Bihar megyei Létavértesen is leleplezték világháborús emlékművét. Ezeken kívül ő készítette el Mindszent, Mezőszentgyörgy, Balatonfőkajár, Békéssámson és Orgovány települések hősi szobrait is, valamint 1929-ben Budapest I. kerületében a „Gorodoki lovasroham” domborművét.¹²⁰

Szabolcs vármegyében hősi emlékműveket azonban nemcsak megyén kívüli szobrászok, hanem megyebeliek is készítettek. Közéjük tartozott Somogyi Sándor, Görömbey Imre és Osváth Imre is.

A gyulaházi születésű **Somogyi Sándor** (1881-1960) szobrász 1907-1916 között Debrecenben dolgozott, majd 1920-tól a Százados úti művésztelepen élt. Korai művei az érett szecesszió nivós darabjai, majd az 1920-as évektől neobarokk stílusú szobrokat készített.¹²¹ Első ismert első világháborús emlékműve 1922. szeptember 12-én került felavatásra a Borsod megyei Disznóshorvátiban.¹²² Alkotásai közül nyolc emlékmű a Dunántúlon található meg: Enying, Nagyszokoly, Ajka, Balatonszabadi, Nagyszékely, Szabadbattyán, Csikvánd és Szomód. A felsorolt települések közül az utolsó négy esetében visszatérő ábrázolási mód volt a turul, mely még a szintén általa készített diósjenői emlékműnél figyelhető meg. Ezeken kívül Csongrádban leplezték le alkotását, valamint szűkebb pátriájában, Szabolcs vármegyében – Polgáron és Gáván.¹²³

A tiszaberceli születésű **Görömbey Imre** (1900-1967) szobrász elsősorban díszítőszobrászati munkákat végzett. 1925-ben műtermet nyitott, előtte azonban számos elismert szobrász műtermében is dolgozott.¹²⁴ Első ismert Nagy Háborús emlékművét 1923. november 11-én avatták fel Jászapátiban. Legismertebb hősi emlékművei közé tartozik még a mezőcsáti, a bánhidai, a bogyiszlói, valamint a Szabolcs vármegyei dombrádi és büdsszentmihályi alkotás.¹²⁵

---

¹²⁰ Ósz Nemes György alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=nemes+gy%C3%B6rgy&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹²¹ Fábrián Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 750.

¹²² Ez a település 1950 óta Izsófalva néven ismert.

¹²³ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994. 563–569.

¹²⁴ Fábrián Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 324.

¹²⁵ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994. 569-572.

A nyíregyházi születésű **Osváth Imre** (1912-1978) szobrásznak a hősi emlékművekkel kapcsolatos érdemei elválaszthatatlanok édesapja, **Osváth Antal** épületszobrász munkásságától. Az apa érdemei közé sorolható a debreceni görög katolikus templom műkőszobrász munkái, valamint számos palota dísz- és szobrászmunkái is. 1915 és 1918 között részt vett az első világháború harcaiban.¹²⁶ 1929-ben ő készítette el a kölcei evangélikus egyházközség számára a világháborús emléktáblát.¹²⁷ Imre fia a diákevek után édesapja mellett sajátította el a szobrász szakma fogásait. A Hősök temetőjében 1930. május 25-én leplezték le a Hősök emlékoszlopát, amelynek turulmadarát Osváth Imre faragta kőbe. 1930 szeptemberében Kisfaludi Strobl Zsigmond magánműtermébe invitálta, majd 1931 októberében sikerrel felvételizett az Országos Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolára, ahol hivatalosan is Kisfaludi Strobl tanítványa lett. Országzászló emlékművét 1934. szeptember 2-án leplezték le az akkori Horthy Miklós (ma Országzászló) téren. Ma is áll az 1935-ben készített csengeri és az 1936-os demecseri világháborús emlékmű, amelyek elkészítésében az édesapja is szerepet vállalt.¹²⁸

Horváth Gézához hasonlóan vitéz **Székely Károly** (1880-1941) szobrász és éremművész is erdélyi születésű volt. Katonai szolgálatot teljesített az első világháborúban az 1. honvéd gyalogezredben és részt vett az olasz fronton vívott harcokban. Kérdemelte a Signum Laudis ezüst fokozatát, továbbá a Legénységi Ezüst Vitézségi Érem I. osztályát, a Károly Csapatkeresztet, a Sebesülési Érmét és a Háborús Emlékérmét, majd címzetes századosként szerelt le.¹²⁹ Első hősi emlékművei 1923-ban készültek el. Ezek közé tartozik a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Kunmadaras, a Somogy megyei Osztopán és a Szabolcs vármegyei Bököny – bár ez utóbbi szobrát csak 1926. június 22-én avatták fel.¹³⁰ Megtalálhatóak még

---

¹²⁶ Személyi Adattár. In. Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1931. 37.

¹²⁷ Szelényi Endre Andor: Aranykönyv. Ez az evangélikus egyháznál használt szépen befedett könyv, melybe feljegyezték a gyülekezetek főbb eseményeit. Oldalszám nem szerepel.

¹²⁸ Ilyés Gábor: 100 éve született Osváth Imre http://nyirvave.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=492:100-eve-szueletett-osvath-imre&catid=37:mar-csak-emlek&Itemid=65 (letöltés: 2018. április 21.)

¹²⁹ Székely Károly. In. Vitézek Albuma. Merkantil Nyomda, Budapest, 1939. 360.

¹³⁰ Ezen a napon avatták vitézzé, ezért nem tudott személyesen ott lenni a szobor ünnepélyes avatásán.

hősi emlékművei többek között Kocsér, Egyed, Tass, Siófok, Szilsárkány, Marcaltó, Szarvas, Törökszentmiklós, Nagykőrű és Dombegyház településeken is.¹³¹

Gádi Kayser Lajos (1895-1983) szobrász szintén harcolt az első világháborúban, ahol orosz fogságba került. A háború után számos első világháborús emlékművet készített.¹³² Első ilyen művét 1924. augusztus 17-én leplezték le a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyei Solton. Második hősi emlékműve a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Bócsón készült el 1926-ban, míg a következő évben a Szabolcs vármegyei záhonyi körjegyzőséghez tartozó Győröcskén avatták fel újabb alkotását. Ezekon kívül több más település számára is készített hősi emlékművet: Nyergesújfalu, Gyékényes, Gálosfa, Nagybánhegyes, Nagydém és Pórszalók településeknek.¹³³

Debreczeny Tivadar (1890-1976) szobrász 1923-tól a debreceni városi ipariskola rajztanára volt, majd 1946-1948 között a debreceni Képzőművészeti Szabadiskolában tanított.¹³⁴ Az általa készített első világháborús emlékművek nagy része Hajdú-Bihar megye területén készültek el, mint például 1920. május 20-án Esztáron, vagy 1924-ben Tiszacsegén, valamint 1925-26-ban a 39. gyalogezred katonáinak emléke előtt egy szoborral és egy emléktáblával tisztelgett. 1924-ben Budapest XV. kerületében is készített hősi emlékművet, míg utolsó ismert világháborús alkotása 1937. június 20-án a Szabolcs vármegyei Tiszadobon készült el.¹³⁵

Martinelli Jenő (1886-1949) szobrász főként akadémikus szellemű képmásszobrokat, aktokat, vallásos szobrokat és plaketteket mintázott. Számos síremlék és mintegy 14 világháborús hősi emlékmű elkészítése is az ő nevéhez fűződik. Ezek közül az első ismert alkotását 1923 augusztusában leplezték le a Tolna megyei Döbrököz községben, majd még az év őszén felavatták második ilyen jellegű művét, a ma Salgótarján részét képező Zagyvapálfalva községben. Ezek után következett 1924-ben Fehérgyarmat, majd később

---

¹³¹ Székely Károly alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=sz%C3%A9kely+k%C3%A1roly&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹³² Fábíán Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 420.

¹³³ Gádi Kayser Lajos alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=g%C3%A1di+kayser&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹³⁴ Fábíán Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 188.

¹³⁵ Debreczeny Tivadar alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=debreczeny+tivadar&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

Tiszapüspöki, Csanádalberti, Szigetújfalu, Zirc, Pitvaros, Jászládány, Mátraszele, Ambrózfalva, Budakeszi, Kótelek és Bácsalmás települések.¹³⁶

Az erdélyi származású zsákodi **Csiszér János** (1883-1953) 1922-1952 között a Százados úti művésztelepen dolgozott. Számos első világháborús emlékművet alkotott.¹³⁷ Visszatérő ábrázolási mód volt alkotásaiban a sérült, bekötözött fejű katona alakja. A Vas megyei Káld, a Bács-Kiskun megyei Jászszentlászló és a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Jánoshida esetében egy kettős keresztet ábrázolt, mely előtt egy törött szablyát magához ragadó sérült katona áll. A jánoshidai emlékmű annyiban különbözik a másik két alkotástól, hogy itt a katona rohamsisakot visel. A Szatmár vármegyei Tiszakóródon 1926-ban, valamint a Komáromban 1931-ben felavatott hősi emlékművek szintén, bekötözött fejű, sérült katonákat jelenítenek meg.¹³⁸

Farkas Béla (1885-1945) szobrászművésznak az ország különböző részein szintén számos hősi emlékszobra áll.¹³⁹ Első két emlékművét 1923. november 25-én avatták Ócsényben és Örkényben. Gyakran visszatérő motívum volt alkotásaiban a zászlótartó alakja, amely a Szatmár vármegyei Nyírmeggyesen is megfigyelhető.¹⁴⁰

Nagy Sándor János (1897-1952) szobrász az első világháborúban frontszolgálatot teljesített, majd leszerelése után a fővárosi Képzőművészeti Főiskola növendéke lett. Festett olaj- és vízfestékkel, rézkarcokat és számos ex librist is készített. Szobrászművészetére a debreceni Országzászló talapzatáról megmentett az „Anya a gyermekkel” című szobor, Álmosd községben az ötalakos hajdú-szoborcsoport, valamint hősi emléktáblák, mellszobrok, temetőbeli síremlékek, és a debreceni köztemető kútszobra emlékeztet.¹⁴¹ Legismertebb első

---

¹³⁶ Martinelli Jenő alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=martinelli+jen%C5%91&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹³⁷ Fábrián Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008. 173.

¹³⁸ Csiszér János alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=csisz%C3%A9r+j%C3%A1nos&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹³⁹ Farkas Béla. In. A magyar feltámadás lexikona. Szerk. Szentmiklóssy Géza. Budapest, 1930. 570.

¹⁴⁰ Farkas Béla alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=farkas+b%C3%A9la&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 20.)

¹⁴¹ Majdnem elfeledve – Ónody Magdolna emlékei Nagy Sándor Jánosról. <http://www.haon.hu/majdnem-elfeledve-onody-magdolna-emlekei-nagy-sandor-janosrol/2311739> (letöltés: 2018. április 20.)

világháborús alkotása a Szatmár vármegyei Nagyarban látható, valamint a második világháború alatt Tiszaeszlár számára készített még hősi emlékművet.¹⁴²

Ruff András (1885-1951) festőről és szobrászművészeiről nagyon kevés információ maradt fenn. Érmeket és plaketteket készített, de ezeken kívül alakos és tájképekkel is szerepelt még a kiállításokon.¹⁴³ Szülőhelyén, Taksonyban ő készítette el a világháborús emlékművet. Budapesten a XII. kerületben, a Budapest Tanítóképző Főiskolán a zászlót tartó férfi bronz alakját szintén ő alkotta meg, melynek mintájára 1938-ban a Szatmár vármegyei Kölcsházán elkészítette a hősi emlékművet.¹⁴⁴

A szobrászokkal ellentétben a sírkövesek és kőfaragók jelentős része sajnos a feledés homályába merültek. Ezek a mesteremberek egy-két kivételtől eltekintve helyiek, azaz szabolcsi vagy szatmári illetőségűek voltak. Csupán néhányukról maradtak fenn információk. Közülük az egyik legismertebb a mátészalkai **ifjabb Borbély György** (1892-?) építési vállalkozó, műkökésztő. A kőművesiparban apja mellett szabadult fel Mátészalkán, s itt is alapította meg 1913-ban építési vállalatát. 1917-ben bevonult katonának, harcolt a román és az olasz fronton, majd két évre olasz hadifogságba került. Működését 1924-ben létesítette.

¹⁴⁵ A háború után Szatmár vármegye területén számos hősi emlékművet készített. Közülük az első az 1932-ben Panyolán felavatott emléktábla, melyet 1934-ben a nagygéci emlékmű és 1936-ban a penyigei emléktábla követett. 1938-ban a csengeri hősi emlékmű mintájára ő készítette el Szamosszeg község számára gyönyörű világháborús szobrát is.

Forgách József (1908-?) kisvárdai kőfaragómester volt. Az iskolai elvégzése után a kőfaragóipart tanulta ki, s 1926-ban szabadult fel, majd mint segéd dolgozott Kisvárdán. 1932-től volt önálló kőfaragómester, s három évvel később, 1935-ben ő készítette el Tiszaszalka község számára a hősi emlékművet.¹⁴⁶

---

¹⁴² Nagy Sándor János alkotásai

https://www.kozterkep.hu/artpieces/index/page:1?in_titles=1&artist=nagy+s%C3%A1ndor+j%C3%A1nos (letöltés: 2018. április 24.)

¹⁴³ Ruff András. In. Új idők lexikona 21. Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt., Budapest, 1941. 5348.

¹⁴⁴ Ruff András alkotásai

https://www.kozterkep.hu/artpieces/index/page:1?in_titles=1&artist=ruff+andr%C3%A1s (letöltés: 2018. április 24.)

¹⁴⁵ Személyi adattár. In. Szatmár, Ugocea és Bereg vármegyék (1924-1938). Szerk. Fábián Sándor. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 11.

¹⁴⁶ Személyi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 95.

Nyíregyházán két jelentős kőműves mester is élt a két világháború között. Közülük az egyik, **Kovács Lajos** nyíregyházi kőfaragó mester 1909 óta volt önálló. Részt vett az első világháborúban, s kiérdemelte a Bronz Vitézségi Érmét, valamint a Károly Csapatkeresztet is, azonban 50%-os hadirokkantként szerelt le. Telepén főként sírköveket és épületdíszeket készített. A háború után ő készítette el Nyíribrony és Nyírkarász hősi emlékműveit.¹⁴⁷

A másik mesterember **Róna Sándor** volt, aki Szabolcs vármegye székhelyén működtette kőfaragótelepét. A telepet még 1900-ban alapította Goldberger Dávid, melyet 1918-ben vett át Róna Sándor, aki modernizálta és motorerőre rendezte be. Elsősorban sírkövek és emlékművek készítésével foglalkozott saját tervei szerint, s 10-12 munkást foglalkoztatott. 1923-ban a Szatmár vármegyei Jánk községnek ő készítette el első világháborús emléktábláját.¹⁴⁸

Meg kell még említeni **Hogyan Mihály** kálmánházi kőművesmester nevét is, akinek a nevéhez az ottani országzászlóval egybekötött hősi emlékmű felállítása köthető. A munkálatokat akkor Berecz Károly szobrász, iparművész irányítása mellett végezte.¹⁴⁹

Müller Tibor műépítész nevéhez szintén számos hősi emlék köthető. A karddal díszített, Szent Koronával ékesített emlékoszlop gyakori motívum volt munkáiban. Jó példa erre Szedres, Feldebrő, Tiszabura, Dunabogdány, valamint a Szatmár vármegyei Gebe, azaz a mai Nyírkáta település hősi emlékműve is,¹⁵⁰ de ő volt az, aki Nyírcsaholy számára a kettős keresztet szimbolizáló monumentumot is elkészítette.

Hősi emlékművek megalkotásában kiemelkedő munkákat végzett három kőfaragó cég is. Közülük az első a nagy múltú **erdőbényei Beck-Spitzer** cég volt. A kőbányára épülő vállalkozás 1889-ben Beck Sámuel vezetésével kezdte a fénykorát élni, majd 1909-ben bekövetkezett halála után veje, Spitzer Jónás vette át a cég vezetését.¹⁵¹ Az erdőbényei vállalkozásnak köszönhetően született meg Vissen és Tiszabercelen is a hősi emlékoszlop.

---

¹⁴⁷ Személyi adattár. In. Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1931. 27.

¹⁴⁸ Személyi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 514.

¹⁴⁹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 153. 1935. július 7. 3.

¹⁵⁰ Müller Tibor alkotásai
<http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=m%C3%BCller+tibor&city=> (letöltés: 2018. április 24.)

¹⁵¹ Fehér József: Az erdőbényei kőfaragó mesterség története. In. Herman Ottó Múzeum Évkönyve 35-36. Szerk. Veres László – Viga Gyula. Miskolc, 1997. 458.

A következő a budapesti **Gerenday Antal és fia** cég, melyet a névadó alapított még 1847-ben. A cég több világháborús emlékmű elkészítésére is vállalkozott – köztük Szatmár vármegyében Mátészalkán, Sonkádön és Szatmárcsekén,¹⁵² valamint Nyíregyházán a Hősök temetőjében lévő gránitból készült emlékoszlop is a cég munkája volt. A harmadik vállalkozás, az **Edelstein Hermann és fia** nevű cég, mely Miskolcon székel. Az általuk készített hősi emlékművek zöme a mai Borsod-Abaúj-Zemplén megye területén található (Miskolc, Aszaló, Bükkaranyos, Ózd, Sajócség, Kesznyéten), de ők állítottak világháborús alkotást a Heves megyei Noszvajon, és a két világháború között még Szabolcs vármegyéhez tartozó Prügy községben is.¹⁵³

A különböző szobrász- és kőfaragó karrierek ismertetése után joggal merül fel a kérdés: van-e olyan mű, mely alkotójának fő munkája lenne? Nagy Ildikó az 1985-ben megjelent „Monumentumok az első háborúból” című kötetben azt írta, hogy „*a hazai első világháborús emlékek száma megközelítőleg 2000. Ebből kb. 500 a szobor, közülük azonban még egy tucatos sem tart nyilván a művészettörténet. Olyan mű pedig, amely jelentős alkotó fő műve volna, egyetlen egy van köztük: Pátzay Pál székesfehérvári huszáremlékműve. Sem Beck Ö. Fülöp, sem Medgyessy hősi emlékei nem tartoznak fő művei közé. A hivatalosan foglalkoztatott emlékmű-szobrászok pedig (Pásztor, Sidló stb.) nagyszerű szakmai felkészültséggel alkotott művei inkább az adott művészpálya kisiklásának elősegítői.*”¹⁵⁴

Ezzel szemben úgy vélem, hogy vannak olyan szobrászok, akiknek fő munkájuk éppen egy világháborús emlékmű volt. Gondoljunk csak a Szabolcs vármegyéből származó művészekre, Somogyi Sándorra, Görömbey Imrére vagy akár Osváth Imrére is, akik pályájuk során – egy-két kivételtől eltekintve kizárólag hősi szobrokat vagy emlékoszlopokat készítettek, mégis már életükben elismert, országos híró szobrászok voltak. Jó példa erre Somogyi Sándor, aki első hősi emlékműveit például a Dunántúlon és nem pedig szűkebb hazájában, Szabolcs vármegyében alkotta meg. De gondolhatunk azokra a sírkövesekre vagy kőfaragókra is, akik nem féltek az olyan kihívásoktól sem, hogy egészalakos szobrot készítsenek. Ilyen volt a

---

¹⁵² Gerenday Antal és fia cég alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=gerenday&city=&country_id=&county_id=&type_id= (letöltés: 2018. április 24.)

¹⁵³ Edelstein Hermann és fia cég alkotásai

http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=edelstein&city=&country_id=&county_id=&type_id= (2018. április 24.)

¹⁵⁴ Nagy Ildikó: Első világháborús emlékművek. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Műcsarnok, Budapest, 1985. 74.

mátészalkai ifj. Borbély György is, aki hivatalosan nem is volt szobrász, mégis művészi érzéssel tudta megalkotni Szamosszeg község emlékművét.

Hősi emlékmű állítási mozgalom Szabolcs és Szatmár vármegyében

A két világháború közötti időszakban a hősi emlékmű állítási mozgalom nagy jelentőségű volt Szabolcs és Ung k. e. e., valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye területén. Ezt a megállapítást támasztja alá az a hetvennél is több Nagy Háborús monumentum, mely a Horthy-korszakban a két megye településein kerültek felavatásra – nem beszélve azokról a törekvésekről is, amelyek sajnos végül csak tervek maradtak. Mielőtt megvizsgálnák azokat a trendeket, amelyek a két vármegyében a hősi emlékműállítást meghatározták, célszerű megismerni röviden a két megye katonai történetét az első világháború évei alatt.

1914-ben, miután a nagyhatalmak elküldték egymásnak a hadüzeneteket, Szabolcs vármegyében is behívták a tartalékosokat és útnak indították a csapatokat. A parancsot gyorsan és pontosan hajtották végre. A bevonulókat térségünkbeli Nyíregyházára, Debrecenbe, Miskolcra, Szatmárnémetibe, Máramarosszigetre és Nagykárolyba hívták be. A katonavonatokot cigányzenével, vidáman indították útra. A harcokban a szabolcsi és szatmári fiatalok többsége a nyíregyházi huszárok és a szatmári gyalogezred kötelékeiben vett részt, de ezeken kívül más-más alakulatokban is találkozhatunk a megyéből származó katonákkal.¹⁵⁵

A nyíregyházi huszárok egyik része a magyar királyi 5. honvéd huszárezred II. osztálya volt. Az ezred a 24. lovasdandár részét képezte, amely a 11. honvéd lovashadosztályhoz tartozott. Az ezred a Lemberg körüli harcokban esett át a tűzkeresztségen, majd egyebek között a kárpáti téli csatákban, Przemysl visszafoglalásában és a hírhedt Pripjaty mocsarakban harcolt. A Bruszilov-offenzívában esett fogságba. Többszöri átszervezés után az ezred a román és az olasz hadszíntéren harcolt. A császári és királyi 14. huszárezredet a nyíregyházi városháza előtt 8-10000 ember búcsúztatta 1914. július 29-én. A balkáni és az oroszországi frontokon álltak helyt, hősiiesen, majd az olasz és a galíciai harcokban emelkedtek ki.¹⁵⁶

---

¹⁵⁵ Szabó Géza: A kiegyezéstől az I. világháború végéig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Szerk. Cservenyák László. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzata, Nyíregyháza, 1993. 344.

¹⁵⁶ Uo.

Szabolcs vármegye két gyalogos alakulata a munkácsi 11. honvéd gyalogezred, valamint a császári és királyi 65. közös gyalogezred volt. A 11-es honvédek hadkiegészítési területe Szabolcs, Szatmár, Bereg és Ung vármegye volt, de hasonló volt a hadiállománya a Lajos Viktor főherceg nevét viselő 65. közös gyalogezrednek is. „A 65-ös Ludwig-bakák az orosz és a román harcszíntereken egyaránt megállták helyüket Komarownál, Tomasownál, Harasymownál, Jaslowiecznél, Delejownál, Jamniczánál, Stanislausnál, a Pietra Arsán, mindenütt drága magyar vér festette pirosra az idegen rögöt.”¹⁵⁷

A szatmári 12. honvéd gyalogezred szintén súlyos ütközetek egész sorában vett részt, s később Lengyelországban és Oroszországban, valamint Olaszországban több mint húszezer fős veszteséget szenvedtek el. A rövidebb ideig létező egységekről, mint a szatmári 16. menetezredről és a 12. gyalogezred népfelkelő ezredéről is elismeréssel szóltak az ellenséges katonák.¹⁵⁸

Szatmár vármegye másik hadiezrede a császári és királyi 5. gyalogezred volt. A világháború kitörésekor nagyrészt Szatmár és Szabolcs vármegye fiaiból állt az alakulat legénysége. Az orosz harctéren Pukarzsownál vívta egyik legszebb harcát, amelyben az ellenséget valósággal legázolta. Az ezred II. kikülönített zászlóalja a háború kitörésekor Boszniában állomásozott, s részt vett az első szerbiai hadjáratban. Miután Olaszország is hadat üzent, a zászlóalj részt vett az isonzói harcokban is.

A háború átalakította a hátszág mindennapjait is. A frontról érkező halálhírek, a hazajött sebesültek fel-fellobbantották a társadalom szolidaritásérzését. Szociális, karitatív tevékenységet ellátó egyletek, szervezetek jöttek létre, amelyek a régebbi egyletekkel együtt, felvállalták az anya- és csecsemővédelem, a hadiözvegyek és hadiárvak ügyét, segélyakciókat, jótékony összejöveteleket szerveztek. Mindez azonban csekély írt volt a sebekre.

A Nagy Háború, a harcterekről visszatérő szabolcsi és szatmári katonáknak életük végéig meghatározó élmény volt. Sokan közülük azelőtt falujuk határát sem hagyták el, a háborúval viszont világot látott emberek lettek, tapasztalatokkal, életbölcseletekkel gazdagodtak. Azonban ez az ár túl nagy volt: apák, testvérek és fiak élete és a morális veszteség. Az embervesztés pótolhatatlan, a számszerűségben értelmetlen a sok és a kevés különbségtétele. A régió háborús vesztesége magas, Szabolcsban csaknem hétezer fő volt.

---

¹⁵⁷ Réti Béla: A „Ludwig-bakák” fegyverben. In: A volt cs. és kir. Lajos Győző főherceg 65. gyalogezred világháborús emlékalbuma. Szerk. Réti Béla. Miskolc, 1938. 3.

¹⁵⁸ Szabó Géza: A kiegyezéstől az I. világháború végéig. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Szerk. Cservényák László. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzata, Nyíregyháza, 1993. 344.

A megye vezetése már az 1920-as években elrendelte az elesett katonák név szerinti összeírását. Ez az akció sikeres volt, hiszen a Nyírvidék 1929. május 9-én már a következőkről számolt be: „*A Jóba nyomdában most került ki a sajtó alól a szabolcsi hősök névjegyzékét községenként feltüntető izlésesen kiállított könyv. A négyszázötvenhat oldalra terjedő könyv címlapján a vármegye címere. A névsort megelőzően Kisfaludi Stróbl Zsigmond remekművének, a Nyíregyházán felállított hősök szobrának fényképmása látható.*”¹⁵⁹ A Szabolcsi Hősök névsora című kötet járásonkénti és település szerinti lebontásban sorolta fel név szerint a katonákat.

Szatmár vármegye ezzel szemben kissé le volt maradva. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy területének jelentős része – a trianoni békeszerződés által – idegen ország fennhatósága alá került, így az ottani települések nem tudtak ennek a feladatnak eleget tenni. Ezen kívül a Magyarországon maradt Szatmár vármegyében – mint Szabolcsban – nem volt megyei szintű kezdeményezés az elesett katonák összeírására, inkább helyi (községi, települési) szinten történt meg a névjegyzékek összeállítása. A Szatmár vármegyében elesett katonák számáról így az ottani emlékműveken szereplő lajstromok, valamint a halotti anyakönyvi bejegyzések alapján lehet következtetni.

Miután a román csapatok kivonultak a térségből és aláírták a trianoni békeszerződést is, a régióban is megindult a mozgalom, hogy minden város és község méltó módon örökítse meg azoknak az emléket, akik a világháborúban magyar becsülettel teljesítették kötelességüket mindhalálig, azok emléket, akik legdrágább, legszentebb kincsüket: életüket áldozták a haza oltárán.

Szabolcs vármegye alispánja, a vonatkozó törvénycikk és belügyminiszteri rendeletek alapján, alig hogy kiadta utasításait, a megye községei máris hazafias és kegyeletes érzéstől áthatva foglalkoznak a gondolat megtestesítésével. Ami a figyelmet leginkább felkelti az az, hogy a legtöbb esetben a járásszékhelyek nem vettek részt a hősi emlékműállításban. A Dadai alsó járás központja, Tiszalök például csak 1942. augusztus 30-án avatta fel országzászlóval egybekötött hősi emlékművét, míg a járás települései, köztük Büdszentmihály, Polgár és Tiszadob is hősi szobrokat, míg Prügy emlékművet emeltetett elesett hősei emlékére. Hasonló volt a helyzet a Kisvárdai járás székhelyével is, ahol 1940 őszéig kellett várni arra, hogy egy országzászló emlékművet emeljenek, hősi emlékekkel pedig a település egészen 1990-ig nem is rendelkezett. Ekkor egy kombinált I-II. világháborús, valamint a magyar forradalmak és szabadságharcosok emléket megörökítő emlékjelet avattak fel, míg önálló első világháborús

---

¹⁵⁹ Nyírvidék L: 105. 1929. május 9. 2.

emlékművet csak 2018. október 26-án avattak Kisvárdán.¹⁶⁰ Ezzel szemben a járás többi települése igyekezett valamilyen emlékművel megörökíteni a hőseik emlékét – ilyen volt Dombrád, Komoró, Szabolcsbáka és Szabolcsveresmart is. A Ligetaljai járás székhelye, Nyíradony a Horthy-korszakban szintén nem rendelkezett emlékművel, ott majd csak 1992-ben készült monumentum, míg ezzel szemben Nyírábrány, Nyírgelse és Nyírlugos is aktívan részt vett az emlékmű állítási mozgalomban. A járási központok közül Nyírbakta is csak 1990-ben emeltetett világháborús emlékművet, ahogyan a Nyírbogdányi járás székhelye, Kemece is, míg a Tiszai járásból Mándoknak mind a mai napig csupán második világháborús emlékműve van, mely 1993-ban készült.

Természetesen vannak példák az ellenkező esetre is, hiszen a Nyírbátori járásból a két világháború közötti időszakban csupán a járásszékhely emeltetett emlékművet. Ide sorolható még a Dadai alsó járás központja, Gáva is, amelynek vezetése a Nyírvidék című megyei lap 1925. március 9-i számában a következőképpen nyilatkozott: *„Mint minden valamirevaló, becsületes községben, Gáván is felvetődött a kérdés, hogy mi lesz a világháború alatt elhalt katonák emlékével? A községi előljáróságot ugyanis szerfelett bántotta az a dolog, hogy éppen a járás székhelye feledkezik meg azokról az emberekről, akik holmi vagyon, s forgalmi, s egyéb különös nevű modern adóknál is súlyosabb, rettenetesebb adót fizettek a hazáért, mert hát az életüket is odaadták annak idején, a Kárpátokban, Szerbia vadon kősziklái között, Erdélyben, Olaszországban s ki tudná elsorolni, hogy hol és mikor, a hazáért.”*¹⁶¹

A Tiszai járásban Tornyospálca vezetése is büszkén nyilatkozott a Nyírvidékben arról, hogy *„Van más szabolcsi községben is hősök emlékszobra, de a tornyospálcaiak az elsők Szabolcsban, akik elhatározták az emlékszobor felállítását.”*¹⁶²

Megfigyelhető tehát egy egészséges verseny is a települések között az emlékműállítás tekintetében, hiszen az említett járásban – és egyben Szabolcs vármegyében is – az első község Viss volt 1922-ben, amely hősi emlékkal tisztelgett elesett katonái előtt. Megállapítható, hogy Szabolcs vármegyében a hősi emlékmű állítási mozgalom alulról jövő kezdeményezés volt, hiszen még olyan település is igyekezett emlékművet emelni, amely hivatalosan nem rendelkezett községi ranggal, csupán tanyaként funkcionált – ilyen volt

---

¹⁶⁰ Első világháborús emlékművet avatnak Kisvárdán
<https://www.kisvarda.hu/index.php/hireink/archivum/programok/4596-első-vilaghaborus-emlekmuvet-avatnak-kisvardan> (letöltés: 2019. február 18.)

¹⁶¹ Nyírvidék XLVI: 56. 1925. március 9. 3.

¹⁶² Nyírvidék XLIV: 236. 1923. október 18. 3.

Kálmánháza 1935-ben. A két világháború között Szabolcs vármegyében a legaktívabb járás a hősi emlékmű állítási mozgalomban a Kisvárdai járás volt, ahol 5 település örökítette meg elesett hősei emlékét. Ezt a közigazgatási egységet a Dadai alsó, a Dadai felső és a Nagykállói járások követték, ahol mindegyik esetben 3 település emelt világháborús emléket. A dobogó harmadik fokán a Ligetaljai és a Nyírbogdányi járások szerepelnek 3-3 településsel. A megyeszékhely, Nyíregyháza pedig csak az első világháború befejezése után tíz évvel, 1928-ban tudott emlékművet készíttetni.

Voltak azonban olyan települések is, amelyek tervbe vették, hogy készítenek hősi emlékeket, de végül ezek nem valósultak meg. Az egyik ilyen példa a Dadai felső járásban lévő **Buj** község. Az Amerikai Egyesült Államokbeli Yorkens városában élő buji lakosok 1921-ben a hadi özvegyek, árvák és rokkantak részére 138 dollárt gyűjtöttek, majd 1923 decemberében a világháborúban elesett hősöknek a községben felállítandó emléksobrára is jelentékenyebb adomány küldését helyezték kilátásba.¹⁶³ A kilátásba helyezett emlékmű végül csak 1989-ben készült el, amely nemcsak az első, de második világháborús és a holokauszt áldozatai előtt is tiszteleg.

A másik ilyen példa a már említett **Kemecse**, ahol 1924. február hó 2-án előadást és utána reggelig tartó táncmulatságot rendeztek, amely nemcsak erkölcsi, hanem fényes anyagi siker is volt, mivel a hősök emlékoszlopára egymillió koronát adományoztak a kemecsei műkedvelők.¹⁶⁴ Bujhoz hasonlóan itt is csak a rendszerváltás után készült közös I-II. világháborús emlékmű.

A Dienes István által 1939-ben szerkesztett, Szabolcs vármegyét bemutató monográfiában is olvashatjuk, hogy **Laskod** és **Ófehértó** is készül egy-egy emlékművel, de ezek minden valószínűség szerint a második világháború kitörése miatt meghiúsultak.

Szatmár vármegyében hasonló volt a helyzet, hiszen itt szintén egy alulról jövő kezdeményezést figyelhetünk meg a hősi emlékmű állítási mozgalom tekintetében. A megye négy járásból állt, amelyeket zömmel 1000 fő alatti, vagy azokat éppen meghaladó kisközségek alkottak. Szabolcs vármegyével ellentétben itt kevés oly település van, amely meghaladta a 2-3000 főt, míg 5-6000 fős lélekszámmal csupán a járásszékhelyek és a megyeszékhely bírt. A kisebb községeket körjegyzőségekbe szervezték, melyek gyakran együtt nyújtották be hősi emlékmű tervüket a törvényhatóság felé, de sok esetben ezek a törekvések – legtöbbször anyagi okok miatt – csak tervek maradtak.

---

¹⁶³ Nyírvidék XLIV: 273. 1923. december 1. 5.

¹⁶⁴ Nyírvidék XLV: 34. 1924. február 10. 3.

A meglévő források alapján ki lehet jelteni, hogy Szatmár vármegyében az első település **Kömörő** község volt, ahol elsőként kezdeményezték hősi emlékmű felállítását. 1915 nyarán „Nehéz órák - Imádságok háborús időben otthoni használatra” címmel, hat meleg hangú imádságot tartalmazó kis füzetet írt Kollonay László református segédlelkész, mellyel az volt a cél, hogy az eladott füzetekből származó jövedelem a kömörői illetőségű elesett vagy meghalt katonák neveit megörökítő emléktábla költségeire szolgáljon.¹⁶⁵

Mérk község szintén korán elhatározta, hogy maradandó emlékekkel örökíti meg elesett hősei emlékét. 1921. január 7-én a körjegyző felolvasta a Szatmár vármegyei katonai parancsnokság 765/1920. számú, a hősök emlékének megörökítésére vonatkozó leiratát, és javasolta, hogy ebben az ügyben a képviselőtestület hozzon érdemleges döntést. A közgyűlésen ezt egyhangúlag jóvá is hagyták, s néhány évvel később fel is avatták a település emlékművét.

Szamoskér és Szamosszeg községek szintén korán tartották meg rendkívüli képviselőtestületi közgyűléseket a hősi emlékműállítással kapcsolatban. A **Szamoskér** községben, 1922. január 24-én megtartott közgyűlés határozata szerint a községi pénztár terhére a Honszeretet Egyesülettől egy márványtáblát rendeltek, melyet a község református iskolájának falán szerettek volna elhelyezni.¹⁶⁶ **Szamosszegen** 1922. február 11-én tartottak közgyűlést, ahol a szamoskérihez hasonló határozatot hoztak meg, annyi különbséggel, hogy a márványtáblát a szamosszegi református templom falán helyezték volna el.¹⁶⁷ Ezek végül nem valósultak meg, s csupán Szamosszeg tudott később emlékművet állítani 16 évvel később.

Szintén 1922-ben a kispaládi körjegyzőség települései, Magosliget, Botpalád és Kispalád tartottak rendkívüli képviselőtestületi közgyűléseket a hősi emlékműállításra vonatkozóan. **Magosliget** 1922. július 16-án tartott gyűlésén Adorján Gusztáv községi bíró elnökölt, ahol a következő határozatot hozták: „*A község teherbíró képességéhez mérten 1000 koronát megajánl. A község legnagyobb része idegen megszállás alatt van, így a megszállt terület tulajdonosai község kiadási fedezéséhez nem járulnak hozzá, a község kiadásait csak a meg nem szállt területek tulajdonosai fedezik.*”¹⁶⁸ Magosliget egy emléktáblával szeretne volna megörökíteni elesett hősei emlékét, de ez a szándéka a két világháború között végül nem tudott megvalósulni. A település végül csak 1992-ben tudott emlékművet állítani mind az első, és mind a második világháborúban elesett katonái emlékére.

---

¹⁶⁵ Protestáns egyházi és iskolai lapok. LVIII: 31. 1915. augusztus 1. 368-369.

¹⁶⁶ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7679/1922

¹⁶⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7678/1922

¹⁶⁸ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 10320/1922

Botpalád 1922. július 19-én tartotta meg rendkívüli képviselőtestületi közgyűlését, Szikszó Bálint bíró elnökletével. A határozat szerint „*a képviselőtestület emlékekkel kívánja megörökíteni az elesettek emlékét. Erre a célra a község, mint erkölcsi testület képviselőtestületében 15.000 koronát megajánl. Hogy minél tekintélyesebb összeg álljon e célokra rendelkezésre, a község a lakosságának természetbeni adományok összeadására hívja fel a gyűjtés eszközésével a községi elöljárósági tagokat.*”¹⁶⁹ A szomszédos **Kispaládon**, 1922. július 23-án, Angyalossy László bíró elnökletével megtartott rendkívüli képviselőtestületi közgyűlésen hasonló tartalmú határozatot hoztak, csupán annyi különbséggel, hogy „*a község, mint erkölcsi testület*” 20.000 koronával járuljon hozzá az emlékmű megvalósításához.¹⁷⁰

A kispaládi körjegyzőség települései közül egyedül Kispalád próbálkozott a későbbiekben az emlékműállítás megvalósításával. Ezért ebben az ügyben a település képviselőtestülete – immár komolyabb szándékkal – 1929. október 20-án újra összeült. A HEMOB részéről Zsivkotivts László százados személyében kiküldöttet kértek, aki a Képzőművészeti Tanács által elfogadott szobrok, oszlopok és emléktáblák mintáit bemutatta a község vezetőségének. A modellek és tervezetek megismerése után egy műkőből készülő oszlopot választott, melynek a tetején egy „*sas*” madarat helyeztek volna el. Az oszlop előállításának költsége 3.000 pengő volt, amely összeg a község lakosságát terhelte volna. A gyűjtést két részletben tervezték: 1929-ben és 1930 júniusában. A határozatot beterveztették az alispánnak is, aki 1929. december 21-én elutasította Kispalád döntését, a következő indokkal: „*Fenti határozatot jóváhagyásra nem ajánlja a számvevőség, mert a 3000 pengő beszédésével a lakosság külön lenne megterhelve, ami a mai nehéz anyagi helyzet miatt nem engedélyezhető, és sem önkéntes, sem másnemű külön megterhelésre nem engedélyezhető.*”¹⁷¹ Ennek eredményeképpen a kispaládi körjegyzőség egyik települése sem tudott hősi emlékművet állítani a tárgyalt korszakban. Kispalád végül csak 1962-ben tudott emlékoszlopot állítani, míg Botpaládon az 1990-es években emeltek emlékművet.

Nyírparasznya vezetése 1922. december 30-ig határozata szerint két darab „Turul” emléktáblát rendelt, melynek ára 100.000 korona volt. Az emlékterveket a HEMOB kiküldötte, Schaeffner Béla százados mutatta be, és ennek alapján választott a község képviselőtestülete. A döntés értelmében a műkőből készült táblák szállítása, csomagolása, felállítás, valamint a forgalmi adó és a betűk kivésése a községet terhelné, méghozzá úgy,

---

¹⁶⁹ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 10320/1922

¹⁷⁰ Uo.

¹⁷¹ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 17272/1929

hogyan az összes kiadás 130.000 koronánál több nem lehetett.¹⁷² Végül Nyírparasznya sem tudott a két világháború között emlékművet emelni, csupán a rendszerváltás után, 1992-ben készült el I-II. világháborús monumentuma.

Fontos kiemelni az emlékmű állítási mozgalmon belül a Hősök harangjával kapcsolatos törekvéseket is. **Szatmárcsekén** 1922. október 7-én tartottak rendkívüli képviselőtestületi közgyűlést, ahol a 61/1922. kgy. sz. határozat szerint az elesett hősök emlékét a hősök harangjával kívánták megörökíteni.¹⁷³ **Csaholcon** a község vezetését hasonló szándék vezérelte, amikor 1923. november 28-án azt a határozatot hozták, hogy „*birtokarányban kivetett közköltségen egy harang szereztessék be, s ezen harangon az elesett hősök emlékét a hősök harangjával megörökítsék.*”¹⁷⁴ Az 1932-ben kiadott Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete című kötetben megtudhatjuk, hogy **Zajta** község római katolikus temploma hősök harangjához jutott. **Tiszacsécsén** az 1926. július 31-én szintén az elesett hősök harangba véséséről hoztak képviselőtestületi határozatot. A Szatmár, Ung és Bereg k. e. e. vármegyék Törvényhatósági Bizottságának szeptember 30-án kelt véghatározata szerint „*Tiszacsécsé község képviselőtestületének 12-1926 kgy. számú azon határozatát, mely szerint az elesett hősök neveit a templom harangjában véseti be, jóváhagyja, de egyben utasítja a községet, hogy mihelyt anyagi ereje engedi, a hősök emlékét megörökítő művet tartozik felállítani, mert a neveknek a harangba való bevésésére emlékműnek nem elfogadható és a törvény intenciónak meg nem felel.*”¹⁷⁵

Természetesen Szatmárt nemcsak sikertelen tervek jellemezték, hanem a gyönyörűen kivitelezett emlékművek sokasága is. A megye négy járása közül a hősi emlékmű állítási mozgalomban a Fehérgyarmati járás emelkedett ki. Az itt található 41 településből 19 állított világháborús emlékművet a két világháború között. Szatmár vármegye első három Nagy Háborús monumentumát is e járás települései készítették el, úgy, mint Jánk, Majtis és Fehérgyarmat. A második járás, ahol a legerősebb volt a mozgalom, a Csengeri járás volt, ahol a 26 településből 8 emelt emlékművet. Hasonló volt a helyzet Mátészalkai járással is, ahol a 27 községből szintén 8 tudta megörökíteni elesett katonáinak az emlékét. A mozgalom egyedül a Vásárosnaményi járásban volt kevésbé erős, hiszen itt csak Tizzaszalka és Tarpas tudott hősi emlékművet állíttatni, s maga a járásszékhely is csak 1941-ben tudta megvalósítani

---

¹⁷² MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 641/1923

¹⁷³ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 1789/1923

¹⁷⁴ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 10917/1923

¹⁷⁵ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 11252/1926

világháborús emlékművének felavatását. Természetesen e járás községei is többször próbálkoztak tervekkel, s közülük kiemelkedik **Beregsurány** és **Beregdaróc**. A két település egy körjegyzőséghez tartozott, s 1929. február 10-én, illetve február 22-én külön-külön hoztak határozatokat hősi emlékművek megőrkítéséhez szükséges alap létesítéséről. Ezeket a törvényhatósági bizottság is tudomásul vette, de végül csak a körjegyzőség székhelye, Beregsurány jutott tovább a megvalósítás felé.¹⁷⁶ Beregsurány képviselőtestülete újra 1934. augusztus 2-án ült össze és ekkor már „Hősök emlékműve és ereklyés országzászló” létesítéséről tárgyaltak. Erre a célra segélyt is megszavaztak, és a költségek előteremtését társadalmi gyűjtés útján kívánták megvalósítani. A döntéssel szemben fellebbezés nem történt és október 23-án a törvényhatóság is jóváhagyta a tervet. Ez végül mégsem valósult meg.¹⁷⁷ Az sem volt ritka eset, hogy a kisebb szatmári települések esetében az egyházközségek, mint közösségkovácsoló tényezők vették kézbe az emlékműállítással kapcsolatos feladatokat – erre jó példa Mérk vagy Kömörő község is. Még a kollektív emlékezetpolitikára is akad egy kiváló példa a szatmári részről: Magyarország legkeletibb települése, Garbolc község, melynek 1943. május 31-én leleplezett hősi emléktábláján az 1942-ben hősi halált halt Horthy István kormányzó-helyettes neve is olvasható.

Az állandó jellegű, kőből készült monumentum állítási mozgalommal szemben a Horthy Miklós által 1928 októberében meghirdetett emlékfa ültetési akció viszont sikeres volt Szatmár vármegyében. Olyannyira, hogy már a kormányzó által meghirdetett program előtt, 1927-ben Mátészalkán Kendoff Károly polgári iskolai tanár irányításával az iskola diákjai egy emlékfát ültettek az első világháborúban elesett hős magyar katonák emlékezetére. A fa napjainkban is áll a Széchenyi István Katolikus és Német Nemzetiségi Általános Iskola udvarán, és a fa tövében emléktábla hirdeti annak történetét. Egy évvel később, amikor Horthy meghirdette az emlékfa ültetési programját, Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye főispánja 1928. október 16-án levelet írt ez ügyben a járások főszolgabíróinak, hogy hívják értekezletre a községi jegyzőket és körjegyzőket az ügy megvitatására és tárgyalására. A csengeri főszolgabíró 1928. október 31-én az alispánnak írt levelében azt jegyezte meg, hogy *„az emlékfák elültetése járásom minden községében keresztülvihető, még pedig természetesen nem külön-külön helyeken elhelyezve, hanem vagy csoportosan, vagy pedig sorjában egyes szélesebb utcákban. Több községben, ahol erre hely van, térségen lesz a hősök ligete, máshol pedig faiskolák körül, piac téren utcán stb. Folyó évi december 5-ig a*

---

¹⁷⁶ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 4599/1929

¹⁷⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7807/1934

*jegyzők részletes jelentést fognak hozzám tenni a tárgyban, hogy hol milyen helyen, mily fajta fákat ültetnek el, mert több községben még ez év, illetve ősz folyamán meg fog ez történni, ahol pedig ez idő szerint még nincs hely, a jövő év tavaszán. Ugyanis egyes községekben, mint például Szatmárökrítőn, Császlóban a máshová telepített cigánysor rendbehozatala, illetve nedves, vizes helyek lecsapolás szükséges.*¹⁷⁸

1933 júniusában a csengerújfalui református egyházközség 25 hősi halottja emlékére megható ünnepi keretek között huszonöt jegenyefát ültetett el, s minden fára egy kis táblát erősítettek, rajta a hősi halott nevével.¹⁷⁹

A vásárosnaményi főszolgabíró 1928. október 25. és november 7. között járta be a járás településeit és ott személyesen ismertette a községi jegyzőkkel az emlékfák ültetését. Ennek értelmében a fák ültetését 1929 tavaszára rendelte el, méghozzá a következő formában:

- Tiszaszalkán és Tiszaviden platánfákat a két település temploma mögötti téren, ligetszerűen.
- Tiszaadonyban az útépités alkalmával újonnan létesült téren szintén platánfákat, ligetszerűen.
- Barabáson a hársfákat a Ház utca mentén.
- Gelénesen a közelmúltban lecsapolt téren kanadai nyárfákat.
- Vámosatyán a templom és a paplak mögötti utca mentén, a tó partján jegenye nyárfákat.
- Beregsurányban és Beregdarócon a két település temploma körül fehér juharfákat.
- Tákoson a község mocsaras főterén kanadai nyárfákat.
- Csarodán a posta előtti téren kanadai nyárfákat.
- Márokpapiban a községi bikaistálló közelében lévő téren kanadai nyárfákat
- Márokban a Fő utca tó felőli szélén jegenye nyárfákat.
- Tarpán a községháza mögötti téren kanadai nyárfákat.
- Gulácson, Hetén, Fejércsén és Tivadaron a települések templomai körül tölgyfákat
- Jándon a községháza közelében jegenye nyárfákat
- Gergelyiben kanadai nyárfákat, míg Ugornyan a Fő utca szegélyén jegenye nyárfákat.
- Vásárosnaményban a Fő utca szegélyén jegenye nyárfákat.¹⁸⁰

---

¹⁷⁸ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 2783/1930

¹⁷⁹ Szatmár és Bereg XIII: 24. 1933. június 11. 5.

¹⁸⁰ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7807/1934

A Fehérgyarmati járás főszolgabírója 1929. június 1-jén írt levelet az alispánnak, melyben már azt jelentette, hogy „Kisar, Kisnamény, Vámosoroszi, Cégénydányád, Gyügye, Szamosújlak, Jánk, Majtis, Szatmárcseke, Kömörő, Penyige, Túrístvándi, Nábrád és Kérsemjén községekben az emlékfák el lettek ültetve. Tizsakóródon 19, Tizsacsécsén 9 és Fehérgyarmaton 30 db emlékfát ültettek el ez idáig. Ezen 3 község a még hiányzó, valamint a járáshoz tartozó 23 község a szükséges facsemetéket megrendelték. A debreceni erdőigazgatóság azonban csak az év őszén tudja a megrendelt csemetéket leszállítani, mikor is az emlékfák ültetése befejezést nyer.”¹⁸¹

Az év november 5-én a fehérgyarmati járás főszolgabírója már azt írta, hogy Darnó, Kölcse, Sonkád, Fülesd, Csaholc, Botpalád és Magosliget községekben az emlékfák el lettek ültetve. Túrricse községben az ültetést csak az út rendezése illetve kiépítése után, míg Nagyar községben a kijelölt terület feltöltése után lehet majd megoldani. Nagyszekeres, Kisszekeres, Zsarolyán, Mánd, Nemesborzova községek facsemetéket csak a következő év tavaszán kapnak. Kispalád, Tizsabece, Milota, Uszka, Panyola, Matolcs, Fülpös, Fülpösdaróc, Géberjén a megrendelt, míg Fehérgyarmat, Tizsakóród és Tizsacsécsé a még hiányzó facsemetéket még novemberben megkapja az erdőigazgatóságtól.¹⁸²

Összegzésképpen megállapítható, hogy mind Szabolcs és Szatmár vármegyékben a két világháború közötti időszakban erős volt a hősi emlékmű állítási mozgalom. Mindkét megye külön-külön harmincnál több világháborús emléket emelt a tárgyalt korszakban. Szabolcs vármegyében a települések 1928-ig – az országzászló mozgalom elindulásáig – elsősorban szobrokat emeltek. A fordulatot jelentő nyíregyházi emlékmű felavatása után előtérbe kerültek a turulos emlékművek és emléktáblák, míg az 1930-as években már egyre kevésbé állítottak figurális monumentumokat, s általánossá váltak az országzászlóval kombinált hősi emlékművek is. Szatmár vármegyében viszont – nyilvánvalóan anyagi okok miatt – jóval kevesebb szobrot emeltek: a két világháború közötti időszakban csupán öt település tudta ilyen típusú emlékművel megörökíteni a hőseinek az emlékét. Azt is meg kell jegyezni, hogy Szatmár vármegye községei – annak ellenére, hogy a legnagyobb részük a szó szoros értelmében kisközség – jobban tudtak érvényesülni a hősi emlékmű állítási mozgalomban, mint a szomszédos vármegyében, ugyanis a négy járás 115 településéből 36 emelt emlékművet, míg ezzel szemben Szabolcs vármegye 134 településéből 33 tudott. Ráadásul

---

¹⁸¹ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7807/1934

¹⁸² Uo.

1941-ig Szatmár minden járásszékhelye rendelkezett már valamilyen emlékművel, míg Szabolcs tíz járásából csupán négy székhely készített monumentumot Magyarország hadba lépéséig.

A hősi emlékművek avatási ünnepei Szabolcs és Szatmár vármegyében

Az 1920-as években kialakult az emlékműavatásoknak egy olyan rendje, mely a kutatott korszak végéig megmaradt, sőt az 1925-től minden évben megtartott Hősök Emléknapjának programja is ezt a mintát követte, s különbség csupán annyiban mutatkozott, hogy nem tartottak avatóbeszédeket és nem jelentek meg magas rangú díszvendégek a jeles eseményen. Nem volt ez másképp Szabolcs és Ung k. e. e., valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék esetében sem. Még javában folytak a harcok, amikor 1917. november 6-án a nyíregyházi evangélikus főgimnáziumban ünnepélyt tartottak az elesett hősök emlékére. Az ünnepséget a dalkör vezette be a Szózat éneklésével, majd Brutz Pál VII. oszt. növendék szavalta el nagy hatással Gyóni Géának „Ima a lengyel dombokon” című költeményét. Valent József tanár mondott ezután emelkedett ünnepi beszédet, amit Dankó István szavalása követett. A szép ünnepséget a Himnusz éneklése zárta be. A főgimnázium ifjúsága nemes áldozatkészséggel minden osztályban gyűjtést rendezett és az egybegyűlt tekintélyes összeget a hősök nyíregyházi temetőjének a díszítésére fordították.¹⁸³

A hősök emlékének ápolása és a hősök kultusza a háború után is töretlenül jelen volt. Olvashatjuk 1921-ben Szabolcs megyei lapjában, a Nyírvidéken: „*A hősök emlékünnepét ezelőtt mindig Mindszentek napján délután tartottuk, most legfelsőbb rendelkezésre az ünnepet halottak napján, délután 3 órakor tartotta meg Nyíregyháza város polgársága együttesen a hadsereggel. A hősök temetőjében jólesően láttuk, hogy az elhanyagolt és jeltelenné tett sírok helyét újra ápolt és kereszttel vagy fejfával jelzett sírhelyek foglalták el. A temető gondos újraépítése a vármegyei népgondozó iroda érdeme.*”¹⁸⁴ Talán ezzel is lehet magyarázni, hogy Szabolcs megye első emlékműveinek avatási időpontja – a Hősök Emlékünnepé törvénybe iktatásáig – leginkább az őszi, különösen Mindszentek és Halottak napja előtti hetekre esett. Így volt ez Viss, Nyírábrány, Újfehértó és Tornyospálca esetében is, amelyeknek avatási idejét úgy időzítették, hogy ezek a monumentumok a fentebb említett

¹⁸³ Nyírvidék XXXVIII: 245. 1917. november 6. 3.

¹⁸⁴ Nyírvidék XLII: 250. 1921. november 4. 3.

ünnepekre már készen álljanak. A Hősök Emlékünnepébe bevezetéséről szóló 1924. évi XIV. törvénycikk elfogadását követően, viszont aki tehetett, ettől kezdve május utolsó vasárnapjára időzítette az újonnan elkészült emlékművek avatási ünnepségét. Ez a tendencia különösen Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye településeinél figyelhető meg; elég, ha csak Túrístvándi (1925. május 31.), Cégénydányád (1929. május 26.), Ura (1933. május 28.) vagy Nagyszekeres (1934. május 21.) községek példájára gondolunk. Szabolcs és Ung. k. e. e. vármegye területén azonban ilyen jelenség határozottan nem mutatható ki. Csupán elvétve találhatunk rá példákat Záhony és Győröcske (1927. május 29.) vagy Nagykálló (1931. május 31.) esetében.

Az olyan települések is igyekeztek minden év májusában méltó módon megemlékezni elesett hőseikről, amelyek nem rendelkeztek még központi emlékművel. Például 1925. június 1-jén, pünkösd másodnapján tartotta meg a Szatmár megyei Gebe község a Hősök Emlékünnepét, ahol délelőtt a református és görög katolikus templomokban ünnepi istentisztelet volt, majd délután 4 órakor hazafias népünnepélyt rendeztek a község házában. Ugyanekkor Hodász község május 31-én, pünkösd első napján tartotta meg a megemlékezést, ahol a község lakosai a levente csapatot kísérve zászló alatt vonult ki a református temetőbe, hogy virágkoszorúját a két hőse sírjára letegye.¹⁸⁵ Gebe község végül 1928. augusztus 20-án avatta fel hősi emlékművét, míg Hodászon csak a rendszerváltás után, 1990-ben állítottak világháborús monumentumot.

A két világháború között a mindig nagy érdeklődéssel bíró emlékműavatásokat a megyei lapokban, vagy akár országos lapokban is jó előre meghirdették, és visszajelzést is vártak a résztvevőktől. Az avatás előtt egy-két héttel már részletes programmal ellátott meghívót is küldtek az illusztris vendégeknek, illetve szintén hirdetés útján az újságokban is közzétették a programot. Ugyan nem szabály, hanem sokkal inkább praktikus megfontolás állt annak háttérben, hogy rendszerint vasárnap tartották az emlékművek felavatását. Az ünnepség napján reggel külön fogadóbizottság várta a díszvendéget, aki az esetek jelentős részében Szabolcs és Ung. k. e. e. vármegyében Kállay Miklós főispán, míg Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye esetében Péchy László főispán volt; őket gyakran az alispánok is elkísérték, vagy néhány esetben az adott megyét képviselve helyettük jelentek meg. Az 1930-as évek második felében illusztris vendégként már Habsburg József főherceg is egyre többször jelent meg az ilyen eseményeken. A díszvendég általában vasúton, vagy automobilon érkezett szigorú pontossággal. Ez a precíz időbeosztás az egész eseményre jellemző volt, hiszen a

---

¹⁸⁵ Szatmár és Bereg VI: 23. 1925. június 7. 2.

vendég gyakran egy nap több hasonló eseményen is kénytelen volt részt venni. Bár sajnos fennmaradt egy ellenpélda is, például amikor 1923-ban a nyirábrányi hősi emlékmű leleplezésének napján a Magyar Királyi Honvédség küldöttének, Gerbert Károly vezérkari ezredes nevében Prokopovics százados csak a délutáni órákban tudott koszorút elhelyezni a szobornál, miután a honvédség képviselői, a Nyíregyházáról jött küldöttségekkel együtt a MÁV vonatainak óriási késése miatt lemaradtak az ünnepségről.

Visszatérve az ünnepségek menetrendjéhez, a település rögtönzött virágokkal felékesített díszkapuval várta a magas rangú személyt, aki egy rövid beszéd után a város vezetőinek a társaságában a hősi emlékműhöz vonult. Jó példa erre a Szabolcs megyei Polgár, ahol 1925. augusztus 15-én az érkezőket a római katolikus templom mellett elterülő óriási teret bekerítő tölgyfafüzéres hatalmas oszlopok fogadták, amelyeket címerek ékesítettek. Elöl művészi ízléssel kiképzett diadalkaput állítottak, melynek ormán két büszke trikolór, rajta dr. Vietórisz József költő sorai: *„Nagymagyarországért haltak meg a hősi elődök, Nagymagyarországért éljen a boldog utód.”*¹⁸⁶ Hasonló példa Büdsszentmihály is, ahol 1935. június 2-án a Nyíregyháza felől autón érkező József főherceget gyönyörű diadalkapu, valamint zászlókkal, lombfüzérrrel, címerekkel ékesített község lakosainak szeretete fogadta. A díszkapunál Virányi Sándor, Szabolcs vármegye alispánja lendületes szavakkal üdvözölte a világháború hős vezérét, aki kíséretével együtt az ünnepséget megelőző szent misén is részt vett.¹⁸⁷ Kálmánháza pedig 1935. augusztus 20-án, délután 3 óra előtt 10 perccel érkezett meg a zászlóánya, dr. Kállay Miklósné Kállay Helén és férje, dr. Kállay Miklós korábbi főispán és földművelésügyi miniszter, az ünnepség fővédnöke, akiket Kálmánháza lakói nemzetiszínű zászlókkal díszített diadalkapunál fogadtak lelkes szeretettel. Hasonló jelenséggel találkozhatunk a Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyei Nyírmeggyesen is, ahol 1927. szeptember 25-én avatták fel a hősi emlékművet: *„Tíz óra felé az ünnepség szónoka, a főispán is megérkezik. A falu népe, leventék, leányok a faluvégi díszkapuhoz vonulnak, ahol Péchy László főispán, Madarassy István főszolgabíró és nagy kíséretük várja a kormányzót képviselő vitéz László Miklós altábornagy, vegyes-dandár parancsnokot.”*¹⁸⁸

A díszvendégek számára külön sátorral borított páholy állt rendelkezésre, ahol többnyire ülve kísérték figyelemmel az ünnepséget. Kisebb rendezvények esetén a templomban kezdődött az egyházi szertartással egybekötött ünnepség, nagyobb vendégsereg esetén viszont az emlékmű

¹⁸⁶ Nyírvidék XLVI: 176. 1925. augusztus 6. 5.

¹⁸⁷ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 127. 1935. június 4. 3.

¹⁸⁸ Szatmár és Bereg VII: 40. 1927. október 2. 2.

előtt tartottak rögtönzött misét, vagy istentiszteletet. Az ünnepség hivatalos része minden esetben a „Nemzeti Hiszekeggyel” és a Himnusszal kezdődött, amit nagyobb rendezvényeken az adott község leventezenekara, dalárdája, illetve kórusa énekelt, vagy éppen egy diák szavalt. A helyi ifjúság közül – akiknek kötelező volt a részvétel az ünnepségen – általában egy hadiárva mondott verset. Ezt követően a település vezetője, vagy a hadsereg képviselőjében egy katonatiszt mondott rövid beszédet, és kérte föl az ünnepi beszéd megtartására és a felavatásra a díszvendéget. A kiemelt vendég személyének kiválasztásánál két fontos tényező játszott szerepet: az egyik, hogy minél jobban emelje rangjával az esemény jelentőségét, a másik pedig hogy valamilyen kötődése legyen az elesett katonákhoz. Habsburg József főherceg hadseregparancsnokként, és mint a királyi ház tagjaként, mindkét kritériumnak megfelelt az esetek döntő többségében. Horthy Miklós kormányzó rangjából adódóan sokkal kevesebb alkalommal vett részt, és még ritkábban szólalt fel szoboravatásokon; Szabolcs vármegyében is csupán egyszer, 1928. október 21-én, a nyíregyházi hősi emlékmű avatásán jelent meg és osztotta meg fennkölt gondolatait.

A beszédek minden esetben jól tükrözték az aktuális politikai nézeteket, így az újabb világháborúhoz közeledve az emlékművekkel párhuzamosan az avatási beszédek hangsúlya is egyre inkább a hősök emlékezetéről a mozgósítás felé tolódott. Jól tükrözi ezt 1936 októberében, Demecserben Széli Sándor községi jegyző nagy hatású beszéde, amelynek keretében a következő fogadalomtétellel vette a község gondozásába az emlékművet: „*A hősök emléke fáklya fényével fog itt lobogni és ez a fény átvilágít a határokon túlra!*”¹⁸⁹

A katonák szenvedései és a vesztes háború helyett heroikus küzdelem és dicsőséges csaták képei rajzolódtak ki a beszédekben. Ezt a hangulatot a Szatmár megyei Csengerben felállított országzászlóval egybekötött hősi emlékmű esetében is jól érzékelteti dr. Urmánczy Nándor beszéde: „*Hirdessék ezek a színek, itt a trianoni hármás határon az idegen járomban sínylődő testvéreinknek a közeli feltámadás, a biztos egyesítés jogos eszméit. Vezessenek bennünket egy szebb, boldogabb magyar jövő felé!*”¹⁹⁰ A beszédekben megjelenő irredenta elemek azzal is magyarázhatóak, hogy 1928-tól megjelent és teret hódított az országzászló mozgalom, mely az 1930-as évekre azt eredményezte, hogy több településen is egyre több kombinált emlékmű született. Ezzel megváltozott az emlékművek jelentéstartalma és mondanivalója is. Az évtizedben már egyre kevesebb a figurális alkotás, míg az emlékoszlopok – az országzászlók miatt – előtérbe kerültek.

---

¹⁸⁹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap IV: 236. 1936. október 14. 3-4.

¹⁹⁰ Szatmár és Bereg XV: 41. 1935. szeptember 22. 4.

Az avatási ünnepségeken a mindenkori kormánypártot legtöbbször a helyi nemzetgyűlési (később országgyűlési) képviselők prezentálták az ilyen jellegű rendezvényeken. A teljesség igénye nélkül meg kell említeni Veress Ferenc, Nánássy Andor, Mózer Ernő, Erdőhegyi Lajos és Újfalussy Gábor nevét, akik gyakorta szerepeltek ezeken az eseményeken.

Habsburg József főherceg a két megyében igazán az 1930-as évek második felében vált közkedvelt vendégévé az ünnepségeknek, mivel ő sokkal inkább testesítette meg a „bajtársat” akivel együtt küzdöttek a katonák, mint az aktuális politika nagyjai. A főherceg mindig igyekezett valamilyen személyes élményt, vagy az adott község katonáinak dicső hőstettét kiemelni, amivel az ország egyik legnépszerűbb közszereplője lett a két háború közötti időszakban. 1935-ben, Büdszentmihályon is olyan hatású beszédet tartott, amivel sikerült belopnia magát a hallgatóság szívébe: *„A harctereken számtalan sír van, a sírkeresztek azonban az ellenséges földön elporladnak, beomlanak, fel nem lelhetők. Büdszentmihály most idehozta ezeket a sírokat, hogy siettessék annak az időnek eljövetelét, amelyben megszólalnak a hősi sírok: nem haltunk meg hiába.”*¹⁹¹

Az ünnepi beszéd után a díszvendég felavatta a hősi emléket, majd azt az állítató intézmény – községi vagy egyházközségi vezető – gondjaira bízta. Elhangzott az ünnepséget záró Szózat, esetleg előtte még egy-két dal, vagy szavalat, majd a koszorúzási ceremóniát követően a frontharcosok, veteránok, leventék, cserkészek és a zenekar tagjai megfelelő rendben elvonultak az emlékmű előtt, míg az ünnepséget általában társas ebéd követte.

A kisebb – különös tekintettel a Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyei településeken – szerényebb ünnepségeket rendeztek, de sok esetben – a helyi tudósítások szerint – ezek felemelőbbek voltak, mint egy nagyobb településnek a rendezvényei. A díszvendég szerepét általában a helyi földbirtokos, vagy az egyház (esetleg egyházak) helyi képviselői töltötték be. Ők sok esetben tevékenyen is részt vettek az emlékmű létrehozásában, gyűjtést, kulturális műsorokat szerveztek, amelyek bevétele tovább növelte az emlékmű alapot. Ilyen esettel találkozhatunk Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyében, Szabolcsveresmart községben, ahol Vigh Bertalan földbirtokos, a helyi református egyházközség főgondnoka 1932-ben állítatott emlékművet a településnek, míg Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyében, Cégénydányádon az első világháborúban elesett 32 katona emlékére egy agilis közéleti személyiség, báró Kende György emeltetett monumentumot.

---

¹⁹¹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 127. 1935. június 4. 3.

A rendezvény személyes hangulatát és a szobor későbbi sorsát is alapvetően meghatározta, hogy a kisebb településeken a lakosság közvetlen adományából jött létre a hősi emlék. A háború után például Amerikába kivándorolt magyarok rendszeres gyűjtéseket szerveztek a saját falujuk hősi emlékművének felállítására. Ilyen például a Szabolcs megyei Tornyospálca, vagy Szatmár megyében Fehérgyarmat és Tiszakóród esete is. Szintén általános jelenség, hogy minden olyan emlékműállítással kapcsolatos munkát, amihez volt a településnek saját szakembere, társadalmi munkában készítették el. Sőt a legszegényebb falvak a teljes hősi emléket maguk készítették. Például 1934-ben a Szatmár megyei Szamosújlakon az ottani emléktáblát a község és az egyik hősi halott fia, Kincs Zoltán debreceni lakos közösen állították.¹⁹²

A kisebb települések műsora összességében hasonló elemekből állt, mint a nagyobb, szabolcsi községek avatásai, legfeljebb a személyes elemek domináltak jobban. Az ünnepi verset általában a helyi tanító írta, a beszédek pedig inkább a helyi közösség problémáival foglalkoztak, természetesen az általános politikai elvárások keretében, legyen szó trianoni megemlékezésről vagy Halottak napján történő főhajtásról.

A korszakban kialakult programok elemei – ha kisebb változásokkal is – a rendszerváltás utáni emlékműavatások estében is megmaradtak.

---

¹⁹² Szatmár és Bereg XIV: 38. 1934. szeptember 23. 5.

V. A HŐSI EMLÉKMŰVEK TÖRTÉNETE SZABOLCS VÁRMEGYÉBEN

Viss

Viss a Tisza és Bodrog közt fekvő kisközség és Szabolcs vármegye Dadai felső járásához tartozó település volt az 1950-ben bekövetkezett megyerendezésig. Az első világháború előtt, az 1910-es népszámlálás szerint 1051 fő lakosa volt, akik nagyjából a római katolikus felekezethez tartoztak.¹⁹³

Szabolcs vármegye lapja, a Nyírvidék szerint az első világháborúban „*Viss község 1089 lélekszáma közül 139 vonult be katonának a háború alatt, s elesett 39, tehát a hadbavonultak több mint 28%-a áldozta fel életét. Nem hisszük, hogy volna még egy községe az országnak, hol ily magas volna az elesettek százaléka.*”¹⁹⁴ Ezzel szemben a Dienes István-féle Szabolcs vármegyét bemutató monográfia szerint Vissről 120 hadköteles személy vonult be a háború alatt, melyből 39 halt hősi halált, míg 25 fő hadirokkant lett.¹⁹⁵ Egy információban azonban minden korabeli monográfia vagy ismertető kötet egyetért, hogy a településnek 39 elesett katonája volt, akinek a tiszteletére Viss község lakosai még az 1923. évi megyerendezés előtt hozzáláttak díszes emlékművet emelni. A világháború után és a Trianont követő zűrzavaros évek időszakában, 1919 augusztusában Szabolcs vármegye dadai felső és dadai alsó járásainak a Tisza jobb partján fekvő községeit – köztük Visst – a kormány intézkedése alapján Zemplén vármegyéhez csatolta, azonban Mikecz István szabolcsi alispán tiltakozására később ezt az átszételést hatálytalanították. A település így továbbra is Szabolcs vármegye dadai felső járásában maradt.¹⁹⁶

Ez a zűrzavaros állapot sem tántorította el Viss lakosságát, hogy megvalósítsák tervüket. A község képviselőtestülete 1921. október 8-án összeült és a bemutatott 1919. évi községi számadásokat elfogadta. Itt olvashatjuk először, hogy a „Bevonult katonák emléktáblája”

---

¹⁹³ Viss népessége 1910-ben <http://nepesseg.com/borsod-abauj-zemplen/viss> (letöltés: 2018. április 10.)

¹⁹⁴ Nyírvidék XLIII: 254. 1922. november 8. 2

¹⁹⁵ Községi adattár. In: Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 366.

¹⁹⁶ Ez azért is fontos momentum, különösen az értekezés szempontjából, mert közülük Viss és Prügy a Horthy-korszakban Szabolcs vármegyéhez tartozott és az említett időszakban emeltek ott hősi emlékműveket.

alapra készpénzként 56 korona 50 fillér, míg betétként 283 korona 59 fillér volt elhelyezve.¹⁹⁷ Ezen a közgyűlésen az 1920. évi községi számadásokat is elfogadták, s a felsorolt tételek között ismét szerepel a „*Hadbavonultak emléktáblája*” nevű alap, amely részére betétként 129 korona és 79 fillér volt elhelyezve, de már olvasható volt az „*Elesett hősök emléktáblája*” nevű alap is, amely szintén betétként 66 korona 28 fillér összeggel rendelkezett.¹⁹⁸ A gyűjtés természetesen a következő években is folytatódott, s olyannyira sikeres volt az akció, hogy a jegyzőkönyvben később már nem emléktáblát, hanem emlékoszlopot olvashatunk. Ezt láthatjuk Viss község képviselőtestületének 1922. július 5-i közgyűlésén, ahol ismét napirendre került a hősök emlékművének kérdése. A községi jegyző bemutatta az 1922. május 21-én az „*Elesett hősök emlékoszlopja*” javára rendezett színi előadással egybekötött táncmulatság számadását. Ebből kiderül, hogy míg a kiadások 8.735 koronára rúgtak, addig a bevétel 18.752 korona volt, így az alapra maradt tiszta jövedelemként 10.016 korona, melyet a Vissi Hitelszövetkezetbe betétként helyeztek el.¹⁹⁹ Ennek hatására Laskay Sándor községi jegyző még ugyanezen a közgyűlésen előterjesztést tett az elesett hősök emlékoszlopjának felállítása körüli teendők végzésére egy intéző bizottság kiküldése tárgyában. Bejelentette továbbá azt is, hogy Kottán Sándor községi főbíróval, valamint Bodnár János és Kajdy József képviselőtestületi tagokkal együtt felkeresték az erdőbényei kőbányát és ott a rendelkezésre álló anyag meg szemlélése után Spitzer Jónás kőbánya tulajdonossal ideiglenes szerződést kötöttek a következő megállapodások mellett. „*A főbb vonásokban és rajzokban is bemutatott emlékoszlop 20 métermázsa búza és 4 métermázsa gabonába kerülne. A kő a célnak megfelelő impozáns külsejű, s elöljáróság az árát az akkori viszonyoknak megfelelően nem tartja drágának, s ennek megvételét annál is inkább javasolja, mert ezen alkalmi vétel elmulasztása az emlékoszlop felállítását évekig visszavetheti.*”²⁰⁰ Ezen kívül a községi jegyző bemutatta a Viss községből hadbavonultak, valamint a harctéren elesett és eltűntek névjegyzékét, akinek neveit az emlékoszlopon megörökítik. A képviselőtestület ezt jóváhagyta, majd erre a célra rendezőbizottságot hozott létre a következő tagokkal: Kottán Sándor főbíró, Laskay Sándor községi jegyző, Bartha József református esperes, Bartha Lajos református tanító, Szikszay Menyhért, Plankó János, Bodnár János, Varga Elek, Kajdy József, Klein Henrik, Karakó

---

¹⁹⁷ MNL BAZML SFL V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv 52/1921. kgy. határozat

¹⁹⁸ MNL BAZML SFL V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv 53/1921. kgy. határozat

¹⁹⁹ MNL BAZML SFL V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv 25/1922. kgy. határozat

²⁰⁰ MNL BAZML SFL V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv 26/1922. kgy. határozat

József és id. Szabó Ferenc községi lakosok. „A rendezőbizottság külön kötelességévé teszi, hogy megalakulása után saját kebeléből egy gyűjtőbizottságot jelöljön ki, melynek feladata a község lakosai között a szobor vételéhez szükséges termény önkéntes adakozás útján való összegyűjtése. Az összes idevonatkozó ügyeket úgy intézze és rendezze, hogy a szobor leleplezés az ősz folyamán méltó ünnepély keretében lehetőleg október 6-án megtartható legyen.”²⁰¹

A leleplezési ünnepély időpontja végül néhány nappal tolódott, ugyanis 1922. október 5-én a település képviselőtestülete rendkívüli közgyűlésén Laskay Sándor jegyző bejelentette, hogy az elesett hősök emlékére felállított oszlop a napokban teljesen elkészül. Jelezte azt is, hogy a rendezőbizottság a leleplezési ünnepélyt október 15-ére tűzte ki, s bemutatta a rendezvény programját, továbbá kérte, hogy jelöljék ki azokat a képviselőtestületi tagokat, akik a község koszorúját az emlékoszlopra helyezik. Ennek hatására a közgyűlésen egyhangú felkiáltással Bodnár János képviselőtestületi tagot jelölték ki Viss község nevében a koszorúzásra.²⁰²

A vissi hősi emlékmű felavatásáról Szabolcs vármegye lapja, a Nyírvidék először 1922. október 12-én tudósított. Az írásból megismerhetjük az ünnepség részletes programját is.

„Viss község közönsége a világháborúban elesett 39 hősének emléket díszes oszloppal örökített meg. Az oszlopot október 15-én ünnepség keretében leplezik le a vissiek. Az ünnepséget műkedvelő előadással egybekötött táncmulatság követi. A leleplezési ünnepség délután 2 órakor, a műkedvelői előadás este 6 órakor kezdődik. A leleplezési ünnepély programja a következő lesz.

1. Magyar hiszekegy: Énekli a három felekezeti iskola összes tanulója
2. Elnöki megnyitó: tartja Kohut István görög katolikus lelkész, a szobor bizottság elnöke
3. Alkalmi szavalat előadja Bodnár László, IV. éves teológus
4. Ünnepi beszéd: mondja Veress Ferenc nemzetgyűlési képviselő
5. Az emlékművet Kottán Sándor községi főbíró veszi át
6. Alkalmi dal: énekli a vissi férfi dalárda
7. Koszorúk elhelyezése
8. Elnöki záróbeszéd: tartja Kohut István görög katolikus lelkész.
9. Himnusz. Énekli a vissi férfi dalárda. A műkedvelői előadáson színre kerül „A kitagadott” című színmű 3 felvonásban, 6 képben.”²⁰³

---

²⁰¹ MNL BAZML SFL V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv 26/1922. kgy. határozat

²⁰² MNL BAZML SFL V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv 47/1922. kgy. határozat

²⁰³ Nyírvidék XLIII: 232. 1922. október 12. 3.

Az 1922. október 15-én felavatott vissi hősi emlékmű egy erdőbényei fehér kőből készült, 4 és fél méter magas emlékoszlop. Művészi faragású 8 db korinthuszi oszlopon nyugvó és örök lángban végződő emlékmű, melynek első oldalán a következő felírás olvasható: „1914-1919. Hősi halált haltak a hazáért! – A hazaszeretet és férfias kötelesség teljesítés áldozatainak emlékére emelte Viss község közönsége 1922. évben.” A talapzat másik három oldalán pedig az elesett 39 hős aranyozott neve olvasható. A leleplezési ünnepély 1922. október 15-én folyt le kicsiny keretek között ugyan, de annál szebb, bensőségesebb és minden tekintetben a hősök emlékéhez méltó formák mellett. Az ünnepséget a három felekezeti iskola – római katolikus, görög katolikus és református – valamennyi tanulójának „Magyar Hiszekegy”-e vezette be, mely után a szobor bizottság elnöke Kohut István görög katolikus parókus megtartotta, tartalmas elnöki megnyitóját 3-4000 fős közönség előtt. Utána enyedi Veress Ferenc a gávai választókerület Keresztény-Keresztyén Földműves-, Kisgazda- és Polgári Pártnak²⁰⁴ az év májusában megválasztott országgyűlési képviselője lépett a szónoki emelvényre és tartotta meg egyórás ünnepi beszédét. Talán a Nyírvidék cikke tudja bemutatni leghitelesebben a képviselő beszédének meghatározó pillanatait: „Amint szép ősz fejével, nemzetiszínű szalaggal a mellén az emelvényen megjelent, óriási lelkesedéssel ünnepelte a közönség. Gyönyörű hamisíthatatlan magyarsággal beszél. Mindenkinél megtalálja az utat a szívhez. Egyetlen szem nem maradt könnytelen. Beszéde alatt hullott le a lepel az oszlopról, melyre abban a pillanatban 200 gyermek virágcsokrot hintett. Kottán Sándor községi főbíró hatalmas szép alakja jelent meg az emelvényen, s érces hangon vette át az emlékművet, kijelentvén, hogy azt gondosan, ápolni fogja.”²⁰⁵ A vissi férfi dalárda, majd Bodnár László teológus szavalata után a nemzeti hadsereg képviselője Péczely László huszár százados lépett az emelvényre, s tartott olyan izzó beszédet, melynek hatása alatt a félkezű rokkant is kész volt ismét fegyvert ragadni. Kisebbségi beszédek mellett elhelyezett koszorúk letétele után Kohut István záróbeszédében különösen kiemelte Laskay Sándort, Viss község főjegyzőjét, akinek az emlékmű létesítése körül hervadhatatlan érdemei voltak. Az ünnepély a Himnusz éneklésével ért véget. A Nyírvidék is megállapította, hogy Szabolcs vármegyében Viss község volt az első, mely a hősök emlékét megörökítette.

---

²⁰⁴ Az Egységes Párt

²⁰⁵ Nyírvidék XLIII: 254. 1922. november 8. 2.

Nyírábrány

Szabolcs vármegye első figurális hősi emlékművét a ma Hajdú-Bihar megye területén található Nyírábrány nagyközségben állították fel, majd egy esztendővel a visszi emlékmű leleplezése után. Nyírábrány korábbi elnevezése Szentgyörgyábrány volt, mely közigazgatásilag hosszú évszázadokig Szabolcs vármegye nagykállói, később ligetaljai járásához tartozó községi, majd nagyközségi rangú település volt. 1901-ben Budaábrány kisközség és Szentgyörgyábrány nagyközség egyesüléséből alakult meg Nyírábrány.²⁰⁶ A századfordulón 2416 fő, főleg görög katolikus felekezetű lakosa volt a településnek. Az első világháborúban 73 hősi halottja volt a településnek, akiknek az emlékére a nyírábrányiak egy kisméretű szoborral kívántak tisztelni. Ezt a jeles alkalmat a lakosok azonban egy másik eseménnyel is össze szerették volna kötni, ugyanis a település szülötte, Ábrányi Kornél (1822-1903) zeneszerző halálának huszadik évfordulójához közeledve még egy mellszobrot is fel akartak avatni. A település végül elérte a célját, ugyanis Nyírvidék című napilap 1923. szeptember 13-án már a következőkről számolt be:

„Vármegyénk ideiglenesen az ország határára eső lelkes magyar községe Nyírábrány, vasárnap, szeptember 16-án olyan ünnepség színhelye lesz, amely az ország nagy közvéleményének, elsősorban írói és művészi köreinek figyelmét és meleg érdeklődését váltja ki. Ezen a vasárnapon leplezik le a község által emelt Hősök emlékét és ennek megtörténte után a község nagy zeneköltő fiának, az elmúlt évben Nyíregyházán is lelkesen ünnepelt Ábrányi Kornélnak szobrát leplezik le.”²⁰⁷

Amikor elérkezett az 1923. szeptember 16-a, a kettős szoboravató ünnepség napja, a megye újsága hüen érzékeltette cikkében a trianoni sokk hatásait, s a település akkori helyzetét:

„Nyírábrányban, Szabolcs vármegye Erdély részi határátlépő állomásán, ahová naponta befutnak az oláh impérium színeire átfestett érmihályfalvai vonatok, vasárnap délután ünnepe volt az elnémíthatatlan magyar igazságnak, annak, hogy ezt az ősi földet magyarok lakják és minden porszeme a magyar lélek elpusztíthatatlan teremő erejéről beszél.”²⁰⁸

²⁰⁶ Nyírábrány nagyközség honlapja. Településtörténet.
<http://www.nyirabrany.hu/statikus/telepulestortenet.html> (letöltés: 2018. április 11.)

²⁰⁷ Nyírvidék XLIV: 206. 1923. szeptember 13. 3.

²⁰⁸ Nyírvidék XLIV: 209. 1923. szeptember 18. 3.

Mindezek tudatában érdemes megvizsgálni Nyírábrány községet, ahol a lakosok hazafiúi kötelességtudással tudtak áldozatot hozni ennek az igazságnak a dokumentálására. A község, valamint a vármegye testvérközségeinek adományából Hegedűs Béla főjegyzőnek, valamint Dessewffy Manó földbirtokosnak agilis vezetésével, az ország egyik legkiválóbb szobrászművészeivel, Füredi Richárddal elkészíttette a harctéren elesett nyírábrányi hősök emlékművét és a község halhatatlan zeneköltő fiának, Ábrányi Kornélnak a mellszobrát. A két gyönyörű monumentumot vasárnap délelőtt megindító ünnepség keretében leplezték le.

Elsőnek a Hősök emlékét avatták fel a görög katolikus templom melletti kertben, amely egy szarkofágról magasodó pilaszteren, azaz fél oszlopon azt a jelenetet ábrázolja, mikor a haldokló fiút édesapja egyik karjával fölemeli, míg ökölbesorított jobb kezével az ádáz ellenség felé fenyeget. A figurákat a szobrász jellegzetes Bocskai-korabeli ruházatban ábrázolta. A szobor talapzatán a következő felirat olvasható: *„Hőseink emlékének 1914-1918. Közadakozásból állította Nyírábrány község közönsége 1923.”*²⁰⁹ Dessewffy Manó földbirtokos hatásos megnyitó beszédében arra mutatott rá, hogy a szép emlékmű zarándokló helye lesz az elesett hősök hozzátartozóinak, majd Totin János római katolikus lelkész megáldotta a hősök emlékművét. Ezt követően Sereghy János görög katolikus parókus ünnepi beszédében a vallásosság és hazaszeretet kapcsolatát fejtegette mély hatással, majd az Ábrányi-dalárda a „Nem, nem, sohát” adta elő. A hadsereg nevében Kövendy Gyula vámőrségi főhadnagy beszélt a katonák háláját tolmácsolván Nyírábrány hazafias lakosainak. Ezután az Ábrányi-dalárda a Nemzeti imába kezdett, amely után Tóth János főbíró – akinek Dessewffy Manó a szoborbizottság nevében az emlékművet átadta – megkoszorúzta a hősök szobrát. A megható ünnepség végén az énekkar végül a Szózáttal fejezte be az ünnepséget.

A jeles eseményen jelen volt az ősi Ábrányi kastély úrnője, Szapáry Emmi grófnő, az Ábrányi család részéről özv. Ábrányi Kornélné, gejeji Katona Klementin írónő, Ilosvay Gusztáv ny. államtitkár, özv. Dessewffy Aurélné, Dessewffy Manó és neje, Stefán Jánosné, Dr. Hebron Aurél ügyvéd, a Tisza Egyetem képviselőjében Thegze Gyula dékán és Kölönte Géza tanár. Jelen volt még Dr. Kálnay Zoltán főszolgabíró, Dr. Rézler Gábor szolgabíró, Füredi Richárd szobrászművész, Pintye-Furó György országgházi tolmács, az egyházak, a hadsereg, vámőrség, a környékbeli birtokosság számos képviselője és a község egész lakossága.²¹⁰

---

²⁰⁹ Nyírábrány I. világháborús emlékmű

https://www.kozterkep.hu/~24766/I_vilaghaborus_emlekmu_Nyirabrany_1923.html (letöltés: 2018. április 11.)

²¹⁰ Nyírvidék XLIV: 209. 1923. szeptember 18. 3.

Az ünnepséggel kapcsolatban fennmaradt egy kisebb incidens története is, ugyanis a Magyar Királyi Honvédség küldöttének, Gerbert Károly vezérkari ezredes nevében Prokopovics százados csak a délutáni órákban tudott koszorút elhelyezni a szobornál, miután a honvédség képviselői, a Nyíregyházáról jött küldöttségekkel együtt a MÁV vonatainak óriási késése miatt lemaradtak az ünnepségről.

A nyírábrányi kettős ünnepre induló nyíregyháziak a reggel 6 óra 22 perces személyvonattal indultak el. Ez a vonat normal körülmények között 7 óra 47 perckor szokott megérkezni Debrecenbe, ahol csatlakozása van Nyírábrányba, a 7 óra 55 perckor induló helyi vonathoz. Már Újfehértó előtt értesült a küldöttség arról, hogy a Kabán történt vonatkisziklás miatt nagy késéssel fog megérkezni a szemközt jövő pesti személyvonat. A nyíregyháziak vonata ezért Újfehértón rekedt és onnan nem is akarták tovább engedni. A pesti vonat közben annyit késett, hogy a nyíregyháziak személyvonata kényelmesen befuthatott volna Hajdúnánásra. Ennek ellenére a vonatot nem engedték be és így kénytelen volt egy órát várakozni az újfehértói állomáson. A honvédség küldöttei táviratoztak a debreceni állomásfőnökségnek, hogy a nyíregyháziak vonata késni fog, s kérték a főnökséget, hogy tekintettel az ügy jelentőségére, várassa be az ábrányi vonattal a nyíregyházi személyvonatot. Ezt a kérelmet a további állomásokon is megismételték, de végül süket fülekre találtak. A nyírábrányi vonat végül fél óra várakozás után 8 óra 25 perckor elindult, míg a nyíregyházi küldöttség vonata 13 perccel ezt követően futott be a debreceni állomásra. A honvédség küldöttei még abba is beleegyeztek, hogy pár perccel később induló tehervonattal utaznak Nyírábrányba, de ezt viszont az állomásfőnökség nem engedélyezte. A katonai küldöttség így a kellemetlen incidens miatt elkésett a nyírábrányi ünnepségről.²¹¹

Újfehértó

Újfehértó volt a harmadik település Szabolcs vármegyében, ahol a lakosok hősi emlékművet emeltek a nagyközségnek háborúban elesett katonái tiszteletére. A már városi ranggal rendelkező Újfehértó napjainkban a negyedik legnépesebb település Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében. Már 1836. április 26-án mezővárosi rangot kapott, és 1839-ben a lakossága több mint 7000 fő volt. A mezővárosi ranggal járó évi négy vásártartási jog még inkább

---

²¹¹ Nyírvidék XLIV: 210. 1923. szeptember 19. 3.

fellendítette a nagy átmenő forgalom miatt egyébként is élénk gazdasági életet. Megépült a „sorbót” nevű városias épület és üzletsor, ekkor épültek a helyi nemesek kúriái, kastélyai is. A település 1886-ban a többi mezővároshoz hasonlóan (XXII. törvénycikk) - elveszítette mezővárosi rangját, de a városiasodás, és a kulturális fejlődés tovább folytatódott. Újfehértónak a századfordulón már közel 8000 fő lakosa volt, akik közül a legtöbben református vallásúak voltak.

Az első világháború négy esztendeje alatt a település lerótt a maga véradóját. 281 fő esett el vagy tűnt el a harctereken, vesztették életüket hadifogságban vagy súlyos sebesülések következtében hunytak el a hadikórházak valamelyikében. Az első világháborús újfehértói hősi halottak névsora egyéni tragédiákról, derékba tört sorsokról, értelmetlen véráldozatokról tudósít. Az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora című kötetet tanulmányozva láthatjuk, hogy az elesettek bő harmada 20-25 éves volt, valamint a harmincas, sőt negyvenes éveiben járó férjek, családapák közül kerültek ki a hősi halottak 40%-a. Az ő emlékükre Újfehértó nagyközség elhatározta, hogy Szabolcs vármegyében elsők között fog emlékművel tisztelni.²¹²

Egy hónappal a nyírábrányi szoboravatás után, 1923. október 14-én sor került az újfehértói hősök emlékszobrának leleplezési ünnepélyére is, több ezer főnyi résztvevő jelenlétében. Az ünnepségen megjelentek fél 12-kor gyűltek össze a községházán és onnan mentek a település főterén levő kaszinó elé, amellyel szemben állították fel a hősök szobrát. Az emlékmű egy műkőből készült, zászlót magához ragadó – nagyjából életnagyságú – magyar katonát ábrázol, melynek talapzatán „Az újfehértói hős katonák emlékére 1914-1918” feliratot vésték, míg a háttérét képező hatalmas oszlopára az akkor még csak 273 katona nevét nyilvántartó névsort örökítették meg. A számok különbségére az a magyarázat, hogy a háborút követő években, évtizedekben fény derült egy-egy katona hollétéről, sorsáról, így az elesettek adattára folyamatosan növekedett. Az 1929-es Szabolcsi hősök névsora című kötet Újfehértóra vonatkozó 281 fős veszteségi adatát a később megjelent vármegyei monográfiák átvették – így az 1929-ben kiadott Háger László-féle könyv, az 1931-es Hunek Emil által szerkesztett kötet és az 1939-ben megjelent Dienes István-féle monográfia.

Az ünnepséget az újfehértói Dalegylet tagjai a Szózat eléneklésével kezdték meg, amely után Újfehértó szülötte, dr. Nánássy Andor a kerület Egységes párti nemzetgyűlési képviselője tartott hatalmas ünnepi beszédet. A beszéd után valamennyi felekezet papja és lelkesze

---

²¹² Reszler Gábor: Újfehértó története 1914-től 1989-ig. In. Újfehértó története. Szerk. Buczkó József. Újfehértó Város Képviselőtestülete, Újfehértó, 2000. 305.

egyenként megáldotta és megszentelte az emlékművet. Porzolt István református lelkész a beszédében a felekezeti türelmességre utalt, s azt mondta, „*amint a hősök kőbe vésett nevei egyetértésben megférnek egymás mellett valláskülönbség nélkül, úgy mi is legyünk felebarátainkkal szemben türelmesek.*”²¹³ Az újfehértói hitközség meghívására dr. Bernstein Béla nyíregyházi főrabbi is beszédet tartott, melynek befejezése a magyar „Hiszekegy” gondolatában fogant meg. A Dalegylet erre mintegy feleletül elénekelt Szabados „Magyar Hiszekegy”-ét, mely után Vén Zoltán főhadnagy a Vitézi Szék nevében mondott beszédet és helyezte koszorút az emlékműre. Ezt követően Újfehértó község jegyzője, Bartos László vette át a lakosság nevében az emléksobrot, majd a „Turul” ifjúsági egyesület, az elesettek hozzátartozói és az újfehértói katolikus ifjúság helyeztek koszorút az emlékszoborra. A lélekemelő ünnepség végül a Himnusz eléneklésével ért véget.

A szobor alkotójának kilétét a legtöbb köztéri alkotással foglalkozó kötet vagy fórum sem tudja, viszont Vertse K. Andor 1927. évi Szabolcs vármegyét ismertető adattárából megtudhatjuk, hogy a szobor készítője Horváth Géza volt.²¹⁴

Az első világháború befejezésének 90. és a trianoni béke aláírásának 88. évfordulója alkalmából 2008. június 4-én Újfehértó Város Önkormányzata felújította a hősi emlékművét. A Hajdú Online oldalán számoltak be arról, hogy az emlékmű talapzatát megerősítették és márványborítást is kapott. Az ismeretlen katonát ábrázoló szobor lábánál került elhelyezésre az trianoni emléktábla, melyet június 4-én, ünnepélyes keretek közt lepleztek le. A méltó múlt idézés jegyében az emlékmű hátlapja is megújult, mely Újfehértó első világháborúban elesett katonáinak neveit tartalmazza. Az eredeti névsort immár pontosítva és kibővítve helyezte vissza Török József kőfaragómester, míg a szobor tört fehér színű festést és csiszolást kapott.²¹⁵

Tornyospálca

Szabolcs vármegye északkeleti részén, a tiszai járásban fekszik – a századfordulón közel 2000 fős – Tornyospálca, ott, „*ahol Szabolcs vármegye megsebzett vonalán az idegen impérium alá*

---

²¹³ Nyírvidék XLIV: 234. 1923. október 16. 3.

²¹⁴ Újfehértó. In: Szabolcs vármegye és Nyíregyháza címtára 1927. Szerk. Vertske K. Andor. Jóba Elek Könyvnyomdája, Nyíregyháza, 1927. 283.

²¹⁵ Megújul az emlékmű is Újfehértón <http://www.haon.hu/megjul-az-emplkmu-is-jfehtrtn/news-20080527-02440994> (letöltés: 2018. április 11.)

került területek kezdődnek, ahol a határ menti községekben legélénkebben sajog talán az integer Magyarország elvesztésének fájdalma.”²¹⁶ Éppen csak lehullott a lepel a vissi világháborús emlékműről, amikor 1922. november 8-án a település képviselőtestülete rendkívüli közgyűlés keretében tárgyalta a világháborúban hősi halált halt 50 tornyospálcai tiszteletére készítenő emlékműről. A képviselőtestület üléséről egy igen rossz állapotú jegyzőkönyv került elő Barkóczi István egykori tornyospálcai tanár gyűjteményéből. Az iratok kb. fél oldala teljesen hiányzik, így csak töredékes adatok maradtak fenn a község első emlékművének felállítását előkészítő üléséről. A jegyzőkönyv szerint a következő személyek vettek részt az ülésen: Csontos Mihály községi bírósági elnök, Schaffner Béla a hősök emlékét megörökítő bizottság főjegyzője, Nagy Miklós református lelkész, Guthy József görög katolikus parókus, Eisenberger Sámuel, Kundrák János, Agárdy Mihály, Szerdahelyi Mihály, ifj. Csontos Károly, Ráthy Károly törvénybíró, Molnár Károly, ifj. Estók Sándor és K. Gonda Ferenc közgyám.²¹⁷

A bizottság a mándoki Takarékpénztár Rt-nél (Kiss Emil bankárnál) számlát nyitott, amelyre az amerikai magyarok is befizethettek dollárban, helyben pedig gyűjtés kezdődött. A fenti jegyzőkönyvhöz egy fénykép is tartozik, melyen a mai emlékmű képe látható, de a katona fején ezen a terven még páncélsisakot visel, melyet bizonyára a megbízást kapó művészek, az első világháborúban használatos sapkára változtattak. Tulajdonképpen a terv némi módosítással elfogadásra került, s a nagyszabású munka elkezdődött.²¹⁸ Ami külön érdekesség az az, hogy Vass Viktor és Pongrácz D. Szigfrid szobrászművészek az eredetileg ajánlott rohamsisakos változatú emlékművet is elkészítették a Heves megyei Mezőtárkány község részére, amelyet a tornyospálcai szobor előtt néhány hónappal, 1923. június 24-én le is lepleztek.

1922. november 8-án Tornyospálca vezetése rendkívüli ülést tartott, melyről a Nyírvidék című megyei lap is beszámolt:

„Tornyospálca nagyközség lelkes polgársága is elől jár, amikor előjárósága és hazafias lelkesedéstől áthatott főjegyzőjének szorgalmazására a folyó hó 8-án megtartott képviselőtestületi gyűlésén egyhangúan elhatározta, hogy a Hősök emlékét haladéktalanul felállíttatja. A Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság (Budapest, IV., Sütő u. 2. sz.)

²¹⁶ Nyírvidék XLIV: 224. 1923. október 4. 3.

²¹⁷ Agárdy Sándor: Suhogó idő – emlékek, adatok, dokumentumok Tornyospálca község múltjából. Tornyospálca, 2003. 77.

²¹⁸ Uo. 78. p.

által jóváhagyott és kiválasztásra bemutatott művészi tervek közül a képviselőtestület Vass Viktor és Pongrácz D. Szigfrid szobrászművészek tervét választotta ki. A szobormű magas talapzaton egy honvéd vitézt ábrázol, baljában a nemzeti zászlót lobogtatva, jobbában leeresztett meztelen karokkal, jelképezve, hogy habár e pillanatban pihen a kard, de a zászló becsületéért minden pillanatban harcra kész. A vitéz alakja mögött oroszlán simul oda a rettenhetetlen bátorságot jelképezve. Az emlékműnek leleplezése a hatóság és katonaság részvételével méltó nagyszabású hazafias ünnepség keretében a tavasszal fog végbemenni. Hisszük, hogy Viss község, s most újabban Tornyospálca nagyközség lelkes polgárságának példáját rövid időn belül a megye összes városai és községei követni fogják, tanúságot téve, ezzel, hogy Szabolcs megye népének lelkében a hazaszeretet, bátorság és elszántság tüze lobog, amely naggyá teszi újra letiport hazánkat.”²¹⁹

A tornyospálcai hősi emlékmű felállítása azonban időben csúszott, hiszen a tervezett tavaszi felavatás helyett csak ősszel tudták leleplezni az impozáns alkotást. A „Tófenek” nevű rész keleti vége és az akkor már eltervezett, majd 1924-ben átadott orvosi rendelő nyugati oldala közötti szabad részen állították fel a hősi emlékművet. Két oldaláról lekerítették, s csak egy deszka kiskapun lehetett előtte átjárni a „Kis” és a „Nagy” Rákóczi utcákba. Később az átjárást segítő jött létre a mai aszfaltburkolattal ellátott összekötő út.²²⁰ Ismét csak a Nyírvidék című lap harangozta be az 1923. október 14-én, vasárnap délelőtt 11 órakor megrendezésre kerülő szoboravató ünnepséget.²²¹

Gyönyörű őszi napfényben indult meg a kisvárdai állomásról a hosszú kocsisor, amely a tornyospálcai ünnepségre vitte a vendégeket. A fogatok előtt két lovas vágatott nemzetiszínű lobogóval. Vitéz revisnyei Reviczky László tábornok, Franka ezredes, a Vitézi Szék és a nemzeti hadsereg képviselői, a nyíregyházi csapattestek tisztikarának küldöttei foglaltak helyet az első kocsikon, míg a többieken a polgári küldöttek helyezkedtek el. Tornyospálcan a községházánál Hahn Imre főjegyző fogadta az ünnepre érkezőket. Egész Felső-Szabolcs képviselőlete részt vett a virágzó nagyközség impozáns ünnepén, amelyet a világháborúban 50 hősi halált halt tornyospálcai férfi emlékezetének szenteltek.

---

²¹⁹ Nyírvidék XLIII: 258. 1922. november 12. 4.

²²⁰ Agárdy Sándor: Suhogó idő – emlékek, adatok, dokumentumok Tornyospálca község múltjából. Tornyospálca, 2003. 79.

²²¹ Ugyanezen a napon került sor az újfahértói világháborús emlékmű felavatására is.

Ahogyan a Nyírvidék tudósítója is írta: *„Van más szabolcsi községben is hősök emlékszobra, de a tornyospálcaiak az elsők Szabolcsban, akik elhatározták az emlékszóbor felállítását.”*²²²

A vasárnapi ünnepélyre a hadsereg említett képviselőin kívül fogatokon és autókon érkeztek meg Felső-Szabolcs társadalmának reprezentálói – köztük gróf Forgách Balázs aransarkantyús vitéz. Rajtuk kívül a teljesség igénye nélkül megjelent még Mózer Ernő, a kerület nemzetgyűlési képviselője, Liphay Béla gazdasági főtanácsos és neje, Szalánczy Bertalan gazdasági főtanácsos, Mikecz István Szabolcs vármegye alispánja, dr. Bencs Kálmán Nyíregyháza polgármestere, Nozdroviczky László főszolgabíró, dr. Pöppel Sándor, dr. Kovách Győző szolgabírók és Ebner Jenő kisvárdai főjegyző is. Képviselte magát az ünnepségen Nyírbátor, Győrtelek, Kemece, Tiszabездéd, Kállósemjén, Gyüre, Jéke, Fényeslitke és Kemece községek küldöttségei is.

Az impozáns ünnepély 11 órakor vette kezdetét az emlékszóbornál, amelyet akkor még lepel takart el. A szobor előtt megjelent a nagyközség egész lakossága, a hősi emlék előtt pedig kordonnal körülvett ülőhelyet alakítottak ki. A nyíregyházi honvédzenekar Himnusza nyitotta meg az ünnepet, majd ezt követően Forgách Balázs aransarkantyús vitéz gróf lelkesítő beszédben méltatta a magyar honfrierenyek jelentőségét és hirdette a társadalmi békét, a közremunkáló szeretetet. *„Ha a feltámadásunkhoz vezető békés, munkás életű úton meg akarnak állítani bennünket, akkor talpra állunk és ennél a hősök emlékszóbrának kövénél fenjük élesre kardunkat és törjük össze bilincseinket.”*²²³ A nagyhatású beszéd után lehullt a lepel az 50 tornyospálcai katona emlékét szimbolizáló honvédról, aki oroszán mellett áll, s egyik kezében kard, a másikban nemzeti zászló van, míg talapzatán az 50 hős neve szerepel aranybetűkkel. Ezután sor került a szobor felszentelésére, majd Nagy Miklós református lelkész lelkesítő beszéde alatt felhangzott egy-egy hadiözvegy, hadiárva zokogása. A felavatás után vitéz revisnyei Reviczky László tábornok, a Vitézi Szék és a nemzeti hadsereg nevében koszorút tett a szoborra, amelyet a görög katolikus egyház is megkoszorúzott. Az ünnepség egyik kiemelkedő mozzanata Mózer Ernő nemzetgyűlési képviselő ünnepi beszéde volt, aki a háborút kirobbantó szarajevói merénylettől kezdve lefolyt végzetes eseményeken át vont le tanulságokat. Őt követte Hahn Imre főjegyző, aki átvette a szobrot, s a következő fogadalmat tette: *„Most pedig kérem önöket, akik messze idegenből, nagyváros közönyös és könnyen felejtő légköréből kegyeletes szívvel jöttek ide, hogy hőseink emlékének áldozzanak, vigyék hírül a kishitűeknek, hogy a magyar hazaszeretet és az integer Magyarország*

²²² Nyírvidék XLIV: 236. 1923. október 18. 3.

²²³ Nyírvidék XLIV: 236. 1923. október 18. 3.

feltámadásában való rendíthetetlen hit, itt a végeken kiolthatatlanul ég a magyar szívekben, hogy itt a trianoni és a neuillei ezeréves hazánkat megcsonkító cikkelyek csak papírrongyok, mindnyájunknak szent meggyőződése, hogy él még a magyarok bosszúálló istene és nem messze már az az idő, amidőn ismét kezünkbe vehetjük azt a fegyvert, amit számos országon dicsőséggel meghurcolva, belső ellenség ármánya csavart ki kezünkéből.”²²⁴

A község főjegyzőjének lelkes beszéde után Liphay Béla kormányfőtanácsos lépett az emlékmű elé és izzó hazaszeretettől áthatott beszéd kíséretében helyezte el Jéke község koszorúját. A magasztos ünnepet a katonazenekar a Magyar Hiszekeggyel zárta. Az ünnepségen résztvevő küldöttségek banketten jelentek meg, ahol Liphay Béla kormányfőtanácsos Horthy Miklós kormányzót köszöntötte és javaslatára a jelenlévők elhatározták, hogy táviratban üdvözlik Magyarország kormányzóját.

A tornyospálcai hősi emlékmű talapzatán napjainkban is 50 hős neve szerepel. Talán a holtta nyilvánítás várakozása, vagy éppen az életben maradásukban való reménykedés miatt, a felsorolásból kimaradt Ésik Mihály, Jónás János és Legény János neve.²²⁵

1994-ben a szobor talapzatán új, immár I-II. világháborús közös emléktáblát helyeztek el, amelynek felirata a következő: „Tisztelet az I. és II. világháborúban hősi halált halt fiainknak – Tornyospálca Önkormányzata, 1994.”

Kótaj

Nyírábrány, Újfehértó és Tornyospálca példáján felbátorodva a nyírbogdányi járásban fekvő Kótaj nagyközség is elhatározta, egy a hősök emlékére felállítandó emlékszobor elkészítését. Az erre vonatkozó források közül a legkorábbi a *Nyírvidék* 1923. június 8-i számában a „Kótajban szobrot emelnek a háborúban elesettek emlékére” című írás: „Kótaj község elhatározta, hogy a háborúban elesett hősök emlékét bronz szoborral fogja ünnepség keretében megörökíteni. A szobron rajta lesz mindazon kótaji hősök neve, akik a háborúban elesetek. A szobor ára 60 mm.²²⁶ búza. Részletekről majd legközelebb írunk.”²²⁷ A település

²²⁴ Nyírvidék XLIV: 236. 1923. október 18. 3.

²²⁵ Agárdy Sándor: Suhogó idő – emlékek, adatok, dokumentumok Tornyospálca község múltjából. Tornyospálca, 2003. 81.

²²⁶ A métermázsa rövidítése. Bizonyos esetekben a metrikus alapot hangsúlyozandó a métermázsa kifejezést használták. 1 métermázsa = 100 kg.

²²⁷ Nyírvidék XLIV: 127. 1923. június 7. 4.

közgyűlése által hozott határozatot 1923. augusztus 28-án Szabolcs vármegye rendkívüli közgyűlése is jóváhagyta.²²⁸

A Nyírvidék című újság 1923 őszén újra írt a kótaji emlékművel kapcsolatban „Szobrot állítanak az elesett hősöknek Kótajban” címmel: „A kótaji képviselőtestület elhatározta, hogy elesett hőseink emlékét szobor alakjában megörökíti. A szobor, melyet Kótaj község legszebb helyén állítanak fel a jövő év elején, egy csatakürtös magyar honvédet ábrázol. A szobor oldalára az elesett hősök neveit és ifj. Radványi Sándor kis epigrammáját vésték. A szobor-leleplezési ünnepséget Horváth János Kótaj község főjegyzője, a szoborbizottság elnöke készíti elő.”²²⁹ Mint azt az első cikkben is olvashattuk, az eredeti terv bronzszobrot említ, végül azonban – valószínűleg a felmerülő költségek miatt – a mészkő mellett döntöttek. Szó esik a szoborbizottságról, de megalakulásának körülményeiről nem maradt fenn forrás, az viszont kiderül, hogy elnöke Horváth János, a község főjegyzője volt, aki 1919 óta állt a falu élén ebben a tisztségben.²³⁰

A megyei sajtó legközelebb már csak a leleplezési ünnepség hivatalos programjáról tájékoztatott 1924. június 18-án: „Kótaj község közönsége a világháborúban elesett, meghalt, eltűnt hős katonái emlékére szobrot állít fel, melynek 1924. évi június hó 22-én, vasárnap délután 3 órakor lesz a leleplezési ünnepélye. Az ünnepélyhez alkalmas vonat Nyíregyházáról 1 óra 50 perckor indul, Dombrád felől 1 óra 45 perckor érkezik. Az ünnepély programja: 1. Himnusz. Énekli a közönség. 2. Ünnepi beszéd. Tartja Veres Ferenc nemzetgyűlési képviselő. 3. Az emlékmű megáldása, fel-szentelése az összes helybeli lelkészek által. 4. Magyar Hiszekegy. Szavalja Németh László. 5. Emlékbeszéd. Tartja a Vitézi Szék képviselője. 6. Emlékmű átvétele Horváth János községi főjegyző által. 7. Az emlékmű megkoszorúzása. 8. Szózat. Énekli a közönség.”²³¹

1924. június 22-én került sor tehát a szobor ünnepélyes felavatására. A Nyírvidék „Hatvankilenc kótaji hősi halott emlékszobrát leplezték le vasárnap” címmel egy terjedelmes cikkben számolt be: „A júniusi vasárnap liliumvirágos díszében hatvankilenc kótaji hősi halott emlékét idézte fel a hazafiúi kegyelet. A riadó kürtjét fűvő honvéd ott áll a kótaji róm. kath. templom mellett, feszület közelében. A szép szoborra aranybetűkkel írták a hatvankilenc hősi halott nevét. Van közöttük keresztény és zsidó, római, görögkatholikus, református, mert

²²⁸ MNL SZSZBML IV. 411. Szabolcs és Ung. k. e. e. vármegyék alispáni iratai 21205/1923.

²²⁹ Nyírvidék XLIV: 279. 1923. december 8. 6.

²³⁰ Személyi adattár. In: Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiai Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 152.

²³¹ Nyírvidék XLV: 138. 1924. június 18. 5.

Kótajból is elhívott a Nagy Háború mindenkit válogatás nélkül.” A vasárnap délutáni szoboravató ünnepen Kótaj község egész lakossága felsorakozott a szobor köré, ahol a lombokkal, virágokkal, címerrel ékesített szószék állt. A júniusi szélben nemzetiszínű zászlók lobogtak. Az asszonyok közül sokan gyászruhában jelentek meg – ők a messze idegenbe nyugvó hősök siratói. A lányok kezében fehér lilium volt. Az ünnepségre autón érkezett meg Mikecz István alispán, Virányi Sándor vármegyei főjegyző, dr. Bencs Kálmán kormányfőtanácsos, Nyíregyháza polgármestere. Az egyházakat Demeter István római katolikus, Szemerszky János görög katolikus, Kiss Pál református lelkészek és Bernstein Béla izraelita főrabbi képviselték. Megjelent Harsányi László főispáni titkár, Olchváry Pál kormányfőtanácsos, főszolgabíró, Vitéz Veress Bálint tiszaberceli főjegyző, Kótaj község földbirtokossága, köztük Jármay Menyhért és Groák Lajos is. A nemzeti hadsereg képviselőjében Nyíregyházáról Zalán Antal ezredes, állomásparancsnok és tiszti kísérete, a Szabolcs-vármegyei Vitézi Szék nevében vitéz Vértes Béla helyettes széktartó jelentek meg. Ott volt Kállay András volt nemzetgyűlési képviselő és Veress Ferenc a kerület képviselője. A délutáni kisvasúttal Nyíregyházáról dr. Bernstein Béla főrabbi Guttmann Bélával, a volt tiszti bajtársak közül Rosenthal Gyula, az egyik hősi halott Klein Sándor rokonságából Klein Márton és Kohn Ignác érkezett Kótajba. Az ünnepséget Horváth János kótaji főjegyző rendezte a kótaji Levente Egyesület egyenruhás ifjai segítségével, akiket Imre Jenő tanító szervezett lelkes agilitással.

Az ünnepség a Himnusszal kezdődött, majd Veress Ferenc nemzetgyűlési képviselő lépett fel ezután a szószékre, akinek mellén gyászfátyollal bevont nemzetiszínű kokárdát viselt. Költői szárnyalású beszéde közben hullt le a lepel a büszke szoborról. *„Az akáclombok felzúgnak a vihart ígérő szélben, a hadiárvak, özvegyek felsírnak szívet tépő zokogással, mikor a messi sírokról beszél, amelyekre nem vihetnek szegfűt, istenfavirágot, bazsalyikomot az édes szülék, a jó hitvesek, sirató gyermekek és mátkák. És Veress Ferenc szemében is könnyek csillognak, hisz az ő fia is ott esett el a harcok mezején. Megérik szomorúságát, megértik szép tanításait, hogy íme templommá lett e tér és oltárrá a szobor, ahová el kell hoznunk a kótaji kertek minden virágát.”*²³² Az avató beszédet az egyházak áldásai követték. A római katolikus egyház nevében Demeter István szentelte be a szobrot, a görög katolikus egyház képviselőjében Szemerszky János mondott lelkes beszédet, majd Kiss Pál református lelkész tüzes beszéde következett. A három izraelita vallású hősi halott emlékére Bernstein Béla főrabbi mondott megható beszédet: *„A hősi halottak vére összefolyt a közös hazáért, s*

---

²³² Nyírvidék XLV: 142. 1924. június 24. 5.

válogatás nélkül egyik voltak a halálban.”²³³ A papi áldások után Németh László kótaji gazdaiújú ércesen, szépen adta elő Pap-Varyné „Hiszekegy”-ét, majd Kótaj község képviselőtestülete nevében Szikszay Pál főbíró átvette a szobrot.²³⁴ Ezután szebbnél szebb koszorú került a kürtös honvéd szobrára. Zalán Antal ezredes, a nemzeti hadsereg koszorúját helyezte el a hősök szobrára. *„A ti önmegtagadásotok, bátorságotok lelkesíti a nemzeti hadsereget, hogy leküzdjük azt, amiért ti küzdöttetek. A cserfakoszorú fogadalmunk, hogy leküzdjük, letiporjuk a gaz belső ellenséget és a halottrablókat.*”²³⁵ Vitéz Veress Béla *„A lélek él, találkozunk”* befejező szavakkal helyezte el a vitézi szék koszorúját. Dobránszky Sándor a kótaji hadiözvegyek és árvák, Horváth János főjegyző Kótaj község, Kalenda Mihály a római katolikus egyház és iskola, Dobránszky Gyula a görög katolikus egyház, Varga József a református egyház, Dobray Elemér az állami iskola, Imre Jenő a Levente Egyesület, Labay József a Hangya szövetkezet, dr. Bernstein Béla a kótaji izraelita egyház nevében helyezte el a koszorút a hősök szobrára, amelyen ott volt Kállay András koszorúja is. Megható volt, amikor a hősök özvegyei és árvái erre az alkalomra tanult énekkel fejezték ki sebzett szívük, örök bánatát. A szíveket összefogó, szép ünnep a Szózáttal fejeződött be.²³⁶

A *Nyírvidék* részletes beszámolója után két nappal a következő kiegészítést tette közzé: *„Keddi számunkban közölt jelentésünkre illetékes helyről azt a helyreigazítást kaptuk, hogy nem három, hanem hat zsidó hősi halott van a kótajiak között, név szerint: Fraenkl Mór, Klein Sándor, Kovács Sándor, Kovács Pál, Kraszner Béla és Weisz Ignác. A helyreigazítást a hősök emléke iránt való tisztelettel, készséggel adjuk át a nyilvánosságnak.*”²³⁷

Külön érdekesség, hogy a kótaji szobrot körülölelő kerítésről is fennmaradt egy felhívás a megyei sajtóban 1925. április 19-én: *„Kótaj községi hősök szobra körül emelendő 16 folyó méter hosszú, 50 cm magas beton alapú csinos, tartós megfelelő kivitelű vas, esetleg sodronybetétes kerítésre 1925. április 24-ig, saját tervrajzzal ellátott díjtalan árajánlatokat kérek. Horváth főjegyző.*”²³⁸ Hamarosan el is készült a szobor körüli kerítés, mely előtt 1925. május 31-én, Pünkösdvasárnap sor került az első Hősök Napja megemlékezésre. Erről az

---

²³³ Nyírvidék XLV: 142. 1924. június 24. 5.

²³⁴ Nyírvidék XLV: 147. 1924. június 29. 6.

²³⁵ Nyírvidék XLV: 142. 1924. június 24. 5.

²³⁶ Nyírvidék XLV: 142. 1924. június 24. 5.

²³⁷ Nyírvidék XLV: 144. 1924. június 26. 5.

²³⁸ Nyírvidék XLVI: 88. 1925. április 19. 8.

eseményről a *Nyírvidék* június 4-i száma számolt be: „*A hősök szobránál pünkösöd első napján délután 4 órakor lélekemelő ünnepség volt. A Himnusz után a Hiszekegyet adták elő, majd Szemerszky János g. kath. lelkész eszméletű erejű és lelkesítő beszédet mondott, majd Nagy József polg. isk. IV. o. tanuló előadta az Üzenet a végekről c. hazafias költeményt. A hősök lelkesítő ünnepére felvonult a község egész lakossága.*”²³⁹

A kótaji emlékművel kapcsolatban több kérdés merült fel. Ezek közül az egyik a szobor alkotójának kiléte. A megyei sajtó részletes cikkeiben ugyanis ezt nem tüntették fel, így a szobrász(ok) személyének a kiléte hosszú időre homályba merült. 1981-ben, amikor Kovács Ákos, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatója az egész országot lefedő kutatást végzett, Kótajba is eljutott a kérdőíve, amelyre Béda Ferenc, az akkori tanácselnök 1981. augusztus 7-én a következőket írta válaszelevelében a múzeumigazgatónak: „*Tárgybani megkeresésére közlöm, hogy Kótaj községben van I. világháborús emlékmű, amely egy akkori magyar hadsereg gyalogos katonáját ábrázolja. Az emlékmű felállításának éve: 1920. Az emlékművet állítólag egy Kótaj községből elszármazott budapesti személy készítette, akinek a nevét nem sikerült megállapítani, de ha sikerül akkor azt is közlöm az elvtárssal.*”²⁴⁰ Későbbi levél nem került elő, így továbbra sem derült fény a szobrász személyére vonatkozóan. A tanácselnök valójában az emlékmű felállításának dátumát is pontatlanul adta meg.

Az 1990-es évektől kezdve élt az a tévhit, hogy az emlékművet a tiszaberceli születésű szobrászművész, Görömbey Imre (1900–1967) készítette. Ennek oka elsősorban az, hogy Koroknay Gyula (1918–2003) művészettörténész a *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szemle* 1994/4. számában a szobrot tévesen Görömbey munkájaként mutatta be, és ezt az információt a később megjelenő írások átvették. A művészettörténész Görömbey Imrét és Somogyi Sándort bemutató munkájában a következőket írta: „*Kótajban, a történelmi keresztútnál, melytől régi nevét kapta, a templom előtt áll egy első világháborús hősi emlékmű. Szokatlanul egy kürtöst állít a szemünk elé, amint erősen balra fordulva rohamot fúj. A nagyméretű, egyensúlyt biztosító leveles fatönc előtt, melyhez még egy tört kerék is támaszkodik, a katonánkat futólépésben látjuk. Elsősorban mozgalmassága miatt kell Görömbey munkájának tulajdonítani ezt az emlékművet. Rá utal a szabatos katonai felszerelés is, például Somogyi Sándor a szíjra két dupla tölténytáskát mintáz – kétes, hogy létezett-e ilyen – míg Görömbey*

---

²³⁹ *Nyírvidék* XLVI: 124. 1925. június 4. 5.

²⁴⁰ KKJM, Történelmi-néprajzi Gyűjtemény, Történelmi Adattár 7-86.

*kétszer kettőt. A mintázás hibátlan szabatossága, kivitelezése – eltekintve a belejavításoktól – szintén rá utal. Somogyi Sándor el-elkövet kisebb hibákat.”*²⁴¹

A legkorábbi forrásokat kutatva azonban megtudhatjuk, hogy az emlékmű alkotója valójában Horváth Béla és Kalotay Kreipel Ottó fővárosi szobrászművészek. Az első forrás, mely ezt az információt megerősíti a Kótaj község képviselőtestületének 1924. június 27-i közgyűlésén hozott határozata, melyből kiderül, hogy „a Hősök emlékműve előállításáért Horváth és Kalotay szobrászművészeknek méltányosságból 500 kg búza értékét pótlék címen engedélyezi és az előjáróságot ezen összeg megküldésére utasítja.” Ezt a döntést a vármegye 1924. október 14-én megtartott őszi rendes közgyűlésén jóvá is hagyták.²⁴² A következő forrás, Vertse K. Andor 1927. évi Szabolcs vármegyét ismertető adattára, melyben a Kótajról szóló részben szintén megemlíti a szobráspárost.²⁴³

Ezt az adatot megerősíti a *Nyírvidék* 1928. március 15-i száma, melyben az „*Utazás Nyíregyházától Kótajig*” című rövid írásban szintén utalnak a szobor készítőire: „*Megérkezünk Kótajba. A piactéren megállunk és gyönyörködünk Horváth és Kalotay szobrászművészek hősök szobrájában. Rohamozó honvéd, amint a kürtöt fújja. Egyike a legjobb szobroknak, miket faluhelyen látni. A szobor talapzatán az elesett kótaji hősök hosszú névsora aranybetűkkel megörökítve. A 76 név közül két név törölve. Megtudjuk, hogy a halottaknak vélt katonák időközben hazajöttek. A szobor előtt büszke villanylámpa. Kótajt már villany világítja.*”²⁴⁴ Végül a Hunek Emil által szerkesztett 1931-es monográfiában ismét szerepel a két szobrász neve, valamint azt is megtudjuk, hogy fővárosiak voltak.

A kótaji szoborral kapcsolatban azonban még további ellentmondások merülnek fel – ezek közé tartozik a talapzaton szereplő névsor. Kótaj vesztéskutatásánál kiindulópont az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora című kötet. A 6702 hős nevét megadó kiadvány az előszó szerint 1929. április 16-án kelt, melynek 331. oldalán található Kótaj település és 87 név szerint felsorolt hőse. Ha a listát jobban szemügyre vesszük, láthatjuk, hogy nemcsak kótaji születésűek vannak közöttük, hanem olyanok is, akik ugyan nem a községben láttak napvilágot, de ott éltek. Ezek alapján elmondható, hogy a kótaji hősök listájának

---

²⁴¹ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 29:4. 1994. 571.

²⁴² MNL SZSZBML IV. 411. Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék alispáni iratai 17839/1924.

²⁴³ Kótaj. In. Szabolcs vármegye és Nyíregyháza címtára 1927. Szerk. Vertse K. Andor. Jóba Elek Könyvnyomdája, Nyíregyháza, 1927. 206.

²⁴⁴ Nyírvidék XLIX: 62. 1928. március 15. 3.

összeállításakor alapnak a bevonulás időpontjában érvényes illetőséget, azaz lakhelyet vették alapul, és a születés helyét is feltüntették. Ugyanebben az adattárban más települések adatai között is szerepelnek további Kótajban született katonák, akik közül feltűnően sokan szerepelnek Nyírszőlősnél. Ennek a magyarázata az, hogy 1922-ig a település Kótaji-szőlők néven Kótaj déli részéhez tartozott, majd 1922-ben, a 99859-1921. számú belügyminiszteri rendelet alapján elszakadt az anyatelepüléstől, és Nyírszőlős néven nagyközséggé alakult.²⁴⁵ Az önállóvá vált településnek az 1929-es adattár szerint 30 elesett katonája volt, akik közül 16 kótaji születésű. Mivel a kótaji szobrot két évvel Nyírszőlős elszakadása után avatták fel, a talapzatra az ő nevük már nem került fel. Mivel pedig 1973 óta Nyírszőlős közigazgatásilag a megyeszékhelyhez tartozik, azóta sem rendelkezik önálló első világháborús emlékhellyel. A számadatokra vonatkozóan még a fentieket figyelembe véve is sok az ellentmondás. A Nyírvidék 1924. június 24-én megjelent cikke 69 hősi kótaji halotról tesz említést. A megyei sajtó 1928. március 15-i cikkében már 76 nevet említ, melyből kettőt kitöröltek, utalva arra, hogy a halottaknak vélt katonák időközben hazatértek. Az 1929-es Szabolcs vármegyei adattár – mint láttuk – 87 kótaji hősi halottnak állít emléket. A számok növekedésére az a magyarázat, hogy a háborút követő években, évtizedekben fény derült egy-egy katona hollétéről, sorsáról, így az adattár folyamatosan növekedett. Az 1929-es kötet Kótajra vonatkozó 87 fős veszteségi adatát a később megjelent vármegyei monográfiák átvették – így az 1929-ben kiadott Háger László-féle könyv,²⁴⁶ az 1931-es Hunek Emil által szerkesztett kötet²⁴⁷ és az 1939-ben megjelent Dienes István-féle monográfia.²⁴⁸ Ami mégis meglepő, hogy a szobor talapzatának oldallapjain napjainkban is csupán 78 nevet találunk. Az 1929-es adattárral összevetve megállapítható, hogy 11 olyan katona neve nem került fel a szobor talapzatára, akik nem Kótajban születtek. Ugyanakkor a talapzaton szerepel két név, mely nem található meg az 1929-es adattárban. Az egyikük az izraelita Klein Sámuel hentes, aki a háborúból hazatérve, otthonában hunyt el 1920. március 1-jén; a másik a református Nagy András földműves, aki 1917 decemberében esett el az orosz harctéren. A névsorokkal kapcsolatos eltérésekre mind ez idáig nem sikerült magyarázatot találnom.

---

²⁴⁵ Belügyi Közlöny 9. 1922. február 26. 400.

²⁴⁶ A vármegye községei. In: Szabolcsvármegye fejlődése és kortörténete 1–2. Szerk. Háger László. Erdélyi Gyula kiadása, Szabolcsvármegye 1929. 347.

²⁴⁷ Vertse K. Andor: Szabolcsvármegyei községek. In: Nyíregyháza és Szabolcs vármegye községei. Szerk. Hunek Emil. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest 1931. 338.

²⁴⁸ Községi Adattár. In: Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 343.

A második világháború végéig minden évben a nemzeti ünnepek kiemelt helyszíne volt a kótaji emlékmű. 1949-ig itt tartották az 1848–49-es forradalom és szabadságharcról is a megemlékezést.²⁴⁹ Újabb látványos változás a kótaji szoborra vonatkozóan már csak a rendszerváltás után következett be. 1996 májusában a kótaji képviselőtestület az emlékmű felújításáról döntött. Az elképzelés szerint a szobor talapzatán lévő névsort kiegészítik a település második világháborúban hősi halált halt áldozatainak névsorával. A rekonstrukció kivitelezését pályázati úton Horváth Miklós helyi születésű vállalkozó nyerte el. A felújítási munka augusztus közepére fejeződött be, s a település lakossága az ünnepélyes felavatási ceremóniát Szent István napján, vagyis augusztus 20-án meg is tartotta.²⁵⁰

A szobor napjainkban is a figyelem középpontjában áll. 2014-ben megtisztították, majd július 27-én, az első világháború kitörésének 100. és az emlékmű felavatásának 90. évfordulója alkalmából ünnepélyes megemlékezést tartottak a szobornál. A jeles napon a Honvédsuli Egyesület kadétjai álltak díszőrséget, míg dr. Vinnai Győző országgyűlési képviselő köszöntője után emlékező beszédet mondott Holmár Zoltán helytörténész, a Jósa András Múzeum munkatársa, Kozma Péter Szabolcs-Szatmár-Bereg megye kormány megbízottja, valamint Mussó József, Kótaj község önkormányzati képviselője. A megáldást és megszentelést a Római katolikus egyház részéről Varga János nyugalmazott szabolcsi főesperes végezte.²⁵¹ Az ünnepség végén megkoszorúzták a település első és legrégebbi emlékművét, fejet hajtva ezzel Kótaj hősei előtt.

Nyírbátor

Nyírbátor község, mint járásának székhelye, az ecsedi Báthori család ősi földjén terül el. A település a XV-XVI. századból fennmaradt világi és egyházi építészeti emlékeiről, és a város egykori földesurairól, a Báthoriakról híres. A város történelmét az egymást váltó fejedelmek, főurak határozták meg, virágzása mégis a Báthori családhoz kötődik. Az 1872-es közigazgatási átszervezés során elvesztette hat évszázadon át viselt mezővárosi rangját, de

---

²⁴⁹ Dobránszky Sándor: Időutazás. Szülőfalum krónikája. Kótaj Község Önkormányzata, Kótaj 2013. 18.

²⁵⁰ Új Kelet III: 106. 1996. május 7. 3.

²⁵¹ Kelet-Magyarország LII: 174. 2014. július 28. 3.

természetes vonzáskörzetében, mint járási székhely érvényesítette gazdasági, oktatási és kulturális kisugárzását.²⁵²

A „boldog békeidők”-nek azonban az első világháború vetett véget, s Nyírbátor község 170 hős fiát veszítette el a négy évig tartó vérzivataros harcokban. A nagyközségben a HEMOB kezdeményezte a hősök emlékszobrának felállítását, melyet Nyírbátor község képviselőtestülete 1921-ben tudomásul vett, s intézkedett az erre alkalmas tér rendelkezésre bocsátásáról, a Szobrászművészek és Építőművészek Országos Bizottságának bevonásáról.²⁵³

Végül Nyírbátor község képviselőtestülete 1923. május 29-én az Ősz Nemes György budapesti szobrászművész által tervezett és az Országos Bizottság által 144. számmal jelzett szobrot megrendelte. Utasította és egyben felhatalmazta a községi elöljáróságot, hogy a szobrasszal a szobor elkészítésére vonatkozólag a szerződést kösse meg, valamint a szobor elszállíttatására, a hősi halált haltak neveinek bevésetésére és a szobor felállíttatására nézve is állapodjon meg. A határozat értelmében a szobor a község piacán lesz felállítva, a szobrászművész és a képviselőtestület szerint kialakított bizottság által kijelölt helyen. A határozat szerint a talapzat megfelelően felépítendő és a környéke parkírozandó, valamint elkerítendő lesz. Az emlékmű anyaga fagymentes, elsőrangú műkő, magassága 4 méter, ellenértéke 58 métermázsas búza, melynek fele értékét 8 napon belül, másik felét pedig 1923. szeptember 10-én az átvételkor kell kifizetni. A hősi halált haltak neveit aranyozott betűkkel fogják felvéssni. A szobor árának, szállításának, a nevek bevésetésének, a domb és talapzat elkészítésének, a parkírozás és kerítés létesítésének összköltségei fejében a képviselőtestület 120 métermázsas búza árát veti ki, melynek felét 1923. június 10-15-ig, második felét szeptember 5-10-ig kell befizetni közzadók formájában. Ekkor még úgy tervezték, hogy a szobor ünnepélyes leleplezésére 1923. október 6-án fog majd sor kerülni.²⁵⁴ Ezen kívül a képviselőtestület utasította az elöljáróságot a hősi halált haltak nevének összeírására és azok nevének bevésetéséről való gondoskodásra.²⁵⁵

A képviselőtestület azért is fogadta el a kivetési lajstromot, mert az emlékszobor költségeit az önkéntes felajánlások nem fedezték volna. A kivetést azonban többen megfellebbezték, de ezeket a törvényhatóság közgyűlése elutasította.²⁵⁶

---

²⁵² Nyírbátor története <http://www.nyirbator.hu/tortenelem?disabled=kill> (letöltés: 2018. április 15.)

²⁵³ Jánvári Tibor: A nyírbátori hősök. In. Bátor XI: 1. 2001. december. 2.

²⁵⁴ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 299/1923. kgy.

²⁵⁵ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 445/1923. kgy.

²⁵⁶ Jánvári Tibor: A nyírbátori hősök. In. Bátor XI: 1. 2001. december. 2.

Végül 1924. február 22-én Baloghy László községi főjegyző Ósz Nemes György szobrászművésszel az eredetileg kikötött búzaár helyett készpénz fizetésében egyezett meg, s részére a HEMOB kötlevele alapján 13.340.000 koronát fizetett ki.²⁵⁷

A Nyírvidék című megyei lap 1924. június 6-i számában közölt „Riport Nyírbátorból és Balkányból” című cikkében már az olvasható, hogy az emlékművel kapcsolatos munkálatok már zajlanak. *„Június 1-jén, korán reggel az iparos tanulóifjúság leventés csapata négy szakaszban Pap Gedeon parancsnokuk intézkedésére felsorakozott az iskola udvarán és nemzeti színű zászló alatt kivonult a piac-térre, ahol a hősök emlékoszlopát fogják felállítani, (a munka már kezdetét is vette), s itt a derék ifjúság zenekar kísérete mellett elénekelte a Himnuszot.”*²⁵⁸

1924. június 2-án a képviselőtestület felhatalmazta az előljáróságot, hogy a felirat és a nevek vézésére nézve a szobrászművész ajánlatát fogadja el, vagyis a homloktéri feliratot aranyozott betűkkel, míg a hősi halált haltak és eltűntek neveit fekete betűkkel vésettesse ki, s ehhez képest az aranyozott betűk darabjáért 4000 koronát, a fekete betűk darabjáért 1800 koronát a szoborépítési alap „kiadások” terhére utaljon ki. A márványlapok megrendelését ez idő szerint mellőzték, és nem fogadták el a szállításra vonatkozólag a szobrászművész által megtett ajánlatot, hanem a községi főjegyzőt felkérték, hogy tervbe vett budapesti útja alkalmával tájékozódjon és tegyen kimerítő jelentést.²⁵⁹

Miután Baloghy László főjegyző visszatért fővárosi útjáról, 1924. július 9-én a bejelentette a képviselőtestület előtt, hogy a hősök emlékét megörökítő szobrot és annak talapzatát személyesen tekintette meg és bemutatta a szoborról készített fényképeket is. Ezt követően a képviselőtestület felhatalmazta az előljáróságot, hogy három darab márványt 3.200.000 koronáért rendelje meg. Az is kiderül, hogy a betűk vézéséért 4.410.000 koronát már kifizettek. A szobor átvételével és a szobor leszállításával a képviselőtestület felhatalmazta a községi főjegyzőt és megállapodtak abban, hogy a szobor ünnepélyes leleplezésére 1924. szeptember 7-én kerül majd sor.²⁶⁰

Ennek fényében a megyei lap augusztus 23-án már a szoboravató ünnepségről számolt be: *„Nyírbátornak szeptember 7-én nagy ünnepe lesz. Ezen a napon leplezik le ünnepélyesen a háborúban hősi halált haltak és eltűntek emlékét megörökítő szobrot Nyírbátorban. Az*

---

²⁵⁷ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 85/1924. kgy.

²⁵⁸ Nyírvidék XLV: 129. 1924. június 6. 3.

²⁵⁹ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 361/1924. kgy.

²⁶⁰ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 401/1924. kgy.

ünnepély szeptember 7-én délelőtt fél 11 órakor a községháza előtti piactéren lesz. A szoborleplezést követően a községi nagyvendéglőben társas ebéd lesz, amelynek díja személyenként 70 ezer korona.”²⁶¹

1924. augusztus 29-én a képviselőtestület a szobor leszállítására nézve Ósz Nemes György szobrászművésszel 8 millió koronában állapodtak meg, s ezen kívül a községet terheli a szobor vasúti fuvarozása, valamint annak leszállítása és felállítása. A hősi halált halt, eltűnt és visszatért katonák névjegyzéke szintén elkészült.²⁶² Ugyanezen az ülésen az előljáróság bejelentette, hogy a hősi halált halt katonák szobrának leplezési ünnepélyére vonatkozólag a szükséges intézkedéseket megtette. A község lakosságát hirdetmény, míg a képviselőtestület tagjait külön értesítés alapján meghívta, a magas polgári és katonai méltóságoknak külön előterjesztésszerű meghívást, míg a vidékre, valamint a helybéli hivatalnokoknak nyomtatott meghívott bocsájtott ki.²⁶³

A beharangozónak megfelelően 1924. szeptember 7-én „Nyírbátor közönsége” felavatta a világháborúban elesett és eltűnt hőseinek emléksobrát. A színes, pompás ünnepség napsugaras délelőttjén zászlódíszolt öltöttek Nyírbátornak várost dokumentáló szép utcái, különösen az impozáns főutca, amelynek térré szélesedő ölén áll a hősök szobra. A szoboravató ünnepre autókon, fogatokon, vonaton érkeztek az előkelőségek és a környékbeli falvak képviselői.

Megjelent az eseményen vitéz Nagy Pál tábornok, a honvédség főparancsnoka, Svastics Imre ezredes a szárnysegédével, vitéz Dienes-Oehm Tivadar tábornok, Vitéz revisnyei Reviczky László nyugalmazott tábornok a Vitézi Szék szabolcsi kapitánya, Görgey Lajos ezredes, a nyírbátori zászlóalj volt szervező parancsnoka, vitéz Toókos Gyula alezredes, a Vitézi Szék törzskapitánya, Zalán ezredes, állomásparancsnok és Baur Nándor ezredes, ezredparancsnok. Az ünnepségen Kiss János parancsnokkal az élén részt vett a nyíregyházi gyalogezred zenekara is.

A büszke tornyos Városháza bejáratánál felsorakozott Nyírbátor előljárósága és képviselőtestülete, valamint közhivatalainak, bíróságának képviselője, élükön dr. Erdőhegyi Ferenc főszolgabíróval, Baloghy László főjegyzővel, aki dicséretes agilitással, türelemmel és sikerrel rendezte az impozáns ünnepet. Az utcákon ünneplő sokaság jelent meg, a lányok kezében pedig üde őszirózsa csokrok voltak – a szobrot ekkor még nemzeti lobogók fedték

---

²⁶¹ Nyírvidék XLV: 192. 1924. augusztus 23. 4.

²⁶² MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 433/1924. kgy.

²⁶³ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 434/1924. kgy.

be, mely körül acélsisakos katonák álltak őrt. A szobor egy haldokló katonát ábrázol, akit társa fog fel karjával, szerető féléssel, míg másik kezében a törött nyelű hadilobogót tartja. A gondolatos, hatásos szobor oldalán vörös márványba vésték az elesett és eltűnt nyírbátori hősök névsorát, 117 halott és 58 eltűnt katona nevét.

Ekkor érkezett meg a községháza elé pompás fogaton Dr. Kállay Miklós Szabolcs vármegye főispánja és Mikecz István alispán, akiket Baloghy László főjegyző üdvözölt. Az érkezők sorát Nyírbátor nemzetgyűlési képviselője, dr. Erdőhegyi Lajos követte, akit mindenütt meleg ovációval fogadtak, de rajta kívül megjelent még Nánássy Andor, Veress Ferenc és Szabó Zoltán nemzetgyűlési képviselő is. A községháza elé ekkor megérkezett lovon vitéz Nagy Pál tábornok, aki Baloghy László főjegyző üdvözlő szavaira a következőket válaszolta: *„Csonka hazánk szélén örömmel jöttem ide, hogy Csonka hazánk szélén a friss érzést, őszinte kapcsolatot erősítsem, mert az a törekvésünk, hogy ez a kicsi megmaradt ország teljesen egységes legyen. Öföméltóságától, a kormányzó úrtól üdvözetet és kitartásra buzdítást hozok. Szívósan, csendben kell haladnunk mindig előre, zajt nem ütve, de mindig késznek kell lennünk. Üdvözlöm a derék nyírbátoriakat, akiknek mai ünnepén felavatott szobra mindig friss emlékeztető lesz nagy kötelességeinkre.”*²⁶⁴ Az egyházi, katonai és polgári előkelőségek a szoborhoz vonultak, amelyet több száz főnyi ünneplő közönség vett körül. A nyíregyházi gyalogezred zenekara a Szózáttal nyitotta meg a szoboravató ünnepet, majd Nyírbátor nemzetgyűlési képviselője, dr. Erdőhegyi Lajos lépett a szobor virágokkal ékes talpazatához és a következőket mondta: *„Meg kell osztanunk veletek a kenyeret. A Száva torkolatánál, a Kárpátok bércein, az Erdélyi havasokon, a Doberdó fennsíkján, s szerte a nagyvilág elhagyott helyein örök álmaidokat alvó nyírbátori hősök, mielőtt a Ti emléketekre és tisztességetekre felállítandó emlékoszlop leleplezési ünnepét megnyitván, hozzátok, a Ti nagy szívetekhez, a Ti nagy leltetekhez, mely képessé tett Benneteket arra, hogy ezért a hazáért feláldozzátok azt, ami nektek a legkedvesebb volt, a Ti életeteket.”*²⁶⁵

Erdőhegyi Lajos megnyitó beszédének szavaira szívet tépő zokogás tört ki a résztvevők között. A szoborhoz ebben a megilletődött pillanatban Nyírbátor református lelkésze, Szabó Lajos esperes lépett, aki mindvégig fokozódó hatással mondta el ünnepi neszédét:

„Ha lehull a lepel a szoborról, két hős fog szemünk elé tűnni. Egyik az ellenség golyójától halálra sebzett vitéz, akit az eltörött zászlórudat magasra emelő társa fog fel. E két hős alakja közül egyik a haldokló jelenünket, a másik jövőnket ábrázolja. Beszél hozzánk mind a kettő.

---

²⁶⁴ Nyírvidék XLV: 206. 1924. szeptember 10. 2.

²⁶⁵ Nyírvidék XLV: 206. 1924. szeptember 10. 2.

*Felpattannak azok a halál álmára lezáródni készülő szemek, megnyílnak azok a kőajkak, s beszélnek hozzánk szívet tépő, lelket rázó hangokon!*²⁶⁶

A hazafias beszéd után a szobor körül álló tűzoltók egy szempillantás alatt félrevonták a szobrot fedő lobogókat, a katonazenekar pedig a Himnuszt játszotta. A gyönyörű alkotás talapzatán szemből a következő felirat szerepel: „Az 1914-1918 évi világháborúban hős halált haltak, és eltűntek emlékének megőrzésére emeltette Nyírbátor községe, 1924. szept. hava.” A felirat alatt egy koszorúval övezett kard látható. A szobor alsó részén szerepel az alkotó monogramja és a készítés éve: „Nemess Gy. 1924”.

Az ünnepség végén a nyírbátori egyházak papjai megszentelték a szobrot: a római katolikus egyház nevében Haiser Mihály minorita házfőnök, a görög katolikus egyház nevében pedig Kozma János lelkész végezte a felszentelő szertartást. A református egyház nevében Molnár Sándor hittanár mondott klasszikusan szép imát, végül Lemberger Ábrahám főrabbi az izraelita egyház nevében tartott lendületes beszédet, felidézve a nyírbátori hősi halottak között a 15 zsidó emlékét. Az énekkar a Hiszekeggyel fejezte be az avató ünnep műsorát.²⁶⁷

A hősök emléksobrának összköltsége 62.784.021 korona volt, mely összeg magában foglalta a szobor, a talapzat elkészítetési, a szobor szállíttatási és felállíttatási költségeit, valamint az alapzatban elhelyezett emlékirat kiadásait.²⁶⁸

Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyvéből az is kiderül, hogy a leleplezési ünnepség költsége 10.456.400 korona volt, melyből 5.633.000 korona a katonai zenekart, míg 4.823.400 korona a díszebédet és a reggelit fedezte.²⁶⁹

Dombrád

Dombrád a két világháború között egy, a Tisza mentén fekvő nagyközség Szabolcs és Ung k. e. e. vármegye kisvárdai járásában. A település – mely napjainkban is a kisvárdai járásban fekszik – 2000. július 1-je óta városi ranggal rendelkezik. A századfordulón közel 4000, nagyjából református vallású lakosa volt. Az első világháborúban a település 132 derék fia

---

²⁶⁶ Nyírvidék XLV: 206. 1924. szeptember 10. 3.

²⁶⁷ Nyírvidék XLV: 206. 1924. szeptember 10. 3.

²⁶⁸ Jánvári Tibor: A nyírbátori hősök. In. Bátor XI: 1. 2001. december. 2.

²⁶⁹ MNL SZSZBML V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv 504/1924. kgy.

esett el, tünt el vagy halt bele harctéren szerzett sérüléseibe, ezért a nagyközség vezetése mindenképpen díszes emlékszoborral kívánt tisztelni hősei előtt.

1923. július 25-én a hősök emlékének megörökítése érdekében a HEMOB kiküldöttje megkereste a községi előljárást és ismertette azon emlékművek fényképét, amelyeket kivitelre engedélyezettnek javasolt. A képviselőtestület egy 55 métermázsos búza körüli egyenértékű emlékmű felállítását egyhangúlag elhatározta, s ennek előkészítésére, illetve pályázatok honorálására 5 métermázsos búzát meg is szavazott, s a felmerülő költségeket közadók alapján kívánta viselni. Ezt követően az előljárást utasította, hogy hirdessen pályázatot, az 5 métermázsos búzának a három első pályamű jutalmazására való felajánlásával akként, hogy a jutalmazott pályaművek a község tulajdonában maradjanak. A képviselőtestület azért is kívánta községi adó alapján fedezni az emlékmű költségeit, mert úgy gondolta, hogy a társadalmi adakozásból nem ért volna el megfelelő eredményt.²⁷⁰

1924. február 23-án a 24 esztendő Görömbey Imre szobrászművész a hősök emlékszobrának felállítására be is adta az ajánlatát, mely szerint az elesett katonának neveinek vésése nélkül vállalja 50 métermázsos búzáért Komoró községben átadni a szobrot. A község előljárást ekkor követően 3-4 képviselőtestületi tag bevonásával a szobrászművésszel a nevek bevésésére nézve is utasítást adott, hogy kössék meg a szerződést.²⁷¹ 1924. április 12-én a szerződést jóváhagyták és a szobor helyül a református templomnak az iskola felőli kertjét jelölték ki.²⁷² Ezt 1924. augusztus 27-én annyiban módosították, hogy a szobrot a Fő utca, Berencsi Istvánné lakása elé, illetve a Vasút utca tengelyébe rendelték elhelyezni.²⁷³

A képviselőtestület jegyzőkönyve szerint 1924. november 15-én a szobor elkészült, s a leleplezési ünnepségre november 23-án fog majd sor kerülni.²⁷⁴ A Nyírvidék című megyei újság szerint Görömbey Imre szobrászművésznak „*ez a negyedik hadiemlékműve, amit az ország területén lelepleztek.*”²⁷⁵ Hogy mely volt a Dombrádot megelőző három emlékműve, az még ma sem teljesen ismert. Maga Koroknay Gyula (1918–2003) művészettörténész a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Szemle 1994/4. számában is azt írta, hogy „*szobrászunknak*

---

²⁷⁰ MNL SZSZBML V. 119. Dombrád képviselőtestületi jegyzőkönyv 45/1923. kgy.

²⁷¹ MNL SZSZBML V. 119. Dombrád képviselőtestületi jegyzőkönyv 25/1924. kgy.

²⁷² MNL SZSZBML V. 119. Dombrád képviselőtestületi jegyzőkönyv 35/1924. kgy.

²⁷³ MNL SZSZBML V. 119. Dombrád képviselőtestületi jegyzőkönyv 87/1924 kgy.

²⁷⁴ MNL SZSZBML V. 119. Dombrád képviselőtestületi jegyzőkönyv 111/1924 kgy.

²⁷⁵ Nyírvidék XLV: 270. 1924. november 25. 4.

ez a negyedik hősi emlékműve, a közbenső kettőt nem tudom dokumentálni. Egyet azonban valószínűsíteni lehet.”²⁷⁶

Minden forrást alapul véve leszögezhetjük, hogy Görömbey első alkotását 1923. november 11-én avatták fel Jászapátiban, mely egy műkőből készült közkatonát ábrázol puskával a kezében. A következő hősi emlékművét – amely lehet a második vagy éppen a harmadik is – a Tolna megyei Bogyiszló község számára készítette 1924. október 19-én.²⁷⁷ Ez a szobor alapvetően fontos és meghatározó lesz a dombrádi emlékmű számára, ugyanis a Tisza menti település szobra a bogyiszlói alapján készült, azzal tulajdonképpen teljesen megegyezik. Ha egymás mellé állítanánk a két, kőből készült alkotást, akkor ugyanúgy tudnánk jellemezni őket: Rohamra kész öreg népfelkelő, egy családapa korú katona köpenyben, aki egy szuronyos puskát szegez maga elé – statikusan, mintegy modell. Felszerelésével kapcsolatban semmi kivetnivalót nem lehet találni, még a csajka is megtalálható a hátbőrönd, vagyis „borjúbőr” alatt. A katona arckifejezése határozott, azonban némileg germán típus. Koroknay megállapítása szerint „*a mű egy becsületes tanulmány benyomását kelti.*”²⁷⁸ A talapzat szemközti oldalán egy kard és egy koszorú látható.

A dombrádi katonaszobor a bogyiszlói emlékmű után egy hónappal került leleplezésre. Az ünnepségről a megyei újság, a Nyírvidék már 1924. november 15-én egy beharangozó rövid írást is közzé tett: „*Dombrád nagyközség szobrot állít a háborúban elesett hősöknek. A szobrot, melyet Görömbey Imre fiatal szobrászművész alkotott, november 23-án délelőtt 11 órakor leplezik le. Az ünnepi beszédet Mózer Ernő, a kerület nemzetgyűlési képviselője mondja.*”²⁷⁹

Az 1924. november 23-án lezajlott szoboravató ünnepségről a Nyírvidék már terjedelmes írásban számolt be. A cikkben azonban vagy érdekes adat, amely több alkalommal is előfordul: „*137 dombrádi hős neve van megörökítve a szobor talapzatán*”, illetve „*a világháborúban elesett 137 dombrádi hős kegyeletes emlékére a község lakosságának nemes áldozatkészsége monumentális szobrot emelt.*” Ez azért is érdekes, mert az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora című kötet Dombrád községnek 132 hősi halottját sorolja

---

²⁷⁶Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994. 570.

²⁷⁷ Tolnamegyei Ujság VI: 43. 1924. október 25. 2.

²⁷⁸ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994. 570.

²⁷⁹ Nyírvidék XLV: 262. 1924. november 15. 4.

fel.²⁸⁰ Napjainkban is ennyi név szerepel a szobor talapzatán lévő emléktáblákon. Vagy az történhetett, hogy a szobor leleplezése és a kötet megjelenése között eltelt öt esztendőben öt katonáról kiderült, hogy életben van – hasonló eset történt Kótajban is – vagy a Nyírvidék tudósítója volt kissé pontatlan. Mindenesetre a 132 fő veszteségi adatot a később megjelent vármegyei monográfiák is átvették.

Maga a szoboravatás fennkölt és méltó, tartalomban és formában egyaránt megható hazafias ünnepség volt – a megyei lap tudósítója hüen mutatta be annak részleteit: *„A község egész lakossága délelőtt 11 órakor már ott áll a ponyvával körültakart emlékmű körül. Ünnepi komolyságú hangulat, a legszebb ruhájában és lehetőleg feketében mindenki. A fegyelmezettség egy biztos utat tart szabadon az emlékümhöz, melynek közvetlen közelében tágas térség, rajta székekkel és padosorokkal várja az érkező notabilitásokat és vendégeket. Pontban tizenegy órakor a községháza felől már jönnek is: elől Mózer Ernő, a kerület nemzetgyűlési képviselője Nozdroviczky László járási főszolgabíróval és a hadsereg kiküldötteivel, Zalán Antal és Hajdú Mihály ezredessel. Hátrább Kürthy Ferenc községi főjegyzővel Nagy Lajos vm. főlevéltáros, a törvényhatóság kiküldötte, Harsányi László főispáni titkár, Magyar Lajos vm. tisztviselő, velük egy díszbe öltözött vármegyei hajdú hozza a vármegye közönségének szép nagy koszorúját; majd Szabó László százados, a Vitézi Szék kiküldötte, a szomszéd községek főjegyzői és lelkészei és még sokan mások. Amint elhelyezkednek a szobor körül, megkezdődik az ünnepély.”*²⁸¹

Az ünnepség a Himnusz eléneklésével vette kezdetét, majd ezt követően Mózer Ernő nemzetgyűlési képviselő tartotta meg beszédét, melyben a magyar nép történelmi tulajdonságait fejtegette, kiemelve ezekből a vitézség nagyszerű megnyilvánulásait, rámutatva egyben arra is, hogy a magyar nemzet hálája sohasem feledkezett meg azokról, akik a nemzet érdekében harcoltak és haltak hősi halált. Amikor beszédében a messzi harcterek jeltelen, korhadtt fakeresztes süppedt sírjairól szólt néhány szót, a hallgatóság körében az elesettek hozzátartozóinak, az özvegyeknek és árváknak fájdalmas zokogását lehetett hallani. Majd pedig kegyeletes szavakkal kifejtette, hogy a szerte világon ismeretlen magyar katonasírok helyett, azokat egybefoglaló közös obeliszkjei helyett állította az utókor elesett hőseinek a szobrot, egyszer csak lehullt a lepel a magyar népfelkelő szobráról. A bús hozzátartozók mintegy gyermekeiket, férjeiket és apjukat vélték látni az ünnepi pillanatban és

---

²⁸⁰ Szabolcsi hősök névsora. Szabolcsvármegye közönsége, Nyíregyháza, 1929. 125.

²⁸¹ Nyírvidék XLV: 270. 1924. november 25. 4.

szívbemarkoló fájdalmas zokogásban törtek ki. A képviselő végül a hősök szelleméhez fordult beszédében az és arra kérte őket, hogy az Istennél esedezzenek a letiport, megcsonkolt szegény magyar Hazának a feltámadásáért. Mózer Ernő beszéde után a községi vegyeskar Pataky Lajos tanító ügyes dirigálása mellett Mosonyinak a „Szentelt hantokon” című énekét adta elő, majd Kraszics Gyulának „Hősök emléke” című költeményét szavalta el Bertha Ferenc főgimnáziumi VIII. osztályos tanuló hadiárva, kitűnő előadó művészzel. Azután az emlékmű megáldása és felszentelése következett a helybeli lelkészek által. Somogyi József református lelkész magas szárnyalású imában, Leuchtag Ferenc izraelita rabbi pedig tartalmas ünnepi beszédben áldotta meg a szobrot. Ezután a férfikar Veress Gábornak „Nyugosznak ők” című dalát adta elő, majd Kézy György tanító a „Tíz éve múlt” című verset szavalta el. Ezt követte az emlékmű megkoszorúzása. A törvényhatóság nevében Nozdroviczky László főszolgabíró, a Magyar Királyi Honvédség nevében Zalán Antal ezredes, a Vitézi Szék részéről Szabó százados, a község nevében Nagy Gerzson főbíró, majd a református egyház, az életben maradt bajtársak, az iparosok és kereskedők, a Földműves Szövetség, iskolák és egyéb egyesületek nevében, végül pedig a személyes hozzátartozók helyezték el koszorúkat a szobor talpazatára. A ceremónia végén Nagy Gerzson községi főbíró vette át a szobrot a község nevében, aki vállalta annak hű gondozását. Végül a Szózat eléneklésével ért véget a szép ünnepség, amelyet 13 órakor a százterítékes bankett követett.²⁸²

1981-ben Kovács Ákos, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatója az egész országot lefedő kutatást végzett az első világháborús emlékművekre vonatkozóan, az adatgyűjtést postai úton szétküldött kérdőívek segítségével kezdte meg. Amikor Dombrádra is eljutott az említett kérdőív, a következő választ kapta a múzeumigazgató:

*„Fenti tárgyú megkeresésükre hivatkozással közöljük, hogy községünkben van I. világháborús emlékmű. Ez az emlékmű egy katonát ábrázol, a talapzaton körben 131 név szerepel. Azoknak a hősi halottaknak a neve, akik az I. világháborúban estek el. A szobrot Somogyi József budapesti szobrászművész készítette. A pontos időpontot azonban sajnos nem sikerült megtudnunk. Senki nem tud pontos dátumot mondani. Körülbelül 1920 és 1922 között készült.”*²⁸³

A válaszlevélben megfigyelhető, hogy tévesen adták meg a szobrászművész nevét – valószínűleg az akkori református lelkésszel keverték össze –, az emlékmű leleplezésének időpontját és az elesett katonák számát is.

²⁸² Nyírvidék XLV: 270. 1924. november 25. 4.

²⁸³ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

2014. szeptember 26-án, a világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmából megemlékezést tartottak Dombrádon. A megjelentek Ökumenikus Istentiszteleten vettek részt a református templomban, ahol meghallgathatták a Református Egyházközösség Énekkarának színvonalas előadását. Ezt követően az Ady Endre Művelődési Ház nagytermében Kozmáné Kasza Veronika polgármester köszöntője után történelmi előadások hangzottak el. Holmár Zoltán történész, a nyíregyházi Jósa András Múzeum munkatársa „Rétköziek az I. világháborúban” című, valamint dr. Sipos József történész, nyugalmazott egyetemi docens „Dombrádiak az I. világháborúban” című előadásában elevenedtek meg a világháború helyi eseményei. A megemlékezést a felújított I. világháborús esemény koszorúzása zárta. A rendezvény az I. Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatásával valósult meg.²⁸⁴

Polgár

Polgár nagyközség, vagyis korábbi nevén Tisza-Polgár már a századforduló idején is 9000 fős település volt Szabolcs vármegye Dadai alsó járásában. 1950 után azonban átcsatolták Hajdú-Bihar megyéhez, majd 1993-ban városi rangot kapott.

Az első világháborúban elesett 259 katona emlékére impozáns emlékművet akart emelni a nagyközség vezetése és erre a munkára Szabolcs vármegye másik nagy szülöttét, Somogyi Sándor szobrászművészt kérték fel. A gyulaházi születésű szobrász örömmel vállalta a munkát, aki azt megelőzően már Izsófalva, Enying, Balatonszabadi és Nagyszokoly települések számára is készített emlékműveket. A Polgár nagyközség számára készülő emlékmű 1925-ben nyerte el végleges formáját, és augusztus 15-én „*Nagyboldogasszony hagyományos szép ünnepén*” fel is avatták. Ez volt Somogyi immár negyedik, honfoglaló magyart ábrázoló, első világháborús emlékműve az országban. Az enyingi, balatonszabadi és nagyszokolyi művekhez hasonlóan ez is műköből készült, de azoktól eltérően az alkotó szignálta a talapzatán. Elhelyezése szinte azonos az Enyingen lévővel: mindkét helyen a tornyos, elől oszlopsoros klasszicizáló templomtól északra, attól némi távolságban kissé magasított terepen, gondozott parkban emelkednek. Polgáron az alapzat oszlopa mellett az egyik nagyszentmiklósi aranycsésze felnagyított műkő másai is helyet kaptak. A honfoglaló hős egy idős ember, aki fél kezével a pallosára támaszkodva, másik fél kezével az állát fogva,

---

²⁸⁴ I. világháborús megemlékezés <https://www.dombrad.hu/hirek/friss-hirek/385-i-vilaghaborus-megemlekezes.html> (letöltés: 2018. április 16.)

fél térdre ereszkedve, „*pásztorülésben*” van ábrázolva. Mellette kétoldalt egy-egy puttó és egy rózsákból font füzért tartanak, ez körülfogja a főalakot és annak pallosát. Megjelenése, makramé jellegű inge, egész ruházata, arckifejezése, bajusza, pallosa mély szomorúságra utalnak.²⁸⁵ A Nyírvidék cikkírója az emlékmű felavatásakor is hűen jellemezte az alkotást: „*A polgári szobor eltér a sablonos hősök szobrától. Nem harcos vagy búsuló katonát formált meg, hanem egy történelmi tanulmányok után megkonstruált honfoglaló hőst, amint térdre ereszkedve búsul. A magyar sorsról beszél itt a kő nyelve egy hősi eposz dübörgő hangján. A lét-nemlét problémája, a nemzet örök kérdése, a mártír magyarság történelme szól itt a szobor megdöbbentő erejű szavában.*”²⁸⁶

Ahogy Koroknay Gyula művészettörténész is megjegyezte, a patetikus hangvétel és a szobor megértésére bele kell magunkat élni azoknak az éveknek a lelkivilágába. Pár évvel Trianon után a régi dicső múlt felidézése az egyetlen vigasz volt az országcsönkítés okozta kesergésre.

Magáról a szoboravató ünnepségről a Nyírvidék először 1925. augusztus 6-án tudósított rövid, beharangozó jellegű cikkében „Hősök szobra Polgáron” címmel, melyben leírták a részletes programot is:

„*Polgáron Somogyi Sándor szobrászművész elkészítette a hősök impozáns szobrát. Az emlékszobrot augusztus 15-én, szombaton leplezik le méltó ünnep keretében. A Nyíregyháza felől 10 óra 37 perckor érkező vonatnál kocsni várja a leleplezési ünnepre érkező vendégeket. A leleplezési ünnep előtt díszközgyűlés lesz a járási főszolgabíró elnökletével, majd 11 óra után a római katolikus templomban istentisztelet lesz. Ezt követi az ünnepség, amelynek műsora a következő lesz:*

1. *Hiszekegy. Énekli a polgári dalárda*
2. *Ünnepi beszéd*
3. *Szavalat*
4. *Szobor megáldása.*
5. *Szózat. Énekli a polgári dalárda.*
6. *Járosi főszolgabíró átadja a szobrot*
7. *Községi főbíró átveszi a szobrot*
8. *Hősök emléke. Énekli a polgári dalárda*

---

²⁸⁵ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994. 568.

²⁸⁶ Nyírvidék XLVI: 208. 1925. szeptember 16. 3.

9. Szobor megkoszorúzása

10. Himnusz. Énekli a közönség

*Műsor után közebed lesz.*²⁸⁷

A Nyírvidék két nappal később újabb, pár soros beharangozóval tájékoztatta az olvasókat a jeles eseményről, majd 1925. augusztus 15-én sor került az ünnepségre, amikor több ezer főnyi sokaság jelenlétében leleplezték Polgár nagyközség hősi emlékművét. Szabolcs vármegye dadai alsó járásának ez a sajátos etnográfiajú, hatalmas anyagi és erkölcsi erőt reprezentáló, ekkor már 14.000 lakosú községe hatalmas ünnepséget rendezett, mely méreteivel magasan kiemelkedett a korszak szoborleleplező ünnepségei közül. Nyíregyházáról és a környező községekből, valamint az uradalmakból vasúton és autókon érkeztek az ünnepség résztvevői, őket pedig lovas bandérium várta a polgári állomáson. Ahogyan a Nyírvidék tudósítója is fogalmazott, „*a lovasok valamennyien piros pruszlikos, lobogó ingujjas, keménykötésű Tisza menti magyarok*” voltak. A vonatról leszálló egyházi, katonai és polgári előkelőségeket Stiglicz Lajos jegyző üdvözölte, s lelkes beszédére Hajdú vármegye korábbi főispánja, Szomjas Gusztáv nemzetgyűlési képviselő földbirtokos válaszolt, majd pompás úri fogatok végelelátatlan sora vitte a vendégeket. A menetet elöl a színes, festői bandérium vezette, amely nemzetiszínű lobogós házak között vonult az ünnepség helyszínére. Az érkezőket a római katolikus templom mellett elterülő óriási teret bekerítő tölgyfafüzéres hatalmas oszlopok fogadták, amelyeket címerek ékesítettek. Elöl művészi ízléssel kiképzett diadalkaput állítottak, melynek ormán két büszke trikolór, rajta dr. Vietórisz József költő sorai: „*Nagymagyarországért haltak meg a hősi elődök, Nagymagyarországért éljen a boldog utód.*” A szobor virággal beültetett magaslaton állt, mellette díszes tribünt alakítottak ki, a téren pedig egyenruhás leventék álltak.²⁸⁸

A vendégek a községháza előtt gyülekeztek, ahol Újhelyi Sándor fogadta a résztvevőket. Az egyház és a környéki birtokos káptalan képviselőjében Énekes János prépost kanonok, a kormány és Szabolcs vármegye részéről Kállay Miklós főispán, Virányi Sándor főjegyző, dr. Szesztay Zoltán vármegyei főügyész és dr. Mikecz László főjegyző jelent meg. Nyíregyháza képviselőjében Kardos István kulturtanácsnok, a hadsereg, a Vitézi Szék képviselőjében vitéz revisnyei Reviczky László tábornok, Baur Nándor ezredes állomásparancsnok és tisztikara, valamint a csendőrség képviselői is részt vettek az ünnepségen. A teljesség igénye nélkül

---

²⁸⁷ Nyírvidék XLVI: 176. 1925. augusztus 6. 5.

²⁸⁸ Nyírvidék XLVI: 185. 1925. augusztus 18. 3.

megjelent még a környék földbirtokossága, a káptalani uradalmak tisztikara és Polgár, továbbá a szomszédos községek előljáróságai.

Az ünnepség díszközgyűléssel vette kezdetét, amelyen dr. Kubassy Béla főszolgabíró elnökölt. Beszédében kiemelte, hogy a Dadai alsó járásban Polgár róttá le elsőnek kötelességét a hősi halottak iránt, majd Újhelyi Sándor főjegyző hozzátette, hogy Polgár község lakosai összeadták filléreikét a hősök szobrára, s később még pótdót is vállaltak, melyből elő tudták teremteni az emlékmű költségeit. A világháborúban elesett a Polgárról bevonultak negyedrésze, s ez annak a bizonyítéka, hogy a polgáriak a véres harcokban becsülettel állták meg a helyüket. Indítványára a díszközgyűlés lelkes hódolattal üdvözölte Horthy Miklós kormányzót, majd kezdetét vette a szobor leleplezése.²⁸⁹

A polgári római katolikus templomban Énekes János prépost-kanonok pontifikált szentmisét, míg a mise énekeket a polgári énekkar szolgáltatta Braunreisz Jenő vezetésével. A szentmise után Énekes János kanonok és papi kísérete a Hiszekegyet énekelte, majd a kanonok megtartotta ünnepi beszédét. *„Meghatódottság vesz erőt rajtam, mikor az árvák és özvegyek hangos zokogását hallom, mikor a sok elesett hős neveit a kemény kőbe vésvé látom, míg a község hálájának és szeretetének el nem múló jelét, de kőnél, szobornál mélyebben van bevésve a sok-sok vér a siránkozó árvák és özvegyek, anyák szívébe. Ezért a földért, a magyar „Kánaánért” nem volt elég a honfoglalók kiömlő vére, évszázadonként megújult a vért és életet áldozó harc. A szobor, amelyet itt látunk, öreg honfoglaló harcost mutat, s a búsongó harcos mellett gyermekek vannak. Ez a szobor is kifejezi, hogy a fiakra is harc vár. Ha ma körültekintünk, mindenütt a gyengülés jeleit látjuk, nemcsak elszakított testvéreinknél, akiknek testét dögkeselyűk tépik, hanem itthon is. Pogány erőre is keresztény lelkültre van szükség, hogy a rettenetes erővesztéséget pótolni tudjuk. Nem messze van innen Muhi pusztája, amely arra figyelmeztet, hogy elveszett az ország, mikor fiai meghasonlottak és a véres kardot körülhordoztató királynak azt üzenték, hogy menjen ő harcolni kunjaival. Ez történt Mohácsnál is, ahol a harcos király seregét tétlenül nézte egy másik sereg. Nem ellenség, hanem önmaga vágta sebeit a magyarnak most is. Az elhunyt hősök megkövetelik, hogy legyünk újra egyek a haza szeretetében és egymás megbecsülésében, hogy ezt a hazát újra csorbíthatatlanul hagyjuk utódainkra.”*²⁹⁰ Énekes János beszéde közben hullt le a lepel a szép szoborról, amely lenyűgöző erővel kapja meg a lelkeket. *„Ma sok-sok koszorú hull erre a szoborra, de az lesz az igazi, ha majd a Kárpátok koszorúja fogja körül. Sok könny csillog*

²⁸⁹ Nyírvidék XLVI: 185. 1925. augusztus 18. 3.

²⁹⁰ Nyírvidék XLVI: 185. 1925. augusztus 18. 3-4.

*rajta, de az lesz az igazi, ha a négy folyó újra szabad vize öntözheti, akkor lesz igazi ünnepünk, ha a magyar címer kiegészül és újra fölrepül rá Szent István koronája és az apostoli kettős kereszt.*²⁹¹

Énekes kanonok nagyhatású beszéde után az ünnep egyik legmeggrázóbb mozzanata következett, amikor Fleischer Elemér – akinek testvére is ott van a hősi halottak között – az özvegyek és árvák fölcsukló zokogásától fogadva adta elő kiválóan Gyóni Géza költő „Magyar asszony írja” című szomorú aktualitású költeményét. Ezt követően az egyházak képviselői áldották meg a szobrot, majd vitéz revisnyei Reviczky László tábornok tartott a harcok viharos emlékeit idéző, lelkesítő beszédet. Végül Kubassy főszolgabíró átadta a szobrot Polgár község bírójának. Az ünnepséget a koszorúzás zárta, ahol a honvédség nevében Baur Nándor ezredes, a vármegye képviseletében pedig Virányi Sándor főjegyző helyezte el a koszorút. Őket Polgár község elöljárósága, a vitézek, hadirokkantak, leventék, népfölkelő és tartalékos tisztek, az ipartestület, a polgári asszonyok és lányok követték.

Az ünnepség után az előkelőségek a jegyzői lakáson gyülekeztek, ahol háromszáz terítéses fogadásra került sor. Polgár kitűnő cigányzenekara búsongó magyar nótákat játszott. Ekkor Kállay Miklós főispán emelkedett szólásra és a következőket mondta: *„Akiknek ma emléket állítottunk, a kötelesség áldozatai, nekünk is kötelességteljesítés, munka terén kell áldoznunk. A hazát elvesztettük, pedig hőseink mindent feláldoztak érte, próbáljunk mi most munkát áldozni, amilyen hősök voltak ők az ostrom viharában, legyünk olyan hősök mi az egységes munka mezején.*”²⁹² Még számos hatásos köszöntő hangzott el, azután a délutáni vonattal egy szívet-lelket átható impozáns ünnep emlékeivel tértek haza a vendégek.

A polgári szobor talapzatán 2010-ig a következő felirat volt olvasható: *„1914-1918. A világháborúban elesett hősi fiai emlékére emeltette Polgár község közönsége, 1925.”* A szobor leleplezésének 85. évfordulója alkalmából, 2010. augusztus 15-én Polgár Város Önkormányzata felújította az emlékművet. A felújítási munkálatokat Berkes Lajos kőfaragó végezte. A talapzat szövege is ekkor változott meg „Polgár város közössége” felírra.

---

²⁹¹ Nyírvidék XLVI: 185. 1925. augusztus 18. 4.

²⁹² Nyírvidék XLVI: 185. 1925. augusztus 18. 4.

Gáva

A Tisza mentén fekvő, a századfordulón még csak 2500 fős Gáva község a Dadai felső járás székhelye volt. Ennek a településnek a szülőtte Rakovszky Sámuel (1802-1871) honvéd ezredes, aki az 1848-49-es szabadságharcban a Szabolcs vármegyei önkéntes zászlóalj parancsnoka volt. Az ő tiszteletére emelt a község 1903. november 15-én szobrot, melyet az akkor még csak 22 éves Somogyi Sándor szobrászművész készített el.²⁹³

A katonai múltjára mindig oly büszke település a világháborús emlékmű állítási mozgalomból sem kívánt kimaradni, hiszen a Nagy Háborúban a bevonult 562 fő katonájából 86 fő halt hősi halált, míg 17 fő hadirokkant lett.²⁹⁴ A gávai hősök emlékének megörökítésével kapcsolatban először a település képviselőtestülete hozott határozatot 1924. október 29-én, amikor elfogadták a főjegyzőnek a hősök emlékének megörökítésével kapcsolatos előterjesztését.²⁹⁵ A Nyírvidék című megyei lap néhány hónappal később, 1925. március 9-én egy cikket is közölt a nemes ügrről:

„Mint minden valamirevaló, becsületes községben, Gáván is felvetődött a kérdés, hogy mi lesz a világháború alatt elhalt katonák emlékével? A községi elöljáróságot ugyanis szerfelett bántotta az a dolog, hogy éppen a járás székhelye feledkezik meg azokról az emberekről, akik holmi vagyon, s forgalmi, s egyéb különös nevű modern adóknál is súlyosabb, rettenetesebb adót fizettek a hazáért, mert hát az életüket is odaadták annak idején, a Kárpátokban, Szerbia vadon kősziklái között, Erdélyben, Olaszországban s ki tudná elsorolni, hogy hol és mikor, a hazáért. A pénzmag gyűlt. Hála Istennek ezzel a dologgal úgy voltak a gávaiak, mint a szentséggel. Senki sem szólt ellene egy szót sem. Végre elérkezett az idő, hogy szobrászról is kellett gondoskodni, aki formát, alakot adjon a nagy idők emlékének. Az elöljáróság Somogyi Sándor szobrászra gondolt, akinek egy remek ifjúkori alkotása, néhai jó Rakovszky Sámuel negyvennyolcas honvédezredes szobra ékesíti a gávai temetőkeretét. A napokban meg is

---

²⁹³ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994. 564.

²⁹⁴ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiai Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 338.

²⁹⁵ MNL SZSZBML V. 128. Gáva képviselőtestületi jegyzőkönyv 34/1924. kg.

érkezett Somogyi Sándor a fővárosból Gávára. A táskában hozta a szebbnél szebb szobormintákat.”²⁹⁶

Amikor Somogyi Sándor megérkezett Gávára, a községi elöljárósággal együtt először meglátogatta az ifjúkori munkáját, a Rakovszky-szobrot. Ezt követően visszamentek a községházához, majd bemutatta a település vezetésének a szobormintákat. Az elöljáróság egy poszton álló katonának az alakját találta a legméltóbbnak a megörökítésre, tekintettel arra az igazán szép térre, ami Gáván a községháza mellett található. A megállapodás megkötésével Somogyi Sándor megkapta első Szabolcs vármegyei megbízását, hiszen korábban főleg a Duna menti településeken állított hősi emlékműveket.

A község képviselőtestületének 1925. szeptember 26-i ülésén már arról értesülünk, hogy a hősök szobra elkészült és ünnepélyes leleplezésére október 11-én fog majd sor kerülni.²⁹⁷ Az emlékmű felállítására a mai Gávavencsellő gávai részének a főterén lévő, fákkal övezett parkjában került sor. A katona alakja mozgalmas kontrapoztos állásban fejét balra fordítva figyel a távolba, míg a jobb lába elől van. Bal keze melle előtt ökölbe szorítva, mintha a jobbján tartott puskára helyezné fel a szuronyt. A szobor szerkezetét egy tölgyleves facsonk motívuma erősíti. A mozgalmas szerkesztés ellenére is – a katona bal köpenyszárnya felhajtva van ábrázolva, mintha a szél fújná – a kompozíció statikus.²⁹⁸

Az emlékmű talapzatán a következő felirat olvasható: *„1914-1918. A világháborúban elhalt hős fiainak emlékére emeltette Gáva község közönsége. Nem könnyeket kérünk, hanem egyedül azt, hogy a hazáért, ha kell, kövessétek a mi példánkat.”*

A gyönyörű szobor tehát 1925 szeptemberére elkészült, így a leleplezési ünnepség is megrendezésre kerülhetett, melyről a Nyírvidék számolt be, ismertetve a program részleteit:

„Október 11-én vasárnap leplezik le a hősök szobrát Gáván nagy ünnepség keretében. Az ünnepély műsora a következő:

- 1. Istentisztelet mindhárom felekezeti templomban fél 9 órakor*
- 2. Díszközgyűlés a községházán Olchváry Pál kormányfőtanácsos, járási főszolgabíró úr elnöklet alatt délelőtt 10 órakor*
- 3. Kivonulás a szoborhoz. Himnusz, énekli a közönség*
- 4. Ünnepi beszéd*

---

²⁹⁶ Nyírvidék XLVI: 56. 1925. március 9. 3.

²⁹⁷ MNL SZSZBML V. 128. Gáva képviselőtestületi jegyzőkönyv 18/1925 kgy.

²⁹⁸ Koroknay Gyula: Somogyi Sándor és Görömbey Imre. Két elfelejtett megyebeli szobrász. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 29:4. 1994. 568.

5. *Hiszekegy. Énekli a gávai református dalárda*
6. *Szobor megáldása*
7. *Olchváry Pál kormányfőtanácsos járási főszolgabíró átadja a szobrot*
8. *Rakovszky József községi főbíró átveszi a szobrot*
9. *Riadó. Énekli a gávai református dalárda*
10. *Szobor megkoszorúzása*
11. *Szózat. Énekli a közönség.*²⁹⁹

Az október 11-i ünnepség istentisztelettel kezdődött a község három templomában, majd azt követően díszközgyűlés volt a községháza nagytermében Olchváry Pál kormányfőtanácsos, járási főszolgabíró elnöklete alatt, amelyen Szabolcs vármegye alispánjának képviselőjében dr. Szesztay Zoltán dr. kormányfőtanácsos, vármegyei főügyész jelent meg, a nyíregyházi huszárezredet pedig Havass ezredes képviselte. Jelen voltak még Hervay István, Csanád vármegye volt alispánja, Okolicsányi Lajos földbirtokos, dr. Borbély Sándor vármegyei árvászéki ülnök, Balázs Piri Gyula csendőr százados, Barkóczy Aladár vármegyei aljegyző, a környék lelkészei, jegyzői, a különböző hatóságok, uradalmak és az egyesületek küldöttségei. A díszközgyűlés megnyitása után Barát Imre református lelkész mondott hatalmasan felépített ünnepi beszédet, melyben körvonalazta azt a kötelező hálát, amellyel az élők tartoznak azoknak, akik a hazáért vérüket ontották. *„Milyen megnyugvást jelent ez az emlék gyászba borult családoknak, mert látják, milyen kegyelettel és megbecsüléssel értékeli a közület a hazáért elhunytak, hősi önfeláldozását. Önmagát becsüli meg a község, amikor áldozatkészen siet hősei emlékének megörökítésére.*”³⁰⁰ A beszéd mély hatást gyakorolt a jelenvoltakra. A díszközgyűlés ezt követően egyhangúlag döntött, hogy minden gyászoló családhoz részvétáviratot intéz, helyesebben a község hálás elismerését megörökítő jegyzőkönyv másolatának egy példányát küldi meg a hősi halált gávai katonák hozzátartozóinak. A díszközgyűlés befejezése után a résztvevők a szobor elé vonultak, ahol a helybeli dalegyet Himnusza után Fejér Ignác római katolikus plébános mondott ünnepi beszédet:

„Mélyen tisztelt ünneplő közönség! Gáva község a világháborúban elhalt hőseinek emlékezetére e téren szobrot emeltetett, hogy jelzőtáblája legyen az időnek, a derék katonáknak, kiknek a világégésben a hazafias eszme keresztjét állított. E gondolatnál lelkem a föld porából fölemelkedik, mintegy átszellemül, mert mélyen érzem, hogy e műemlék

²⁹⁹ Nyírvidék XLVI: 223. 1925. október 3. 5.

³⁰⁰ Nyírvidék XLVI: 233. 1925. október 15. 5.

fajunknak, nemcsak dicsősége, de keresztfája is. Nyitott könyv, fájó dicsőség, hősök szívéből összerakott beszédes történet. Bűvös képe, arculata a földkerekség egyik legnemesebb nemzetének, a magyarnak, mely karddal a kezében ezer évnek írta meg aranykönyvét, s a becsület mezején fényesen igazolta nemzetünk nagy fiának szállóigéjét: „A hazáért élni szép, de meghalni dicső.” (...) A művész a gávai hősök szobrán egy vigyázó állásban lévő kőkatonát állított. Ez a szimbolizált magyar nemzet. Lábhoz tette ugyan fegyverét, de kezét a magyar élet ütőerén tartja. Vigyáz a futó szellőre, vigyáz a lelkek dobbanására. Nem azért, mert nem akarná élvezni a béke áldásait, de mert keresi az utat az élethez. (...) A gávai hősök szobra nemcsak a hazafias erények, nemcsak a halál, de a feltámadásnak is szimbóluma.”³⁰¹

A plébános befejező szavaira történt meg a leleplezés. A görög katolikus egyház képviselőjének áldó imája után Barát Imre református lelkész mondott szívbemarkoló nagyhatású beszédet, mely után mintegy 15 koszorút helyeztek el a szobor talapzatára. A szoborátadás aktusa Horváth József szolgabíró és a község főbírája között folyt le. A dalegylet énekszáma után véget ért a gyönyörű ünnepség, mely után társas ebédet rendeztek a római katolikus iskola termében. Az ebéden pohárköszöntőt mondtak Horthy Miklós kormányzóra, valamint a törvényhatóság jelenlévő képviselőjére, dr. Szesztay Zoltánra és Olchváry Pálra.³⁰²

A gávai emlékmű a második világháború végéig a megemlékezések állandó helyszíne volt. A tanácsrendszer bevezetése után azonban háttérbe szorult és az évtizedek múlásával kissé megkopott az emléke. Jól bizonyítja ezt az a levél, melyet a v. b. titkár írt Kovács Ákosnak, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatójának 1981. július 20-án, a kérdőívre érkezett válaszként:

„Szíves tájékoztatásul közöljük, hogy Gávavencsellő nagyközség és Balsa társközség területén az alábbi I. világháborús emlékmű található: A település gávai részén a Szabadság téren emlékmű talapzaton álló katona. Felirata: 1914-1918. A világháborúban elhalt hős fiainak emeltette Gáva község közönsége. A talapzat két oldalán az I. világháborúban elesett gávai katonák névsora. Készítője feltehetőleg Kisfaludi Straubl (sic!) Zsigmond.”³⁰³

A szobor a rendszerváltás után ismét a figyelem középpontjába került. Sőt, 2017. május 3-án a Közép-Kelet-Európai Történelem és Társadalom Kutatásért Közalapítvány pályázati támogatásának segítségével felújították Somogyi Sándor alkotását.

---

³⁰¹ Nyírvidék XLVI: 233. 1925. október 15. 2.

³⁰² Nyírvidék XLVI: 233. 1925. október 15. 5.

³⁰³ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

Bököny

A nagykállói járásban fekvő 2148 fős Bököny község már 1923-ban elhatározta, hogy az első világháborúban elesett hősei tiszteletére szobrot emel. A Nagy Háború éveiben mintegy 680 bökönyi fiú vonult be katonának és közülük 88 veszítette életét a harctereken, míg 56 fő hadirokkantként tért haza.³⁰⁴

Az 1923. február 17-én Bököny képviselőtestülete abból a célból tartott ülést, hogy a kiküldött és bemutatott tervek közül válasszon és a költségek fedezéséről gondoskodjon. „*Egy díszes szoborműnek minél előbb állni kell.*” – szövegezte a testület egyhangú határozata, de nem kényszeradózással, hanem a lelkiismeret és hazafias érzelmekre támaszkodva. Közadakozásból fedezendőnek mondták ki a félmillió korona költséget, amelynek majdnem a felét a jelenlévő 14 képviselőtestületi tag jegyezte is, így két nap alatt összeállt az összeg. Ezen kívül még további önkéntes adományok is befolytak, mert mindenki ki akarta venni a részét, hogy minél szebb és maradandóbb alkotása legyen a településnek. A szobrot az eredeti tervek szerint 1923. július 1-jén, díszes ünnepség keretében szeretnék volna leleplezni, de a tornyospálcai emlékműhöz hasonlóan itt is bekövetkezett egy időbeni csúszás.³⁰⁵ Itt azonban nem hónapokról, hanem évekről van szó. Az eltelt esztendő alatt pedig sorra emelték a szebbnél-szebb hősi szobrokat Szabolcs vármegye községei – Nyírábrány, Újfehértó, Tornyospálca, Kótaj, Nyírbátor, Dombrád, Polgár és Gáva – míg végül Bököny község 1926-ban eljutott a megvalósításig.

A szobrot Székely Károly szobrászművész készítette el, aki első hősi emlékműveit 1923-ban alkotta meg a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Kunmadaras és a Somogy megyei Osztopán községek részére. Mindkét szoborról elmondható, hogy egy laza testtartásban álló, puskáját jobb kezében hanyagul tartó bajuszos katonát ábrázol, csak a kunmadarasi emlékmű esetében a szobrász rohamsisakkal ábrázolta a honvédet, míg az osztopáni műnél a katona egy sapkában jelenik meg. A bökönyi szobor ennek a két alkotásnak a mintájára készült el, melynek hátsó részén felkerült a szobrász „Székely K.” monogramja és egy „923”-as évszám is, utalva arra, hogy ezt a szobormintát ugyanabban az évben már más településen is

---

³⁰⁴ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfia Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 335.

³⁰⁵ Nyírvidék XLIV: 44. 1923. február 24. 3.

alkalmazta a szobrász, valamint arra is utalás, hogy ebben az évben döntött Bököny község képviselőtestülete hősi szobor felállításáról is.

Az 1926. június 22-én megrendezésre kerülő szoboravató ünnepség programjáról a Nyírvidék című megyei lap két alkalommal is beszámolt:

„Bököny községiben folyó hó 20-án, vasárnap délelőtt 10 órakor leplezik le a bökönyi hősi halált halt katonák emlékművét. Az ünnepség sorrendje a következő:

- 1. Képviselőtestületi díszközgyűlés.*
  - 2. Tábori mise.*
  - 3. Himnusz. Énekli a nagykállói dalárda.*
  - 4. Megnyitó. Tartja dr. Nánássy Andor, nemzetgyűlési képviselő.*
  - 5. Ünnepi beszéd. Tartja dr. Sőrés János.*
  - 6. Hiszekegy. Énekli a nagykállói dalárda.*
  - 7. Emlékmű megáldása az egyházak részéről.*
  - 8. „E szép hazában...” Énekli a nagykállói dalárda.*
  - 9. Szavalat. Tartja Tukacs György.*
  - 10. Koszorúk elhelyezése a katonai és polgári hatóságok, hozzátartozóik részéről.*
  - 11. Az emlékművet átveszi Csendes Mihály főjegyző.*
  - 12. Szózat. Énekli a nagykállói dalárda.*
- 12.30-kor közebed. A vidéki vendégeket Hajdúhadház állomáson reggel 8.30 perckor érkező vonatoknál kocsi várja.”³⁰⁶*

A Nyírvidék tudósítója ismét csak hűen érzékeltette cikkében az ünnepség mozzanatait:

„Az esős június borulatában hamvadó színes tájon, erdős-tölgyes vidéken utazunk Bökönybe, ahol a község bejáratánál impozáns diadalkapu, fehérruhás lányok, zászlós leventecsapat, iskolás gyermekek sorfala, ünnepi érzéssel áthatott közönség fogadja az érkezőket. Érezzük, hogy rendkívüli értékekkel áldott, erős vitalitású, lángoló lelkesedésre, nagy tettekre képes emberek közé érkeztünk, olyan községbe, ahol példás egyetértésben, kölcsönös egymásbecsülésben él a föld munkás népe a vezetőséggel, a község izig-vérig magyar lelkületű főjegyzőjével, Csendes Mihállyal, a papsággal, a tanítókkal és az intellektuális élet többi tényezőjével. Az erők összefogására, az egységes akaratra jellemző a nem régen lezajlott impozáns levente zászlószentelés és most a hősök szobra, a község népének vitézi

---

³⁰⁶ Nyírvidék XLVII: 132. 1926. június 15. 5.

*lelkületét pedig az dokumentálja, hogy, hogy a hősök szobrára a 2800 lakosságú község száznegy hős halottjának neve be van vésve.*³⁰⁷

A szoboravató ünnepre Mikecz István Szabolcs vármegye alispánja és dr. Borbély Sándor vármegyei tb. főjegyző autón érkeztek és a diadalkapunál felcsendülő lelkes éljen közben vitéz Csorba Ferenc fogadta Horthy Miklós kormányzó üdvözlő üzenetét és a távollévő Kállay Miklós főispán üdvözlő levelét hozó alispánt. Az ünnepségen a honvédség képviselőjében Müller ezredes jelent meg a hadsereg számos képviselőjével együtt. Részt vett a szoboravatáson Nánássy Andor és Szabó Zoltán nemzetgyűlési képviselő, de sokan érkeztek a szomszédos községekből is, hiszen eljött Hajdúhadház és Téglás község elöljárósága, a geszterédi leventék daliás csapata, a Nagykállói járás tisztikarának jegyzőinek képviselői élén Gergelyffy Andor nagykállói főszolgabíró, valamint Tahy Iván szolgabíró is. Az ünnepségen a nagykállóiak kitűnő dalárdája is megjelent.³⁰⁸

Virágfüzér díszítette a hősök szobrát is, mely egy honvédot ábrázol, aki lábhoz tett fegyverrel vár a parancsra. Egyszerű, de világosan beszélő és mélyen ható alkotás, az elhunytak emlékének ébren tartója és az élők buzdítója. A bökönyi szobor talapzatára „A világháborúban hős halált halt fiainak emlékére emeltette Bököny község közönsége 1926. évben” feliratot és a „*Testvér! Emlékünket őrizd, el ne feledd, Gyász nem temeti úgy el nemzetedet*” idézetet vésték. A szobor oszlopának oldalain fekete betűk hirdették a bökönyi hősök neveit. A szobor alkotója, Székely Károly szobrászművész nem tudott jelen lenni az avató ünnepségen, mert aznap avatták vitézzé Budapesten.

Az avatóünnepet díszközgyűlés előzte meg, amelyen Gergelyffy Andor főszolgabíró elnökölt. Fehérszalagos hadiárvák, fekete kendős hadiözvegyek sorakoztak az elvesztett kedvest szimbolizáló szobor köré, mely mellett tölgyfagallyakkal és virágokkal ékesített oltár állt, ahol Szuvák József görög katolikus segédlelkész mutatta be a szentmise áldozatot. A nagykállói Dalárda a Himnusz adta elő, majd a kerület képviselője, dr. Nánássy Andor jelent meg a hősök szobránál és tartott beszédet a világtörténelem legfájóbb tragédiájáról. Ezt követően a nagykállói Dalárda a Hiszekegyet énekelte, majd dr. Sörös János is megtartotta ünnepi beszédét. Mélyen szántó gondolatai közben sírtak fel az özvegyek és árvák, s mélyen a lelkekbe vésődtek szavai, mikor azt mondta, hogy „*Csak annak a nemzetnek nem lehet jövője, amelynek nincsenek hősei. Isten csapása, hogy nemcsak a dolmányunk rongyos, de megtépett a lelkünk. Elkábult fejjel nem a külső ellenségre nézünk, hanem, mintha a tatárjárás korában*

---

³⁰⁷ Nyírvidék XLVII: 139. 1926. június 23. 3.

³⁰⁸ Nyírvidék XLVII: 139. 1926. június 23. 3.

élnék, egymást akarjuk felfalni. A hősök ihlessenek hitre és akaratra, ők egyek voltak a küzdelemben és a halálban, mi legyünk egy testvérek az életben. Ha elszakított testvéreinkkel akarunk egyesülni, előbb nekünk kell itthon egy nagy magyar egységben összefognunk. Minden felekezeten felül álló közös magyar vallásba, az ezeréves Magyarország hitében kell egyesülnünk. Csak ha ennek a közös magyar vallásnak leszünk hitvallói, csak akkor leng győzelmesen a magyar lobogó Pozsonytól a Hargitáig, csak akkor mondhatjuk, hogy elesett hősök nem haltak hiába.”³⁰⁹

Sóris János nagyhatású beszéde közben hullt le a szobor leple, utána pedig háromszoros éljen éreztette, hogy a szónok a lelkeket egységbe tudta fogni. A nagykállói Dalárda előadása után az egyházak áldása következett. A görög katolikus egyház nevében Szabó Miklós esperes szentelte fel a szobrot és Szuvák József segédlelkész mondott beszédet. A református egyház képviselőjében Bálint János geszterédi református lelkész mondott költői szárnyalású imát és nagyhatású beszédet.

A koszorúzást a honvédelmi miniszter képviselője, Müller ezredes kezdte meg, majd ezután dr. Borbély Sándor tb. főjegyző Szabolcs vármegye nevében helyezte el a koszorút. A nagykállói járás tisztikarának koszorúját dr. Gergelyffy Andor főszolgabíró hozta, míg a vármegye vitézi székének és vitézeinek koszorúja után Bököny község nevében vitéz Szabó Sándor törvénybíró, míg a bökönyi leventék nevében lendületes Szőke József helyezte el a koszorút a példát adó bajtársak emlékművére. Megható mozzanata az ünnepségnek, amikor „egy fel-felsíró asszony kezében kékszalagos koszorút hozott, melynek szalagjára a következő volt írva: „L. Tóth Mihály gyermekeinek: Péter, Mihály és János.” Három ifjat sirat a család, három gyönyörű hajtását a nyíri földnek. Három gyógyíthatatlan seb egy anya szívében.”³¹⁰ Csendes Mihály főjegyző szívből fakadó fogadalommal vette át a gondozásra a szobrot. A nagykállói dalárda színes hangszerén végül felhangzott a Szózat, majd az ünnepségen részt vevő közönség a bankettre vonult.

A bökönyi szoborral kapcsolatban azonban van egy érdekesség is. A szobor talapzatán 104 hős neve szerepel, míg az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora című kötet Bököny község esetében csupán 88 katonát nevez meg.³¹¹ A könyvben szereplő névsorból így összesen 14 név hiányzik, viszont akad két olyan név – Csonka Bálint és B. Dudás János – is a kötetben, amely viszont a talapzaton nem található meg. Az ilyen nagyarányú különbségre

---

³⁰⁹ Nyírvidék XLVII: 139. 1926. június 23. 3.

³¹⁰ Nyírvidék XLVII: 139. 1926. június 23. 4.

³¹¹ Szabolcsi hősök névsora. Szabolcsvármegye közönsége, Nyíregyháza, 1929. 202.

egyelőre nem sikerült magyarázatot találnom, hiszen napjainkban is ugyanaz a 104 név szerepel a szobor talapzatán, amely az 1926-os felavatásán is olvasható volt.

A bökönyi világháborús szobrot 2007-ben felújították, s az október 23-i ünnepség keretében a megújult emlékművet Seszták Oszkár, a megyei közgyűlés alelnöke és Demendi László a választókerült országgyűlési képviselője leplezte le. A talapzaton ezúttal a trianoni emléktábla is helyet kapott 1920-2007 felirattal.³¹²

Záhony és Győröcske

Szabolcs vármegyének volt egy tizedik, nem hivatalos járása, amely csak „Csonka Ung- és Bereg vármegye” néven volt ismert. A két világháború között ezen a kis területen három körjegyzőség hat települése helyezkedett el:

- *Nagylónyai körjegyzőség:* Nagylónya és Kislónya (1934-től a két település Lónya néven egyesült)
- *Tizsakerecsenyi körjegyzőség:* Tizsakerecseny és Mátyus
- *Záhonyi körjegyzőség:* Záhony és Győröcske

1927-ben a Záhonyi körjegyzőség két települése elhatározta, hogy az első világháborúban elesett 30 záhonyi és 3 győröcskei katona tiszteletére hősi emlékművet emel. A Nyírvidék című megyei lap a jeles eseményről csupán egyetlen alkalommal tudósított, amikor beharangozta az ünnepség részletes programját:

„Záhony-Győröcske községek a világháborúban elesett hősök emlékezetére szobrot állítottak, amelynek ünnepélyes leleplezése május 29-én délelőtt 10 órakor lesz a következő műsorral:

- 1. Himnusz. Énekli a közönség.*
- 2. 90. Zsoltár 1. 2. verse. Énekli a közönség.*
- 3. Ima. Tartja: Kovács Lajos felső-szabolcsi esperes.*
- 4. Ünnepi beszéd. Tartja: Peley József ref. lelkész.*
- 5. Szabó Zoltán országgyűlési képviselő beszéde.*
- 6. Az emlékművet a községek nevében átveszi vitéz Pokol János községi bíró.*
- 7. Szózat. Énekli a közönség.*

---

³¹² Mindenkire emlékeztek Bökönyben <http://www.haon.hu/mindenkire-emlekeztek-b246k246nyben/haon-news-FCUWeb-20071021-0524034646> (letöltés: 2018. április 16.)

8. *Leventék tisztelgése és díszelvonulása.*

9. *Leventék zenés gyakorlata a szomszédos iskola udvarán.*

Az ünnepély után közebéd az iskola helyiségében. Egy teríték 4 pengő. Az ünnepély estjén műkedvelő előadás lesz, amelynek műsora a következő:

1. *„Esküszünk!” irredenta színdarab egy felvonásban. Előadják a Leventék.*

2. *Beszélnek a hősök. Írta: Vályi Nagy Géza. Szavalja Somogyi Ica úrleány.*

3. *Az ökör. Vigjáték. Előadják a Leventék.*

Az esti műsor kezdete 7 órakor. Belépődíj: Előadás és táncmulatságra 2 pengő, csak táncmulatságra 1 pengő.”³¹³

Magát az ünnepséget nem örökítette meg a megyei újság, így csak a programból tájékozódhatunk a jeles eseményről. A turulos emlékoszlop a református templom előtt áll, míg a hősök és áldozatok nevei az emlékmű oldalain, fehér márványtáblán olvashatóak. Szemközti oldalán a következő felirat olvasható: *„1914-1918. A világháborúban a hazáért hősi halált halt katonák emlékére emelte Záhony és Győröcske község közönsége.”* A szöveg alatt egy ötszögű alakzatban dombormű látható, mely rohamra induló páncélsisakos magyar katonákat ábrázol. Az oszlop hátoldalán Bajza József költő „Apotheosis” című versének első két sora olvasható: *„Nyugosznak ők a hős fiak, dúló csaták után.”* A turulmadarat az 1950-es években eltávolították az emlékműről, majd 2001-ben újra pótolták azt. A www.kozterkep.hu oldala szerint az eredeti emlékmű alkotója Gádi Kayser Lajos szobrászművész volt.

Tiszanagyfalu

A két világháború között a 2000 fős Tiszanagyfalu község közigazgatásilag a Dadai felső járáshoz tartozott. A Nagy Háborúban a településről 286 fő vonult be katonának, akik közül 61 fő hősi halált halt, míg 13 fő hadirokkant lett. Napjainkban a község nem rendelkezik első világháborús emlékművel, csupán a második világháború áldozatai számára állítottak monumentumot 2007-ben „Emlékezés kapuja” néven. Kicsivel korábban, Kovács Ákos 1981-es kérdőívére is a következő válasz érkezett: *„Megkeresésükre közlöm, hogy községünkben I.*

---

³¹³ Nyírvidék XLVIII: 117. 1927. május 24. 7.

világháborús szobrok, emlékművek, emléktáblák nincsenek és nem is voltak.”³¹⁴ A levéltári források – alispáni iratok, képviselőtestületi jegyzőkönyvek – megvizsgálását követően is ez a tény erősödik meg, azonban egy korabeli forrás, a Nyírvidék című megyei lap 1928 májusában arról tudósított, hogy Tiszanagyfalu hősi emléktáblája előtt ünnepséget tartottak: *„Folyó hó 20-án a Hősök emlékének szép ünnepély keretében áldozott Tiszanagyfalu község közönsége. Az ünnepély a ref. templomban megtartott ünnepi istentisztelettel kezdődött. A templomot ezen alkalomra a levente fiúk és leányok kedvesen felvirágozták. Az ünnepi istentiszteletet Nagy Sándor ref. lelkész teljesen a most 10 éve elmúlt világháborúban mindenüket a Haza Szent oltárára helyezett drága hősök kegyeletes emlékének szentelte, s nagyon szép, szívbemarkoló beszéddel méltatta ennek a nagy és szent áldozásnak igaz jelentőségét. A hazafias ünnepély az istentisztelet után a templom előtti téren folyt le, melyen az ünnepi beszédet Jármay József gazdatiszt tartotta. A gondolatokban gazdag beszéd nagy hatással volt a jelenlevőkre, szem nem maradt szárazon, midőn ezen kis község 60 hősi halottjának a Haza iránt tanúsított kötelelességteljesítéséről szólott. Nagyon szép gondolat volt, mikor a zokogó közönséget arra kérte, hogy az itt hullajtott könnyeket ne töröljék le, de imával kérjék a magyarok hatalmas Istenét, hogy azokat meleg nyári eső alakjában hintse az idegen földben szunnyadó hősök elhagyott sírjára. A leventék és iskolás gyermekek szavalata, s a Szózat éneklésével zárult az ünnepély, mely után a Hősök emléktáblája előtt a község fegyelmezett levente csapata díszmenetet adott.”*³¹⁵

Tiszanagyfalu hősi emléktáblájáról nem tudni, hogy hogyan nézett ki, milyen anyagból készült, illetve azt sem, hogy milyen méretű volt. Későbbi sorsáról sem maradt fenn információ, s létezését is csupán ez az egy korabeli forrás erősíti meg. Az is érdekes információ, hogy a cikk 60 elesett hőst említ a 61 fő helyett. A település önkormányzatával folytatott beszélgetések során is az derült ki, hogy az idősebbek sem emlékeznek az emléktáblára. Feltehetőleg a második világháború során pusztulhatott el és azt követően már nem készítették el újra.

---

³¹⁴ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

³¹⁵ Nyírvidék XLIX: 118. 1928. május 25. 2.

Nyírpazony

A nyírbogdányi járáshoz tartozó Nyírpazony nagyközség az első világháborúban 45 fiát áldozta a haza oltárán. Érdekes módon olyan emlékmű nem készült a településen, amelyen mind a közel félszáz hős neve szerepelne, de a nyírpazonyi görög katolikus egyházközség 1928. szeptember 2-án, vasárnap délután 3 órakor egy ünnepség keretében felszentelte új iskoláját, s ugyanakkor leplezték le azt az emléktáblát is, amely a nyírpazonyi származású katolikus hősi halottak nevét örökítette meg.³¹⁶

Az emléktáblán egy kettős kereszt motívuma és 1914-1918 felirat alatt Bajza József költő „Apotheosis” című versének első két sora olvasható: „Nyugosznak ők a hős fiak, dülő csaták után.” Ez alatt „A nyírpazonyi görög- és róm. – katolikusok hősihalottjai” felirat és a 25 katonának a neve kapott helyet. A tábla legalsó részén Vörösmarty Mihály Szózatából vett idézet látható: „Az nem lehet, hogy annyi szív hiába ontá vért.” A tábla érdekessége az, hogy annak a Virág Péternek a neve is olvasható a névsorban, aki a kótaji világháborús emlékművön is szerepel – ezzel pedig mindkét település saját halottjának tekinti őt. A másik érdekesség a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevél: „Folyó hó 24-én kelt kérésükre közöljük, hogy községünkben I. világháborús szobor, emléktábla, emlékmű nem található. Helyi ismeretünk alapján nincs tudomásunk arról, hogy lebontották volna. Nyírpazony, 1981. augusztus 27.”³¹⁷ Az emléktábla mind a mai napig látható a Vasvári Pál utcán, a Színi Károly Magyar-Angol Két Tanítási Nyelvű Általános Iskola sárga színű falán.

Nyíregyháza

Szabolcs vármegye székhelyén már az első világháború alatt szükségkórházakat alakítottak ki, de ezek mellett szükség volt egy szűrőkórházra is, ahol a járványok miatt öt napig vesztegár alá vehették a katonákat, hogy kiszűrhessék a fertőző betegségben szenvedőket. Egy barakkrendszerű megfigyelő kórház felállítására dr. Újfalussy Dezső főispán kapott megbízást, melynek értelmében 1914 októberében megindult az építkezés a város vasúti

³¹⁶ Nyírvidék XLIX: 199. 1928. szeptember 2. 6.

³¹⁷ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

fűtőháza mögötti területen. A mintegy 3 hónap alatt felépült kórház 50 épületből állt és az egész területet a főispán körbekerítette, valamint az utasítására az állomásról külön sínpart vezettek oda. A barakk-kórházba 1914. október 21-én érkezett meg a sebesültek első szállítmánya. A nyíregyházi barakk-kórház 3200 ágyával a 14 megfigyelőállomás közül az ötödik legnagyobbaként számított.³¹⁸

Az orvosok és ápolók mindent megtettek a katonák gyógyulása és felépülése érdekében, de akiket nem sikerült megmenteni, azoknak gondoskodni kellett az eltemetésükről. A katonákat megkülönböztetett tisztelettel, a temető egy elkülönített részében temették el, ezért ennek érdekében a Debreceni utcai, déli temetőben már külön parcellát jelöltek ki a hősi halottak részére.³¹⁹ Ez ideiglenesnek bizonyult, mert 1914-1915 fordulójától kezdve már a barakk-kórház déli kerítése mellett temették el a kórház halottait. Ez a temető 1915-ben már 800, különböző nemzetiségű katonának lett végső nyughelye, de az idő múlásával ez a szám csak nagyobb lett.

A Hősök temetőjének alapításáról egy 1916. augusztus 10-én, a Városháza nagytermében tartott értekezleten döntöttek a megye és a város vezetői. A városban akkor már mintegy 1500 katona volt eltemetve, ebből 1150 a barakk-kórház melletti temetőben. A barakk-kórházban elhunytakat egészen 1919. április 12-ig temették a Hősök temetőjébe, hiszen ezen a napon a kórház utolsó halottjait már az Északi temetőben hantolták el.³²⁰ A temetőben kilenc nemzet (Ausztria, Csehország, Horvátország, Lengyelország, Magyarország, Németország, Olaszország, Oroszország és Szerbia) több mint 3000 egykori katonája alussza örök álmát a hantok alatt.³²¹

Balla Jenő polgármester kezdeményezésére és dr. Újfalussy Dezső főispán támogatásával már 1915-ben gyászünnepélyt tartottak a barakk-temetőben. Ezt követően 1916-tól – az immár Hősök temetője nevet viselő barakk-temető a halottak napi, majd később a Hősök napi megemlékezések állandó színhelye lett egészen a második világháború végéig.³²²

1916-ban dr. Újfalussy Dezső főispán újabb kezdeményezésére a temető közepén egy monumentális emlékművet állítottak fel. A Jósa András Múzeum képeslapgyűjteményében található egy fotó, melynek hátoldalán a következő felirat olvasható: „*Hősök emléke a nyházi*

³¹⁸ Ilyés Gábor: Hősök temetője. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Temetkezési Vállalat, Nyíregyháza, 2014. 15.

³¹⁹ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 38.

³²⁰ Ilyés Gábor: Hősök temetője. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Temetkezési Vállalat, Nyíregyháza, 2014. 19.

³²¹ Ilyés Gábor: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 48.

³²² Ilyés Gábor: Hősök temetője. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Temetkezési Vállalat, Nyíregyháza, 2014. 22.

hősök temetőjében 1918-ban.” Ezen egy Pro Patria feliratú koporsó látható négy oszlop által övezve, melyet meg is koszorúztak. Ez minden valószínűség szerint egy ideiglenes emlékjel lehetett az első emlékoszlop elkészültéig.³²³

Ennek a helyére 1921-1922 fordulóján a budapesti Gerenday Antal és fia cég készített egy fekete gránit obeliszket a világháború elesett hőseinek tiszteletére. Ezt követően a sírok mellett ezt az emlékoszlopot is virágokkal, gyertyákkal és koszorúkkal övezték.³²⁴ A fekete obeliszken aranyozott betűkkel a következő felirat áll: *„1914-1918. A világháborúban elesett hőseink Emlékezetéül – Szabolcs vármegye és Nyíregyháza város közönsége.”*³²⁵

Nyíregyházának azonban hivatalosan még ekkor sem volt első világháborús emlékműve. Szabolcs vármegye vidéki településein ekkor indult el a nagy emlékmű állítási mozgalom, melybe a megyeszékhely csak 1923-ben tudott először bekapcsolódni. Ebben az esztendőben került sor az 1917-ben hősi halált halt Oláh Sándor nyíregyházi református tanító emléktáblájának felavatására.

A Nyírvidék című megyei lap az 1917. március 24-i számában Oláh Sándor halálhíréről tudósított: *„Oláh Sándor nyíregyházi református tanító, harmincöt éves korában, házasságának ötödik évében, 1916. szeptember 8-án a Halics előtt vívott ütközetben ellenséges srappeltől homlokon találva hősi halált halt. Bajtársai ideiglenesen Bolszovce közelében temették el.”* Öt évvel később szívszélhűdésben a felesége is elhunyt.³²⁶ A református tanítók volt kartársuknak 1923. április 29-én az iskola falába elhelyezett aranybetűs gránittáblával állítottak emléket. A táblaavató ünnepélyt Bartók Jenő református lelkész imával nyitotta meg, majd a református dalárda előadta a Hiszekegyet. Ezt követően Szabó Pál igazgató mondott beszédet és a református vegyeskar az Imádkozzunk kezdetű énekkel szolgált. Ezt követően Horváth János tanító Oláh Sándor volt tanítványai nevében mondott beszédet, majd László Zoltán tanító elszavalta Szabó Géza alkalmi költeményét.³²⁷

1924. július 21-én az Evangélikus Főgimnázium – vagyis az Evangélikus Kossuth Lajos Gimnázium – 1914-ben érettségizett tanulói tízéves találkozójukon egy emléktáblával tisztelegtek az osztályuk 7 hősi halottjának emléke előtt. A márvány emléktáblán aranybetűkkel a következő szöveg van bevésve: *„Istenért – Hazáért – Hősi halált haltak az*

³²³ Ilyés Gábor: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 207.

³²⁴ Uo. 48.

³²⁵ Ilyés Gábor: Hősök temetője. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Temetkezési Vállalat, Nyíregyháza, 2014. 36.

³²⁶ Nyírvidék XXXVIII: 60. 1917. március 24. 3.

³²⁷ Nyírvidék XLIV: 98. 1923. május 1. 1.

1914-18-i világháborúban: Csengery József, Kandel József, Kardos Sámuel, Migléczy Miklós, Mikecz Dezső, Móricz József, Varchol Károly. A főgimnázium 1914-ben érettségét tett tanulói.”³²⁸ A táblát zöld gályákból font koszorú körítette nemzetiszín szalagokkal ékesítve. Mellette félárbocra eresztett gyászlobogó jelezte az ünnepség gyász jellegét. Az ünnepségen vitéz dr. Körössy Gyula mondott beszédet, majd átadta a táblát a főgimnáziumi kormányzótanácsnak, melynek nevében Paulik János imája után Moravszky Ferenc igazgató vette át.

Ezzel szinte párhuzamosan az Evangélikus Főgimnázium egy másik emléktábla felállításával is készült. 1923 telén a gimnázium tanári kara és kormányzó tanácsa elhatározta, hogy azon tanulóik emlékét, akik közvetlenül az iskola padjaiból vonultak hadba, s életük feláldozásával pecsételték meg hazaszeretetüket, emléktáblával örökítik meg.³²⁹ Erre 1924. november 2-án, 11 órakor került sor a főgimnázium első emeletén, ahol ünnepélyes keretek között felavatták a hősi halottaiknak emléket állító márványtáblát. Az ünnepségen dr. Vietórisz József költő elszavalta „Beszél a márvány” című költeményét, majd Máczay Lajos vallástanár kért áldást Istentől a hősök emlékére.

Az imádság és áldás után elvonták az zászlót az emléktábla elől, s ezzel láthatóvá vált a fekete színű márványtábla, melynek felirata a következő: „*EMLEKTÁBLA. A legszentebb magyar kötelességeit hűségesen teljesítő hőseink nevének megörökítésére, kik a világháború éveiben ez intézet falai közül hadba vonultak, s fiatal életüket hazánkért áldozták.*” A feliratot dr. Vietórisz József „Emléktábla” című epigrammája követi: „*Elmentünk, a honért álltunk ki a síkra, elestünk. A becsület mezején édes a hősi halál*” idézet követi, majd az alábbi névsort olvashatjuk: „*Varga József tornatanár, Baracsi István, Mikecz Dezső, Christján Ferenc, Móricz József, Csengery József, Szakolczay Endre, Kandel József, Szitha Sándor, Kardos Sámuel, Varchol Károly, Leövey Péter, Varga Antal Migléczy Miklós. Nyíregyházi ág. h. ev. Kossuth Lajos Főgimnázium 1924.*”³³⁰

A leleplezés után Baur Nándor ezredes, a nyíregyházi 12. gyalogezred parancsnoka díszes babérszalaggal ékesítette a hősök emléktábláját. A tábla érdekessége, hogy arra Schmelcz József nevét később vészték rá, míg a névsor élén álló Baracsi István nevét törölték, hiszen 1925-ben épségben hazatért. A tizenhárom diák neve mellett egy tanáré szerepel: Varga

---

³²⁸ Nyírvidék XLV: 166. 1924. július 22. 1.

³²⁹ Nyírvidék XLV: 242. 1924. október 22. 2.

³³⁰ Nyírvidék XLV: 252. 1924. november 4. 5.

Józsefet 1909-ben nevezték ki a főgimnázium tornatanárává, majd az első világháborúban bevonult katonának, és a frontról már nem tért haza. 1918. október 28-án halt meg.³³¹

Nyíregyháza következő hősi emlék avatására 1926. május 30-án, délután 5 órakor került sor a Kótaji úti izraelita temetőben, ahol a zsidó hősi halottak emlékművét leplezték le dr. Bernstein Béla főrabbi avató beszéde után. Az emlékmű két fekete obeliszk, amelyeknek csúcsát felül fehér márvány fogja össze. Erre az összefogó ívre van bevésve, hogy a temetőben nyugvó hősökön kívül 34-en a hősök temetőjében, 32-en pedig elszórtan a harctereken pihennek. A fekete obeliszkekre arany betűkkel van bevésve az izraelita temetőben nyugvó hősök neve, amelyek élén Sebők Ágoston főhadnagy neve olvasható, aki 1914-ben Nyíregyházán a kórházban halt meg harctéri sérülés következtében. Az emlékművet Bodor Zsigmond hitközségi elnök megható beszéd kíséretében adta át a hitközség nevében a Szent Egyletnek, amelynek képviselőjében Schwarcz Ede elnök vette át megőrzés és gondozás céljából.³³²

A város első, katonai kezdeményezésre emelt monumentuma a császári és királyi 14. huszárezred emlékműve volt, melyet 1926. október 14-én, a Huszárlaktanya főépülete előtt leplezték le. A huszárezred kötelékébe tartozó bajtársak már 1924-ben elhatározták, hogy emlékművet állítanak a harcokban elesett társaik emlékére. A dunaharaszti kőből készült hatalmas méretű, gúla formájú, lépcsőzetes oszlop tetejére egy bronzból készült, csaknem két méter magas és három mázsás, gömbön ülő, huszárkardot tartó turulmadár került. A 200 millió korona költségű emlékművet Gerlóczy Gedeon fővárosi építőművész tervei alapján Müller Dezső budapesti művész készítette.³³³ Az oszlopon helyet kapott az „1914-1918” felirat, valamint a 14. huszárezred címere is. Az emlékoszlopot Jánky Kocsárd tábornok, a honvédség főparancsnoka leplezte le, míg az ünnepi beszédet vitéz Dienes-Oehm Tivadar tartotta meg.

Ezt követően az egyházak részéről Énekes János prépost-kanonok, Bányay Jenő görög katolikus kanonok, dr. Bartók Jenő református és Krieger Mihály evangélikus lelkész, valamint dr. Bernstein Béla főrabbi beszéde és áldása után vitézi Dienes-Oehm Tivadar tábornok átadta az emlékoszlopot dr. Bencs Kálmán polgármesternek, aki az emlékmű őrzését, gondozását a város nevében vállalta.³³⁴ Sajnos az emlékmű ma már nem látható, hiszen a második világháború után átépítették, a turult pedig beolvasztották. Az oszlop

---

³³¹ Ilyés Gábor: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 164. p.

³³² Nyírvidék XLVII: 121. 1926. június 1. 5.

³³³ Nyírvidék XLVII: 224. 1926. október 3. 6.

³³⁴ Nyírvidék XLVII: 235. 1926. október 16. 4.

megmaradt részéből később Guszev százados emlékműve lett, melyet 1951. szeptember 9-én lepleztek le, de később, a rendszerváltás után ezt is lebontották.³³⁵

Nyíregyháza következő világháborús emlékmű leleplezésére 1927. május 26-án került sor, amikor Geduly Henrik evangélikus püspök az evangélikus templomban megáldotta a helyreállított és kibővített orgonát. Ezt követően az ünneplő közönség harangzúgás közepette átsétált a szemközti elemi iskola középső lépcsőházába, ahol kétoldalt leleplezték az egyház hősi halottainak két nagyméretű, 199x152 cm méretű márványtabláját. A két részből álló emlékművön 319 hősi halott neve hirdeti a nyíregyházi evangélikus egyház híveinek az áldozatos hazafiasságát. Az ünnepi beszédet Szohor Pál főjegyző, későbbi polgármester tartotta meg. A két márványtablát az iskola államosítása után az evangélikus templom két oszlopára helyezték el, ahol ma is láthatóak.³³⁶

Lényegében ezeknek a megemlékezéseknek volt a terméke az a gondolat, hogy Nyíregyházának kellene egy megfelelő emlékművet állítani az eltűnt, elesett katonák emlékére. A Hősök temetőjében ugyan elkészült a Gerenday Antal és fia cég jóvoltából egy fekete gránit oszlop, de az elsősorban az ott nyugvó, főleg külföldi áldozatok emlékét hirdette. 1924-ben, amikor az evangélikusok már két emléktáblát is állítottak elesett hőseiknek, a városban éppen az örökváltság alkalmából rendezett centenáriumi ünnepségek zajlottak. Ennek közvetlen előzménye volt a Nyírvidék című megyei lapban, 1923. december 25-én megjelent nyílt levél, melyben Paulusz Márton, a Gazdaszövetség díszelnöke felhívást intézett és mozgalmat indított az elesett hősök nyíregyházi emlékszobra érdekében. Paulusz Márton mélyen megindító cikkében azoknak a szülőknek a szavát hallhattuk, akiknek fiuk messze idegenben, névtelen sírban pihentek, s akiknek egy-egy szomorú, de vigasztos évfordulón megkönnyebbülést jelentene, ha a névtelen sírban nyugvó hősök emlékszobránál megjelenve, arra koszorút helyezhetne, vagy ott egy imát elmondhatna.³³⁷ 1924 januárjában dr. Bencs Kálmán polgármester a következőket nyilatkozta ezzel kapcsolatban:

„Olvastam Paulusz Mártonnak a Nyírvidék ünnepi számában megjelent szép cikkét, s azt meghatónak, kegyeletesnek tartom. Ezt a régi tartozást mielőbb le kell róni. És hogyha a közönség a tervet komoly elhatározással fogja fel, rövidesen meg is fog valósulni. A városi tanács a társadalommal karöltve még ebben az évben megindítja a mozgalmat, s a

---

³³⁵ Ilyés Gábor: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 205.

³³⁶ Uo. 108.

³³⁷ Nyírvidék XLIV: 292. 1923. december 25. 1-2.

*tárgyalások folyamán ki fog alakulni, hogy mily formában, emléktábla, vagy szobor formájában valósítsuk e meg a szép tervet.*³³⁸

1924 márciusában, a városi tanácsban fel is merült az emlékmű felállításának terve, melynek értelmében a hősök emlékét egy, a képviselőtestület közgyűlési termében elhelyezendő táblán örökítené meg a város. A Nyírvidék című lap azonban rámutatott arra, hogy az emléktáblánál célravezetőbb lenne egy művészi kivitelű szobor, egy olyan emlékmű, „*amely állandóan a nagy nyilvánosság előtt, az élet forgatagának világítótornyaként mementóul emelkedjék a magasba. Szoborművet kell felállítanunk, arra kell rávésetnünk az elesett hősök neveit, hogy ne csak a város képviselőtestületének évekig zárt társasága, hanem a nagyközönség az utca népe is állandóan szem előtt tartsa a mindannyiunkért életét áldozó hősök emlékét.*”³³⁹

1924 áprilisában megjelent Nyíregyházán Somogyi Sándor, a gyulaházi születésű szobrászművész, aki a modelljeinek fényképmásolatát bemutatta a városi tanácsnak, a Gazdaszövetségnek, s minden fórumon a legmélyebb hatást keltette.³⁴⁰ Ennek ellenére újabb hónapok teltek el, amikor Nyíregyháza város képviselőtestületének 1924. augusztus 1-jén megtartott rendes közgyűlésén Énekes János képviselőtestületi tag a világháború kirobbanásának 10. évfordulója alkalmából tartott egy beszédet, melyben hangsúlyozta az elesett hősök emlékének megörökítését. A képviselőtestület ezt az indítványt egyhangúlag elfogadta és felhívta a város tanácsát, hogy a hősök emlékének megörökítésére szükséges lépéseket mielőbb tegye meg.³⁴¹

Az 1924. október 10-én, a város által megtartott újabb rendes közgyűlésén a városi tanács útján utasították a számvevőséget, hogy a felajánlott összeg rendelkezésre bocsájtásáról még az 1924. évben gondoskodjon, s az erről szóló jelentést a tanács útján a képviselőtestület elé terjessze. Arról is határozat született, hogy az emlékmű tervének megállapítására és társadalmi akció szervezésére a képviselőtestület egy bizottságot küld ki, melynek dr. Bencs Kálmán polgármester elnöklete alatt a következő tagokat állapította meg: Geduly Henrik, Énekes János, dr. Kovách Elek, Szohor Pál, Paulusz Márton, Jánosbokori Kovács András, Szmolár Mihály, Csengery Kálmán, Pisszer János, Kiss Gyula, Baruch Artúr, Hoffmann

---

³³⁸ Nyírvidék XLV: 13. 1924. január 16. 3.

³³⁹ Nyírvidék XLV: 62. 1924. március 14. 3.

³⁴⁰ Nyírvidék XLV: 77. 1924. április 2. 3.

³⁴¹ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra, jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

Mihály és Kardos István mint előadó. Döntés született arról is, hogy az elesett hősöket össze kell írni.³⁴²

Nem sokkal később, 1924. november 9-én Bencs Kálmán utasította számvevőséget és a házipénztárt, hogy két vagon búza árát, azaz 88 millió koronát helyezzen el takarékpénztári letétként egy könyvecskére „Hősök emlékszobra alap” címen a Kereskedelmi és Iparbankban, ahol 25% kamatot adnak a letét után. December 4-én a polgármester újabb két vagon búza árát kérte elhelyezni pénzügyi letétként a Kereskedelmi és Iparbank 746. számú letétkönyvében, mely alapján összesen 185 millió papírkorona helyezendő el.³⁴³

A Nyírvidék 1924. december 5-én már arról tudósított, hogy „*A nyíregyházi Hősök szobra a vármegye közönségének és Nyíregyháza városnak közös emlékműve lesz.*”³⁴⁴ A szoborbizottság tagja, Paulusz Márton maga is egymillió korona költséggel szállt be a megvalósításba, hiszen az ő fia is a fronton esett el.

Az emlékmű elkészítésével kapcsolatban először a gyulaházi születésű Somogyi Sándor neve merült fel, hiszen úgy gondolták neki akkor már volt gyakorlata ebben, több községben is felavatták már hősi szobrait.³⁴⁵

1924. november 25-én a szoborbizottság Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrászt is felkereste és felkérték az emlékmű elkészítésére. Ő november 27-én válaszlevelében kifejezte, hogy a szobor felállításának legalkalmasabb helyszínékként a Széchenyi utat tartja. A szobor talapzatát dunaharaszti kőből, míg a szobrokat bronzból készítené el. A tervek szerint az elesettek neveit felvésnék a talapzatra, melyhez 10 m² felület szükséges. A költségek 600 millió koronába kerülnének, míg a gipszmodell és építési terv pedig 3-4 hónapot venne igénybe.³⁴⁶

Ennek tudatában Nyíregyháza város 1924. december 19-én megtartott rendes közgyűlésén a hősi emlékművel kapcsolatos alapelveket is lefektették:

1. A fő cél, hogy a szobor művészi kivitelű és monumentális hatású legyen. A szobor talapzata dunaharaszti mészkőből, az alakok pedig bronzból készülnek.
2. Nem hirdeti a bizottság országos pályázatot, hanem később megállapítandó országosan elismert művészt kérnek fel ajánlatuk bemutatására.

---

³⁴² MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra, jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

³⁴³ Uo.

³⁴⁴ Nyírvidék XLV: 279. 1924. december 5. 4.

³⁴⁵ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 41.

³⁴⁶ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923 Szoborbizottság jegyzőkönyvei, iratai

3. A szobor helyül a Széchenyi út végén lévő Magyar-Olasz Takarékpénztár előtt elterülő térséget jelöli ki.

Nem sokkal később, 1924. december 23-án Szabolcs és Ung k. e. e. vármegye törvényhatósága elhatározta, hogy hajlandó Nyíregyházával közös akcióba lépni a hősöknek a vármegye székhelyén, művészi, monumentális és tartós anyagú szobrot közösen felállítani. Ezt – mint fentebb is láthattuk – a megyei újság is beharangozta még a hónap elején. A vármegye törvényhatósága a szándékát tettekkel is kifejezte, ugyanis az 1925. március 10-én megtartott rendkívüli közgyűlésén újabb két vagon búza értékét ajánlották fel pénzügyi letétként, majd május 13-án közös vármegyei-városi szoborbizottság felállításáról is döntöttek. Ennek értelmében a vármegye részéről Mikecz István alispán, Virányi Sándor főjegyző, Jármay Menyhért, Erdőhegyi Lajos, Mikecz Dezső és dr. Kovách Elek, míg a város részéről Bencs Kálmán polgármester, Szohor Pál jegyző, Énekes János, Geduly Henrik, Paulusz Márton és Kardos István lettek az 1925. július 18-án megalakult Szabolcs vármegyei és nyíregyházi hősök emlékét megörökítő közös szoborbizottság tagjai.³⁴⁷

1925-ben tehát megyei szinten is megkezdődött a gyűjtés – sokan ajánlottak fel vagy fizettek be kisebb-nagyobb adományokat, de a korona inflációja sajnos nem kedvezett az akciónak. A város vezetése azonban nem torpant meg és a megye egyetértésével meghívásos pályázatot írtak ki a szobor elkészítésére. Somogyi Sándor és Kisfaludi Strobl Zsigmond mellé felkérték még Horvay Jánost is.³⁴⁸

A leghamarabb Kisfaludi terve készült el. 1925. június 14-én Mikecz István alispán és Bencs Kálmán polgármester ellátogattak a szobrász műtermébe, ahol egy Hősök szobra modellt találtak. Megkérték a művészt, hogy küldje el ezt a tervezetet Nyíregyházára, hogy ez a szoborbizottságnak bemutatható legyen.³⁴⁹ A szobrász 1925. augusztus 1-jén küldte el pályaművét. A szobor terve kilenc és fél méter magas volt, melyből öt a talapzatra, négy és fél pedig a főalakra esett. A hét méter széles talapzat klasszikusan egyszerű téglalap-hasáb volt, melynek egyik oldalán búsuló kuruc, a másikon magyar ruhás leány ült. A megemelt középső részen egy meztelen férfi medvével birkózott, aki már le is döntötte a földre: egyik kezével a torkát szorongatta, magasra tartott jobb öklével pedig rettentő erővel sújt le a vadállat fejére.³⁵⁰ A vélemények egy kissé erőtlennek találták a mellékalakokat, a medvét pedig mint

---

³⁴⁷ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra, jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

³⁴⁸ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 41.

³⁴⁹ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra, jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

³⁵⁰ Nyírvidék XLVI: 173. 1925. augusztus 2. 4.

vatat nem érezték eléggé nagyknak, metaforikusnak a népi hős harcához, ráadásul hátulról nézve majdnem nevetségesen groteszk volt a két alak elhelyezkedése.³⁵¹ Horvay János augusztus 18-án küldte be két tervét, amelyet szintén nem fogadták kedvezőtlenül. Az egyik modell egy magas obeliszket foglalt magába három mellékalakkal, míg a másikon egy zászlót tartó oroszlán volt látható egy magaslaton. A harmadik szobrász, Somogyi Sándor pályaművében Szabolcs vezér, egy huszár és egy levente alakja jelent meg egy magaslaton.³⁵² A szoborbizottság 1926. május 20-án végül csak Kisfaludi Strobltól kért módosított tervet. Egy hónappal később, június közepén már el is készült az új koncepció: a sárkánnyal viaskodó mesebeli erős magyar került felülre, a sárkány hat fejét már levágta, a hetediket puszta kézzel készül szétverni. A figura sem volt már meztelen, hanem népi öltözetben harcolt. Az egyik mellékalak terve is jobban sikerült, hiszen egy összerogyó katonaruhás alak testét fogta fel egy öreg népfelkelő, talán éppenséggel az apja. A másik mellékalak kissé zsúfolt volt, így ezt a tervét további finomításra javasolták.³⁵³ Mindenesetre a terve egyenesbe jutott, a szoborbizottság 1926. július 5-én a modellt alkalmasnak találta, s megbízta Kisfaludit 813 millió koronával. A megbízás azt is tartalmazta, hogy a hősök nevét nem kell felírni egyenként a talapzatra, csupán annyit, hogy „Hőseink emlékének 1914-1918.”³⁵⁴

1926 végén a gazdasági helyzet is javult azzal, hogy az inflációba került korona helyett bevezették a pengőt, ezzel pedig stabil költségvetés is készülhetett. Megállapodtak abban, hogy a költségek felét a megye, a másik felét a város állja majd, felállítási helyként pedig az Olasz-Magyar Bank előtti teret javasolták és fogadták el.

Kisfaludi Strobl Zsigmond 1927 májusában megkezdte a Százados úti műtermében a szobor öntését. A nyíregyházi szoborbizottság személyesen tekintette meg a munkálatokat.³⁵⁵

1927. június 4-én a Nyírvidék című megyei lapban Hoffmann Mária, egy nyíregyházi származású, Lipcsében élő grafikus művésznő aggodalmát fejezte ki a szobor felállításának helyével kapcsolatban: *„Ezen a helyen a szobrot megfelelő távlatból megtekinteni életveszélyes. Vajon lesz-e valaki, aki levett kalappal megáll a mű előtt, akit elönt az a hangulat, melynek felköltését a művészi mű célozza, mikor háta mögött az autó túlkölés,*

---

³⁵¹ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 41.

³⁵² MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Szoborbizottság jegyzőkönyvei, iratai

³⁵³ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 42.

³⁵⁴ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Szoborbizottság jegyzőkönyvei, iratai

³⁵⁵ Nyírvidék XLVIII: 100. 1927. május 4. 4.

*villanyos csengetés, a kocsik állandó zörgése, teherfuvarosok lármája arra figyelmezteti, hogy megállása testi épségét veszélyezteti?*³⁵⁶

A művész a Magyar-Olasz Bank előtti elhelyezést azért sem tartotta szerencsés gondolatnak, mert a szobor egységes hatását megbontja a nyugtalan, ablakokra osztott háttér. A szoborra vetett pillantás kénytelen befogadni a banképület esztétikai szempontból igazán érdektelen formáit. Ez a körülmény épen elegendő ahhoz, hogy a szobrot megfossa rendeltetésétől, a csöndes áhítat felkeltésétől. Felhívta a figyelmet arra, hogy a város számos szép, kedves, csendes parkkal rendelkezik, melynek zöldjéből impozánsan bontakozhatna ki a ragyogó fehér szobor. Természetesen nem a Kaszinó melletti kertre gondolt, és nem is a Károlyi téri kertre, ahol a nyári kiosk veri fel a csendet. Egyedül a Desseffy kertet tartotta alkalmasnak, melynek a színházig nyúló perspektívája jó darab előteret enged a szobornak, ahol gyermekek játszanak, ahol mindnyájan szívesen üldögélünk szabad óráinkban.³⁵⁷

Mindezek ellenére 1927. július 26-án a város rendes közgyűlésén az Olasz-Magyar Bank előtti teret az emlékmű számára átengedte, így az alapozási munkálatok megkezdődhettek. A jegyzőkönyvből kiderül, hogy az emlékmű kőlabozatának súlya 105.360 kg, a bronz részek súlya 6.500 kg, ekként az alapra eső összes terhelés 111.860 kg. Az alapozás céljából szükség van 24,29 m³ földkiemelésre és 31,58 m³ téglafalazat építésére. Az alapozás összes költsége 1139 pengő 30 fillér, amely összegnek a fele a vármegye törvényhatóságát terheli.³⁵⁸ Közben az év októberében a Nyírvidék már a következőkről tudósított:

*„A nyíregyházi hősök szobra rövidesen teljesen elkészül és csak a szállításra vár. Kisfaludi Strobl Zsigmond elkészítette az egyik mellékgruppot is, amely a haldokló hős fiát felkaroló szabolcsi apát ábrázolja. Dr. Bencs Kálmán polgármester és Kardos István kulturális tanácsnok látták a kész gruppot és a legmelegebb elismerés hangján nyilatkoznak annak szépségéről. A grupp egyik főalakja, az apa szűrben van. Ez a szabolcsi szűr jelzi a helyi vonatkozást. A fiú katonaköpenyt visel és fegyver van a kezében.”*³⁵⁹

1928. január 23-án tartotta meg ülését a Szabolcs vármegyei és nyíregyházi hősök szobrának bizottsága dr. Kállay Miklós főispán elnökletével. A szoborbizottsági ülésen jelen volt Mikecz István alispán, dr. Bencs Kálmán polgármester, Geduly Henrik evangélikus püspök, Énekes János római katolikus kanonok, Virányi Sándor vármegyei főjegyző, Borbély Sándor

³⁵⁶ Nyírvidék XLVIII: 126. 1927. június 4. 2.

³⁵⁷ Nyírvidék XLVIII: 126. 1927. június 4. 2.

³⁵⁸ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

³⁵⁹ Nyírvidék XLVIII: 241. 1927. október 23. 4.

tiszteletbeli vármegyei főjegyző és Szohor Pál Nyíregyháza város főjegyzője, valamint Kardos István, a szoborbizottság előadója. A beszámoló elhangzott, hogy „*Kisfaludi Strobl Zsigmond a nyíregyházi szobor mellékalakjait is bronzöntőbe adta és így rövid időn belül teljesen elkészülnek a szobor öntési munkálatai is. A tavaszi hónapokban megkezdik a szobor alapozási munkálatait. Az architektúrás részhez szükséges kövek már ki vannak faragva és ahogyan az idő megengedi, Nyíregyházára szállítják és megkezdik építésüket. A szobrot tavasszal, május 20-án leplezik le országos ünnepségek keretében. A szobor leleplezési ünnepségen meg fog jelenni Horthy Miklós Őfőméltósága, Magyarország kormányzója...*”³⁶⁰

Azt is megtudhatjuk, hogy a mellékcsoportokra vonatkozó eredeti ajánlat 16.000 pengőre vonatkozott, mert azokat a szobrász cizellálva és patinázva készítette volna el. Azonban a mellékcsoportok figurái megváltoztak a szoborbizottság kérésére és sokkal nagyobb kivitelben kerülnek a bronzöntőbe, ezért az öntés forgalmi adóval együtt 25.622 pengőbe kerül, ekként a többlet 9.622 pengő lett. A bizottság a művésztől ajánlatot kért a lánckerítésre vonatkozóan is, amely az emlékmű stílusában veszi körül a szobrot. A lánckerítés 2.293 pengőbe, a kovácsolt lánc 1.383 pengőbe, a 12 db oszlopot összekötő kapocs 7 rózsával 370 pengő 38 fillérbe kerül. Az indokolt többletkiadáshoz a képviselőtestület hozzájárult.³⁶¹

Hoffmann Mária művésznőnek a szobor elhelyezésével kapcsolatos aggályai végül beigazolódtak. A megyei lap 1928. február 10-én már olyan aggodalmakról számolt be, hogy a Széchenyi út törése miatt az emlékmű nem helyezhető el pontosan az út tengelyében, a környező épületek alacsonyak, rendezetlenek, a szobormű mögött álló banképület különös stílusa nincs összhangban az emlékmű klasszikus témájával. Nincs meg a kellő távlat, ahonnan a háttér megfelelő dekorációjában nyugodtan lehetne szemlélni a szoborcsoportot.³⁶² Két nappal később egy olyan nyílt levél érkezett a Nyírvidék szerkesztőségébe, mely azzal az ötlettel állt elő, hogy a Hősök szobrát helyezték a Kossuth térre, míg onnan a Kossuth-szobrot vigyék át a Széchenyi térre. Nyilvánvalóan ez sem volt járható út, ezért február 16-án a szoborbizottság azt a határozatot hozta, hogy a hősi emlékművet csak a Széchenyi út tengelyébe helyezték el.³⁶³ Bár a döntés véglegesnek tűnt, végül mégsem lett az, hiszen még

---

³⁶⁰ Nyírvidék XLIX: 22. 1928. január 27. 2.

³⁶¹ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

³⁶² Nyírvidék XLIX: 33. 1928. február 10. 1.

³⁶³ Nyírvidék XLIX: 39. 1928. február 17. 1.

márciusban is érvek és ellenérvek teljes sorát vonultatták fel a szoborbizottság tagjai a szobor elhelyezésének ügyében.³⁶⁴

A szoborbizottság végül május 7-én ült össze újra a megyeháza kistermében, ahol Mikecz István alispán elnökölt. Az ülésen Kisfaludi Strobl Zsigmond is részt vett és az ő javaslatára kimondta a bizottság, hogy a Hősök Szobrát a Megyeháza előtt, a Bessenyei téren helyezték el, ott, ahol Bessenyei György szobra áll. Ezt a megyei és városi vezetés azért támogatta, mert az emlékmű a Megyeháza előtt, a megye összlakosságának áldozatkészségét hirdetné. A testőríró szobrát a Károlyi térnek a Széchenyi útra néző félkörös vonalában állítják majd fel, hogy majd annak idején szembenézzon a város nagy szülöttének, Benczúr Gyulának szobrával, amelyet a szemben lévő Desseffy-tér szélére terveznek. Ugyanakkor a bizottság arról is határozott, hogy a leleplezési ünnepélyt május 20-ról szeptember 16-ra halasztja.³⁶⁵

1928. június 12-én Kisfaludi hívására három szobrász érkezett Nyíregyházára, hogy hozzálassanak a Bessenyei-szobor átköltöztetéséhez és vele együtt megkezdjék a hősi emlékmű megalapozási munkálatait.³⁶⁶ Ugyanakkor a Nyírvidék 1928. júniusi számai egymás után közöltek glosszákat, kishíreket arról, hogy a régi nyíregyháziak „*siratják a Bessenyei-szobrot*”, majd azt vitatják, hogy az áthelyezett szobornak kell-e, illik-e avatási ünnepséget rendezni vagy valami hasonlót. A lakosság „*mély meghatódottsággal*” nézte az áthelyezés processzusát, a gondosan előkészített technikával folyó munkát. Azt is feljegyezték, hogy egy Humenszky Ferenc nevű megyei tisztviselő könnyezve kíserte lépésről lépésre a szobrot vivő kocsit, majd egyszerre mindenki megállapítja, hogy az új helyen „*sokkal magasabbnak látszik*”, „*jobban érvényesül*” a Bessenyei-szobor. Az akkor már idős Kallós Ede Budapesten állítólag felindultan vette tudomásul, hogy megkérdezése nélkül helyezték át a szobrát. A város vezetősége ezért még a Kisfaludi-féle hősi emlék felavatása előtt, 1928 nyarán meghívta Kallóst, aki július végén meg is érkezett a városba. Tetszett neki a fás, lombos, intim környezet, s amikor a délutáni vonattal már haza is utazott, kijelentette: „*Boldog vagyok, hogy erre a helyre került a szobrom.*”³⁶⁷

Július 14-én megérkeztek a Hősök szobrának bronz alakjai is Nyíregyházára. „*Először az egyik mellékcsoportot: a hadba készülő búcsúzó harcos alakját pillantottuk meg. A férfi erőt és elszántságot sugárzó alakja mellett a reneszánsz mesterek tündöklő szépségű madonnáira*

³⁶⁴ Nyírvidék XLIX: 71. 1928. március 27. 2.

³⁶⁵ Nyírvidék XLIX: 105. 1928. május 9. 2.

³⁶⁶ Nyírvidék XLIX: 132. 1928. június 13. 6.

³⁶⁷ Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 43.

emlékeztet a gyermekét ölébe tartó csodálatosan szép anya, akinek bronzteste meleg eleven alkotássá éled, ha soká nézzük. Sokan mélyen megilletődve látták meg a szép szoboralakokat. Csütörtökön maga Kisfaludi Strobl Zsigmond is Nyíregyházára jön. Az ő közvetlen irányítása mellett fejezik be a szobor felállítását, majd a leleplezésig deszkaépitménnyel leleplezik el az egész szobrot.” Ugyanezen a napon született döntés arról, hogy az avatási ünnepség október 7-én lesz megtartva.³⁶⁸

1928. augusztus 9-én újra összeült a szoborbizottság és hosszas vita után megállapodtak az emlékmű feliratainak szövegében is. A déli oldalra a következő szöveg kerül: „Magyarország becsületéért és ezeréves határai védelmében elesett hétezernyi szabolcsi hős mindegyikének emlékére állították Szabolcs vármegye községei és Nyíregyháza város. 1928. október 7.” A déli oldalra pedig ez a felírás kerül: „1914-1918. Elestünk, de feltámadunk!”³⁶⁹ Nyíregyháza városnak az 1928. október 5-én megtartott rendes közgyűlésén az is kiderül, hogy az emlékmű két oldalán lévő bronztáblák 3.200 pengőbe kerültek.³⁷⁰

A szoboravatás időpontja – és ezzel együtt az emléktábla felirata is – 1928. október 21-re módosult. Nyíregyháza város nagy napjáról több oldalon keresztül részletesen is beszámolt a megyei lap. Az ünnepi beszédek Kállay Miklós Szabolcs vármegye főispánja és Mikecz István alispán mondta, de az ünnepségen megjelent Horthy Miklós kormányzó is megfogalmazta gondolatait, érzéseit:

„Ez a szobor, amelyet egy egész vármegye emelt hősi halottai összességének, emlékeztessen mindenkit, aki valamikor is e rögöket tapossa, az ő tetteikre, s forrasszon össze mindenkit a hazaszeretet nagy érzületében, amely őket – a hősokeket – a dicsőség útján a halhatatlanság eléréséhez vezette. Ők a tettek emberei voltak, mert nem szavakban, hanem tettekben és pedig fényes tettekben nyilvánult meg hazafiságuk. Pozitív emberek voltak, akikben meg volt a cselekvéshez szükséges energia. Legyünk az ő emlékükhöz méltók azzal, hogy a reánk váró békés munkában pozitív emberek leszünk, mert a mint azt Klebelsberg gróf kultuszminister egyik beszédében oly helyesen állapította meg: ha többet és szakszerűbben dolgozunk mint azelőtt, akkor nem lehetetlen az, hogy a mai nyolc millió magyar munkateljesítménye legalább is annyi legyen, mint a korábbi, a boldog Nagy Magyarország 21 milliójéé volt. A szobor leleplezésére az engedélyt megadom.”³⁷¹

---

³⁶⁸ Nyírvidék XLIX: 159. 1928. július 15. 2.

³⁶⁹ Nyírvidék XLIX: 181. 1928. augusztus 10. 2.

³⁷⁰ MNL SZSZBML V. 77. XIII. 4916/1923. Hősök szobra jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

³⁷¹ Nyírvidék XLIX: 241. 1928. október 23. 5.

Percekig hangzott Horthy beszéde után a viharos lelkes éljen és taps, majd a kormányzó jelt adott és a sárkánnyal küzdő gyönyörű szoboralakról pillanatok alatt levált a hatalmas nemzeti színű lepel. Nyomban lekerült a lepel a mellékalakokról is és teljes pompájában bontakozott ki Kisfaludi Strobl Zsigmond lenyűgöző erejű szobra. A város nevében Bencs Kálmán polgármester vette át a szobrot. Valamennyien 6694 feláldozott életről beszéltek, melyből 920 főt Nyíregyháza áldozott a hősök oltárán. Mintegy kétszázan koszorúzták meg a díszünnepségen az emlékművet, köztük elsőként Horthy Miklós kormányzó.

A városi vagyoneleltárkönyvben úgy szerepel a hősi emlékmű: „*mészkö talapzat, bronz alakokkal, készült 1928-ban, 114 114 pengő 60 fillér közös, megyei-városi költséggel...*”³⁷²

Az impozáns alkotással azonban korántsem ért véget a hősi emlékmű állítási mozgalom a megyeszékhelyen. Alig két évvel később, 1930. május 25-én leplezték le a Hősök temetőjében a világháború mártírjainak emlékét megőrkítő emlékművet, a Hősök emlékoszlopát. A monumentum egy finoman faragott piramis tetején álló, karmaiban kardot tartó turulmadár, a 18 éves Osváth Imre alkotása. A 300 cm magas talapzatát az édesapja, Osváth Antal, a kitűnő nyíregyházi kőfaragó és épületszobrász készítette.³⁷³

Újabb két évvel később, 1932. november 16-án a Damjanich laktanyában leplezték le a szatmári 12-es honvédek hősi halottjainak emléktábláját. Az emlékművet vitéz Kiss Kálmán ezredes, ezredparancsnok vette át, aki kijelentette, hogy az emléktáblát záros időn belül Szatmáron fogják elhelyezni, ahonnan az ezred katonái származtak.³⁷⁴

A két világháború közötti időszakban az utolsó ismert Nagy Háborús emlékműavatásra 1936 őszén került sor Nyíregyházán. Október 25-én vette kezdetét a Nyíregyházi Evangélikus Hét, amelyet a 150 éves templom jubileuma alkalmából rendeztek meg. Az ünnepi hét keretében felszentelték az evangélikus elemi iskola selyemzászlaját, majd ezt követően, ugyancsak az elemi iskolában leplezték a világháborúban elesett evangélikus tanítók 89x92 cm méretű emléktábláját, melyen a következő felirat olvasható: „*Életüket adták a hazáért: Neumann István, Gál Lajos, Krecsák Gyula, Kemény Lajos tanítóink. 1914-1918. Nem felejtünk soha!*” A fikereten a készítő Osváth Antal neve is olvasható.³⁷⁵

Ezzel a momentummal tulajdonképpen lezárult Nyíregyházán az első világháborús emlékmű állítási mozgalom.

---

³⁷² Margócsy József: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989. 45.

³⁷³ Ilyés Gábor: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 49.

³⁷⁴ Uo. 210.

³⁷⁵ Uo. 114.

Besenyőd

A két világháború között a nyírbaktai járásban található közel 900 fős Besenyőd község a leveleki körjegyzőséghez tartozott és a Nagy Háborúban 20 fiát áldozta a haza oltárán. A településen az emlékműállítási mozgalmat összekapcsolták az új református templom megépítésével, melynek ünnepélyes átadására 1928. november 18-án került sor.

A Nyírvidék című megyei lap beharangozója szerint a templomavatással kapcsolatos ünnepi istentiszteleten „*Görömbey Péter nagykállói lelkész hirdeti az igét, míg a felavató imát Porzsolt István újfehértói esperes lelkész mondja. Délben fél 1 órai kezdettel közebed lesz az iskola helyiségeiben. Egy teríték ára 2,50 pengő. (...) Délután fél 3 órai kezdettel vallásos műsoros ünnepélyt tartanak.*”³⁷⁶ Ezt követően az újság pontról pontra ismertette a templomavatás és vallásos délután programját, melyben olvashatjuk, hogy sor kerül a világháborúban elhalt hősök emléktáblájának leleplezésére Fesztóry Sándor körjegyző jóvoltából.

Az emléktábla rendhagyó módon nem a templom külső falán, hanem az épületen belül lett elhelyezve. A tábla fekete márványból készült, melyen 20 elesett katona aranyozott neve olvasható. Ami azonnal ellentmondásra ad okot, az az elesett katonák száma, ugyanis az egy évvel később megjelent Szabolcsi Hősök névsora, valamint a későbbi vármegyei monográfiák is csupán 19 főt tartanak számon Besenyőd község elesett hősei közül, míg a táblán még egy katona, Kálmándy József neve is olvasható, aki azonban nem szerepel az említett forrásokban. Továbbá a Szabolcsi Hősök névsorában szerepel Apagy község elesett katonái között is egy besenyődi születésű személy, Warró Miklós is, aki 19 évesen az 5. közös gyalogezredben szolgált és halt hősi halált az orosz harctéren.

Az emléktábla későbbi története is érdekesnek mondható, ugyanis amikor 1981-ben Kovács Ákos kérdőívére megérkezett a Leveleki Községi Közös Tanács szakigazgatási szervezeti vezetőjének levele, abban az állította, hogy „*Besenyőd és Magy községben I. világháborús szobrok és emlékművek nincsenek.*”³⁷⁷

Besenyőd község lakossága a rendszerváltás után, 1991-ben új, közös I-II. világháborús emlékművet is emelt a település közepén, a Petőfi és Kossuth utcák által övezett parkban. Az első világháborús hősöket felsoroló emléktáblán ugyanannak a húsz katonának a neve olvasható, akiket az 1928-ban felszentelt emléktáblán is megörökítettek.

---

³⁷⁶ Nyírvidék XLIX. 258: 1928. november 13. 6.

³⁷⁷ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

Szabolcs vármegye egykori székhelye, a Nagykálló járás központja komoly áldozatokat hozott az első világháborúban. Az 1929-ben kiadott Szabolcsi Hősök névsora alapján 145 katona esett el a frontharcokban. Ezzel szemben az 1939-ben megjelent Dienes István által szerkesztett Szabolcs vármegyét bemutató monográfiában a következőt olvashatjuk: 1600 nagykállói vonult be a Nagy Háború négy éve alatt, közül 240 fő vesztette életét, míg 120 fő hadirokkant lett.

A Kállay család ősi fészke az elesett hősök emlékére több ízben is állított emlékművet. A Nyírvidék című megyei lap 1924. novemberi számában értesülhetünk először arról, hogy a nagykállói Szabolcs Vezér Reálgimnázium emléktáblával örökíti meg hősi halált halt tanítványai emlékét.³⁷⁸ Ez az emléktábla 1925 májusában el is készült, melyen a gimnázium tanulói a tanáruk és négy osztálytársuk tiszteletére emeltek. A fekete színű márványtáblán aranybetűkkel vésték fel Patak Károly tanár, valamint Balogh Lajos, Bicsánszky András, Csorba László és Hetey Kálmán nevét, míg felettük az „1914-1918. Pro Patria. Bátran harcolván a honért haltak meg e hősök, példát adva nekünk: Minden előtt a haza!” felirat olvasható.

A következő emléktábla avatásra hat évvel később került sor, méghozzá a nagykállói Magyar Királyi Dohánybeváltó hivatal főnökének, Thuránszky Károly felügyelőnek a kezdeményezésére. Ezt az emléktáblát a Dohánybeváltó Hivatalban állították fel 1931. május 31-én. Az ünnepség programjáról a Nyírvidék tudósított május 29-én:

„Az emléktábla leleplezése ünnepélyes keretek között a község és az egyházak képviselőinek részvételével fog végbemenni. Az emléktábla leplezése május 31-én, vasárnap délután fél 5 órakor kezdődő ünnepélyen megy végbe. Az ünnepély műsora a következő:

1. „Magyar Hiszekegy”, Gáspár Endre vezetése alatt énekli a ref. vegyes gyermekkar.
2. Megnyitó és köszöntő beszéd tartja: Thuránszky Károly.
3. „Hősök emléktáblája előtt” óda Fiák Andrástól, szavalja: Bernáth Juliska.
4. „Hősök szobra előtt” Kántor Mihálytól, szavalja: ifj. Toka Sándor.
5. Alkalmi hazafias dalok, énekli a ref. vegyes gyermekkar.
6. Ünnepi beszéd: tartja, Mamó Gyula róm. kath. plébános szentszéki ülnök.
7. „Sóhaj az eltávozottak után” Jászay Horváth Elemértől, szavalja: Baranyai Mária.
9. Ünnepi beszéd, tartja: Görömbey Péter ref. esperes.

---

³⁷⁸ Nyírvidék XLV: 253. 1924. november 5. 7.

10. *Hősök emléktáblájánál alkalmi vers, írta: Thuránszky Károly, szavalja Kovács Sándor.*

11. *Hazaftas dalok, énekli a ref. vegyes gyermekkar*

12. *Esetleges beszédek a nagyérdemű közönség részéről.*

13. *Az emléktábla megkoszorúzása.*

14. *Himnusz: énekli a megjelent közönség.*³⁷⁹

A Hősök Emlékünnepén, délután 5 órakor a nagykállói Dohánybeváltó Hivatal udvarán mintegy 2000 ember jelenlétében leplezték le a hivatal főbejáratánál azt a díszes emléktáblát, amelyet Thuránszky Károly dohánybeváltó hivatali felügyelő áldozatossága révén emeltek az elesett magyar hősök ragyogó emlékének. A Nyírvidék tudósítója tévesen azt írta, hogy „Nagykállóban eddig még nem volt semmi jel által megörökítve a hősök emléke.”³⁸⁰

Az ünnepségen megjelent Nagykálló község elöljárósága és lakosai, az iskolák növendékei, a levente egyesület tagjai, a hivatali intézmények, egyesületek és egyházak képviselői, valamint a nyíregyházi frontharcosok vezetősége részéről kiküldött tagok és a szomszédos Kiskálló község elöljárósága, leventéi és lakosai.

A nagykállói református elemi iskola tanulói énekkara a „Hiszekegy”-e adta elő, amely után Thuránszky Károly nyitotta meg beszédével az ünnepélyt. Hangsúlyozta, hogy az emléktábla felállításának a célja a világháborúba Nagykállóból bevonult és elesett hősök megtisztelése, a hősök iránti tisztelet kultuszának emelése. A beszéd közben dr. Gergelyffy András főszolgabíró megadott engedélyére lehullott a lepel a szép, díszes emléktábláról, melynek felirata az egyik oldalon a következő volt: „*Hirdesse e tábla örök időkn át a világháborúban a Hazáért meghalt hősök dicső emlékét.*” A másik oldalon pedig: „*Hozzátok, hősök, méltók akarunk fenni. Istenünk segíts.*”³⁸¹

Az első ünnepi beszédet Marnó Gyula római katolikus plébános szentszéki tanácsos mondta megindító szép szavakkal ecsetelve a hősök önfeláldozó életét, az emléktábla jelentőségét. A másik ünnepi szónok Görömbey Péter református esperes volt, aki az ősidőktől folyó szenvedélyes magyar sorsot ecsetelte. Ő is a hősök példájának követésére szólította fel a csüggedő magyar szíveket. Az ünnepi beszédek után az emléktábla megkoszorúzása következett, amelynek során a különféle iskolák, hivatalok, egyesületek, egyházak, vitézek képviselői 25 koszorút helyeztek el rövid beszédek kíséretében az emléktábla előtt.

---

³⁷⁹ Nyírvidék LII: 119. 1931. május 29. 3.

³⁸⁰ Nyírvidék LII: 126. 1931. június 7. 4.

³⁸¹ Nyírvidék LII: 126. 1931. június 7. 4.

A tábla későbbi sorsa teljesen ismeretlen. Jó példa erre az a válaszlevél, melyet Kovács Ákos 1981-ben írt kérdőívére érkezett: *„Levelükre válaszolva közlöm, hogy sem Nagykállóban, sem társközségünkben, Biriben I. világháborús szobor, emlékmű vagy emléktábla nincs, és nem is volt. Kérem a fenti tájékoztatás szíves tudomásulvételét. Nagykálló, 1981. június 19.”*³⁸²

Nagykálló 1989. március 1-jén városi rangot kapott, majd még ugyanazon év november 1-jén egy második világháborús kopjafát avattak a településen. Újabb 16 évet kellett várni ahhoz, hogy 2005. november 1-jén felavassák Nagykálló I-II. Világháborús emlékművét.

Kállósemjén

A Kállay család másik ősi fészke, Kállósemjén szintén a Nagykállói járásban fekszik, melynek hősi emlékművét 1931-ben leplezték le. A település első világháborús elesett katonáira vonatkozóan túlzóan eltérő számadatok maradtak fenn. Az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora című kötet mindössze 28 hősi halált halt kállósemjénit sorol fel, míg az 1939-ben kiadott Dienes István által szerkesztett Szabolcs vármegyét bemutató monográfia már 83 főt említ. Ezen kívül megtudhatjuk ebből a könyvből azt is, hogy a településről 600 fő vonult be katonának a háború éve alatt és közülük 27 fő lett hadirokkant.³⁸³

A kállósemjéni világháborús emlékművel kapcsolatban fennmaradt források közül az első ismert dokumentum Várkonyi Ferenc községi főjegyzőnek 1931. augusztus 1-jén kelt kérelme, melyben felkérte a hősök szobra bizottságának tagjait, hogy augusztus 5-én 2 órakor a községházán jelenjenek meg. *„Megbeszélés tárgyát fogja képezni a hely megválasztása, ahol az emlékmű felállítandó lesz, továbbá ha az alku létrejön, az ezen időre kihívott iparosokkal az emlékmű és kerítés létesítésére a szerződés megkötése meg fog történni.”*³⁸⁴

A dokumentumból megismerhetjük a kállósemjéni szoborbizottság tagjait is: Kriskó Elek, Losonczy Géza, Thamó Béla, Szabó Gyula, Orha György, Ilosvai Ferenc, Kmetti Károly, Orosz János, L. Páll Ferenc, Deutsch Ábrahám és Molnár János.

Ezt követően a Nyírvidék című megyei lap írt 1931. szeptember 26-án írt egy pár soros tájékoztatót a következő szöveggel: *„Kállósemjén kettős ünnepe. Kállósemjénben, vasárnap*

³⁸² KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

³⁸³ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 341.

³⁸⁴ MNL SZSZBML IV. 411. Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék alispáni iratai 25113/1931

*délután avatják fel a hősök emlékművét és a leventék zászlóját. A kettős ünnepség délután háromnegyed 3-kor kezdődik.*³⁸⁵

1931. szeptember 27-én megtartott emlékműavatásról a megyei lap is a következőket írta: *„Az ősi földön, Kállósemjén községben, bensőséges, színes kettős ünnep volt, amelyen a gazdasági válság borúja alatt is magasan lobogott a hazafiúi érzés, a kegyedet, az önzetlen áldozatkészség lángja.*”³⁸⁶

Ezen a napon, a római katolikus templommal szemben virágos téren turulmadaras emlékoszlopot avattak, amelyen 81 aranybetűs név élén nagykállói Kállay Iván (1887-1915) főhadnagy neve olvasható. A bensőséges ünnepen ott volt az egész község. Lovas és gyalogos leventék sorakoztak fel. Megjelent dr. Kállay Miklós, Szabolcs vármegye korábbi főispánja, Kállay Miklósné Kállay Helén, gróf Wolkenstein Oswald, a nemes főúr, aki 89 évével frissen, fiatalos, lelkes hazafiúi érzéssel állt a hősök emlékművét tervező mozgalom élére. Ő 1915 májusában egyetlen fiát, az ifjabb gróf Wolkenstein Oswald huszárfőhadnagyot vesztette el. Ugyanezen az ünnepségen, a hősi halottakra emlékezés fényében szentelték fel a leventék fehér selyem zászlóját.

A járás tisztikara élén dr. Gergelyffy Andor főszolgabíró jelent meg. Rajta kívül részt vett a jeles napon dr. Nánássy Andor országgyűlési képviselő, Nyíregyházáról pedig vitéz Dészán Benő tábornok állomásparancsnok, Lorenz Károly alezredes, testnevelési felügyelő, Ballay Győző őrnagy és Benkő András tanfelügyelő érkeztek az ünnepségre.

Az ünnepséget a dalárda „Hiszekegy”-e után Várkonyi Ferenc főjegyző nyitotta meg, aki lelkes szavakban mondott köszönetet gróf Wolkenstein Oswaldnak és dr. Kállay Miklósnénak, akik tevékenyen részt vettek a magasztos ünnepség előkészítésében. Az ünnepi beszédet vitéz Dészán Benő tábornok tartotta meg: *„Ennek az emlékműnek a talpánál, legméltóbban akkor áldozunk a mi hőseink emlékének, a mai súlyos, gondterhes jelenben, ha azt keressük, hogyan merítsünk bizalmat, reményt a magyar jövői iránt, hogyan merítsünk kitartást akaratot a jövő élni akaráshoz és annak a hazának talpra állításához, amelyért ők vérezték!”*³⁸⁷

A turulos emlékművet, melyet a község nevében Várkonyi Ferenc főjegyző vett át, Marnó Gyula római katolikus esperes és Kriskó Elek görög katolikus parókus szentelte meg, majd a koszorúzás következett. Az első koszorút dr. Kállay Miklósné Kállay Helén helyezte el a

---

³⁸⁵ Nyírvidék LII: 217. 1931. szeptember 26. 3.

³⁸⁶ Nyírvidék LII: 220. 1931. szeptember 30. 3.

³⁸⁷ Nyírvidék LII: 232. 1931. október 14. 3.

következő szavak kíséretében: „Ezen az ősi földön ezer év óta talál megélhetést és boldogságot a lakosság. Találják meg boldogságukat a következő ezer éven át is azok, akik méltók tudnak lenni az elesett hősök emlékéhez.”³⁸⁸

A koszorúzás után a hősök szelleme előtt tisztelgett a levante csapat. Az emlékmű felavatását a fehérselyem levante zászló felszentelése követte, majd az ünnepség után díszmenet volt, amelyet a lovas leventék és az öreg frontharcosok délceg csapata nyitott meg, s amelyben a kállósemjéni leventék katonás fegyelmezettségükről tettek tanúságot.

A kállósemjéni hősi emlékműavatással kapcsolatban fennmaradt egy félreértésre vonatkozó levélváltás is. Szabolcs vármegye közigazgatási bizottságának legutóbb megtartott ülésén Porzsolt István református esperes, bizottsági tag panasz tárgyává tette, hogy a Kállósemjénben megtartott leleplezési ünnepségre a helyi református lelkészt, Thamó Bélát nem hívták meg, ezért részletes jelentést kért az ügyben. A válasszal Virányi Ferenc községi főjegyző nem várt sokat és 1931. október 20-án kelt levelében több, az ünnepségen résztvevő személy tanúvallomását csatolva igazolta, hogy a hősi emlékmű felállítási mozgalomban Thamó Béla kezdettől fogva be volt kapcsolódva. A községi főjegyző személyesen, valamint meghívó keretében is invitálta a református lelkészt az ünnepségre. Szabó Gyula községi igazgató tanúvallomása szerint 1931. szeptember 15-én Virányi Ferenc főjegyzővel megjelent a református elemi iskolában és tudomására hozta Thamó Bélának, hogy a hősök emlékművét felállították, annak leleplezésére szeptember utolsó vasárnapján lesz és felkérte a lelkészt, hogy az ünnepségen jelenjen meg és a többi lelkésszel együtt áldja meg az emlékművet. Fesztóry Sándor segédjegyző, Csobay József tanító és Takács Margit tanító elmondása alapján 1931. szeptember 26-án, az emlékmű leleplezése előtti napon, a helyszíni szemlén maga Virányi Ferenc kérte személyesen Thamó Bélát, hogy a másnap megtartandó ünnepségen az emlékművet áldja meg, a református lelkész pedig nem tett utalást arra, hogy nem fog megjelenni. Megkérdezték a helyi felekezetek képviselőit is, akik közül Kriskó Elek görög katolikus parókus arról számolt be, hogy őt magát a leleplezési ünnepségre senki nem hívta meg és nem is várta el, mert erkölcsi és hazafias kötelességének tartotta megjelenni a jeles eseményen. Dávidovits Bernát izraelita metsző és kántor is arról beszélt, hogy Várkonyi Ferenc a hősi emlékmű leleplezési ünnepségének időpontját kellő időben tudomására hozta és felkérte arra, hogy ellássa egyházi teendőit, de egy izraelita ünnepség miatt ő nem tudott megjelenni. A község főjegyzője levelében arra is kitért, hogy a hősi emlékmű leleplezési és zászlószentelési ünnepséget kimondottan semmiféle szerv nem rendezte. Abba beleszólási

---

³⁸⁸ Nyírvidék LII: 232. 1931. október 14. 3.

joga volt mindenkinek és igyekezett is mindenki minden felszólítás vagy kérés nélkül a rendezés munkájából a részét kivenni. 1931. november 20-án Porzsolt István református esperes az alispánnak írt levelében tudomásul vette és elismerte, hogy a két kállósemjéni katolikus lelkész nem tehet arról, hogy Thamó Béla távol maradt az ünnepségről. Azt azonban megjegyezte, hogy az ünnepséget nem rendezték meg kellő előrelátással, figyelemmel és alapossággal. Úgy vélte, hogy annak rendezése a községi előjáróságnak lett volna a feladata, mert ez a testület felette áll minden felekezetnek és az egész községet képviseli.³⁸⁹

Nyírlugos

A Ligetaljai járáshoz tartozó Nyírlugost az 1910-es népszámlálás szerint 2643 fő lakta. Az első világháborúban 836 katona vonult be a településről, amelyből 103 fő hősi halált halt, míg 17 hadirokkant lett.³⁹⁰ Nyírlugos vezetése 1932. október 30-án építtette meg a település népházát, mely kulturházként a falusi lakosság, de elsősorban a kisexistenciák, kis és törpebirtokosok, napszámosok stb. iskolán kívüli művelődését szolgáló intézmény. Az intézmény feladata a lakosság világnézeti, politikai irányítása, illetve általános és szakmai műveltségének emelése, lehetőségnyújtás a társas élet formáinak kialakítására és szórakozásra.³⁹¹ A később „művelődési ház”-ként működő épület falán két nagy méretű emléktáblát avattak az elesett hősök emlékére. Az aranybetűkkel vésett, márvány emléktáblákat a nyírbátori Mándy és Kandel Építőanyag-kereskedelmi Vállalat készítette el, akiknek „Mándy és Kandel” monogramját az egyik tábla alsó sarkán olvashatjuk. Az egyik táblán 50, míg a másikon 53 elesett katona neve látható.

A Károly Csapatkereszt kitüntetésnek a kereszt motívuma – mely az első világháború egyik jelképévé, szimbólumává vált – több magyarországi első világháborús emlékműre is felkerült.³⁹² Ez a szimbólum mind a két nyírlugosi emléktábla tetején megtalálható a

---

³⁸⁹ MNL SZSZBML IV. 411. Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék alispáni iratai 25113/1931.

³⁹⁰ Községi adattár. In: Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 351.

³⁹¹ László Géza: Szabolcs és Ung közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegyék népházügye a Horthy-korszakban. In: Szabolcs-Szatmári Levéltári Évkönyv 3-4. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1982. 225.

³⁹² Dr. Virágh Ajtony: Csatak tigrisei – A Károly Csapatkereszt története. Monarchia Kiadó, Budapest, 2016. 78.

következő felirattal: „Az 1914-1918. évi világháborúban hősi halált haltak és eltűntek emlékének megörökítésére emeltette Nyírlugos község közönsége.”

Amikor Kovács Ákos 1981-ben elküldte kérdőívét Nyírlugos község számára, akkor a következő válaszlevelet kapta:

„Tájékoztatóul közlöm, hogy községünkben két I. világháborús emléktábla található. Mindkét emléktábla a „Kosutány Tamás” Művelődési Ház utcai homlokzatán nyert elhelyezést 1922-ben. Az emléktáblák méretei: 200 x 100 cm.”³⁹³ Az 1922-es avatási dátum azért is pontatlan, mert a Művelődési Házat a község 1931-ben építtette, melynek falán helyezték el a táblákat.³⁹⁴

Napjainkban a Művelődési Ház rossz állapota miatt használaton kívül van, de az emléktáblákat minden évben megkoszorúzzák a hősi halottak emlékére.

Komoró

Az 1930-ban közel 1000 fős Komoró község a kisvárdai járás fényeslitkei körjegyzőséghez tartozott. A település első világháborús emlékművével kapcsolatban egyetlen forrás van, amely kiindulási pont lehet, ez pedig a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevél: „Komoró községben emléktábla őrzi az első világháborúban elhunyt katonák nevét. A táblát özv. Görömbey Sándorné az akkori postamester készítette a fiával, aki szobrászművész volt. Az emléktábla 1932-ben készült és az akkori levante otthon falán helyezték el. A létesítmény a felszabadulás után különböző célokat szolgált. Már hosszabb ideje a komorói pártalapszervezet helyisége. A pártház felújítása során, kb. 1976-ban az emléktáblát levették és ekkor a komorói volt tanács épületének falára helyezték át. A tábla jelenleg is itt található meg. Az épület részben most is mint tanácsi irodaként van használva.”³⁹⁵ A forrást alaposan megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy 1933 januárjáig Komoró község postamestere valóban özvegy Görömbey Sándorné Ormos Mária volt, az említett időpontban azonban felmentették hivatalából.³⁹⁶ Az is igaz, hogy az emlékmű

---

³⁹³ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

³⁹⁴ Válek Tibor – Válek Bertalanné: Szülővárosunk Nyírlugos. Nyírlugos, 2005. 182.

³⁹⁵ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

³⁹⁶ Rendeleték Tára a Magyar Királyi Posta részére. 3. 1933. január 21. 22.

készítettőjének fia szobrászművész, hiszen ő nem más volt, mint Görömbey Imre, a dombrádi és később a büdszentmihályi hősi szobrok alkotója. A komorói emléktáblán Bajza József költő „Apotheosis” című verséből vett idézet olvasható: „Nyugosznak űk a hősi fiak dúló csaták után”, amely után két oszlopban a 21 komorói katona neve kapott helyet.

A rendszerváltás után, 1992-ben Komoró Község Önkormányzata közös első és második világháborús emlékművet állíttatott, amelyen elhelyezést nyert az 1932-ben felavatott emléktábla is.

Szabolcsveresmart

A közel 2000 fős Tisza menti község a két világháború között a kisvárdai járás dögei körjegyzőségéhez tartozott. Az első világháborúban a településről 200 katona vonult be katonának, melyből 12 fő lett hadirokkant.³⁹⁷ Az elesett hősök számával kapcsolatban viszont a meglévő források ellentmondásosak. Az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora című kötet 17 katona nevét sorolja fel, mely számadatot az 1929-ben és 1931-ben megjelent vármegyei monográfiák is átvették; csupán az 1939-ben kiadott Dienes-István féle kötet említi 42 elesett katonát. Ezekkel szemben a település hősi emlékműve 30 első világháborús hős nevét tartalmazza.

Szabolcsveresmart hősi emlékművét 1932-ben avatták fel Vigh Bertalan földbirtokos áldozatos munkájának köszönhetően. A monumentum két fekete márványtáblát tartalmaz, mely külön-külön felsorolja a református és katolikus felekezetű elesett katonákat. Az emléktábla tanúsága szerint Vigh Bertalan a helyi református egyházközség főgondnoka is volt, aki „ezen emléktáblát a meghalt hősök, s ezek között két testvére emlékére állíttatta.” A földbirtokos a településen és a megyében egyaránt nagy megbecsülésben és köztiszteletben állt. 1889-ben született Szabolcsveresmarton és iskoláit is ugyanott végezte. Szülei Vigh János és Kocsis Erzsébet voltak. A Háger László szerkesztésében, 1929-ben megjelent Szabolcs vármegyéet bemutató monográfia szerint a megye legtekintélyesebb földbirtokosainak egyike, akit szorgalma, beosztása, akarása egyszerű paraszti sorból a vármegye tekintélyei közé emelték. Édesapjának 7 és fél hold földje volt mindössze, aki mindenféle vállalkozásba belekezdett, bérelt, kubikolt, fuvarozott, így fiának már egy 1100

---

³⁹⁷ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 359.

holdas rendkívül intenzíven kezelt gazdasága alakult ki. Maga Vigh Bertalan is apró gyerekként segédkezett édesapjának a gazdasági munkálatoknál és a fuvarozásoknál. A nagy hidegekben kékre fagyva segített a megfeszített munkában dolgozó édesapjának, akinek egész életén át hű munkatársa volt.³⁹⁸ Vigh Bertalant a földművelésügyi miniszter előterjesztésére Horthy Miklós kormányzó a hazai mezőgazdaság fejlesztése körül szerzett érdemei elismeréséül 1931 májusában a gazdasági tanácsosi címet adományozta.³⁹⁹ Vigh Bertalan két testvére – Vigh Elemér és Vigh János – az emléktábla szerint hősi halált haltak, azonban közülük csak Vigh János neve szerepel az 1929-ben kiadott Szabolcsi Hősök névsorában, aki 23 éves korában, a 65. közös gyalogezred katonájaként 1914. augusztus 20-án, Tomasow mellett esett el.

A református felekezetű katonák névsorát megörökítő márványtábla tetején két pálmaág látható, míg alsó részén a következő epigramma olvasható: „*Nem haltatok ti meg hiába, lesz még a gyásznak is virága. Öt részre szét hiába oszták, egy és nagy lesz még Magyarország.*” A katolikus felekezetű elesett hősök emléktábláján 8 név olvasható, s a névsor előtt egy latinkereszt látható.

A két emléktábla azóta kiegészült egy harmadikkal, mely a második világháborúban elesettek neveit tartalmazza, s így együtt alkotnak egy zászlókkal ékesített közös hősi emlékművet a község központjában.

Nyíribrony

Nyíribronynak a századfordulón közel 900, nagyjából református vallású lakosa volt, amely közigazgatásilag a két világháború között a Nyírbaktai járáshoz tartozott. A kisközség elesett hőseivel kapcsolatban ellentmondásos számadatok maradtak fenn. Az 1929-es Szabolcsi Hősök névsora című kötetben egy 15 névből álló listát találhatunk és ezt a számot a később megjelent vármegyei monográfiák is átvették. Közülük a Dienes István-féle, 1939-ben megjelent kötet az alábbi adatokat közli: az első világháború négy éve alatt 146 fő vonult be katonának a kisközségből, s közülük 15 fő halt hősi halált, míg 4 fő hadirokkant lett. Ezzel szemben az 1933. július 2-án felavatott emlékoszlop tábláján 33 katona neve szerepel.

---

³⁹⁸ A vármegye községei. In: Szabolcsvármegye fejlődése és kortörténete 1–2. Szerk. Háger László. Erdélyi Gyula kiadása, Szabolcsvármegye 1929. 390.

³⁹⁹ Magyarország 1931. május 30. 7. XII. 120.

A nyíribronyaiak elesett fiaik emlékére egy emlékoszloppal kívántak tisztelni, amelynek elkészítésére Kovács Lajos nyíregyházi kőfaragó mestert kérték fel, aki a munkát el is vállalta és 1933 nyarán el is készítette a turulmadárral ékesített emlékművet a református templom kertjében.⁴⁰⁰

A Nyírvidék című megyei lap 1933. június 29-én már a következőkről tudósított:

„Nyíribrony község lakossága a háborúban elesett hősök emlékére szobrot emeltetett, s a szobrot ünnepélyes keretek között vasárnap, július 2-án leplezik le az egyházi, katonai és polgári hatóságok részvételével. A szoborleleplező ünnepély fővédnökévé Mikecz Ödön dr. főispánt kérték fel, aki készséggel el is vállalta a tisztet. Az ünnepély de. 11 órakor lesz, ezt megelőzően az egyházak istentiszteletet tartanak. Akik az ünnepségen részt vesznek, Apagy községig vonaton mehetnek, s onnan fogatok fogják tovább vinni a vendégeket.”⁴⁰¹

Meg kell jegyezni, hogy az újság tévesen „szobrot” említ, holott a település oszlopot állított fel. Amikor a lap három nappal később már az ünnepség részletes programját is közölte, a cikkben már „emlékoszlopot” említenek. Ezt a cikket azért is érdemes teljes terjedelmében ismertetni, mert magáról az ünnepről a Nyírvidék már nem tudósított, így a program alapján következtethetünk az ünnepség menetéről:

„Nyíribrony község közönsége július 2-án, vasárnap a világháborúban elesett hősök emlékére emlékünnepelet rendez, s ennek keretében avatják fel a hősök emlékoszlopát. Az ünnepély fővédnökei dr. Mikecz Ödön főispán, Porzsolt István esperes, dr. Kálnoky Bedő Sándor kormányfőtanácsos és szolnoki Jármay István kir. kamarás. Az ünnepély sorrendje a következő:

- 1. De. fél 10 órakor megszólalnak a harangok és a gyülekezet a templomba vonul.*
- 2. Fennálló ének: 2. dics. Nagyének: Te benned bízunk eleitől fogva.*
- 3. Imát mond: Veress Károly nyírturai lelkész.*
- 4. Prédikál: Porzsolt István esperes.*
- 5. Keresztel: Görömbey Péter ny. esperes.*
- 6. Ének: Isten áldd meg a magyart.*
- 7. Istentisztelet végeztével a közönség az emlékoszlop elé vonul.*
- 8. Ének: Hiszekegy Istenben.*
- 9. Emlékbeszédet mond vitéz Vén Zoltán százados.*

---

⁴⁰⁰ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁴⁰¹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap I: 97. 1933. június 29. 4.

10. *A hitfelekezetek lelkészei megáldják az emlékoszlopot.*
  11. *„Mi nem feledhetünk” Szavalja: Pazsola István.*
  12. *Lőrinczy András lelkész koszorút helyez el az emlékoszlopra.*
  13. *„Hősök szobra előtt” Szavalja: Papp Erzsike.*
  14. *Szavalat: H. Bagoly István*
  15. *A közönség megkoszorúzza az emlékoszlopot.*
  16. *Ének: Hazádnak rendületlenül.*
- Az ünnepélyt közebed követi. D. u. 3 és 5 órakor a műkedvelők jótékony célú színelőadást tartanak.*⁴⁰²

A felavatott emlékoszlopon fekete színű márványtáblán olvasható a 33 elesett nyíribronyi katona neve. Az emlékmű tetején kapott helyet egy turulmadár, mely a karmai között egy kardot tart. Az oszlop hátoldalán Horatius idézete olvasható: *„A hazáért élni szép, meghalni érte dicső”*, valamint a készítés pontos ideje látható. Napjainkban az első világháborús emlékoszloptól nem messze, szintén a református templom kertjében megtalálható a második világháború hősei számára készült emlékmű is.

Büdszentmihály

Büdszentmihály vagy – ahogyan még a századfordulón is nevezeték – Szent-Mihály közel 7000 fős lakosú nagyközség a Dadai alsó járásban. 1941-ben egyesítették a szomszédos Tiszabüd községgel, majd 1946. augusztus 1-jén ismét önálló nagyközségekké szervezték őket.⁴⁰³ Négy évvel később, 1950. szeptember 6-án azonban újra egyesítették a két települést Büdszentmihály néven, majd 1952. november 1-jén az összevont községek nevét, Vasvári Pál tiszteletére Tiszavasvári névre változtatták. A település 1986 óta városi ranggal bír.

Az első világháborúban a településnek 264 katonája esett el. Büdszentmihály első hősi halottja, első áldozata a mindenki által szeretett Balázs Andor tizedes, címzetes őrmester volt. Nevét később a világháborús emlékmű talpazatára is felvésték, aztán nem maradt egyedül, mert ahogy telt az idő, úgy szaporodtak a hősi halottak. Ez a magyarázata annak is, hogy a korabeli források mindig más számadatokat közölnek az elesett katonákat illetően.

---

⁴⁰² Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap I: 99. 1933. július 2. 2.

⁴⁰³ Petrikné Vámos Ida: A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945-1990 között. In. Levéltári Módszertani és Oktatási Füzetek 1. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996. 36.

1933. augusztus 3-án a büdszentmihályi Levente Egyesület megkereste a községi képviselőtestületet azzal a kéréssel, hogy a község valamennyi társadalmi egyesületével karöltve egy bizottságot alakítson, mely felállítaná a községben az országzászlót. Szükségesnek tartották megemlíteni, hogy az országzászló megvalósításával együtt a világháborúban hősi halált halt községi hősök emlékére is méltó hősi emlékművet állítanának. A képviselőtestület ezt jóváhagyta, de a közgyűlés a továbbiakra nézve az országzászló helyének kijelölése és a hősi emlékmű felállítása iránt csak akkor döntött véglegesen, amikor a társadalmi egyesületek ebben az ügyben beszámoltak a közgyűlés felé.⁴⁰⁴

Néhány hónappal később, az 1933. november 30-án megtartott képviselőtestületi közgyűlésen a főjegyző felolvasta a Hősök Emlékét Megörökítő Bizottság azon beadványát, melyben bejelentette, hogy az október 2-án tartott gyűlésen a bizottság a település valamennyi társadalmi egyesületének 2-2 tagjából megalakult. Felkérte a jegyző a képviselőtestületet, hogy a bizottságot a saját tagjaiból is egészítse ki. Kérte továbbá, hogy az emlékmű kellő és méltó elhelyezése céljára a község engedje át a piacteret. Ennek hatására a közgyűlés a képviselőtestület részéről Kabai Jakab, Czeller Bálint, Róka M. András és Tóth M. Ferenc tagokat küldte ki. A piactér átadását a közgyűlés azonban nem hagyta jóvá, mert a heti piacok tartása miatt állandóan szükség volt rá, azt a község lakossága nem nélkülözhetette, mert a községnek más megfelelő tere a piachoz nem volt, csupán szűk utcákkal rendelkezett, ezért más helyszínt javasoltak az emlékmű felállításához.⁴⁰⁵

Ennek ellenére 1934. február 1-jén a bizottság ismét kérte a képviselőtestületet a piactér teljes egészében történő átadására, míg a piacot a Horthy Miklós teret körülölelő többi területen, a Soltész Sándorné háza, a Hajdú Sándor vendéglője és a főjegyzői lakás előtti területekre, valamint az Attila térre és a Kölcsey utcára kérték áthelyezni. Ennek hatására az előljárásság megállapította, hogy az emlékmű csak a község főterét képező Horthy Miklós téren állhat majd méltó helyen, azonban a községnek más olyan alkalmas területe nincs, ahol az élelmiszer és a heti piac megfelelő módon elhelyezhető lenne. A beadvány fölött hosszas vita indult meg, mely során a következő javaslatokat tették:

1. Adja át a Horthy Miklós térnek a járdával körülkerített részét teljes egészében az emlékmű elhelyezésére, míg az élelmiszer és heti piacot a beadványban említett területre helyezték át.
2. A piactéren helyezték el az emlékművet, de ugyanott helyet kell biztosítani azon dolgok árusítására is, amelyek nem szemetelnek.

---

⁴⁰⁴ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihályi képviselőtestületi jegyzőkönyv 69/1933 kgy.

⁴⁰⁵ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihályi képviselőtestületi jegyzőkönyv 95/1933. kgy.

3. A piacteret egyáltalán ne adják át, így az emlékmű ne a piacon, illetve a Horthy Miklós téren, hanem más megfelelő helyen legyen felállítva.

Az első javaslat mellett 15 fő szavazott, ellene viszont 19-en, míg a második javaslat mellett 21 fő tette le a voksát, így a közgyűlés elhatározta, hogy a hősi emlékmű elhelyezésére a Horthy Miklós teret átengedi, de úgy, hogy az emlékmű által elfoglalt terület körüli rész továbbra is nem szemetelő élelmiszer és hetipiac céljaira is szolgálhasson.⁴⁰⁶

A Nyírvidék című megyei lap a büdsszentmihályi hősök emlékének megörökítésére vonatkozóan már a pályázati feltételeket is közölte. *„A Büdsszentmihályi Hősök Emlékét Megörökítő Bizottság a község 245 hősi halottjának emlékművet állít, s ennek a műnek megtervezésével most pályázatot hirdet. A pályázat határideje 1934. május 1-e délután 2 óra. A tervpályázat I. díja 200, II. díja 100 P. Az emlékmű lehet emlékoszlopos vagy szobor megoldású. A tervpályázat feltételei megtudhatók Büdsszentmihályon a Bizottságnál.”*⁴⁰⁷

A pályázók jeligével pályáztak, s a pályázatra 14 szobrászművész 68 emlékműterve érkezett be, melyeket a bizottság elbírálta és az első díjat Vass János szobrászművész budapesti Százados úti művésztelepi lakos „1934 II.” jeligéjű tervének ítélte oda. Ez az emlékmű 450 cm magas lenne a talapzattal együtt, melyen a főalak egy kézigránátot dobó katona, a talapzaton pedig szántó gyermeket és nőt ábrázoló dombormű van. A katona szobra bronzból, míg a talapzat és a relief műkőből készülne. A bizottság a második díjat Görömbey Imre szobrászművésznek ítélte oda a „Hajrá” jeligéjű szoborműve után. Ennek az emlékműnek a főalakja ütésre emelt puskájú harcost ábrázol, a talapzat hármastagozatú, melynek két szélső tagozatán 1-1 bronz relief van elhelyezve. A talapzat dunaharaszti mészkőből, míg a katona alakja és a relief elsőrendű ágyúbronzból készülne. Az emlékmű magassága 475 cm, melyből 250 cm a talapzat és 220 cm a bronzalak magassága. Mindkét emlékmű kivitelezési összege 6000-6000 pengő. A bizottság azonban arra nézve, hogy melyik tervet javasolja kivitelre, még nem döntött.⁴⁰⁸

1934. augusztus 9-én a bizottság a lefolytatott tárgyalások után Görömbey Imre szobrászművésszel készített szerződés tervezetet, ugyanis a bizottság az ő pályaművét találta kivitelre alkalmasnak. Görömbey Imrével a szerződés tervezetét megrendelő levél formájában a bizottság el is készítette, mely szerint az emlékmű teljes ára 5650 pengő, mely összegből 678 pengő a tervezésért és a tervtulajdon, valamint a sokszorosító jogért a

⁴⁰⁶ MNL SZSZBML V. 112. Büdsszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 6/1934. kgy.

⁴⁰⁷ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap II: 64. 1934. március 21. 5.

⁴⁰⁸ MNL SZSZBML V. 112. Büdsszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 42/1934. kgy.

szerződés jóváhagyása után, 200 pengő alapozási költséget pedig az alapozás megtörténte után kell kifizetni, míg a fennmaradó 4772 pengő az emlékmű felállítása és átvétele után fizetendő ki. Az emlékmű felállítás előtt fizetett 678 pengő + 200 pengő erejéig gróf Dessewffy István a betartott garancia levélben jótállt. A döntés értelmében az összeget a hősi szobor alapra gyűjtött összegből fizetik majd ki. A közgyűlés azt is elhatározta, hogy a szobor 1935-ben a Hősök Emlékünnepén leleplezhető legyen.⁴⁰⁹

Szó esett az emlékmű elhelyezésével kapcsolatos terület átalakításáról is, ugyanis a helyszín tereprendezésre szorult. A terv szerint a hősi emlékmű a Kölcsey utca torkolatában a gróf Apponyi Albert utca és a főjegyzői lakás közötti területen kerülne elhelyezésre. A tereprendezés költségei 1258 pengő 87 fillérbe kerülnek majd.⁴¹⁰

1934. október 29-én a vármegye törvényhatósága a tér rendezését jóváhagyta⁴¹¹, ahogyan az 5650 pengő költségvetésű emlékmű felállítását is. Görömbey Imre szobrászművész ekkor már elkészítette a főalak nagymodelljét, melyet gróf Dessewffy István, Urbán Béla és Gombás András szoborbizottsági tagok, valamint a Képzőművészeti Tanács szakemberei a művész budapesti műtermében megtekintették, s ők azt teljesen kifogástalannak és művészinek találták, ezért a szobor modelljét kiöntésre alkalmasnak ítélték. A szerződés szerint járó 678 pengőt az előjáróság ekkor ki is utalta a szobrász részére.⁴¹²

Görömbey Imre 1934. december 24-re el is készült az alkotással, azonban a leleplezési ünnepséget csak következő év nyarán tartották meg. 1935. február 5-én a képviselőtestület előtt a főjegyző felolvasta a szoborbizottság jelentését és jegyzőkönyvét a felállított szobor átvételéről,⁴¹³ majd március 11-én bejelentette, hogy a hősi emlékmű leleplezésére 1935. június 2-án fog majd sor kerülni, amely ünnepségen József főherceg is részt fog venni, aki a leleplezést készséggel elvállalta. Tekintettel arra, hogy a hősi szobor létesítésére szolgáló alap kellő fedezettel nem rendelkezett, az előjáróság azt javasolta, hogy a szobor leleplezési költségeire 400 pengőt a közgyűlés szavazzon meg – ez meg is történt.⁴¹⁴

---

⁴⁰⁹ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 56/1934. kgy.

⁴¹⁰ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 57/1934. kgy.

⁴¹¹ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 83/1933. kgy.

⁴¹² MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 84/1934. kgy.

⁴¹³ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 8/1935. kgy.

⁴¹⁴ MNL SZSZBML V. 112. Büdszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv 29/1935. kgy.

A Nyírvidék című megyei lap 1935. május 18-án már a következőket írta: „*Büdszentmihály példás áldozatkészséggel hősi halottainak emlékére szobrot emeltetett. A szobor komoly művészi alkotás, bronzból készült. A mű leleplezése június 2-án lesz nagy ünnepség keretében. Az ünnepre Büdszentmihályra várják József főherceget, a magyar hősök apai szívű hős vezérét.*”⁴¹⁵ Az újság az ünnepségről már részletesebben tudósított:

„*A háború legendáshírű hőse József főherceg, tábornagy június 2-án a szabolcsi föld vendége lesz. Ekkor leplezi le Büdszentmihály község hősi emlékművét, amelyre a királyi fenség személyesen jön le, hogy ismételten hitet tegyen a magyar hősök iránt érzett véghetetlen elismerésének. A hatalmas ünnepséget reggel 9 órakor ünnepi istentisztelet vezet be a felekezetek templomaiban. József főherceg kíséretével Nyíregyházáról 11 órakor érkezik a községbe, ahol Virányi Sándor alispán üdvözli a vármegye lakossága és törvényhatósága nevében. Az emlékmű leleplezése 12 órakor kezdődik. A megnyitó beszédet gróf Dessewffy István az emlékmű bizottság elnöke, a szobor leleplezési beszédet pedig József főherceg mondja. A nagyszabású országos jelentőségű ünnepségre igen sokan mennek át Nyíregyházáról is és számos testület és közület koszorút helyez el az emlékmű talpazatára.*”⁴¹⁶

1935. június 2-án, vasárnap délelőtt végül impozáns keretek között avatták fel a 263 hősi halott emlékére a lakosság áldozatkészségéből emelt, gyönyörű bronzszobrot. A község főterét – ahol a hősök szobra áll – ízléses parkká varázsolták. A szobor a „*magyar gránicon*” puskatussal közelharcba induló magyar katonát ábrázol. Bár Görömbey Imre szobrász a művét „Hajrá” névre keresztelte, a köztudatban végül csak „Dühös baka” néven maradt fenn a szobor, „*melyről tűz, lendület, harci hev sugárzik, amely a nyíregyházi hősök szobra mellett országos viszonylatban is mesteri tökéletességű alkotás.*”⁴¹⁷ A szobor talpazatára a következő felirat került: „*Az 1914-18. évi világháborúban elesett hőseinek emlékére emelte Büdszentmihály község hálás közönsége az 1934. évben.*” Alatta pedig Vörösmarty Mihály Szózatából olvasható egy idézet: „*Az nem lehet, hogy annyi szív hiába ontá vért.*”

A szoboravatás jelentőségét fokozta „a magyar hősök édesapjának”, a világháború rettenthetetlen vezérének, Habsburg József főhercegnek a megjelenése és beszéde. A Nyíregyháza felől autón érkező főherceget Büdszentmihályon gyönyörű diadalkapu, valamint zászlókkal, lombfüzérrel, címerekkel ékesített község lakosainak szeretete fogadta. A

⁴¹⁵ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 114. 1935. május 18. 5.

⁴¹⁶ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 115. 1935. május 19. 4.

⁴¹⁷ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 127. 1935. június 4. 3.

díszkapunál Szabolcs vármegye alispánja, Virányi Sándor lendületes szavakkal üdvözölte a világháború hős vezérét, aki kíséretével együtt az ünnepséget megelőző szent misén is részt vett. Ez alatt a büdsszentmihályi hősök terét megtöltötte a példás rendben felsorakozó lakosság. A szobor körül Bocskai-egyenruhás zászlótartók álltak. Az ünnepségre Pichler Gyulának, a Magyar Teherfuvarozók Országos Központi Szövetkezete (MATEOSZ) kötelékébe tartozó fűrge járatú társas kocsiján érkeztek meg a nyíregyházi frontharcosok is, akik Putnoky István ny. ezredes, Inotay Károly, Hanusz László és Stefáni Gyula vezetésével emelték az ünnepség komoly szépségét. Megjelent az ünnepségen dr. Mikecz Ödön főispán, Virányi Sándor alispán, gróf Desseffy István és báró Vay Miklós országgyűlési képviselő. Rajtuk kívül a honvédség is képviseltette magát Demény altábornagy, dandárparancsnok, vitéz Penczy alezredes, vitéz Elekes Gábor ny. ezredes, vitéz Hunfalvy Artúr vármegyei székkapitány révén, de megjelent még Nemess József testnevelési főtanácsnok, Richnovszky Gyula csendőr alezredes, vitéz Lázár Ferenc főszolgabíró, valamint az egyházi, katonai, polgári társadalom, a hatóságok, egyesületek, iskolák képviselői is. Urbán Béla tanító ügyessége lehetővé tette, hogy az ünnepséget megafon közvetítse és hangszórók erősítsék.⁴¹⁸

József főherceg a megérkezése után dr. Mikecz Ödön főispánnal, Virányi Sándor alispánnal, valamint a katonai és polgári előkelőségekkel együtt a virágokkal díszített díszsátorban foglalt helyet. A Büdsszentmihályi Iparos dalkör Mészáros Károly karnagy vezetésével a Hiszekegyet énekelte, majd gróf Desseffy István, a szoborbizottság elnöke a főherceget üdvözölve, megnyitotta az ünnepséget. Desseffy gróf ismertette a Görömbey Imre szabolcsi születésű szobrásznak mesteri kézzel alkotott művére történt adományokat, kegyelettel idézte Desseffy Aurél országbíró emlékét is, aki tetemes összeggel járult a hősök szobrához, tanújelét adva annak, hogy milyen magasra becsülte a katonai érienyeket. Ezután Bánkövy Kornél esperes érdemeit méltatta, aki annak idején, mint büdsszentmihályi lelkész, ismert ékesszólásával hathatósan elősegítette a gyűjtés eredményességét. Desseffy István gróf beszéde közben hullt le a lepel a szoborról, majd Desseffy gróf folytatta: *„Ma e „Hajrás” szobor lelkesíteni fogja a jelenlegi nemzedéket, és a jövő generációt igaz hazafiságra. Sokan azt mondják, van már a hősöknek szobra Nyíregyházán, nincs szükség szoborra a községekben. Ezzel szemben a németek, akiknek minden kis falujukban van hősi szobor. Ezek a szobrok élesztik a szikrát, amely egyszer lánggra lobban és eljön a feltámadás reggele.”*⁴¹⁹

---

⁴¹⁸ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 127. 1935. június 4. 3.

⁴¹⁹ Uo.

A nyitóbeszéd után hatalmas tapsvihár hangzott fel, majd József főherceg indul el a szobor felé. Egyik kezében a vezéri bot, a másikban pedig egy koszorú volt. Mély megilletődést keltettek szavai, amikor a világháború véres viharait idézte. *„A tízszeres, hússzoros ellenséggel szemben is diadalmasan küzdöttek a magyar fiúk, s ahol megingott a front, a magyar vitézség állította helyre.”* Amikor egy ízben végig járta az erdélyi állásokat, megkérdezte a magyar katonákat, bírják-e még? Mind azt válaszolta: Míg élek, ide orosz vagy román nem teszi be a lábát. *„E dicső jelszót ismertetem itt. A magyar katona szava szent volt és szavát mindig be is tartotta.”* – mondta a főherceg, majd folytatta: *„A harctereken számtalan sír van, a sírkeresztek azonban az ellenséges földön elporladnak, beomlanak, fel nem lelhetők. Büdsszentmihály most idehozta ezeket a sírokat, hogy sietessék annak az időnek eljövételét, amelyben megszólalnak a hősi sírok: nem haltunk meg hiába.”*⁴²⁰ A főherceg ezután áldást kért az özvegyekre, árvákra, akik a hősi halottakhoz hasonlóan a legdrágábbat áldozták, és amikor a közönség soraiból felzokogtak a hősi halottak hozzátartozói, utalt arra, hogy az ország feltámadása hozza meg a megélhetést, a jobb sorsot. Ennek a feltámadásnak érdekében kért mindenkit, hogy vállvetett munkával, szent egységben dolgozzanak, mint fiaink harcoltak a hadra kelt seregben. Üdvözölte a vitéz bajtársakat, majd végül az ifjúsághoz szólt nagyhatású szavakban: *„Legyenek büszkék a hős apákra, legyenek megalkuvást nem tűrő, a hazához hű harcosai a jövőnek.”* Ezután elhelyezte a főherceg a koszorúját a szoborra, majd Draveczy László főjegyző átvette a szobrot, utána pedig a Büdsszentmihályi Iparos dalárda előadta az „Üzenet a Vág völgyébe” című számát, míg a leventék szavalókórusa a „Ne sikoltsatok” című lelkesítő, tette hevítő költeményt adta elő. Az ünnepség meghatározó mozzanata után a szobor megkoszorúzása következett, majd az ünnepséget a Himnusz zárta. Végül a leventék és egyéb alakulatok díszmenetben vonultak el a főherceg és kísérete előtt.⁴²¹ 1989-ben, amikor Hircsu Mihály helyi vállalkozó megtervezte a „Nagy nyitott könyveket”, melyeket a szobor két oldalán helyeztek el, a talapzatra vésett neveket bevakolták, s a hősök nevei a nyitott lapokra, a nagy fekete márványtáblákra kerültek. Az emlékművet majd 20 évvel később 2014 őszén felújították, majd 2015. április 24-én koszorúzással egybekötött szoboravató ünnepség keretében újra átadták Tiszavasvári lakosságának.

---

⁴²⁰ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 127. 1935. június 4. 3.

⁴²¹ Uo.

Kálmánháza

Kálmánháza a két világháború között még nem rendelkezett önálló települési ranggal. Tulajdonképpen Kálmánházát az Újfehértóhoz tartozó tanyákból és a Nyíregyházaéhoz tartozó tirpák bokortanyákból szervezték községgé 1949-ben.⁴²² Addig – ahogy a Nyírvidék is írta – puszta volt, mely Újfehértóhoz tartozott. *„Különös vegyüléke a tanyának és falunak. Mintegy 1100 lélek lakja. Lélekszámánál és terjedelménél fogva teljesen megérett arra, hogy község legyen. És mégis puszta. Talán helyesebben település. Egyike azoknak a lakott helyeknek, amelyeken megtaláljuk az ősi Nyíregyháza kialakulásának momentumait. Szorgalmas, földet túró tirpák és magyar telepesek lakóhelye. Mindkét népnek szívóssága, alkotni akarása.”*⁴²³

Ennek ellenére Kálmánháza 1935-ben mégis a figyelem középpontjába került, hiszen ekkor avatták fel itt az országzászlóval egybekötött hősi emlékművét, melyről még a Nyírvidék is szenzációként számolt be: *„Szinte hihetetlenül hangzik a mai anyagiasan gondolkozó világban, hogy akadjon ember, akinek idealizmusa, haza- és szülőföld szeretete oly nemes cselekedetet sugalljon, mint aminőnek példaképét látjuk Trencsényi Józsefnél. Trencsényi József nevével már a kállósemjéni országzászló felállítását lehetővé tévő áldozatos szívű, bőkezű adakozók nevei között is találkozunk. Most pedig nemesen gondolkozó szívére hallgatva, szülőhelyének, Kálmánházának teszi lehetővé, hogy az is ereklyés országzászlóhoz jusson.”*⁴²⁴

A művészi elgondolású országzászló kivitelezésével Hogyan Mihály helybéli szobrászt bízták meg, akinek műhelyében ekkor már nagyban folytak a munkálatok Berecz Károly szobrász, iparművész irányítása mellett. A talapzathoz mintegy 4,3 méteres szerkezeti oszlop emelkedik ki, melynek négy sarkán egy-egy szobor áll – ezek közül kettő az 1914-1918. éveket szimbolizáló, a magyar földért fegyvert fogni kész magyar huszár és honvéd, míg a másik kettő az ezeréves Magyarország megalapozóinak, Árpád vezérnek és Szent István királynak művészi szobra áll. A szerkezeti oszlop tetején hatalmas, a hazaszeretetet izzó tűzét ábrázoló égő kandeláberből emelkedik ki a nemzeti trikolorát tartó rúd.

---

⁴²² Orbán Sándor: Tanyaközpontosítási kísérlet a felszabadulás után Szabolcs-Szatmár megyében. In. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltári Évkönyv 1-2. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 219.

⁴²³ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 190. 1935. augusztus 22. 3.

⁴²⁴ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 153. 1935. július 7. 3.

A Nyírvidék augusztus közepén már a részletes programról is beszámolt, melyből kiderül, hogy augusztus 20-án, Szent István ünnepén fogják felavatni a hősi emlékművet és országzászlót. Az is olvasható, hogy az ünnepség illusztris vendégeinek élén megjelenik Kállay Miklósné Kállay Helén, aki a zászlóanyai tisztet, míg dr. Kállay Miklós korábbi földművelésügyi miniszter a fővédnöki tisztet tölti majd be. A külsőségeiben is impozánsnak ígérkező avatási ünnepségen részt vesznek a vármegyei polgári és katonai hivatalok vezető egyéniségein kívül a hősök emlékszobra országos bizottságának és az ereklyés országzászló nagybizottságának képviselői, valamint megjelenik majd a kerület népszerű országgyűlési képviselője, Dr. Gergelyffy András is. Az avatási ünnepség délután 2 órai kezdettel lesz, amelyen a környék lakossága is nagyszámban fog részt venni, hogy tiszteletének ez által is méltó kifejezést adjon azelőtt az áldozatkészség előtt, amely lehetővé tette Kálmánházán az emlékmű felállítását.⁴²⁵

Az 1935. augusztus 20-án megtartott avatási ünnepségen több előkelőség is megjelent, köztük a vármegye képviselőjében Péchy Gábor tb. főszolgabíró, Gergelyffy András, a kerület országgyűlési képviselője, a királyi tanfelügyelőség képviselőjében Dr. Teslery Károly vezető királyi tanfelügyelő és Járosi Szilárd igazgató, Süle Dénes a vármegye népnevelési bizottságának titkára, valamint Bucska Gábor járási testnevelési felügyelő. Részt vett a jeles eseményen Stefáni Gyula tartalékos százados vezetésével a frontharcosok küldöttsége, aztán az egyházak papjai, élükön Hronyecz József evangélikus lelkésszel, míg Újfehértó község képviselőjében Bartos László főjegyző tette tiszteletét.

Az ünnepség már a délelőtti órákban kezdetét vette, amikor a római és görög katolikus papok beszentelték a 22 hősi halott emlékét hirdető emlékművet és ereklyés országzászlót. Délután 3 óra előtt 10 perccel érkezett meg a zászlóanya, dr. Kállay Miklósné Kállay Helén és férje, dr. Kállay Miklós korábbi főispán és földművelésügyi miniszter, az ünnepség fővédnöke, akiket Kálmánháza lakói nemzetiszínű zászlókkal díszített diadalkapunál fogadtak lelkes szeretettel. Bartos László főjegyző magyaros vendégszeretettel köszöntötte a magas rangú vendégeket. Ezután magyarruhás lányok sorfala között az országzászló elé vonultak az ünnepség résztvevői. Kállay Miklós közvetlen, meleg szavakban mondott köszönetet a Trencsényi családnak a ritka áldozatos készségért, amellyel a hősi emlékmű és országzászló felállítását lehetővé tették. Az Újfehértói Első Dalegylet a „Magyar Hiszekegy” zsolozsmás hangjaival nyitotta meg az ünnepet, majd Szánthó László, az ereklyés országzászló nagybizottsága budapesti megbízottja tartotta meg ünnepi beszédét: *„Áldozatos magyar szív tette lehetővé,*

---

⁴²⁵ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 188. 1935. augusztus 18. 6.

hogy egy országzászlóval több legyen a csonka hazában. Kegyeletes szavakkal áldoz a hősök emlékének, akik életüket adták azért, hogy ne következzen be az, ami bekövetkezett. A tömeghalálból, a nagy áldozatokból erőt kell meríteni, hogy élni tudjunk. Az országzászló az a szimbólum, amely alá mindenkinek megfontoltan sorakozni kell, mert ez a zászló Nagy-Magyarországot jelenti. Nagy-Magyarország visszaállítása ma már nemcsak irredentizmus, hanem kenyérkérdés is. Az országzászló reménysugarat, biztatást jelent. Ez a nép meg fogja érni még a másik ezer esztendő is, ezt hirdeti, ezt mondja az országzászló. Ezt az emlékművet egy kis magyar közösség teremtette meg és aki ezt a szimbólumot teremtette, a magyar családnak olyan tagja, aki a rendre van hivatva vigyázni. Egy magyar csendőr teremtő ereje hozta létre ezt az emlékművet.”⁴²⁶ A kürt megszólalása után félárbocra húzták a nemzeti trikolorrt, az Újfehértói Első Dalegylet „Nem, nem, soha!” kezdetű dalától kísérvé. Ezután a jelenlévők könnyes szemmel tekintettek az aranyozott betűvel vésett nevekre – a Trencsényi család is kivette részét az áldozatból, hiszen két tagja – Trencsényi János és Trencsényi György – adta vérért a hazáért.⁴²⁷

Az egyházak lelkészei testvéri együttérzéssel áldották meg az emlékművet. Tarján Béla evangélikus lelkész utalva a magyarság sorsdöntő napjaira, megállapította, hogy ha a magyar haza veszélyben volt, akkor mindig jöttek a végek harcosai, hogy megmentse az. Kiemelte, hogy a félárbocra eresztett zászló tiltakozás az ország megcsonkítása ellen. Egy szebb, jövő reményében adta egyháza áldását az emlékműre.

Az emlékezés színes virágokkal borította el az emlékmű talapzatát. Kállay Miklósné zászlóanya gyönyörű csokra volt az első, amelyet „A magyar népet küzdelmében, szomorúságában soha el nem hagyjuk” fogadalom kíséretében helyezett el.⁴²⁸ Ezt követően elhelyezték az emlékezés koszorúit, majd az újfehértói dalárda éneke után Bartos László községi főjegyző átadta a Trencsényi családnak Újfehértó község közönségének köszönetét tartalmazó jegyzőkönyvi kivonatát, majd lelkes szavakban mondott köszönetet a megjelenteknek az ünnepély fényének emeléséért. A Himnusz hangjai után tisztelgő díszmenetben vonultak el az emlékmű előtt a tűzoltók, a leventék és cserkészek.

A Nyírvidék is elismerően jegyezte meg, hogy a „*két törekvő magyar szobrász, Hogyan Pál és Berecz Károly akadályt nem ismerő szorgalmaként, művészi ízlésben, az alakok (Árpád vezér, Szent István király, a magyarságnak az 1914-18. évek gigászi teljesítményét*

---

⁴²⁶ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 190. 1935. augusztus 22. 3.

⁴²⁷ Nagy Tamás: Bogárházától Kálmánházáig – Kálmánháza története. Kálmánháza, 2013. 46.

⁴²⁸ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 190. 1935. augusztus 22. 3.

*szimbolizáló harcos honvéd és magyar huszár) anatómiai kidolgozásában fényes bizonyítéka annak, hogy Nyíregyháza szobrászata méltóan vetekszik bármely város szobrász iparával s a két mester műve elismerést szerez Nyíregyházának.*⁴²⁹

Sajnos a kálmánházi emlékmű későbbi sorsa nem alakult jól. Jó példa erre a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre jött válaszlevél: „Az emlékmű műköből készült, melyen 4 katona szobor volt látható, jelenleg kettő van meg. Az emlékmű tetején egy csőrében kardot tartó turul madár volt, az 1950-es évek elején levettek.”⁴³⁰ Az 1981-es állapotokhoz képest már egyetlen szobrocska sincs meg az emlékművön, s így a megcsonkított emlékmű napjainkban csendesen áll a templom mellett.⁴³¹

Tiszadada

A két világháború közötti időszakban a 3100 fős Tiszadada község a Dadai alsó járáshoz tartozott. Az első világháborúban a településről mintegy 800 fő vonult be katonának, melyből 61 fő hősi halált halt, 14 fő pedig hadirokkant lett.⁴³² A tiszadadai világháborús emlékművel kapcsolatban a források erősen hiányosak. Erről tanúskodik a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válasz is: „Értesítjük T. Címet, hogy községünkben I. világháborús emlékmű található, azonban arról nincs tudomásunk, hogy mikor állították fel és azt ki készítette.”⁴³³ A település képviselőtestületi jegyzőkönyvében azonban már találni információkat a világháborús monumentumra vonatkozóan. Ebből kiderül, hogy az elesett hősök emlékének megörökítésével kapcsolatban először a tiszadadai Polgári Lövész Egylet nyújtott be kérelmet a község képviselőtestületének, melyet 1933. április 20-án ismertettek a közgyűlésen. A kérelem szerint az Egylet a községháza előtti tér átengedését kérte, hogy ott

---

⁴²⁹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 190. 1935. augusztus 22. 4.

⁴³⁰ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁴³¹ Nagy Tamás: Bogárházától Kálmánházáig – Kálmánháza története. Kálmánháza, 2013. 46.

⁴³² Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfia Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 361.

⁴³³ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

egy emlékoszlopot állíthassanak fel a világháborúban elesett katonák emlékére. Ezt a kérést a képviselőtestület készséggel teljesítette.⁴³⁴

1933. augusztus 28-án a hősök emlékművének felállítására a község előljárósága már megtette az intézkedéseket annyiban, hogy az emlékmű alapját és kerítését elkészítette, így ezek után csupán az emlékmű megrendelése és ezek költségéről való gondoskodás hiányzott. A képviselőtestület a további intézkedések keresztülvitelére egy bizottságot hozott létre, melynek tagjai a következő személyek voltak: Szűcs József református lelkész, Gruber Sándor római katolikus plébános, Mikó Sándor, Széles Lajos, vitéz Nagy Gábor, Tokár Imre, Gróza Péter és Dankó Sarolta tanítók. A bizottságba került még Kun Mátyás, Klein Rudolf, Czölder Lajos, Záborszky Jenő, Kiss Károly, Lakatos Károly, L. Fekete István, Juhász János, Sarudi György, Dorák József, Nagy József, Pintér Sándor, id. Fekete István, Juhász Albert és Komáromi Benjámin is.⁴³⁵

A hősi emlékmű ügye csak két évvel később került újra napirendre, amikor 1935. június 25-én a képviselőtestület felkérte Görömbey Imre szobrászművészt egy emlékmű tervének és költségvetésének elkészítésére, aki ennek a feladatnak eleget is tett. A közgyűlésen a bemutatott tervet és költségvetést el is fogadták és kérték a szoborbizottságot, hogy a szükséges intézkedéseket az ügyben tegyék meg, hogy az emlékmű még az év október 6-án ünnepélyes keretek között leleplezhető legyen.⁴³⁶

Sajnos a további levéltári források és korabeli újságcikkek hiányában nem tudni pontosan, hogy a már elkészült talapzatra mikor épült meg az emlékmű, de annyi biztosnak tűnik, hogy egy, a Weinstock Fotó által kiadott és 1942. január 16-án keltezett, Tiszadadát ábrázoló képeslap tanúsága szerint továbbra is csak a talapzat állt a községháza előtt. Minden valószínűség szerint a második világháborút követően készülhetett el a hasáb alakú felépítmény, melynek két oldalán az első világháborúban elesett katonák névsora, míg a hátsó oldalán a második világháborúban hősi halált haltak névjegyzéke került fel emléktáblák formájában. A felépítmény szemközti oldalán a háború utáni újjákezdés motívuma jelenik meg egy dombormű révén, amelyen egy anya az ölében tartja gyermekét, míg a háttérben az apa egy kaszával éppen aratási munkákban vesz részt. A kép fölött a következő felirat olvasható: „*A Hazáért éltek, a Hazáért haltak.*”

---

⁴³⁴ MNL SZSZBML V. 219. Tiszadada képviselőtestületi jegyzőkönyv 28/1933 gy.

⁴³⁵ MNL SZSZBML V. 219. Tiszadada képviselőtestületi jegyzőkönyv 49/1933 gy.

⁴³⁶ MNL SZSZBML V. 219. Tiszadada képviselőtestületi jegyzőkönyv 27/1935 gy.

A rendszerváltást követően Till Aran (1909-1996) szobrászművésznő készítette el az első világháborús emlékmű megmaradt talpazatára a második világháborús áldozataira emlékező szobrot, ráadásul ingyen. Elmondása alapján rehabilitációként vállalta a munkát azokért, akikről negyven évig még beszélni sem volt szabad.⁴³⁷

Prügy

A napjainkban Borsod-Abaúj-Zemplén megyéhez tartozó, az 1930-as években közel 2000 fős Prügy község a két világháború közötti időszakban a Dadai alsó járáshoz tartozott. Az első világháborúban 326 fő lakosa vonult be katonának, melyből 42 halt hősi halált, míg 7 fő megrokkanna tért haza.⁴³⁸ Prügy agilis körjegyzője, Berzeviczy Andor nevéhez fűződik a település hősi emlékművének létesítése, melyet 1935-ben a miskolci Edelstein Hermann és fia nevű cég készített el.⁴³⁹ Az alkotók neve „*Edelstein H. és fia kőfaragó mesterek Miskolc*” formában olvasható az emlékmű talpazatának jobb alsó részén, közvetlenül a névjegyzék alatt. Az országzászlóval egybekötött világháborús emlékmű bal oldalán 22, a jobb oldalán 21 elesett katona neve szerepel, míg középen a Szent Koronával ékesített kiscímer látható, fölötte pedig „*Az 1914-1918. évi világháborúban hősi halált haltak emlékműve*” felirat olvasható. A prügyi világháborús emlékművel kapcsolatban értékes segítséget kaptam Szőke Bertalan helytörténésztől, aki két korabeli fényképet is bemutatott nekem az alkotásról, amely alapján megállapítható, hogy a monumentum egy országzászlóval egybekötött hősi emlékmű. A megsárgult képeken két levente áll feszes tartásban, akik között a megkoszorúzott emlékmű is jól látható.

---

⁴³⁷ Magyar Nemzet LIII: 275. 1990. november 23. 4.

⁴³⁸ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 357.

⁴³⁹ Személyi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 38.

Demecser

A századfordulón 2000 fős Demecser község a Nyírbogdányi járáshoz tartozott, s az első világháborúban 52 fia esett el a frontküzdelmekben. Az ő emlékükre a település 1936-ban határozta el, hogy díszes emlékművet állít, melynek elkészítésével a csengeri hősi emlékmű alkotópárosát, Osváth Antalt és fiát, Imrét bízták meg. A Nyírvidék című megyei lap is elismerően tájékoztatott a munkálatok előrehaladásáról:

„Osváth Imre, a nagytehetségű nyíregyházi szobrászművész tanulmányai befejezéséhez közeleg. Máris sok halhatatlan alkotás hirdeti zsenijét. Nemrégén, mint jelentettük is, az ország több neves művészt megelőzve, elnyerte a Szemere szoborpályázatát, amelyet a kultuszminiszter tűzött ki. A kitűnő szobrászművész most félbehagyta a Szemere-szobor mintázását. Demecser községtől kapott megbízást atyjával, Osváth Antal szobrasszal. A fiú alkotta meg a demecseri szobor tervét, ketten dolgozzák, faragják a szobrot. Monumentális hősi alak áll, előre néző harcos, felette a Szent Korona és a turulmadár. Impozáns, megragadó szépségű, öt méter magas mű lesz. Szabolcs vidékén a községekben ez lesz a leghatalmasabb hősi emlékmű. Osváthék szorgalmasan dolgoznak. Műkőből faragják a szobrot, amellyel szeptember elsejére elkészülnek, úgyhogy szeptember első felében avatja fel Demecser község a hősök emlékéhez igazán méltó, művészi értékű alkotást, amelyre mindenkor büszke lehet.”⁴⁴⁰

Az emlékmű – melynek a csengeri világháborús és országzászló emlékmű volt a mintája – valóban elkészült szeptemberre, de az avatási ünnepséget végül október 11-re halasztották. Erről ismét a megyei lap számolt be:

„Demecser község közönsége október 11-én délelőtt 11 órakor leplezi le a község hősi halottainak emlékére emelt emlékművet. A hősi emlékmű leleplezése után pedig a demecseri frontharcos csoport tart zászlószentelési ünnepélyt. A hősi emlékmű előtt az ünnepi beszédet dr. Kállay Miklós ny. földművelésügyi miniszter, országgyűlési képviselő mondja. A leleplezés után az egyházak lelkészei megáldják a szobrot. Az ünnepély után a református elemi iskola termeiben közeled lesz. Egy teríték ára 2 pengő. A részvételt október 3-ig kell közölni a községi főjegyzővel.”⁴⁴¹

⁴⁴⁰ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap IV: 170. 1936. július 25. 4.

⁴⁴¹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap IV: 221. 1936. szeptember 26. 2.

Az 1936. október 11-én lezajlott ünnepség Demecser községben valóban lélekemelő esemény volt, amelynek szívek mélyére ható mozzanatai a község lakosainak öntudatos hazafiságát, a vezetők magas színvonalú, tetterős munkásságát dicsérték. A község ötvenhárom hősi halottjának emlékére a lakosság filléreiből szerzett pénzen művészi szépségű szoborművet állíttatott, amelyet az egyházi, katonai és polgári társadalom reprezentánsai jelenlétében lepleztek le, majd a demecseri frontharcosok új zászlóját is felavatták az impozáns ünnepség keretében. A hősi emlékmű, amely rohamsisakos honvédet ábrázol, amint puskáját maga előtt tartva, elmerengve, gyászolva gondol bajtársaira. Mögötte hatalmas méretű oszlop, amelynek tetején a szent korona látható a turulmadárral. Az avatóünnepségen megjelent dr. Kállay Miklós, Szabolcsi vármegye egykori főispánja, korábbi földművelésügyi miniszter, Mikecz László vármegyei főjegyző, dr. Mikecz István főszolgabíró, valamint a község és a környéki községek előljárósága, birtokosai és társadalmának minden számottevő képviselője. Nyíregyházáról is többen átutaztak az ünnepségre, köztük bonyhádi Perczel Olivér tábornok, állomásparancsnok, vitéz Béldy Alajos, vitéz Penczy Gyula és Nemess József ezredparancsnokok is. A frontharcosok részéről a parancsnok, vitéz Putnoky István ny. ezredes, az alelnök Füzesséry Elemér ny. alezredes, valamint számos frontharcos érkezett a jeles ünnepségre, köztük Hanusz László ny. tanácsos, Eötvös Pál és Janisch Ernő főtanácsosok, Sasi Szabó László kir. kormányfőtanácsos, dr. Bálint István ügyvéd, ipartestületi ügyész, Stefáni Gyula százados és Cziegler János alelnök. Az egyházakat Rakovszky István nyírtassi görög katolikus lelkész, Kiss Lajos kisvárdai református esperes több lelkész kíséretében és dr. Bernstein Béla nyíregyházi főrabbi képviselte.⁴⁴²

A szoboravató ünnepség minden egyes mozzanata Széli Sándornak, a község kiváló főjegyzőjének volt az érdeme, aki a község háza előtt fogadta a vendégeket. Még a Nyírvidék is elismerte, hogy „*a demecseri vasárnap túlnőtt a községi ünnepek megszokott keretein és országos vonatkozásban is figyelmet keltő eseményszámba ment.*”⁴⁴³ Délelőtt a díszbe öltözött községben, amelynek utcáira a nagy esőzések után ötszáz kocsis sárga homokot szórtak el erre az alkalomra, ünnepélyes istentiszteletek voltak a római katolikus és a református templomokban. Utána a hősi emlékmű előtt, mely a község háza előtti téren áll, kordont vontak és csakhamar több száz főnyi ünneplő közönség sorakozott fel. A leventealakulatok a járási és a községi leventezászlók alatt vonultak fel, sorra érkeztek az

---

⁴⁴² Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap IV: 236. 1936. október 14. 3-4.

⁴⁴³ Uo.

iskolák és az egyesületek. A szobor két oldalán huszárok álltak a császári és királyi 14. huszárezred díszegyenruhájában.

Az ünnepség a Nemzeti Hírszekegy imájával kezdődött meg, amelyet a leventezenekar adott elő. Ezt követően a nemzetiszínű drapériával bevont szónoki emelvényen dr. Kállay Miklós jelent meg, hogy elmondja szívbemarkoló avatóbeszédét: „(...) *Mert meghalni egy nagy célért – férfierény, de legnagyobb hősiesség, hogy ezek a kisemberek, akik nem is tudták világosan, miért harcolnak, mentek előre a halálba. Mentek, mert parancsot teljesítő magyar hősök voltak. Mentek hősi akarattal és nem nézték, mi vár rájuk, mentek akkor is, ha tudták, hogy pusztulás lesz a vége. Megilletődve állunk most emlékművüknél, de nem elég elgondolkozni sorsukon. Tudni kell szívükbe nézni, hallani kell utolsó fohászba foglalt szavukat, ismernünk kell azt a végrendeletet, aminek végrehajtása reánk vár. Talán egy Miatyánk imája volt a végső sóhaj, az ima a mindennapi kenyérért, az ellenségeinknek is megbocsátó lelkiségért. Vagy talán egy utolsó hazagondolás volt az édesanyára, hogy meglesz-e neki a meleg téli kendője, a gyermekre, meglesz-e neki a lábbelije, hogy iskolába mehessen. Nekünk, akik azóta lettünk felelős férfiak, végre kell hajtanunk az utolsó üzenetet. Mert addig nem lehet nyugovásunk, míg tartozunk ezeknek a hősöknek. Ez az emlékoszlop nem azért áll itt, hogy az elmúlás elégiáját zenélje, hanem hogy figyelmeztessen kötelességeinkre, amelyekkel az ő utódaiknak tartozunk. Elsősorban békét kell teremtenünk. De nemcsak a külső rend békéjét, hanem a belső lelki nyugalmat, azt a lehetőséget, amely jobb, boldogabb életet biztosít a hősök unokáinak és minden dolgozó polgárnak. Ennek a lehetőségnek megteremtése lesz a hősi halottak igazi fejfája, emlékoszlopa.*”⁴⁴⁴

Kállay Miklós beszédét megilletődve hallgatták a jelenlévők, majd a felekezetek izzó hazafisággal áthatott szavakban adták áldásukat az emlékműre. A lelkészek megható gondolatai után a község főjegyzője, Széli Sándor mondott nagy hatású beszédet, amelynek keretében fogadalomtétellel vette a község gondozásába az emlékművet: „*A hősök emléke fáklya fényével fog itt lobogni és ez a fény átvilágít a határokon túlra!*” Zakor Mária, egy hadiárva Berde Károly megható versét adta elő, míg az énekkar a magyar szív zsolozsmájával emelte az ünnep áhítatát, majd végül a koszorúzások következnek. A vármegye törvényhatóságának nevében dr. Mikecz László főjegyző koszorúzta meg a szobrot. Őt a vitézek és katonák követték, a sort pedig a hősi halottak hozzátartozói fejezték be.

---

⁴⁴⁴ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap IV: 236. 1936. október 14. 3-4.

Tiszadob

Tiszadob, mint Tisza menti nagyközség a Dadai alsó járásban volt a századfordulón és a két világháború közötti időszakban is. Az akkor 3100 fős település – ahogyan napjainkban – már akkor is az ott álló Andrassy-kastélyról volt híres. A nagyközség mintegy 105 derék katonáját áldozta a haza oltárán, akinek az emlékére 1937-ben avattak impozáns emlékművet.

Az 1920-as évek végén Bodnár László községi főjegyző felvetette azt a nemes gondolatot, hogy örökítsék meg Tiszadob 105 hősi halottjának emlékét. A felvetett gondolat, mint az elvetett mag, jó földbe talált minden tiszadobi polgár szívében és lelkében.⁴⁴⁵ Ennek hatására Tiszadob község képviselőtestülete 1933. május 27-én elhatározta, hogy emlékművet állít az elesett hősök emlékére és ebből a célból szoborbizottságot is állított a következő tagokkal: Porkoláb János bíró, Bodnár Boldizsár főjegyző, Bodnár László, Fekete István, Latos Kálmán, vitéz Hamary Lajos, Makay Balázs, H. Porkoláb József, Görgei Károly, dr. Bálint János, Varga Ferenc és Barta Béla.⁴⁴⁶ Néhány évvel később, 1936. március 14-én a szoborbizottság tagjai sorába felvette még B. Porkoláb Józsefet, Szilas Jánost, Porkoláb Dávidot és Porkoláb Efraimot is.⁴⁴⁷

Éveken keresztül gyűlt a tőke, amely végre 1936-ra elégnek látszott ahhoz, hogy a legszebb hősi szobrok egyikét emeljék fel Tiszadobon.⁴⁴⁸

Fekete István református lelkész, a tiszadobi hősi emlékműbizottság elnöke a szoborbizottság 1936. április 15-i ülésén megbízást adott Debreczeny Tivadar szobrászművésznek az általa tervezett „Kézitusa” jelzésű katonaalakos szobornak az elkészítésére és a bizottság által már kijelölt helyen való felállítására. Ezt a hősi emlékművet az Országos Képzőművészeti Tanács 270/1925. szám alatt a kivitelezésre alkalmasnak találta és ezt a szobrász a felmutatott iratokkal igazolni is tudta. Ennek értelmében az emlékszobor katonaalakja bronzból, míg a talapzat dunaharaszti mészkőből készül majd el. Az emlékmű teljes magassága a talaj szintjétől 4.60 méter. A talaj szintjétől az alap betonból fog készülni, mely 70 cm magasságú, míg az ezen felüli rész 1.80 méter magasságban dunaharaszti mészkő talapzat, melynek

---

⁴⁴⁵ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 141. 1937. június 25. 5.

⁴⁴⁶ MNL SZSZBML V. 220. Tiszadob képviselőtestületi jegyzőkönyv 18/1933 kgy.

⁴⁴⁷ MNL SZSZBML V. 220. Tiszadob képviselőtestületi jegyzőkönyv 12/1936 kgy.

⁴⁴⁸ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 141. 1937. június 25. 5.

csiszolt, három oldalrészére kerül fel a 100 hősi halott neve, a negyedik oldalára pedig az emlékszobor jelmondata. A nevek betűinek magassága legkevesebb 1.5 cm, a többi felirat betűinek nagysága legalább 2 cm. A katona figurája 2.10 méter magas lesz, s a bronzöntvény üreges falvastagságának minimális vastagsága 4 mm lesz. A katonaalak mellett lévő turulmadár szintén bronzból készül, amely egységes kompozíciót képez a szobor főalakjával. A szobrászművész a munkálatokért – beleértve az anyagköltséget, a helyszínrre történő szállítást, az állványokat és a felállítási költségeket – a községtől 3830 pengőt kap, melyből 1830 pengőt még 1936 áprilisában, 1000 pengőt a mű bemutatásakor Debrecenben, míg 1000 pengőt a helyszínen való átvételkor kap kézhez. A szerződés szerint a szobrászművész kötelezi magát arra, hogy az emlékművet 1936. október 1-ig átadja a bizottságnak.⁴⁴⁹

Ez minden bizonnyal így is történhetett, ugyanis Debreczeny Tivadar neve mellett egy 1936-os évszám is szerepel a szobor alsó részén. Az öntési munkálatokat Vignáli Rafaello budapesti bronzöntő készítette, akinek „*Vignálni R.*” monogramja szintén olvasható a szobor alsó részén. Maga a szobor kissé teátrális, hiszen egy életnagyságnál kissé nagyobb magyar honvéd jelenik meg, aki egy puskát tart a kezeiben, miközben lábai között egy turulmadár látható. A szobor talapzatának három oldalán a 105 tiszadobi hős neve olvasható ábécé sorrendben. A szemközti oldalon – a büdszentmihályi emlékműhöz hasonlóan – Vörösmarty Mihály Szózatából vett idézet figyelhető meg: „*Az nem lehet, hogy annyi szív hiába ontá vért...*”, majd az alábbi szöveg olvasható: „*1914-1918. Hős fiainak emlékére, akik életüket adták a hazáért. Tiszadob nagyközség közönsége. MCMXXXVI.*” Tehát az emlékmű már 1936-ban kész volt, de az avatási ünnepségre már csak a következő évben, vagyis 1937-ben került sor. Erről először a Nyírvidék című megyei lap tájékoztatta az olvasókat:

„*Országgra szóló nagy ünnepségre készül Tiszadob község. Június 20-án avatják fel a hősök szobrát, amelyen előreláthatólag részt vesz József főherceg is.*”⁴⁵⁰ Tehát a demecseri ünnepség után egy évvel, Habsburg József főherceg ismét jelezte, hogy meg kíván jelenni egy újabb, Szabolcs vármegyei hősi emlékműavatáson is.

Pár héttel később a megyei lap már az ünnepség részletes programját is közölte:

„*Június 20-án nagyszabású ünnepség keretében avatják fel a tiszadobi hősi emlékművet József főherceg jelenlétében. A nagyszabású ünnepség meghívóját most bocsátotta ki a szoborbizottság. Az ünnepséget 9 órakor a felekezetek templomaiban istentisztelet vezeti be.*

---

⁴⁴⁹ MNL SZSZBML V. 220. Tiszadob képviselőtestületi jegyzőkönyv 18/1936 kgy.

⁴⁵⁰ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 115. 1937. május 25. 5.

Fél 11 órakor érkezik a községbe József főherceg, akit a község határában ünnepélyesen fogadnak. A szobor leleplezési ünnepség 11 órakor kezdődik az alábbi műsorral:

- 1. Himnusz, énekli a közönség.*
- 2. Gróf Andrássy Sándor önnagyméltósága megnyitó beszéde.*
- 3. Ő királyi fensége szobor leleplezési beszéde.*
- 4. Községi főjegyző a község nevében átveszi a szobrot.*
- 5. Énekel a tiszadobi református énekkar.*
- 6. Koszorúk elhelyezése rövid jelmondat kíséretében.*
- 7. Szózat, énekli a közönség.*

Fél 1-kor a kastély parkjában felállított dízsátorban közebéd lesz. Azokat, akik az ünnepségen való részvételüket a község elöljáróságánál június 15-ig bejelentik, kocsi várja az állomáson. Ugyancsak addig kell bejelenteni a közebéden való részvételt is.”⁴⁵¹

1937. június 20-dika előtt néhány nappal már nagy volt a sürgés-forgás Tiszadobon. Kipirult arccal dolgozott mindenki és valami felejthetetlen, nagyot vártak a vasárnaptól, amit el is értek azáltal, hogy személyiségének nagyságával megtisztelte a nagyközség lakóit Habsburg József főherceg, akit vasárnap reggel 9 órakor fogadott a község határában a kiküldöttek csoportja. A főherceget Szabolcs vármegye nevében vitéz dr. Lázár Ferenc fogadta, majd egy kislány piros rózsacsokrot nyújtott át Habsburg Józsefnek a tiszadobi nők tisztelete jeléül. Ezután a főherceg az Andrássy-kastélyába ment. Maga az ünnepély 11 órakor vette kezdetét. A szobor körüli tér zsúfolásig megtelt, majd nem sokkal ezután megjelent József főherceg a kíséretével, akit a község református lelkésze üdvözölt. A köszöntések után Bodnár Boldizsár, Tiszadob főjegyzője mondott beszédet és átvette a község nevében a szobrot, egyben kérve a falu lakóit, hogy a szobor előtt elhaladva, köszönésükkel adják meg a tiszteletet mindenkoron a hősöknek.⁴⁵²

József főherceg a beszédében a hősök emlékét idézte fel, s amikor dicsőítette tetteiket és nemes lelküket, az anyák és özvegyek szívet tépő zokogásba törtek ki, majd ezt követően a főherceg letette koszorúját a szobor alapzatára. Ezután a koszorúk tömege sorakozott az első bajtársi koszorú mellé. Elhangzottak a tiszadobi énekkar énekszámái is, amelyek csupa szívvé és érzületté kovácsolták a nagy tömeget. A Szózat akkordjai után a leventék csapatai kemény díszlépésben vonultak el Habsburg József előtt, aki ezután részt vett azon a banketten, amelyet a tiszteletére rendeztek. Itt is megható és közvetlen szavakkal mondta el, hogy szívén

⁴⁵¹ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 129. 1937. június 11. 3.

⁴⁵² Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 141. 1937. június 25. 5.

viselte a katonáinak sorsát – annyira, hogy egy alkalommal ő fogta le haldokló katonájának szemét, akinek utolsó sóhaja is az volt: „*Hazám!*” A bankett két órakor ért véget, s ezzel együtt az ünnepség is befejeződött.⁴⁵³

Apagy

Apagy a századfordulón egy 1300 fős nagyközség volt a Nagykállói járásban, majd az első világháború után a Nyírbaktai járáshoz osztották be. A Nagy Háborúban 300 apagyai katona vonult be, de közülük – az 1929-es Szabolcsi Hősök névsora szerint – 32 fő hősi halált halt, míg 12 hadirokkant lett.

A Nyírvidék című megyei lap először 1937. november 12-én számolt be a település hősi emléktáblájáról „*Apagy községben emléktáblát állítottak a hősi halottaknak*” címmel: „*Apagy község elhatározta, hogy a hősi halottaiknak emléktáblát állít. A táblát a református templom falában helyezik el. November 28-án lesz az emléktábla leleplezése, amelyen az ünnepi beszédet dr. Nánássy Imre mondja.*”⁴⁵⁴ A cikk azért is érdekes, mert a címben múlt időt, míg a cikkben jövő időt használtak, ami kissé zavart keltő. Annyi biztos, hogy az emléktábla ekkor már kész volt, hiszen a rajta lévő felirat is erről árulkodik:

„*Készítette kegyelete jeléül Birtha József ref. lelkész v. képviselő, kormánybiztos és neje szül. császári és bicskei Komoróczy Margit összesen 35 illetve 10 éves apagyai lelkészi szolgálatának emlékére. 1937. okt. 23.*”

A november 12-i beharangozó szerint végül nem november 28-án került sor az avatási ünnepségre és nem is a református templom falában helyezték el az emléktáblát. Erről tanúskodik a Nyírvidék december 4-én megjelent cikke:

„*Az emléktábla leleplezési ünnepélye december 12-én, délelőtt 10 órakor történik meg ünnepélyes keretek között. Az ünnepélyt a ref. templomban istentisztelet vezeti be. Az istentisztelet után a ref. elemi iskola elé vonul a közönség. Az ünnepi beszédet dr. Nánássy Imre orsz. gyűlési képviselő mondja. Az emléktáblát gondozás végett vitéz Elekes Gábor ny. ezredes adja át a ref. egyházközség gondnokságának. Az ünnepély után közebed lesz.*”⁴⁵⁵

---

⁴⁵³ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 141. 1937. június 25. 5.

⁴⁵⁴ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 256. 1937. november 12. 5.

⁴⁵⁵ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 275. 1937. december 4. 5.

Az 1937. december 12-én, vasárnap lezajlott ünnepség keretében tehát a református elemi iskola falán helyezték el az immár 46 apagyi hős, aranyozott nevét tartalmazó márvány emléktáblát. A táblán az elesett katonák névsorát felekezeti különbség nélkül állították össze, de mindenki neve mellett feltüntették, hogy mely valláshoz tartozott. Az ünnepélyre nemcsak Apagy egész lakossága vonult fel, de sokan eljöttek a szomszédos falvakból is. Rajtuk kívül megjelent Nyíregyházáról a honvéd helyőrség tiszti és altiszti küldöttsége, a Vitézi Szék, a Frontharcos Csoport, a Hadirokkantak, Hadiözvegyek és Hadiárvak Országos Nemzeti Szövetségének (HONSZ), a Pénzügyőrség és a Nemzeti Egység Pártja (NEP) képviselői is.

Az ünnepélyt megelőzően délelőtt 10 órakor a zsúfolásig megtelt református templomban tartott istentiszteleten Birtha József református lelkész beszédben emlékezett meg a hősookról. Istentisztelet után délelőtt 11 órakor az egész gyülekezet a református iskola elé vonult, ahol már katonás rendben sorakoztak fel a leventék. Az iskolával szemben az egész úttestet teljesen ellepte a tömeg, míg az iskola előtti kis kertben, a lepellel borított emléktábla előtt, a szónoki emelvény mellett a község előkelősége és a nyíregyházi kiküldöttek foglaltak helyet. Még a Nyírvidék tudósítója is megjegyezte: *„A jó Isten is kedvezett a szép, hazafias ünnepség rendezőinek, mert a szombaton egész napon át tartott esőzést derűs, szép idő váltotta fel.”*⁴⁵⁶

A „Magyar Hiszekegy” eléneklésével kezdődött az ünnepély. Nem sokkal ezután dr. Nánássy Imre, a kerület népszerű országgyűlési képviselője tartotta meg nagyszabású ünnepi beszédét. Megemlékezett a nótaszóval, felvirágozott vonatokkal harcba induló fiúkról, a magyar katona hősiességéről, majd a dicsőséges győzelmek után bekövetkezett összeomlásunkról. Felhívta a község lakosainak figyelmét, hogy tisztelettel menjenek el mindig a 46 hős emlékét megőrkítő emléktábla előtt. A képviselő beszéde után Fejes Mátyás római katolikus tanító vezetése mellett a római katolikus iskola növendékei adtak elő egy hazafias éneket, majd Tóth Lajos református tanító, leventeoktató lépett a pódiumra és adta elő saját szerzeményű ódáját. A szavalat után a református iskola növendékei háromszólamú énekszámot adtak elő Belenczéressy József tanító vezetésével, majd Kollonay Zoltán felsőkereskedelmi iskolai tanár, az Országos Frontharcos Szövetség Szabolcs vármegyei és nyíregyházi csoportjának a vezetője megtartott beszéde kíséretében adta át az emléktáblát gondozás és megőrzés végett az Apagyi Református Egyházközségnek. Az ünnepség végül a koszorúzással és a Szózat eléneklésével ért véget, melyet 100 terítékes közebed követett.⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁶ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 287. 1937. december 19. 3.

⁴⁵⁷ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 287. 1937. december 19. 4.

Az apagyai emlékmű 1990-ig volt látható a református iskola falán, mígnem a község lakossága – az első világháborús emléktábla felhasználásával – egy összevont első és második világháborús emlékművet készíttetett.

Tiszabercel

A századfordulón közel 1000 fős, nagyjából református vallású Tiszabercel egy Tisza menti nagyközség a Dadai felső járásban. A település főleg arról vált híressé, hogy itt született a magyar felvilágosodás nagy alakja, Bessenyei György testőríró.

A Nagy Háború harcaiban 58 tiszaberceli katona esett el, akinek az emlékére egy országzászlóval egybekötött hősi emlékművet kívánt a település emelni.

Az 1937. augusztus 17-én megtartott képviselőtestületi közgyűlésen Veress János vezetőjegyző a hősi halottak emlékművének felállítását indítványozta. *„Miután a község közönsége igazán szép áldozatkészséggel kizárólag önkéntes adományokból éveken keresztül e célra tekintélyes összeget adott össze, amely összeg hősi halottak emlékműve alap címen a község elöljárósága által kezeltük, s összegszerűen ma 1289 pengő 88 fillért tesz ki, továbbá mert régi vágya a község közönségének a háborúban elhalt hőseinek méltó megörökítése, miután az e célra szükséges összeg nagy része már rendelkezésre áll.”* Ezt követően ajánlatot kért a Beck Sámuel erdőbényei kőbánya és kőfaragó cégtől, aki az országban ekkor már nagyon sok köztéri emlékművet állított fel. A vezető jegyző a tervet és az ajánlatot bemutatta, s jelentette, hogy a hősi halottak emlékművével kapcsolatosan óhajtaná az országzászló kérdését is megoldani, s éppen ezért egy ilyen kombinált emlékműre kért ajánlatot. Ezután a tervrajz elfogadását kérte a képviselőtestülettől, amely azt jóvá is hagyta.⁴⁵⁸

Bő két héttel később, 1937. szeptember 3-án Veress János vezető jegyző bejelentette a képviselőtestületnek, hogy a hősi emlékmű felállítási költségeivel kapcsolatban alakult bizottság tárgyalásokat folytatott az ajánlattetővel, s azt sikerült a 2000 pengős ajánlattal szemben 1600 pengőben megegyezni. Továbbá Okolicsányi Lajos földbirtokos a tulajdonát képező bronz turulmadarat felajánlotta a hősi emlékmű kiegészítőjeként, mely adománnyal a

---

⁴⁵⁸ MNL SZSZBML V. 217. Tiszabercel képviselőtestületi jegyzőkönyv 39/1937. kgy.

község mintegy 300-400 pengőt megtakarított. A képviselőtestület ezek tudatában jóváhagyta a vállalkozóval való szerződés megkötését.⁴⁵⁹

A Nyírvidék című megyei lap 1937. október 15-én már arról cikkezett, hogy Tiszabercel község képviselőtestülete elhatározta, miszerint szobrot emel a község hősi halottainak emlékére. A határozatot a kisgyűlés is jóváhagyta azzal, hogy a tervet előzetesen be kell majd mutatni a kultúrbizottságnak és a községnek azt a helyét, amelyre az emlékművet építik, megfelelően be kell fásítani.⁴⁶⁰

1937. november 17-én Tiszabercel község képviselőtestülete már arról számolt be, hogy a vármegye törvényhatósága is jóváhagyta a hősi emlékmű létesítését, azzal a megkötéssel, hogy a kivitelezésre kerülő terv az Országos Hősi Emlékmű Bizottsághoz felterjesztendő, s csak annak jóváhagyása után kezdhető meg az emlékmű létesítése. S bár a tervet az Országos Irodalmi és Művészeti Tanács jóváhagyta, az Ereklýés Országzászló Nagybizottság pedig tudomásul vette, mégis úgy döntöttek, hogy a beállt esős, havas és szeles időre való tekintettel az emlékmű leleplezését el kell halasztani 1938 tavaszára.⁴⁶¹

1938. május 2-án az emlékmű már kész volt, ezért a képviselőtestület arról hozott döntést, hogy az ünnepélyes felavatásra május 15-én fog majd sor kerülni.⁴⁶² Erről a Nyírvidék című megyei lap is beszámolt:

*„A község lakóinak áldozatkészségéből hősi emlékművet és országzászlót építettek, amit május 15-én, vasárnap lepleznek le hatalmas ünnepségek között. Az ünnepséggel kapcsolatosan adják át díszközgyűlés keretében a díszpolgári oklevelet a község nagy szülöttjének, Farkas Istvánnak, a Tiszán inneni református püspöknek.”*⁴⁶³

1938. május 15-én, délelőtt 8 órakor a község háza előtt felállított diadalkapunál sorakozott fel Liszkay József főbíró vezetésével a község képviselőtestülete, valamint a magyar ruhás leányok és a díszbe öltözött leventék díszszakasza, amikor begördült Farkas István püspök és felesége autója. A magas rangú vendégeket a község nevében Veress János főjegyző üdvözölte. A főjegyző mély hatást keltő szavaira Farkas István püspök válaszolt, majd a fellobogózott főutcán a lakosság tüntető ünneplése között szülőházához hajtattott, ahol

---

⁴⁵⁹ MNL SZSZBML V. 217. Tiszabercel képviselőtestületi jegyzőkönyv 47/1937. kg.

⁴⁶⁰ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap V: 233. 1937. október 15. 5.

⁴⁶¹ MNL SZSZBML V. 217. Tiszabercel képviselőtestületi jegyzőkönyv 62/1937. kg.

⁴⁶² MNL SZSZBML V. 217. Tiszabercel képviselőtestületi jegyzőkönyv 19/1938. kg.

⁴⁶³ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap VI: 106. 1938. május 12. 4.

találkozott az édesanyjával. Rövid pihenő után előbb a parókiára, majd a Bessenyei család által alapított templomba vonultak, ahol Porzsolt István esperes hirdette az igét.

Az Istentisztelet végeztével az iskolás gyermekek sorfala között vonultak el a résztvevők a református elemi iskola dísztermébe, ahol a község képviselőtestülete tartotta díszközgyűlését. Ezen az ülésen részt vett a vármegye és a környék számos előkelősége, köztük dr. Borbély Sándor alispán, dr. Javorniczky Jenő miniszteri tanácsos, az EreklYES Országzászló Nagybizottság (EONB) megbízottja, Horváth József tiszteletbeli vármegyei főjegyző. Az egyházakat Porzsolt István esperes, Szondy István ibrányi, Oláh Károly paszabi, Rác GÉza nagyhalászi, Pataky István kenézleői református lelkészek, továbbá Jancsó István római katolikus plébános és Fried Ede kerületi főrabbi képviselte. Megjelent még az ünnepségen többek között dr. Nánássy Andor kincstári főtanácsos, dr. Mátyás Ernő a sárospataki teológia igazgatója, Benedek Zoltán alezredes, testnevelési felügyelő, Márton József tanfelügyelő, Süle Dénes népnevelési titkár, vitéz Juhász István járási vitézi hadnagy, dr. Benyó Bertalan, dr. Okolicsányi József és dr. Hunyady Gyula főszolgabírók. A virágdíszbe öltözött díszterem színültig megtelt, amikor felhangzott a dalárda ajkán a „Hiszekegy”. A díszközgyűlést vitéz Mikó Bertalan főszolgabíró nyitotta meg. A megjelentek üdvözlése után Német Gusztáv vezetésével küldöttség hívta meg a parókián tartózkodó püspököt, aki néhány perc múlva zúgó taps és éljenzés között vonult be a terembe. Felemelő beszédek után Korocz László református lelkész átnyújtotta a díszes bőrkötésbe kötött díszpolgári oklevelet Farkas István püspöknek. A felemelő és lelkes díszközgyűlés a Himnusz hangjaival ért véget, majd az ünneplők a község főutcáján felállított hősi emlékműhöz és országzászlóhoz vonultak. A Nyírvidék tudósítója hüen adta vissza a felemelő pillanatokat: *„Az emlékművön ötvennyolc hősi halott neve van bevésve, ötvennyolc viruló magyar életé, akik innen indultak el dalosan, hősi akarással, elszántsággal, hogy azután többé soha vissza ne térjenek. Az obeliszk felett hatalmas turul bontogatja ércszárnyát, amelyből a félárbocra eresztett magyar lobogó meredez a tiszta szabolcsi kék ég felé, hirdelve a nagy magyar fájdalmat: Trianont. De ott állanak a szobor körül a feltámadás hitébe vetett bizalom jövő reménységei, a hadsereg küldöttei, a formaruhás leventék, a cserkészek, a frontharcosok és a magyarruhás leányok, akik közül különöseim nagy feltűnést kelt a paszabi leányegylet tarkahímzéses ruhája. Olyan tarka a tabló, mintha a mezők sokszínű virága küldte volna el üdítő pompáját. Itt vannak a hadi rokkantak, a hősi halott gyermekeiket sirató anyák, az örök gyászban is büszke hadiárvák és itt van a szomszédos községek népe, akik zászlók alatt vonultak fel a nagy ünnepségre. Itt látjuk a hadsereg képviselőjében megjelent Rajháthy*

*Sándor alezredest, Becskerekly őrnagyot, a csendőrök képviselőjében, a tüzérség tisztiküldöttségét, az összes felekezetek lelkeszeit és az ünneplő közönség sokaságát.*⁴⁶⁴

Delet ütött a harang, amikor felcsendült a Himnusz, majd Okolicsányi Lajos földbirtokos tartotta meg hazaszeretetre buzdító beszédét, és ezzel az ünnepséget megnyitotta. Ezután Farkas István püspök mondta el mély hatást kiváltó, lelkesítő erejű ünnepi beszédét. Az Erekyés Országzászló Nagybizottság nevében dr. Javorniczky Jenő a következőket mondta: „*Fel kell készülnünk minden eshetőségre és össze kell fogunk, mert nem tudhatjuk, hogy mikor hív újra a kötelességteljesítés legszentebb szava, a haza.*”⁴⁶⁵

A hősi emlékművet a község nevében Liszkay József főbíró vette át közvetlen szavakkal, majd a hadsereg, a frontarcosok, az egyházak és a testületek, intézmények képviselői elhelyezték az emlékezés koszorúját a szobor talapzatára, amikor imára lendültek a karok és felhangzott a Szózat.

Nyírgelse

A századfordulón a még csak Gelse néven ismert, 1076 fős – többnyire görög katolikus felekezetű – kisközség a két világháború között a Ligetaljai járásban helyezkedett el. Ebben a járásban avatta fel Szabolcs vármegye első figurális hősi emlékművét 1923-ban, Nyírábrányban.

Nyírgelse első világháborús hőseivel kapcsolatban a források eltérő számadatokat közölnek. Az 1929-ben kiadott Szabolcs Hősök névsora című kötet még csak 28, háborúban elesett nyírgelsei katonáról tesz említést. Az 1938. augusztus 28-án felavatott emlékművön 41 katona neve szerepel, míg a Dienes István által szerkesztett, 1939-ben megjelent Szabolcs vármegyét ismertető monográfiában a következő adatok szerepelnek: Nyírgelséről 238 katona vonult be a háború éve alatt, 54 fő hősi halált halt, míg 11 fő hadirokkant lett. Mindenesetre napjainkban továbbra is 41 katona neve szerepel az emlékművön található emléktáblán.

A nyírgelsei hősi emlék egy országzászlóval egybekötött emlékmű, mely egy vár bástyájára emlékeztet. Az építmény tetején egy szárnyait széttáró turulmadár látható. A madarat – mint idegen szimbólumot – feltehetőleg az 1950-es években eltávolították, mert a hosiemlek.kozterkep.hu oldalán található régi fényképen sem látható már rajta.

---

⁴⁶⁴ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap VI: 112. 1938. május 19. 4.

⁴⁶⁵ Uo.

A Nyírvidék című megyei lap nem csak az emlékműavatásról tesz említést, hanem magáról az ünnepről is részletesen beszámolt:

*„Gelse község nagy ünnepre készül. Augusztus 28-án, vasárnap hősi emlékművet és országzászlót avat fel a község lakossága. Az ünnepség nemzetiszín-keretes meghívóján 32 ünnepi műsorszám szerepel. Az ünnepi beszédet vitéz Ujfalussy Gábor országgyűlési képviselő mondja mind a hősi emlékműnél, mind pedig az országzászlónál. Az ünnepségek alkalmat adnak a vármegyének, a járásnak, a községnek arra, hogy dr. Kálnay Zoltán főszolgabíróit ünnepeljék szolgálatának 25 éves jubileuma alkalmából. A hazafias ünnepen népünnepség és táncmulatság is lesz. Nyírgelse község közönsége magyaros vendégszeretettel hív és vár mindenkit.”*⁴⁶⁶

1938. augusztus 28-án Nyírgelse község hazafias ünnepség keretében avatta fel országzászlóját és a hősök emlékművét. Hajnalban zenés ébresztő volt a községben, reggel 8 órakor pedig istentiszteletet tartottak a település templomaiban, melyekben a diadalmas magyar hősök emlékének áldoztak. Dél előtt fél 10 órakor vitéz Újfalussy Gábor ny. altábornagy, országgyűlési képviselő, dr. Kálnay Zoltán főszolgabíró, valamint a település elöljárósága, a hatóságok, egyesületek, a leventék, a cserkészek, az iskolai ifjúság, a helybeli és környező lakosság valamennyi rétegének képviselője ünnepi díszben vonult fel a virágokkal, nemzetiszínű zászlókkal díszített diadalkapuhoz, ahol vitéz bulyi és jékei Jékey Ferenc főispánt várták. A nagyhatású fogadás után a főispán és kísérete gyalog indult az ünnepség színhelyére, ahol már nagy közönség gyűlt egybe. A felvonulás után a felekezetek lelkészei megáldották a hősök emlékművét és az országzászlót, majd a Nemzeti Hiszekegy imája után dr. Kálnay Zoltán főszolgabíró lelkes szavakkal nyitotta meg az ünnepséget, amelynek során Csomós Bertalan római katolikus kántortanító ünnepi verset adott elő nagy hatással, majd vitéz Ujfalussy Gábor altábornagy, országgyűlési képviselő mondott lelkesítő erejű ünnepi beszédet, amelynek gondolati alapvetése az ifjúsághoz szóló üzenet volt.⁴⁶⁷

A nagy tapssal fogadott beszéd után vitéz Horváth, az Ereklýés Országzászló Nagybizottságának kiküldötte mondott nagyhatású avató beszédet, majd a Turáni Regőscsoport magyar formaruhás csoportja lépett elő és gyönyörű dalszámait adta elő. Ezt követően a nyíregyházi leventék fűvös zenekarának számai hangzottak fel, majd Tóth András református lelkész átvette az emlékművet és az országzászlót. Az országzászlónál nyomban díszőrség helyezkedett el, s a szép pillanatot Főris István joghallgató tárogatójátéka tette

⁴⁶⁶ Nyírvidék - Szabolcsi Hírlap VI: 187. 1938. augusztus 20. 9.

⁴⁶⁷ Nyírvidék - Szabolcsi Hírlap VI: 195. 1938. augusztus 31. 3-4.

bensőségesebbé. Lengyel Elemér református tanító ódája után elhelyezték az országzászlón a koszorúkat, majd a Himnusz után a volt bajtársak, a leventék, tűzoltók, az ifjúság csapatai kemény tisztelegéssel, díszmenetben vonultak el az új országzászló előtt.⁴⁶⁸

Napjainkban Nyírgelsén, a bástyaszerű emlékmű előtt egy emléktábla is látható, amelyen a második világháború hősi halottai, valamint a munkaszolgálatos és deportált zsidók névsora is olvasható.

Szabolcsbáka

Az 1930-as években 1500 fős Szabolcsbáka a két világháború közötti időszakban mint körjegyzőségi székhely a kisvárdai járáshoz tartozott. Körjegyzőségéhez tartozott még Anarcs község is. A világháború hősi halottjainak számát illetően a források ellentmondásosak. Az 1939-ben megjelent Dienes István által szerkesztett Szabolcs vármegyét bemutató monográfia szerint az első világháborúban 220 fő vonult be katonának a településről, akik közül 32 fő hősi halált halt, míg 7 fő hadirokkant lett.⁴⁶⁹ Ehhez képest az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora 29 főt tart számon, míg az 1938-ban felavatott emléktáblán 40 elesett katona nevét olvashatjuk. Ha összevetjük a két névsort, akkor láthatjuk, hogy az 1929-es névjegyzékhez képest 11 plusz név szerepel a táblán: Csüllög Ferenc, Háda Bertalan, G. Jónás Ferenc, B. Jónás Károly, Kozma József, Molnár József, Papp Balázs, Rochlitz Miklós, Szaniszló József, Takács Ferenc és Takács Miklós. Ez az eltérés magyarázható azzal is, hogy az elmúlt kilenc esztendőben több katona sorsára is fény derülhetett, viszont ennek ellentmond az emléktábla avatását követő évben megjelenő Dienes István-féle monográfia, amely csupán 32 fő hősi halottról tesz említést.

Szabolcsbáka hősi emléktáblájára vonatkozóan – a levéltári források hiányában – a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevélre hagyatkozhatunk. *„A fenti tárgyra való hivatkozással közlöm, hogy Szabolcsbáka községben a Református templom falában van elhelyezve egy emléktábla, mely az I. világháborúban elhalt személyek neveit*

---

⁴⁶⁸ Nyírvidék - Szabolcsi Hírlap VI: 195. 1938. augusztus 31. 3-4.

⁴⁶⁹ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfia Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 359.

tartalmazza. Ezt az emléktáblát 1938-ban helyezték el, de hogy ki készítette, arra nem emlékszik senki.”⁴⁷⁰

1936. július 26-án került sor az átépített és megújult szabolcsbákai református templom felszentelésére, így már ennek az épületnek a falára helyezték el két évvel később hősi emléktáblát, melynek felirata a következő: „A szabolcsbákai hősi halottak az 1914-1918. évi világháborúban.” A feliratban látható egy keresztbe helyezett szablya és puska motívuma melyre egy stilizált rohamsisakot helyezték el. Ezt követően olvasható a 40 hősi halott neve.

Nyírkarász

Nyírkarász a két világháború között a kisvárdai járáshoz tartozó község volt, melynek lakossága az időszakban a 2500 főt is meghaladta. Az első világháborúban 340 fő vonult be katonának a községből, akik közül 15 fő elesett a vérzivataros harcokban, míg 35 fő megrokkánva tért haza.⁴⁷¹

A település első világháborús emlékművel kapcsolatban kiindulópontként Kovács Ákos 1981-es kérdőívére érkezett válaszlevelet lehet felhasználni, melyből kiderül, hogy „Nyírkarász községben a Szabadság téren, közvetlen a kultúrház előtt van felállítva az I. világháborús emlékmű, amelyre már két emléktábla van elhelyezve. Ezt az emlékművet Kovács Lajos /Nyíregyháza Pazonyi út 48. sz. alatti lakos/ készítette. Az emlékművet a község hazafias lakossága közadakozásból építette meg. Az emlékművön az I. világháborúban 48 nyírkarászi lakosról emléktábla van elhelyezve. Erre az emlékműre, az emlékmű nyugati oldalára lett elhelyezve a II. világháborúban elhalt 41 nyírkarászi lakos emléktáblája is.”⁴⁷²

A levélből tehát kiderül, hogy a nyírkarászi világháborús emlékoszlop alkotója az a Kovács Lajos kőművesmester volt, aki 1933-ban Nyíribrony község számára is készített már hősi emlékművet. Ami mégis ellentmondásra ad okot, az az elesettek száma, ugyanis valóban 48, az első világháborúban elesett nyírkarászi katona neve lett megörökítve az emlékoszlopon,

---

⁴⁷⁰ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁴⁷¹ Községi adattár. In. Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Szerk. Dienes István. Vármegyei Szociográfia Kiadóhivatala, Budapest, 1939. 351.

⁴⁷² KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

azonban az 1929-ben megjelent Szabolcsi Hősök névsora, valamint a később megjelent vármegyei monográfiák is csupán 15 főt említenek, illetve tartanak számon.

A település képviselőtestületi jegyzőkönyveit megvizsgálva kiderül, hogy 1938. október 31-én „*a község lakosainak áldozatkészségéből lehetővé válik a világháborúban elhalt hősök emlékének megörökítése hősi emlékszobor felállításával, valamint ezzel kapcsolatban az országzászló felállítása is. Az emlékmű és országzászló helyéül a piactér lesz megállapítva.*”⁴⁷³ Ami érdekes ezzel a határozattal kapcsolatban az az, hogy tévesen emlékszobrot említ, holott a valóságban emlékoszlop felállítására került sor, melyhez valóban kapcsolódott országzászló is.

1938. december 20-án végül Nyírkarász község is felavatta az országzászlóval kombinált hősi emlékművét, mely ünnepségen nagy számban részt vettek a környék községeinek leventéi is. Nánássy Imre országgyűlési képviselő, Sereghy Jenő görög katolikus, Darvas Zénó római katolikus és Ormos István református lelkészek mondtak beszédet, majd az Erekyés Országzászló Nagybizottság (EONB) nevében beiktatták az új országzászlót, amelyet a község főjegyzője vett át.⁴⁷⁴

Az emlékművet végül 2015 szeptemberében teljesen átépítették és helyette egy fekete márványlapokkal borított közös I-II. világháborús emlékművet emeltek.

---

⁴⁷³ MNL SZSZBML V. 177. Nyírkarász képviselőtestületi jegyzőkönyv 50/1938 kgy.

⁴⁷⁴ Magyar Országos Tudósító XX: 288: 1938. december 20. 4.

VI. A HŐSI EMLÉKMŰVEK TÖRTÉNETE SZATMÁR VÁRMEGYÉBEN

Jánk és Majtis

Jánk és Majtis Szatmár vármegye Fehérgyarmati járásához tartozó kisközségek, s Darnóval együtt a Jánki körjegyzőség települései voltak. A két község története szorosan összefonódik, hiszen azon kívül, hogy az 1920-as években egy és ugyanazon személy volt a jegyzőjük, 1950. március 1-jén összevonták őket Jánkmajtis néven. A két település közül Jánk volt 1250 fővel a nagyobb lélekszámú, míg Majtison kevesebb mint a fele, mintegy 540 fő élt.⁴⁷⁵ A meglévő források birtokában kijelenthető, hogy a két település volt az első Szatmár vármegyében, ahol világháborús emlékműveket állítottak.

Jánk község egy márvány emléktáblát rendelt Róna Sándor nyíregyházi kőfaragótól, aki a munkát el is vállalta. A táblán „*Jánk községből az 1914-1918. évi világháborúban elesett hősök névsora*” olvasható, annak a 31 embernek a neve, akik életüket áldozták a haza oltárán. A névjegyzék után a „*Hazánkért mi is meghalunk!*” „*Még elő magyarok!*” idézetek, valamint a kőfaragó mester neve látható még.

Jánk világháborús emlékművével kapcsolatban az első forrás, amely fennmaradt, az a Szatmár és Bereg című újságban jelent meg 1923. május 4-én:

*„Jánk község lakossága az 1914-1918. évi világháborúban elesett községbeli hősök emlékének megörökítése céljából márvány emléktáblát állít, melynek leleplezési ünnepélye Jánkon folyó hó 6-án, déli 12 órakor fog a község házában megejteni. Érdeklődőket Jánk község hazafia és példát mutatni törekvő közönsége szívesen lát.”*⁴⁷⁶

A rövid beharangozó szerint 1923. május 6-án lett volna megtartva az ünnepélyes avató, de végül május 12-én került sor az emléktábla leleplezésére. Az ünnepség Istentisztelettel, majd a községi képviselőtestület gyászközségi ülésével vette kezdetét. Ezek után következett a leleplezési ünnepély, melynek alkalmi szónoka Verdon János jánki görög katolikus lelkész volt. A műsort a jánki lányok és ifjak szavalatai, az iskolai énekkar, valamint a fehérgyarmati főgimnáziumi ifjak szavalatai és zeneszámai töltötték be. A maga egyszerűségében lefolyt, de

⁴⁷⁵ Fehérgyarmati járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 187-188.

⁴⁷⁶ Szatmár és Bereg IV: 14. 1923. május 4. 3.

lélekemelő ünnepélyen megjelent a község teljes lakossága és „*a vidék intelligenciája*” is. Megjelent többek között Burián Dezső huszár ezredes, Trieb Alfréd alezredes, Kammerle Reymond csendőr százados, Keil János honvéd százados, Telkes Sándor főgimnáziumi igazgató, Ujhelyi István főszolgabíró, Varga Gyula járási számvevő, valamint Majos Győző járási irodatiszt.

Trieb Alfréd alezredes beszédében az elesett hősi halott honvédek és a honvédség nevében mondott meleg, szívből jövő köszönetet és elismerést Jánk község lelkes közönségének, majd Kammerle Reymond csendőr százados lépett a szónoki emelvényre, s egyszerű, keresetlen szavakban elesett hőseink vitézi tetteit, valamint a község közönségének hazafias gondolkodását méltatta, mondván: „*amely nép így meg tudja becsülni a vitézi erényeket, azt nem kell féltetni!*” Az ünnepély végül a Szózat eléneklésével ért véget.

Az ünnepség után Jánk község képviselőtestülete a vendégek tiszteletére 40 terítékes uzsonnát adott, melyen Burián Dezső ezredes Magyarország kormányzójára, Kammerle Reymond csendőr százados a magyar fegyverek dicsőségére, Krosnyiczky József plébános a vendégekre, Telkes Sándor főgimnáziumi igazgató Kovács Gyulára, a község érdemes agilis jegyzőjére és a helybeli egyházak vezetőségére, Verdon János görög katolikus lelkész a magyar hadseregre, Kovács Gyula jegyző pedig a fehérgyarmati főgimnáziumi ifjúságra mondott felköszöntőt.⁴⁷⁷

Néhány hónappal később, 1923. augusztus 11-én a szomszédos Majtis község is márványból készült emléktáblát állított, „*melybe a községbeli hősi halottak nevei aranybetűkkel vannak bevésve.*” A lélekemelő leleplezési ünnepségen Horváth Imre majtisi református lelkész, egyházmegyei tanácsbíró tartotta meg az ünnepi beszédet, míg a majtisi énekkar énekelt Nyéky Imre református kántortanító vezetésével. A jánki ünnepséghez hasonlóan itt is megjelent Burián Dezső ezredes, valamint Trieb Alfréd alezredes, akiknek a hősi halottak iránti kegyeletérzésükkel csak katonai kötelességérzetük párosult egyenlő mértékben. Ahogyan a megyei újság is megírta: „*Csak a közelmúlt heteken volt a jánki emlékmű leleplezési ünnepélye, s íme ma már Majtis községe is teljesítette eme kegyeleti kötelességét. Látszik, hogy Majtis községe is a jánki jegyző, Kovács Gyula vezetése alá tartozik.*”⁴⁷⁸ Az emléktábla jelenleg is a majtisi református templomban található meg, melynek felirata: „*A Hazáért elesett hősök emlékére 1914-1918*”, majd ezt követi a 18 elesett katona névjegyzéke. A tábla alsó részén az „M.Szalka”, azaz Mátészalka felirat olvasható. A Kovács Ákos által

⁴⁷⁷ Szatmár és Bereg IV: 17. 1923. május 26. 2.

⁴⁷⁸ Szatmár és Bereg IV: 28. 1923. augusztus 11. 2.

1981-ben kiküldött kérdőívre Jánkmajtisról a következő válasz érkezett: „*Jánkmajtis községben az Arany J. u. 52. sz. alatt lévő KMB-s iroda falán van az emléktábla elhelyezve. Róna Sándor nyíregyházi kőfaragó készítette. A lakosság elmondása alapján, 1920-as években állította egy Csonka nevű főjegyző.*”⁴⁷⁹ Mint látható az akkori válaszadó közel pontos választ adott a dátumot illetően, de a jegyző nevét már tévesen írta le. Hét évvel később, 1988. május 1-jén az egykori Jánk község világháborús emléktábláját a Szeretet és Béke Nyugdíjasok Klubja kezdeményezésére a település lakossága második világháborús emléktáblával kiegészített emlékművön helyezte el. Ez az emlékjelet a Művelődési Ház és Könyvtár kertjében látható napjainkban.

Érdeemes megemlíteni a jánki körjegyzőség harmadik települését is, Darnót, melynek református templomában szintén látható egy első világháborús emléktábla, melynek felirata: „*Darnó községből az 1914-18. évi világháborúban elesett hősök névsora*”, és a település három elesett katonájának aranyozott neve olvasható: Balogh Elek, Tukacs Bálint és Tukacs István. Sajnos nem tudni pontosan, hogy a tábla mikor készült el, de később a második világháborús hősök emléktábláját is elhelyezték mellette. Ezzel elmondható, hogy a jánki körjegyzőség mindhárom települése állított első világháborús emlékjelet.

Fehérgyarmat

Szatmár vármegyéből elsők között csatlakozott a kezdeményezéshez Fehérgyarmat nagyközség és járásszékhely, melynek központjában, a református templom előtti parkban 1924. május 31-én felavatták az I. világháborús emlékművet. Fehérgyarmat első köztéri szobrát az első világháború kitörése után 10 évvel leplezték le, mely egy puskájára támaszkodó katonát ábrázol. Az alkotás a későbbi évtizedek során a legnagyobb magyar nemzeti ünnepek zarándokhelyévé vált, melynek talapzatán 1990 óta a második világháborús áldozatok névsora is olvasható, ezzel méltó emléket állítva Fehérgyarmat mindkét világháborúban elesett hőseinek. Ahhoz azonban, hogy alaposan meg tudjuk vizsgálni a szobor felállításának körülményeit, figyelembe kell venni annak történelmi hátterét.

Amikor 1914 nyarán a Nagy Háború kirobbant, a Fehérgyarmat című társadalmi hetilap a címlapon a következő sorokat írta: „*Mire e sorok megjelennek, már megindultak az*

---

⁴⁷⁹ KKJM, Történelmi-néprajzi Gyűjtemény, Történelmi Adattár 7-86.

*ellenségeskedések Szerbiával. Ott harcolnak a délvidéken a nemzet fiaival együtt a mi véreink is, Fehérgyarmat községnek, s a fehérgyarmati járásnak katonái. A közel ötven éves békeidő alatt harcias hangulatunk csökkent, a békeidőben való katonai szolgálatot is sokan felesleges nyűgnek tekintették, de a mai idők megmutatták, hogy a fegyveres előkészület nemcsak szükséges, de elengedhetetlen kényszerűség.*⁴⁸⁰

Maga II. Vilmos német császár is a következőket ígérte: *„Mire a falevelek lehullanak, katonáink visszatérnek!”* Mint tudjuk nem így történt – négy évig tartó vérzivataros háború vette kezdetét, mely évtizedekig tartó traumát okozott a magyar társadalom egésze számára. Nem volt család Magyarországon, amelyet ne érintett volna valamely formában a Nagy Háború. Az arcvonalakban harcoló vidéki parasztfiú vagy a városi polgár éppúgy belekerült az éveken át tartó szörnyű pusztításba, mint a hátszágban helyálló asszonyok vagy éppen a munkás emberek helyét a gyárban átvevő gyerekek. A fronton harcoló fehérgyarmati katonákkal nemcsak hazánkban, de messze a tengerentúlon is szolidaritást vállaltak a magyarok. Jó példa erre a Szamos című újság 1915. augusztus 6-i száma, melyben olvashatjuk, hogy Fábíán Károly fehérgyarmati református lelkész egy Amerikába kivándorolt hívétől levelet kapott: *„Mélyen tisztelt Nagy tiszteletű úr! Bocsánatot kérünk a Nagytiszteletű úrtól, hogy ezen pár sorainkkal alkalmatlankodunk mi Amerikába kivándorolt fehérgyarmati lakosok. Ezen pár sorainkkal tudatjuk a Nagytiszteletű urat, hogy mi fehérgyarmati születésűek elhatároztuk, hogy mivel igen jól tudjuk és fájlaljuk, hogy édes hazánkban mily szomorú állapotban vannak testvéreink és azoknak árvái és mi nem osztozhatunk azoknak fájdalmukba, ott hol testvéreink kiömlött vérei borítják édes hazánk földjét, tehát elhatároztuk, hogy a háborúban elesett fehérgyarmati születésűek özvegyei és árvái részére küldjük ezt a pár koronát. Igen felkérjük az összes adakozók nevében a Nagytiszteletű urat, teljes bizalmunkat benne vetve, tessék ezen pár koronát kiosztani csakis a háborúban elesettek özvegyei és árvái közt. Tessék a templomban kihirdetni az összes adományozók neveit és az adományt hírlapilag is nyugtatni. Nekünk igen fáj, hogy minket így elzártak édes hazánktól, mikor a legnagyobb örömmel sietnénk édes hazánk védelmére, de így csak fájó szívünk sóhaja szállhat feléje.*⁴⁸¹

Az otthonmaradtak sem feledkeztek el családtagjaikról, szeretteikről, a frontokon harcoló apákról és fiúkról. Jó példa erre a Vörös Kereszt Egylet, melynek fehérgyarmati fiókja folyó 1916. február 5-én a háborúban elesettek özvegyei és árvái javára szépen sikerült tombola-

⁴⁸⁰ Fehérgyarmat III. 31. 1914. augusztus 2. 1.

⁴⁸¹ Szamos XLVII. 213. 1915. augusztus 6. 3.

estet rendezett, melyhez a nyerepménytárgyak a közönség adományaiból gyűltek össze. Az est tiszta jövedelme 663 korona 24 fillér volt. A rendezést az egyesület agilis elnöknője, Jékey Sándorné végezte.⁴⁸²

Az ehhez hasonló jótékony célú estélyek a későbbi években sem maradtak el. A Szatmári Újság 1918. február 2-i száma is beszámolt a következő ilyen rendezvényről: „*A fehérgyarmati hadiözvegyek és árvák javára febr. 10-én, este, nyolc órakor a Fehérgyarmat és Vidéke Kaszinó nagytermében jótékony célú estély lesz. Belépti díj személyjegy 4 korona. Felülfizetések hírlapilag lesznek nyugtázva.*”⁴⁸³

Még mindig a fegyverektől volt hangos Európa, amikor 1918. március 28-án a Szatmári Újságban először vetődött fel a fehérgyarmati világháborús emlékmű felavatásának gondolata. A március 15-i ünnepség szónoka Tóth Sándor túristvándi református lelkész volt, aki hazafias hévvel, átérzéssel beszélt az 1848-as márciusi ifjakról, s a Nagy Háború katonáiról, „*azokról a glóriás hősekről, akiknek emlékét megörökíteni szent kötelességünk*”. A lelkész Ügyes gondolatszöveggel, találóan rajzolta meg a készítendő emlékművet. Az ünnepély bevétele 2808 korona volt, mely a színdarabok március 24-iki megismétlésével 3351-re emelkedett. A felmerült kiadások levonása után, mintegy 2650 korona maradt a hadban elesett fehérgyarmati hősök emlékművére.⁴⁸⁴

Az esztendő végén, az 1918. november 3-án Padovában – még az Osztrák-Magyar Monarchia részeként – majd november 13-án Belgrádban fegyverszünetet kérő Magyarország elvesztette az első világháborút, így aztán szembe kellett néznie a soknemzetiségű Monarchia korábbi kisebbségeinek követeléseivel, aminek a háború előtti nagyhatalmi helyzetben azok nem tudtak érvényt szerezni. Ezekben a nehéz időkben került sor újabb táncmulatságra Fehérgyarmaton, melynek egyértelmű célja ismét az volt, hogy a befolyó összegekből tudják majd fedezni a később létrehozandó első világháborús emlékművet. A Szamos című újság 1919. március 13-i számában olvashatjuk a következő sorokat: „*Táncmulatság Fehérgyarmaton. A fehérgyarmati ref. egyház 1919. március 16-án a kaszinó nagytermében a hadban elesett fehérgyarmati katonák emlékművének alapja javára műkedvelő előadással egybekötött táncmulatságot rendez.*”⁴⁸⁵ Ez és az ehhez hasonló újságcikkek is tanúsítják, hogy

---

⁴⁸² Szamos XLVIII. 41. 1916. február 10. 3.

⁴⁸³ Szatmári Újság II: 29. 1918. február 2. 3.

⁴⁸⁴ Szatmári Újság II: 75. 1918. március 28. 2.

⁴⁸⁵ Szamos LI: 62. 1919. március 13. 3.

Fehérgyarmat – szinte a legtöbb környező települést megelőzve – szeretett volna egy méltó emlékművel tisztelni elesett fiai előtt. A zűrzavaros belpolitikai állapotok azonban ezt a kezdeményezést megakasztották, így maga a megvalósítás időben kitolódott.

A háború után Fehérgyarmat, mint nagyközség és járásszékhely igyekezett az új körülményekhez alkalmazkodni. A kiegyezés után nem sokkal, 1872-ben még 3353 lakosa volt a településnek, 1910-ben 4610, 1922-ben pedig már 224 fővel kevesebb. Megállapíthatjuk ezekből a számokból, hogy az első Nagy Háború, és annak demográfiai következményei Fehérgyarmat esetében is jól érzékelhetők.⁴⁸⁶

A csonka vármegyék egyesítése mellett az 1924-es esztendő a világháborús emlékművek történetében is fontos mérföldkő volt, ugyanis ekkor fogadták el az 1924. évi XIV. törvénycikket, mely a nemzeti ünnepek közé sorolta a magyar hősokról való megemlékezést, így a törvény május utolsó vasárnapját a Hősök Emlékünnepévé nyilvánította. Nem sokkal ezután, az első világháború kitörésének 10. évfordulójához közeledve, 1924. május 31-én, szombaton felavatták Fehérgyarmat központjában az első világháborús emlékművet. Itt érdemes megjegyezni, hogy Fehérgyarmat első köztéri szobráról egészen napjainkig nem lehetett tudni, hogy mikor és milyen körülmények között avatták fel. Sőt, az emlékmű alkotójának kiléte is sokáig a homályba merült, hiszen az akkori sajtó sem említette meg a nevét.

Még 1981-ben sem volt pontos információ arra vonatkozóan, hogy mikor és ki készítette a fehérgyarmati szobrot. Ebben az évben Kovács Ákos, a Hatvany Lajos Múzeum igazgatója az egész országot lefedő kutatást végzett az első világháborús emlékművekre vonatkozóan.⁴⁸⁷ Az országos adatgyűjtést postai úton szétküldött kérdőívek segítségével kezdte meg, s amikor Fehérgyarmatra is eljutott az említett kérdőív, dr. Perku Lajos, az akkori V. B. titkár 1981. július 7-én a következőket írta válaszelevelében a múzeumigazgatónak: *„Tisztelt Igazgató Elvtárs! Az I. világháborús szobrokra, emlékművekre, emléktáblákra vonatkozó megkeresésükre közlöm, hogy városunk területén van egy I. világháborús emlékmű. Sajnos az emlékművel kapcsolatban részletes felvilágosítást nem áll módomban adni, mivel erre vonatkozóan semmilyen helytörténeti írásos, vagy más vonatkozású anyag nem áll rendelkezésemre. Az emlékművet feltehetően - idős emberek visszaemlékezése alapján - 1918-*

---

⁴⁸⁶ Gottfried Barna: Fehérgyarmat 1872-1944 között. In. Fehérgyarmat múltja a megtelepedéstől a II. világháborúig. Szerk. Takács Péter. Fehérgyarmat, 2013. 109.

⁴⁸⁷ Kovács Ákos – Néray Katalin: Egy új kiállítás-sorozat bevezetése. In. Monumentumok az első háborúból. Szerk. Kovács Ákos. Népművelési Intézet és Múcsarnok, Budapest, 1985. 3.

ban állították fel. Az emlékművön volt egy felirat, amely neveket és egyéb feliratot tartalmazott, de ezt a feliratot tartalmazó tábla ismeretlen körülmények között még az 1950-es években eltűnt.”⁴⁸⁸

A Tájak-Korok-Múzeumok sorozat darabjaként 1999-ben megjelent „Fehérgyarmat – látnivalók” című kiadvány is csak megemlítette, hogy a szobor Kossuth-parkban áll: „A református templom előtti parkrészen található az 1970-es Tisza-Szamosközi árvízét idéző emlékmű, Szomor László alkotása. A parkban a városközpont felé haladva a világháborús hősök emlékművét, majd az 1896-ban felavatott Kossuth-emlékoszlopot láthatjuk, végül elérkezünk a székely kapuhoz, ami Fehérvári József alkotása.”⁴⁸⁹

A 2013-ban megjelent, Fehérgyarmat város történetét bemutató átfogó településtörténeti írás sem mutatja be az emlékmű történetét, csupán egy képet közölt a szoborról, illetve a talapzatán látható domborművekről.

Ha azonban fellapozzuk a két világháború közötti időszak Szatmár megyei újságait, akkor megtalálhatjuk azokat a cikkeket, amelyek a megcsonkított Szatmár vármegye emlékmű állításairól tudósítanak. Az újságok közül a Szatmár és Bereg című hetilap számolt be az 1924. június 1-jei számában Fehérgyarmat világháborús szobrának felavatásáról: „Szombaton délelőtt díszes ünnepség keretében leplezte le Fehérgyarmat nagyközség hősi halottainak emelt emlékoszlopát. Délelőtt 10 órakor ünnepi istentisztelet volt, 11 órakor pedig a ref. iskola előtt felállított emlékoszlopnál Telkes Sándor főgimn. igazgató mondott megnyitó beszédet, a község nevében pedig Megyery főjegyző⁴⁹⁰ emlékezett a hősookról, akiknek emlékszobrát több küldöttség koszorúzta meg.”⁴⁹¹

Ami rögtön szembetűnik az az, hogy a cikk címében kissé megtévesztően először az „emlékoszlop” szó szerepel, míg a szöveg végén – immár helyesen – az „emlékszobor” kifejezést használta a sajtó. Ha alapul vesszük a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság (HEMOB) által 1923-ban kiadott tájékoztatóját, akkor észrevehetjük, hogy a két fogalom között bizony markáns különbség van.

A másik érdekesség, hogy nem tudjuk meg a Szatmár és Bereg rövid cikkéből a szobrász nevét, valamint nem kapunk képet a szobor kinézetéről sem. A mészkből készült emlékmű

---

⁴⁸⁸ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁴⁸⁹ Kossuth park. In. Fehérgyarmat – látnivalók. Szerk. Dercsényi Balázs. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára. Fehérgyarmat, 1999. 8.

⁴⁹⁰ Megyery László, Fehérgyarmat nagyközség főjegyzője

⁴⁹¹ Szatmár és Bereg V: 22. 1924. június 1. 3.

alkotója a magas talapzaton egy sebesült, félig térdeplő, szinte ülő helyzetben lévő katonát ábrázol rohamsisakban, aki egy tölgyfa cserjére rogyva, puskájának csövére támaszkodik. Az emlékmű talapzatának két egymással szemben lévő oldalán katonákat ábrázoló domborművek láthatóak – a szemközti oldalon gyalogos katonák támadása, míg a hátoldalon egy huszárroham látható. A talapzat két másik oldalára 1990-ben Fehérgyarmat Város Önkormányzata márványtáblákat helyezett el: egyikre az első világháború 39 elesett hőisének névsora, míg a másikra a második világháborús hősök neveit írták fel. A Nagy Háború hőseit megörökítő tábla fölött a magyar koronás kiscímer, valamint „Az 1914-1918. évi világháború hősi halottainak kegyeletes emlékezéssel Fehérgyarmat község közönsége” felirat látható.

Ha alaposan megvizsgáljuk a Magyarországon fellelhető világháborús emlékműveket, akkor találkozhatunk még két olyan alkotással, mely szinte teljességében hasonlít a fehérgyarmati szoborra. Közülük az egyik a Pest megyei Szigetújfalu községben található, ahol 1924. augusztus 31-én leplezték le a település hősi emlékművét, míg a másik a Csongrád megyei Pitvaros község, ahol 1925. november 8-án került sor a katonaszobor felavatására.⁴⁹² Mind a két esetben Martinelli Jenő budapesti szobrász volt az emlékművek alkotója.

Szigetújfalu és Pitvaros esetében is egy mészkőből készült emlékmű tárul elénk, melynek magas talapzatán egy sebesült, félig térdeplő, szinte ülő helyzetben lévő katonát látunk rohamsisakban, aki egy tölgyfa cserjére rogyva, puskájának csövére támaszkodik – akárcsak Fehérgyarmat esetében. Sőt, Szigetújfalu szobrának talapzatán ugyanazok a domborművek láthatóak, mint Fehérgyarmat esetében – huszár- és gyalogosroham –, csupán annyi különbséggel, hogy a Pest megyei község emlékművének talapzatán az ábrák a fehérgyarmatihoz képest az ellenkező oldalon szerepelnek.

A szobrok közötti hasonlóságok arra is magyarázatot adnak, hogy a művész egyszerre több megrendelést is kapott egy-egy településtől és a feszített határidők betartása miatt csupán minimális módosításokat tudott végrehajtani az alkotásokon. Itt érdemes megjegyezni, hogy ebben az esetben a fehérgyarmati emlékmű volt az első és egyben mintaadó alkotás is a később felavatott szobrok számára. Ezek alapján megállapítható, hogy a fehérgyarmati szobor is Martinelli Jenő munkája volt.⁴⁹³

A fehérgyarmati első világháborús emlékmű a második világháború végéig minden évben a nemzeti ünnepek, különösen a Hősök Emléknapjának kiemelt helyszíne volt.

---

⁴⁹² Pesti Hírlap XLVII: 257. 1925. november 13. 13.

⁴⁹³ Martinelli Jenő. In. Művészeti Lexikon L-Z. Szerk. Éber László. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1935. 90.

Túristvándi hazánk északkeleti csücskében, a szatmári síkság középső tájegységében, a Túr folyócska ölelésében, az Erdőháton fekszik. A hangulatos kisközséget még 1000 fő sem lakta a két világháború között, ahogyan ma sem éri el népessége ezt a lélekszámot. A Fehérgyarmati járás Kömörői körjegyzőségéhez tartozó Túristvándi község 1925. május 31-én leplezte le Szatmár vármegye első hősi emlékoszlopát. Az ünnepségen nemcsak a község, de a vidék közönsége és előkelő vendégsereg is részt vett az erkölcsileg igen szépen sikerült ünnepségen. Sipos József református esperes templomi imája után, nagy tömegben vonultak a hősök emlékoszlopához, ahol ugyancsak az esperes ünnepi megnyitó beszéde után Péchy László, Szatmár vármegye főispánja magasröptű, szívből jövő beszéddel hatotta meg az ünneplőket és utána a vármegye részéről koszorút helyezett el az emlékoszlop talapzatára. Ezt követően vitéz Dienes-Oehm Tivadar tábornok, a vármegyei Vitézi Szék székkapitánya beszélt a magyar hősookról, majd a hadsereg nevében megkoszorúzta az emléket. Szabó Tibor főszolgabíró a járás nevében tett le koszorút, majd Nyiri Sándor községi bíró meglepő beszéddel könnyeztette meg közönséget és a község koszorújával hódolt az elesett túristvándi hősök emlékének. Tolnay János tanító, mint az elesettek bajtársa emlékezett meg és koszorúzta meg az emléket, végül pedig báró Kende Zsigmond záróbeszéde következett, akinek a szép, lélekemelő ünnepély köszönhető.⁴⁹⁴

Hogy kik készítették a település világháborús emlékoszlopát, azt a Kovács Ákos által kiküldött kérdőív válaszleveléből tudhatjuk meg: „*A község lakói úgy tudják, hogy Nagy Pál és Korponai mester készítette.*”⁴⁹⁵ Az emlékoszlop tetején eredetileg egy turulmadár is szerepelt, míg az oszlop alsó részén a 23 elesett katona nevét megörökítő emléktábla kapott helyet. Napjainkban a turulmadár már nem látható az emlékművön, s az emléktáblát is kiegészítették közös I-II. világháborús névjegyzékre, az oszlop felső részén pedig a koronás kiscímer kapott helyett.

---

⁴⁹⁴ Szatmár és Bereg V: 23. 1925. június 7. 2.

⁴⁹⁵ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

Nyírcsaholy

Nyírcsaholy nagyközség az első település a Mátészalkai járásból, ahol világháborús emlékművet állítottak az elesett katonák emlékére. A 2500 fős településről 72 fő halt hősi halált az első világháború csatatarein, akiknek a tiszteltére Nyírcsaholy egy kettős keresztet szimbolizáló emlékművet emeltetett 1925. október 11-én.

A település vezetése két évvel korábban határozta el, hogy a háborúban elesett hősei emlékét egy maradandó emlékművel szeretné megörökíteni. Ebből a célból 1923. július 8-án Schaffner Béla nyugalmazott huszárkapitány, a HEMOB küldöttje megérkezett a szatmári nagyközségbe, ismertette az 1917. évi VIII. törvénycikket, valamint a belügyminiszter 20.331/1922. számú rendeletét, majd bemutatta azon művészi emlékszobrok és emlékoszlopok fényképeit, amelyeket kivitelre a HEMOB elfogadott és kiválasztott, majd ismertette azoknak kiviteli árait és feltételeit. A képviselőtestület tagjai közül többen a 134. számú emlékoszlop, mások pedig a 45. számú emlékszobor megrendelését és felállítását szerették volna, ezért elrendelték a név szerinti szavazást. Mivel a 134. számú tervre 19 szavazat érkezett, míg a 45. számú mintára csupán 7 fő voksolt, Nyírcsaholy község képviselőtestülete a 134. számú, Müller Tibor műépítész által tervezett emlékoszlopot rendelte meg. Az emlékmű ára 35 métermázsza búza volt. A felállítási mellékiadások és az elesett hősök neveinek bevésetési költségére további 10 métermázsza búza értékét egyhangúlag megszavazták. A képviselőtestület az emlékoszlop teljes költségét külön terménykivetéssel kívánta fedezni, még pedig úgy, hogy amennyibe a község határának fő terménye nem a búza, hanem a rozs, akkor a kivetés rozsban eszközendő. A fő cél az volt, hogy az emlékmű még 1923-ban felállítható legyen, azonban annak helyéről a képviselőtestület csak a művésszel együtt kívánt később határozni.⁴⁹⁶

A Nyírvidék című Szabolcs vármegyei lap 1925 januárjában a rohamosan fejlődő Nyírcsaholy községről számolt be egy rövid cikk erejéig. Ebből kiderül, hogy a község Magyar Endre főjegyző érdemes és kiváló vezetése mellett „72 hősi halottja részére elkészítette az emléküket megörökítő 4 és fél méter magas, díszes, s monumentális emlékoszlopot, amely tavasszal lesz ünnepélyes keretek között felavatva.”⁴⁹⁷

Végül az emlékoszlop felavatása csak 1925. október 11-én valósult meg, s az ünnepségről a Szatmár-Bereg című Szatmár vármegyei lap számolt be először október 4-én:

⁴⁹⁶ MNL SZSZBML V. 174. Nyírcsaholy képviselőtestületi jegyzőkönyv VI-1/1923. kg.

⁴⁹⁷ Nyírvidék XLVI: 10. 1925. január 14. 5.

„A nyírcsaholyi hősi emlékszobor leleplezési ünnepélye impozáns keretek közt fog lezajlani. A megjelenő előkelőségek közt a kormányzó képviselőjében ott lesz Perczel tábornok, a kormányt pedig Péchy László főispán képviseli. A vármegye képviselőjében a távollevő alispán helyett Kovács István főjegyző mond beszédet, a vitézi szék nevében vitéz Dienes-Oehm tábornok. Elküldi képviselőjét a 4-ik huszárezred Toókos Gyula alezredes, törzskapitány személyében, továbbá a 12-ik honvédezred, a 6-ik tüzérosztág, a vámőrség, csendőrség és még számos közttestület.”⁴⁹⁸

Figyelemreméltó, hogy a beharangozó cikk tévesen emlékszobrot említ, holott a település emlékoszlopát emelt. A másik érdekesség, hogy ekkor még úgy tájékoztatták az olvasókat, hogy Szatmár vármegye alispánja nem fog tudni részt venni az ünnepségen, míg egy héttel később, az avatás napján megjelent újságcikkben már azt írták, hogy Péchy László főispán és dr. Streicher Andor alispán lesz a rendezvény fővédnöke. Ezen kívül közölték az emlékmű felavatásának részletes programját is:

1. Tábortéri szentmise az emlékmű előtti köztéren, délelőtt fél 11 órakor.
2. Az emlékművet felszentelik Kursinszky Zsigmond rk. esperes-lelkész és Szuchy Elek gk. lelkész urak
3. Himnusz. Énekli az ünneplő közönség.
4. Az emlékművet felavató és községi elöljáróságnak átadó beszédet tartja dr. Streicher Andor vármegyei h. alispán úr.
5. Az emlékművet megőrzésre átveszi a községi elöljáróság.
6. „Hősök emléke” – énekli a községi vegyeskar
7. Ünnepi beszédet mond Dienes-Oehm Tivadar tábornok, vármegyei Vitézi Törzskapitány úr
8. „Magyar Hiszekegy” – énekli a községi vegyeskar
9. Katonai és polgári hatóságok kiküldöttjeinek ünnepi beszédei
10. Szózat. Énekli az ünneplő közönség.”⁴⁹⁹

1925. október 11-én, vasárnap külsőségeiben megragadó, nagyjelentőségű ünnepség keretében szentelte fel 72 hősi halottja emlékének megörökítésére emelt emlékoszlopát Nyírcsaholy nagyközség. Országos jellegű ünnepség tette emlékezetessé ezt a napot, ahol a megjelent előkelőségek között ott volt a kormányzó képviselője is, Perczel Armand tábornok, Both Gyula ezredes kíséretében, de ott volt a kormány képviselője Péchy László, Szatmár

⁴⁹⁸ Szatmár és Bereg VI: 40. 1925. október 4. 1.

⁴⁹⁹ Szatmár és Bereg VI: 41. 1925. október 11. 3.

vármegye főispánja a titkárával, dr. Fogarassy György vármegyei aljegyzővel együtt. A vármegyei törvényhatóság részéről Kovács István főjegyző, Dull László aljegyző, dr. Dózsán Mihály, Gulács Tibor földbirtokos, árvaszéki ülnök, Szilágyi Lajos számvevőszéki tanácsos, valamint Madarassy István főszolgabíró és dr. Boér Endre tb. főszolgabíró jelentek meg.⁵⁰⁰

Az emlékmű felavatása tábori szentmisével kezdődött, amelyet Kursinszky Zsigmond római katolikus esperes lelkész pontifikált, Láng Gyula és Szuchy Elek lelkészek segédletével. A mise alatt a nyírcsaholyi női és férfi énekkar énekelt. Az emlékmű felszentelését először az esperes végezte, s lendületes szép beszédet tartott, amelyben fejtegette az emlékmű jelentőségét, ormán a kettős kereszttel, amely hazánk és a kereszténység történetében mindig győzelmi jelvény volt. Ezután Szuchy Elek görög katolikus lelkész mondott hatalmas erejű, mély gondolatokkal átszőtt beszédet arról, hogy az emberi elégedetlenség és Isten ellen való zúgolódás ne legyen úrrá az emlékmű előtt. A felavató beszédet Kovács István vármegyei főjegyző tartotta meg ezután: „*Nagy és dicső dolog a hazáért meghalni.*” – ennek a gondolatnak a jegyében méltatta azt a hősi áldozatot, amelyet Nyírcsaholy elesett hősei a hazáért hoztak. Magyar Endre főjegyző megható szavakkal vette át megőrzésre az átadott emlékművet a község előljárósága nevében. Ünnepi beszédet vitéz Dienes-Oehm Tivadar tábornok mondott, majd ezt követően a katonai és polgári hatóságok kiküldöttjei helyezték el koszorúikat a felállított emlékműre. Az egyházak, a vármegye, a Vitézi Szék és a község koszorúját a lelkészek, a vármegyei főjegyző, Dienes-Oehm tábornok, s a községi főjegyző helyezték el ünnepi beszédük megtartásakor. A kormány koszorúját kegyeletes szavakkal Péchy László főispán tette le. A helyi énekkar és a mátészalkai római katolikus Dalárda több szép énekszámval szerepelt, egy cserkész pedig lelkes szavaleletet mondott.⁵⁰¹

A nyírcsaholyi emlékmű egy talapzaton lévő két hatalmas oszlopból áll, melynek a tetejére egy kettős keresztet állítottak. A kereszt alatt lévő kör alakzatban olvasható az „1914-1918” felirat. Az oszlopokon sorolták fel az elesett katonák neveit, míg a talapzaton a következő szöveg volt olvasható: „*A világháborúban a hazáért életüket feláldozott nyírcsaholyi hősök emlékére emelte a község hazafias lakossága.*”

A Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevélből értesülünk, hogy az 1950-es években közlekedési okok miatt az emlékmű pár méterrel át lett helyezve eredeti helyéről. Talán emiatt rongálódhatott meg, hiszen talapzatán évtizedeken keresztül hatalmas méretű repedések voltak. A levélben azt is írták, hogy felújítása folyamatban van, amit

⁵⁰⁰ Szatmár és Bereg VI: 42. 1925. október 18. 1.

⁵⁰¹ Szatmár és Bereg VI: 42. 1925. október 18. 2.

társadalmi munkában végeznek. A felújítás végül egészen 2017. szeptember 15-ig várattott magára. Az emlékművet ekkor jelentős mértékben átalakították, ugyanakkor sor került a törések kijavítására, a teljes felület tisztítására, az emléktábla felújítására, fényezésére, a betűk újraaranyozására, és impregnálására. A síremlék köré szintén kerti szegélykő került elhelyezésre díszkő terítéssel együtt.⁵⁰²

Kisar

Kisar a Fehérgyarmati járásban lévő kisközség a Tisza bal partján, mely Nagyarral együtt a Nagyari körjegyzőséghez tartozott. Az 1920-as évek végén Kisaron 1114 fő lakott, s ezzel népesebb volt szomszédjánál, ahol akkoriban csupán 955 fő élt.⁵⁰³

1926. július 4-én hármass ünnepre került sor a településen, ugyanis erre a napra hirdették meg a kisari megújított templom felszentelését, a kálvineumi ünnepélyt, valamint a hősök emléktáblájának leleplezését is. A Szatmár-Bereg című megyei lap tudósítója hünen adta vissza a nagy nap jelentőségét:

„A jó Isten gyönyörű, szép időt adott erre a napra, mintha azt akarta volna ezzel mondani, hogy Néki kedve telik az ilyenben, amikor az ő gyermekei azt mutatják meg, hogy az Isten házában a legszebbnek és a legnagyobbnak kell lenni a faluban, továbbá mikor azt mutatják meg, hogy él szívükben a hála és kegyeletes emlékezet azok iránt, akik vért és életet áldozták hazájukért és magyar testvéreikért és végül, mikor tanúságot tesznek arról, hogy az árvák ügye, nagy, szent, közös ügye minden magyarnak és minden keresztyénnek!”⁵⁰⁴

A szépnek ígérkező nap csakugyan szép volt. Szatmárból és Beregből sokan megjelentek az ünnepségen, köztük a Szatmár vármegyei lelkészek és tanítók Sipos József szatmári református esperes vezetésével, s ugyanígy a beregiek Láncczy József esperessel az élükön. A templomszentelési szertartást Dr. Baltazár Dezső tiszántúli püspök végezte meghatározó és megragadó erővel. Minden szava és minden áldása a prófétákra és apostolokra emlékeztető volt. A templom falába épített ékes hősök emléktáblája előtt – a megjelenésben mindenki sajnálatára akadályozott Péchy László szatmári főispán és a beteg Dr. Erdős Károly teológiai

---

⁵⁰² Emlékmű átadás 2017. <http://www.nyircsaholy.hu/hirdetmeny-a.html> (letöltés: 2018. április 19.)

⁵⁰³ Fehérgyarmati járás. In: Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 208-210.

⁵⁰⁴ Szatmár és Bereg VI: 29. 1926. július 11. 3.

igazgató helyett – Görömbey Péter nagykállói lelkész tartott alkalmi beszédet. Az emléktáblát a lelkész lánya koszorúzta meg a nagyari csendőriskola növendékeinek tisztelgése közben.

Az emléktáblát a templom utcafront felőli falán helyezték el, amelyen „*A hazáért 1914-1918*” felirat és Vörösmarty Mihály Szózatából vett „*Elhunytanak legjobbjaink a hosszú harc alatt*” idézet olvasható. Az emléktábla tetején egy turulmadár domborműve látható, aki egy kardot tart a karmai között, míg alatta egy kisméretű koszorú motívuma és a 38 elesett kisari katona neve kapott helyet.

Az ünnepség után Magyar és Kisar községek képviselőtestülete közös gyűlésükön dr. Gaál Endre nemzetgyűlési képviselőt bizalmuk és szeretetük jeléül díszpolgárukká választották és átadták neki a díszes okleveleket. Délben a hatalmas vendégseregnek bőséges és ízletes közebédet szolgált fel az ügyes Gacsályi fehérgyarmati vendéglős.⁵⁰⁵

A kisari emlékmű felállításának körülményei az évtizedek alatt a homályba merültek, amely jó példa a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevél is: „*A tábla elhelyezésének ideje és hogy ki helyezte el – nincs felírva, a lakosság elmondása szerint az egyház készítette az I. világháború után.*”⁵⁰⁶

Milota

Az 1920-as években a közel 1000 fős Milota község a fehérgyarmati járáshoz, azon belül pedig a tiszabecsi körjegyzőséghez tartozott Tiszabecs és Uszka községekkel együtt. Milota az első világháborúban 24 hőst áldozta a haza oltárán, akiknek az emlékét a település vezetése szerette volna megörökíteni egy maradandó emlékművel. A település emlékoszlopával kapcsolatban a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevélre célszerű támaszkodni elsőnek, melyből megtudjuk, hogy „...*Milota községben van I. világháborús emlékmű, melyet 1922. évben állítottak fel abban az időben működő helyi kisiparosok.*” Mint látni fogjuk az évtizedek megkoptatták a református templom mellett álló emlékoszlop emlékét, hiszen a levéltári források is alátámasztják, hogy körjegyzőség községei 1923. szeptember 18-án írtak először hivatalos levelet hősi emlékműállítás tárgyában. Tiszabecs, Uszka és Milota képviselőtestületei ugyan külön-külön fogalmazták meg

⁵⁰⁵ Szatmár és Bereg VI: 29. 1926. július 11. 3.

⁵⁰⁶ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

elképzeléseiket az alispánnak, mégis azokat igyekeztek egymással összhangban megfogalmazni. Uszka vezetősége kijelentette, hogy mindenképpen szeretne emlékművet állítani, de nem 1923-ban, hanem majd 1927-ben, mert a levél keltezésekor a költségeket képtelen lett volna a község előteremteni. Az uszkaiak a HEMOB kiadványának 66-os számú modelljét, Vass Viktor alkotását választották. Arra hivatkozva, hogy Uszka nagyon szegény település, az emléktáblát a milotai beton- és cementgyár segítségével szerették volna elkészíteni.⁵⁰⁷

Milota képviselőtestülete határozata alapján nem márványból, hanem csiszolt állapotban, házilag szerette volna előállítani hősi emlékművét a község beton- és cementgyárában. Uszkával ellentétben egy 2,5 méter magas emlékoszlopot terveztek felállítani, melyről egy vázlatrajzot is csatoltak a határozat mellé. Az oszlop anyaga 33%-ban cement, míg a többi kavics és homok lett volna.⁵⁰⁸

Tiszabecs község vezetése az uszkaihoz hasonló határozatot hozott, annyi különbséggel, hogy a milotai emlékmű mintájára szerettek volna készíttetni egy emlékoszlopot a milotai beton- és cementgyár segítségével, ha pedig az nem lett volna megfelelő, akkor a HEMOB 60. számú mintáját, Kallós Ede tervét választották volna.⁵⁰⁹

A tiszabecsi körjegyzőség települései közül végül egyedül Milota jutott el a tervezés hosszadalmas útjától a megvalósítás állapotáig. Bár ez sem volt teljesen zökkenőmentes, ugyanis a Belügyminisztérium, a Szatmár vármegyei alispánnak címzett 1925. szeptember 19-i levelében azt írta, hogy „*Milota emlékmű tervezetét az arra vezetett záradék szerint a hősök emlékműveinek bíráló bizottsága elfogadhatónak nem találta.*”⁵¹⁰

Sajnos további levéltári forrás nem áll rendelkezésre – sem alispáni irat, sem képviselőtestületi jegyzőkönyv –, és a Milotai Református Egyházközség irattárából sem került elő további információ, így nem tudni pontosan, hogy a milotai emlékoszlop leleplezésére mikor került sor. A Budapesti Közlöny 1926. december 21-i számában viszont már arról írtak, hogy az emlékoszlop fel lett állítva Milota községben.⁵¹¹ Ebből arra lehet következtetni, hogy a leleplezés 1925. szeptember 19. és 1926. december 21. között történhetett meg. Az emlékoszlop alsó részén kapott helyet a 24 elesett katona nevét

---

⁵⁰⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 1930/1925

⁵⁰⁸ Uo.

⁵⁰⁹ Uo.

⁵¹⁰ Uo.

⁵¹¹ Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője LX: 291. 1916. december 21. 11.

megörökítő fehér márványtábla, melynek tetején „Az 1914-18. évi világháború milotai áldozatai” felirat olvasható. Az oszlop tetején egy tüzérségi lövedék kapott helyet.

Tiszakóród

A közel 1300 fős, református lakosú Tiszakóród kisközség a Tiszaháton fekszik, s a két világháború között a Fehérgyarmati járásban körjegyzőségi székhelyként működött (a körjegyzőséghez tartozott még Tiszacsécse).⁵¹²

A település vezetése 1926 nyarán hozott döntést arról, hogy Szatmár vármegyében Fehérgyarmat után szintén szobrot fog emeltetni elesett hősei emlékére. A község előljárósága a tervek megvalósítására zsákodi Csiszér János szobrászt kérte fel. Az események gyors lefolyásúak voltak, hiszen a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács 1926. június 11-én értesítette Csiszér Jánost, hogy a Hősök Emlékműveinek Bíráló Bizottsága (HEBB) Tiszakóród község részére készült emlékmű végleges mintáját kivitelezésre alkalmasnak találta. Egy héttel később Spalt János budapesti szobrász írt levelet Tiszakóród előljáróságának, melyben felelősséget és 10 évi jótállást vállalt a Csiszér János által tervezett és megmintázott emlékmű műkö anyagáért.⁵¹³

A Szatmár és Bereg című megyei lap 1926. augusztus 1-jén már arról számolt be, hogy „*Tiszakóród község augusztus 15-én avatja fel hőseinek megható áldozatkésztséggel felállított emlékszobrát. A gyönyörű emlékmű, melynek alkotója Csiszér János szobrászművész, az egész vidéken páratlan kiviteli művészi alkotás. A felavató ünnepségre széleskörű előkészülettel dolgozik a vezetőség, s arra ezúton is tisztelettel felhívja az érdeklődők figyelmét.*”⁵¹⁴

Külön érdekesség, hogy az emlékmű létesítésének költségeihez 50%-kal járultak hozzá az Amerikába kivándorolt tiszakóródiak.⁵¹⁵

A valóban impozáns alkotás egy életnagyságnál kicsivel nagyobb szobrot takar, amely egy bekötözött fejű, sebesülten is harcoló katonát ábrázol. Jobb kezében kivont kardot markol, míg bal kezét egy zászlóra helyezi, amely egy magyar címeres pajzson nyugszik. A katona a

---

⁵¹² Fehérgyarmati járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 221.

⁵¹³ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 11253/1926

⁵¹⁴ Szatmár és Bereg VI: 32. 1926. augusztus 1. 4.

⁵¹⁵ Fehérgyarmati járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 221.

bal lábát egy törött ágyúcsőre helyezte, miközben a szobor szerkezetét egy tölgyleves facsonk motívuma erősíti. A mozgalmas szerkesztés ellenére is – a katona bal köpenyszárnya felhajtva van ábrázolva, mintha a szél fújná – statikus.

1926. augusztus 15-én, vagyis az emlékmű avatásának napján már a részletes programot is ismertette a megyei újság:

„Tiszakóród község a világháborúban elesett hőseinek emléksobrát, mint azt megírtuk, 1926. évi augusztus 15-én d. u. 2 órakor fogja ünnepélyesen leleplezni.

Az ünnepély műsora:

I. Ünnepélyes Istentisztelet d. u. 2 órakor. Imádkozik: Fekete Lajos ref. lelkész. Egyházi beszédet mond Gacsályi József egyházmegyei tanácsbíró ref. lelkész. Templomi perselyek a leánykálvineumok javára lesznek kitéve.

II. Szobor leleplezés d. u. 3 órakor.

1. Hősök emlékműve előtt: Énekli a helyi énekkar.

2. Felavató ima: Sipos József ref. esperes.

3. Ünnepi beszédet tart és szobrot leleplezi: vitéz Dienes-Oehm Tivadar tábornok.

4. „Magyar halottak” – szavalja Szanitter Lujza úrleány.

5. A szobor megkoszorúzása.

6. Alkalmi ének: Énekli az énekkar.

7. Alkalmi költemény. Szavalja: Ladányi Imre

8. A szobrot átveszi: Szanitter Róbert körjegyző.

9. Himnusz. Énekli a közönség

10. Díszfelvonulás a szobor előtt.”⁵¹⁶

És 1926. augusztus 15-én valóban szívfájdítóan megható, lelket mozdító könnyes ünnepség keretében leplezte le Tiszakóród község 60 hősi halottjának gyönyörű emléksobrát.

„Mélységesen megindító ünnepség volt ez, mintha ráhajolt volna az alázattal és testvéri szeretettel egybegyűltekre minden magyar bánat, minden szomorúsága. Az emlékmű kifejező erejű művészi munka. Életnagyságú szobor, áldott ismerős, honvéd alak. Csiszér János igaz magyar művészi munkája. Bámulatos dolog, hogy egy ezer lelkes falu ilyen gyönyörű emléket állítson hős fiaik emlékének. A szívek nagy érzésein, s a lelkek szárnyaló hitén gondos, széplelkű férfiak munkálhatnak ebben a tiszatáji faluban. Pap, tanító, jegyző sok-sok lelkesedése, s alkotó kedve kellett hozzá bizonyára. De a nép is szívesen hajolhat a

---

⁵¹⁶ Szatmár és Bereg VI: 34. 1926. augusztus 15. 3.

*jóra. Aki látta e nép hadi özvegyeit és árváit koszorúval a szobor előtt, a legtisztább emberi nagyság ölelő szeretetét élte át.*⁵¹⁷

A szobor leleplezési ünnepélyen a község lakosain kívül számos előkelőség, közéleti személyiség jelent meg. Megjelent többek között Péchy László, Szatmár vármegye főispánja, valamint báró Kende Zsigmond, Dienes-Oehm Tivadar tábornok, Medve Zoltán, Szegedy Antal, Köröskényi Miklós, Lónyay Ferenc és maga Csiszér János szobrászművész is. A templomban Fekete Lajos református lelkész imádkozott bensőséges áhítattal, majd Gacsályi József református lelkész mondott gondolatokban gazdag, értékes beszédet. A szobor előtt a helybeli énekkar éneke után Sipos József református esperes átfogó erejű, tartalmas felavató imát mondott, utána pedig a neves szónok, vitéz Dienes-Oehm Tivadar tábornok tartott ünnepi beszédet, mely után leleplezték a szobrot. Ezt követően Szanitter Róbert körjegyző olvasta fel Habsburg József táviratát, melyben a főherceg őszinte sajnálkozását fejezte ki, hogy nem jelenhetett meg, de örömmel adta hírül, hogy szívvel lélekkel ő is ott van az ünneplők között.⁵¹⁸

A leleplezett szobron a következő írás szerepel: *„1914-1918. A világháborúban hazánkért hősi halált halt fiainak dicső emlékére emeltette Tiszakóród község közönsége.*” Szanitter Lujza szép szavalata után elsőnek Péchy László főispán helyezte el koszorúját a szoborra. A gyönyörű koszorú szalagján az alábbi felirat volt olvasható: *„A vármegye főispánja – Emlékül dicső önfeláldozásokra.*”⁵¹⁹ A főispán az emlékező szavaiban azt a szép gondolatot hangsúlyozta, hogy a hősi áldozat csak akkor lesz eredményes, ha az utódok visszaszerzik, ami nem a dicső hősök hibájából vészett el. Ezt követően báró Kende Zsigmond és családja helyezte el díszes koszorúját azzal az óhajtással, hogy fakadjon a hősök végtelen gyászos áldozatából az áldozatkészség örök forrása, amely folyóvá dagadva szerezze vissza, ami elveszett. Végül az özvegyek és árvák könnyes zokogással helyezték el a maguk koszorúit. Király Emmi hadiárva végig zokogta szavalt, s vele sírt könnyezett mindenki. Szathmáry István *„Mi nem feledhetünk”* versét szavalta ezután Ladányi Imre nagy átérzéssel, majd meghatott szavakkal Szanitter Róbert körjegyző átvette a szobrot. Beszédében elmondta a szobor felállításának történetét, s a megőrzésre lelkes fogadalmat tett. A Himnusz után a leventék, s a lovas bandérium díszfelvonulása következett, az ünnepség végezetével pedig a

---

⁵¹⁷ Szatmár és Bereg VI. 35. 1926. augusztus 22. 2.

⁵¹⁸ Uo.

⁵¹⁹ Uo.

Faluszövetség kiküldött igazgatója, Nagy Sándor tartott előadást az egybegyűltek előtt a szövetség céljairól.⁵²⁰

A Szatmár és Bereg című újság 1926. szeptember 5-én közölte azoknak a személyeknek a névsorát, akik a tiszakóródi emlékszobor leleplezése alkalmával a „Szobor-alap” javára ajánlottak fel magasabb összegeket:

- báró Kende Zsigmond 500.000 korona
- Schich Jenő, Tóth Ferenc, Zsürger Zsigmond 200.000-200.000 korona
- Dr. Bornemisza Béla 100.000 korona
- Bakó Jakab 60.000 korona
- Beck intéző, besztercei vámtiszt, Szieberth Aladár Szegedy Antal, Köröskényi István, Megyery László 50.000-50.000 korona
- Dr. Pinkóczy Sándor, Dr. Baka László, Dr. Horváth Dezső, Ladányi Károly 30.000-30.000 korona
- Staud Frigyes, Dr. Pinkóczy László és Mester Gábor 20000-20000 korona.⁵²¹

A tiszakóródi szoborral kapcsolatban érdemes megjegyezni még egy érdekességet is. Az emlékművet készítő zsákodi Csiszer János ugyanezt a szobrot öt évvel később Komárom részére is elkészítette. Az ottani szobor bronzból készült és 1931. május 17-én leplezték le.⁵²²

Nyírmeggyes

A közel 2200 fős Nyírmeggyes kisközség a két világháború között, mint körjegyzőségi székhely, a Mátészalkai járáshoz tartozott. A körjegyzőség másik települése Gebe, azaz a mai Nyírkáta község volt.⁵²³

1925. szeptember 24-én Nyírmeggyesen már napirenden volt a hősi emlékmű ügye, ugyanis a körjegyzőség vezetője a templom előtti teret javasolta a felállítás helyszínéneként, s kérte a hely

---

⁵²⁰ Szatmár és Bereg VI. 35. 1926. augusztus 22. 2.

⁵²¹ Szatmár és Bereg VI. 37. 1926. szeptember 5. 4.

⁵²² Komárom hősi emlékműve
https://www.kozterkep.hu/~8120/hosok_emlekmuve_komarom_zsakodi_csiszer_janos_1931.html (letöltés: 2018. április 20.)

⁵²³ Mátészalkai járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 155.

fásítását és dróttal való körbekerítését. A Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége terveket is küldött, melynek kiválasztására a nyírmeggyesi képviselőtestület egy bizottságot küldött ki a következő tagokkal: Madarassy István, Tukacs Lajos, Németi Jenő és Barkó Sándor.⁵²⁴

Miután megvizsgálták a terveket, 1925. november 2-án kiválasztották a Kalotay Kreipel Ottó által tervezett 29. számú emlékoszlopot, melynek díja 1500 aranykorona volt. Ennek alapján az emlékmű műköből készült volna, 3 méter 50 cm magas és 1 méter 50 cm széles lenne.⁵²⁵ Ennek ellenére 1926. szeptember 22-én a bíráló bizottság a Kalotay-féle tervet mégsem fogadta el, ezért a Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetségétől más terveket kért.⁵²⁶

Nyírmeggyes képviselőtestülete 1926. november 16-án tartott rendkívüli közgyűlést, melyen a hősök emlékének megörökítésének tárgyában megbízták Farkas Béla szobrászművészt a község hősi szobrának elkészítésével. A határozat szerint az alkotás azzal a feltétellel, *„hogy a szobor műköből elkészítése 45.000.000 korona, mely összegnek 25%-a megrendeléskor, 25%-a a megrendeléstől számított kettő vagy három hónap múlva és a fennmaradt 50% pedig a szobor leleplezésekor fizetendő. Ezenkívül a község tartozik a szobor alapzatának elkészítési, a szobor összeállítási, valamint szállítási és betűvésési költségeit viselni.”*⁵²⁷

1927. március 31-én Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. vármegyék törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlésén a község fent idézett határozatát jóváhagyta. Közben a körjegyzőség másik települése, Gebe község is gyors ütemben haladt előre a hősi emlékműállítással kapcsolatos dokumentációkkal, mert 1927. április 14-én a Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége levelet írt a Szatmár vármegyei alispánnak azzal a kéréssel, hogy jóváhagyását kérje Nyírmeggyes és Gebe községek hősi emlékműveinek felavatásához az év májusában, a Hősök Emlékünnepén. A szövetség a 251.818/1924. B. M. sz. körrendeletre hivatkozva úgy vélte, hogy a jóváhagyással a hősi emlékművek lebonyolítását könnyítenék meg.⁵²⁸ Ez a kérés azonban nem teljesült, hiszen Nyírmeggyes hősi szobrának felavatására 1927. szeptember 25-én került sor, míg Gebe község csak a következő évben, 1928. augusztus 20-án tudta leleplezni emlékművét.

---

⁵²⁴ MNL SZSZBML V. 180. Nyírmeggyes képviselőtestületi jegyzőkönyv 47/1925. kgy.

⁵²⁵ MNL SZSZBML V. 180. Nyírmeggyes képviselőtestületi jegyzőkönyv 55/1925. kgy.

⁵²⁶ MNL SZSZBML V. 180. Nyírmeggyes képviselőtestületi jegyzőkönyv 57/1926. kgy.

⁵²⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. vármegyék alispáni iratai 330/1927

⁵²⁸ Uo.

Azonban a nyírmeggyesi emlékmű felavatásához vezető út sem volt zökkenőmentes, ugyanis 1927. augusztus 8-án a képviselőtestület közgyűlésén arról beszéltek, hogy a szobor ugyan elkészült, és arról már csak a felirat és a nevek hiányoznak, de addig nem állítható fel, amíg az alapzat és a kerítés nem készült el.⁵²⁹ Nem sokkal ezután, augusztus 22-én megtörtént az alapkövetétel. A kerítés elkészítését és az alapozási munkálatokkal Rinyu Sándor kőművest bízták meg, aki 177 pengő 40 fillérért vállalta el a munkát. A szobor berakodásával, majd Budapestről Hodászra vonaton történő szállításával Vincze József budapesti lakost bízták meg, aki 400 pengő munkadíjat kapott.⁵³⁰

A Szatmár és Bereg című megyei lap 1927. szeptember 4-én már a szobor leleplezési ünnepség részletes programjáról számolt be:

„Nyírmeggyes község 63 hősi halottja emlékének megörökítésére a község közönségének áldozatkészségéből Farkas Béla szobrászművész által szobrot készíttetett, s ezt szeptember hó 25-én fogja leleplezni díszes ünnepség keretében. Az ünnepély sorrendje: Dél előtt 10 órakor Istentisztelet a ref. templomban. Istentisztelet után a szobornál:

1. Himnusz
2. Az ünnepélyt megnyitja Madarassy István főszolgabíró.
3. A felekezetek lelkészei megáldják az emlékművet
4. Alkalmi ének
5. Szaval Varga Mihály
6. Ünnepi emlékbeszédet mond Péchy László főispán
7. A szobrot átveszi a községi elöljáróság
8. Az emlékművet a polgári és katonai hatóságok megkoszorúzzák
9. Szózat

*Délután fél 2 órai kezdettel közebed. Este 7 órai kezdettel a ref. iskolában táncmulatság.”*⁵³¹

A beharangozó írásban a cikkíró annyiban tévedett csupán, hogy Nyírmeggyes községnek nem 63, hanem 64 elesett katonája volt – a felavatott emlékmű talapzatán is ennyi név olvasható. Így amikor, október 2-án a megyei újság tudósítója beszámolt az ünnepségről, már helyesen 64 háborús hőst említett.

---

⁵²⁹ MNL SZSZBML V. 180. Nyírmeggyes képviselőtestületi jegyzőkönyv 42/1927. kgy.

⁵³⁰ MNL SZSZBML V. 180. Nyírmeggyes képviselőtestületi jegyzőkönyv 47/1927. kgy.

⁵³¹ Szatmár és Bereg VII: 36. 1927. szeptember 4. 3.

„Ragyogó verőfény, kánikulás nyárutó. Már a reggeli órákban idegenek, vendégek, testvérmagyarok verődnek össze a Papp József nótárius uram gondos rendezésével díszített és fellobogózott falu utcáin. Tíz óra felé az ünnepség szónoka, a főispán is megérkezik. A falu népe, leventék, leányok a faluvégi díszkapuhoz vonulnak, ahol Péchy László főispán, Madarassy István főszolgabíró és nagy kíséretük várja a kormányzót képviselő vitéz László Miklós altábornagy, vegyes-dandár parancsnokot. Az autóból kilépő altábornagyot Madarassy István főszolgabíró fogadja szárnyaló szavakkal. Az üdvözlés láthatóan jól esik az altábornagynak, közvetlen szavakkal válaszol, mire állandó éljenzés kíséri a község utcáin bevonulásában. Zsúfolásig megtelik a templom a megindítóan lélekemelő Istentiszteletre, amelyen Tukacs Lajos esperes sóhajos imája borong bánatos érzésekkel az áhítatos lelkek felé. Elhalunk mindnyájan, mint a fák megsárgult levele, zendíti meg a szívek szomorúságát a tisztes papi szó, majd feljajdul a hang, mondván: „Szokatlan ez ünnepély hangulata, mely most előmlik Urunk úgy a Te szolgád, mint a gyülekezet lelkén, mert ily általános gyász nyomása alatt sohase ünnepelt még ez a te néped, Atyánk, Istenünk.” Omolnak már a könnyek, amikor a békesség szeretetadó szimbólumáról veszi fel a textust az ifjú Tukacs magvas beszéde a kőszobor méltatására.”⁵³² Ezt követően a résztvevő ünneplők ajkán zendült fel a Himnusz, amely a szobor leleplezési ünnepély kezdetét jelentette. Madarassy István főszolgabíró tartotta meg beszédét, melyben a hősök dicsőségére emlékezett: „Ez a szobor felemelő szimbólum, mert amely község megbecsüli hőseit, ápolja azok emlékét, még sokat tehet e szomorú ország újjáépítésében.”⁵³³ A Nemzeti Hiszekegy fenséges akkordjai után hatalmas erejű ünnepi beszédét Péchy László főispán is elmondta, melyben megemlékezett a frontokon hősiességgel harcoló és elesett katonákról, majd próbált okokat keresni a háború elvesztésére: „Belenyugodhatunk-e, hogy ennyi hős hiába onta vért, és lemondhatunk-e hazánk épségéről? Nem, nem soha! Hiszen a halálból is van feltámadás. Ha mindezeket elmélkedem úgy vélem, hogy megtaláltam a feleletet arra a kérdésre, miért kellett mindezeknek így történnie. A Ti véretek hullásával példátlan hősi önfeláldozásokra azért volt szükség, hogy megtanuljunk tőletek e hazát szeretni és szolgálni. De csak ha ezt megtanuljuk és gyakoroljuk, akkor rójuk le veletek szemben adósságunkat, akkor fog teljessé válni az irántatok érzett hála és ti is csak akkor fogtok megnyugodni jeltelen sírotokban érezve azt, hogy a hozott véráldozat nem volt hiábavaló.”⁵³⁴ A főispán beszéde után „Szobor

---

⁵³² Szatmár és Bereg VII: 40. 1927. október 2. 2.

⁵³³ Uo.

⁵³⁴ Uo.

előtt” címmel Dr. Zsilinszky Lajos ez alkalomra írt ódáját szavalta el nagy hatással Vozáry Elemér tanító. A nyírmeggyesi Dalárda Tóth Béla igazgató tanító vezetésével „Nyugosznak ők a hős fiak” melodikus énekét adta elő, majd a felekezetek papjai megáldották a szobrot. A görög katolikus egyház nevében Damjanovich Ágoston esperes mondott eszmékben gazdag beszédet. A református egyház és a debreceni református püspök méltató szavát Tukacs Lajos esperes emelte a 64 halott tisztos emlékéhez. Varga Mihály szavalata után a községi bíró vette át a szobrot, majd két magyarruhás óvodás gyermek – egy lány és egy fiú – mondott bájosan néhány szót, mire megkezdődött az emlékszobor megkoszorúzása. Horthy Miklós képviselőjében vitéz László Miklós altábornagy tolmácsolta a kormányzó üdvözlését és megelégedését, hogy Nyírmeggyes község emlékművet emelt hőseinek. A Honvéd Főparancsnokság és a vegyesdandár is szeretettel küldte el koszorúját általa, majd a főispán is elhelyezte koszorúját. A Vitézi Szék nevében Toókos Gyula alezredes, poétikus szavak kíséretében, míg a törvényhatóság képviselőjében Dr. Streicher Andor alispán helyezte el koszorúját. Balla százados a csendőr osztály, Papp József főjegyző a község, Tukacs Lajos esperes a református egyház, Ilosvay Péter atyjára emlékezéssel az Ilosvay család koszorúját helyezte el, majd a hozzátartozók síró asszonyai, árvái tették le virágaikat. A megható ünnepség végül a Szózáttal fejeződött be.⁵³⁵

A Farkas Béla által készített nyírmeggyesi hősi szobor egy melankolikus hangvételű, de egyben nagyon hatásos alkotás, mely egy olyan katonát ábrázol, aki bal kezében egy törött zászlórudat fog és ráhajol, szinte magához öleli a rajta lévő lobogót. Bal kezéből mintha éppen kiesne a puskája, amelyet térdre hajtott bal lábán tart meg. A szomorú hangvételű alkotás egyértelműen az elveszített háborút szimbolizálja, a törött zászlórúd pedig a fiatal katonák derékba tört sorsát jelképezi. A szobor talapzatának szemközti oldalán a következő felirat olvasható:

„1914-1918. A világháború folyamán illetve annak következtében a hazáért hősi halált halt hősök emlékére állította Nyírmeggyes község közönsége.” A talapzat bal és jobb oldalán az elesettek névsora olvasható.

---

⁵³⁵ Szatmár és Bereg VII: 40. 1927. október 2. 2.

A ma már Nyírkáta néven ismert 2000 fős Gebe kisközség a Mátészalkai járáshoz tartozott, azon belül pedig a nyírmeggyesi körjegyzőség részét képezte.⁵³⁶ A település vezetése 1924-ben döntötte el, hogy hősi emlékművet állít elesett hősei emlékére. 1926. február 5-én Szűcs Antal bíró elnökletével a képviselőtestület közgyűlés keretében vitatta meg a kérdést. Papp József körjegyző előadta, hogy a képviselőtestület 34/1924. kgy. sz. határozatával hősi emlékre 200 arany koronát szavazott meg, melyet akkor a törvényhatósági bizottság is jóváhagyott. Az 1925. évi 22.907.471 korona pénzmaradványból 14.000.000 koronát a hősök emlékének megörökítésére fordítanak, s azt kamatoztatás végett a Szatmármegyei Gazdasági Bankba helyezik el mindaddig, amíg olyan összegre nem emelkedik, hogy abból egy, az elesett hősök emlékéhez méltó oszlop állítható.

Ezzel szemben Damjanovich Ágoston képviselőtestületi tag azt javasolta, hogy a 14.000.000 koronát községi magtár kölcsön címén kellene kamatoztatni, mely összegből az arra szoruló szegény lakosság részére terményt vásárolnának, s adnák ki évi 20% kamat mellett az arra rászorulóknak. Az ügyet végül szavazással döntötték el, s 7-4 arányban Papp József körjegyző indítványát fogadták el és beterjesztették a törvényhatósági bizottságnak a határozatot. Ez az eset is jól példázza, hogy a település határozottan elszánta magát a hősi emlékmű megörökítésében.⁵³⁷

1926. május 5-én Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. vármegyék törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlést tartott, melyen Gebe község határozatát „*azzal hagyja jóvá, miszerint felhívja a község képviselőtestületét, hogy a hősök emlékének megörökítését minél előbb igyekezzék eszközölni, s nem elégedjék meg azzal, hogy a hősök emlékét csak akkor állítsa fel, amikor a gyümölcsöző 14.000.000 korona tőke és kamatai oly összegre emelkednek, hogy azokból emlékoszlop állítható.*”⁵³⁸

1927. április 14-én a Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetsége levelet írt dr. Streicher Andor alispánnak azzal a kéréssel, hogy jóváhagyását kérje Nyírmeggyes és Gebe községek hősi emlékműveinek felavatásához az év májusában, a Hősök

---

⁵³⁶ Mátészalka járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 156.

⁵³⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 5221/1926.

⁵³⁸ Uo.

Emlékünnepén. A szövetség a 251.818/1924. B. M. sz. körrendeletre hivatkozva úgy vélte, hogy a jóváhagyással a hősi emlékművek lebonyolítását könnyítenék meg.⁵³⁹

Ez a kérés azonban nem teljesült, hiszen Nyírmeggyes hősi szobrának felavatására 1927. szeptember 25-én került sor, míg Gebe község csak a következő évben tudta leleplezni emlékművét.

1928. május 1-jén Gebe község rendkívüli közgyűlésén már a következő híreket tették közzé: *„A hősi emlékoszlop felállítottatott, s azt ez évben le kellene leplezni. A szobor leleplezési ideje 1928. augusztus 20. A hősi emlékoszlop költségeinek fedezésére attól a banktól, amely a legolcsóbb kamatot kéri, 1800 pengő kölcsönt vesz fel, amely ha az adó rendesen befolyik az év végével a feleslegből visszafizetendő.”*⁵⁴⁰ A hősi emlékmű helyére vonatkozólag azonban a református egyház és község között félreértés alakult ki, ugyanis Szigethy Gyula református lelkész azt állította, hogy a hely, amelyen az oszlopot felállították, az az egyházközségé, mert azt állandóan használta, míg ezzel szemben körjegyző a kataszteri térképre hivatkozva bejelentette, hogy az a hely a községé. Továbbá engedélyt kértek a református egyháztanáctól, hogy a nagy utca felől az emlékoszloppal szemben lévő helyen, *„tisztán szépészeti szempontból”* a községi bíróságtól a községi bíróságtól által létesíteni kívánt kerítésen egy kis kaput nyissanak a község kezdeményezésére. Kimondta a képviselőtestület azt is, hogy a tanítólakás felől és az emlékmű háta mögött beton alappal egy kerítést húzat, hogy a hősök emlékműve a károsodástól megóvható legyen.⁵⁴¹

A Szatmár és Bereg című megyei lapban 1928. július 29-én már a következőkről számoltak be: *„Gebe község hősi halottainak emlékére értékes szobrot emel páratlan áldozatkészséggel. A szobor leleplezése augusztus 20-án lesz méltó keretek között.”*⁵⁴² Az újság még egy héttel később már az ünnepség részletes programját is közölte:

„Gebe község 73 hősi halottja emlékének megőrkítésére közönségének áldozatkészségéből emléket készített, s e díszes emlékművet augusztus 20-án, Szent István napján leplezi le. A szobor-leleplezés délelőtt fél 10 órakor kezdődik, s az ünnepély sorrendje a következő:

- 1. Himnusz. Énekli a közönség.*
- 2. Az ünnepélyt megnyitja Madarassy István főszolgabíró*
- 3. Alkalmi ének, Előadja az énekkar*

⁵³⁹ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 330/1927

⁵⁴⁰ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 8583/1928

⁵⁴¹ Uo.

⁵⁴² Szatmár és Bereg VIII: 31. 1928. július 29. 5.

4. Szavalat.
5. Ünnepi emlékbeszédet mond Péchy László főispán.
6. A szobor leleplezése.
7. Szavalat.
8. A szobrot átveszi a községi elöljáróság.
9. Alkalmi ének. Énekli az énekkar.
10. Az emlékművet a polgári és katonai hatóságok megkoszorúzzák.
11. Szózat.

*Délután 1 órakor közebed, este 7 órai kezdettel pedig a községháza udvarán felállított disz-sátorban a Levente Egyesület javára táncmulatság.*⁵⁴³

Az ünnepi programot az újság augusztus 19-én ismét közzétette, azonban magáról a leleplezési eseményről a következő szám érdekes módon már nem számolt be. Így magáról az eseményről csupán az újság által közölt program alapján kapunk képet.⁵⁴⁴

Az emlékmű felállításának körülményei később a feledés homályába merültek. Jól példázza ezt a Kovács Ákos által kiküldött kérdőívre érkezett válasz is:

*„Nyírkáta református templom kertjében az I. világháborúban elesettek emlékére (1914-1918), amelyet Müller T. műépítő készített. A műemlék készítésének körülményeit nem tudtuk még eddig tisztázni.”*⁵⁴⁵

Az emlékmű készítője, Müller Tibor budapesti műépítész volt, akinek a nevéhez számos hősi emlék köthető. A karddal díszített, Szent Koronával ékesített emlékoszlop – ahogyan Gebe község esetében is – gyakori motívum volt munkáiban. Jó példa erre Szedres, Feldebrő, Tiszabura, Dunabogdány település hősi emlékműve is.⁵⁴⁶

Komlódtótfalu

A 799 lelket számláló Komlódtótfalu kisközség, ahogyan napjainkban, úgy a két világháború között is a Csengeri járáshoz tartozott. Körjegyzőségi székhelyként működött, s a

⁵⁴³ Szatmár és Bereg VIII: 32. 1928. augusztus 5. 1.

⁵⁴⁴ Szatmár és Bereg VIII: 34. 1928. augusztus 19. 5.

⁵⁴⁵ KKM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁵⁴⁶ Müller Tibor alkotásai
<http://hosiemlek.kozterkep.hu/monuments/search?keyword=&artist=m%C3%BCller+tibor&city=> (letöltés: 2018. április 20.)

körjegyzőséghez tartozott még Szamosbecs község is. 1932. augusztus 23-án azonban Komlódtótfalu községet Csengerrel egyesítették, így a komlódtótfalui körjegyzőség megszűnt, s Szamosbecs is közigazgatásilag Csenger községhez került.⁵⁴⁷ A második bécsi döntés után, 1941 júniusában viszont az 1932-ben Csengerrel összevont Komlódtótfalu és Szamosbecs is visszanyerte önállóságát, így ismét létrehozták a komlódtótfalui körjegyzőséget.⁵⁴⁸

Az első világháborúban elesett komlódtótfalui hősök emlékére 1928-ban a református templom falán, közvetlenül az ajtó fölé, a helyi lakosok egy 100x70 cm-es fehér márvány emléktáblát emeltek, melyen 18 elesett katona neve olvasható.⁵⁴⁹ Az emlékmű tanúsága szerint a táblát egy Szénás Pál nevű úr készítette. Később közvetlenül mellé helyezték a második világháborúban hősi halált halt 8 fő komlódtótfalui nevét tartalmazó kisebb emléktáblát is.

Az 1950-es évektől kezdve a térség több településéhez hasonlóan Komlódtótfalut is fokozottan sújtotta az elvándorlás, s 20 év alatt a lakosság közel 25%-kal csökkent. Az 1970-es nagy „Szamosi árvíz” szinte teljesen elpusztította a falut, s napjainkban is épphogy meghaladja a 100 főt a település lélekszáma.

Vámosoroszi

Az 1920-as évek végén mindössze 600 lelket számláló Vámosoroszi község ahogyan napjainkban, úgy a két világháború között is a Fehérgyarmati járáshoz tartozó település volt. A tárgyalt időszakban Kisnamény, Csaholc és Túrricse községekkel együtt a kisnaményi körjegyzőségben belül helyezkedett el.

Az első világháborúban a település 22 fő katonája halt hősi halált, akiknek az emlékét a település lakosai örökítették meg egy fekete márványtábla formájában, melyre aranyazott betűkkel írták fel a hősök neveit. A levéltári források hiányában a Vámosoroszi Református Egyházközség aranykönyvére hagyatkozhatunk, melyből kiderül, hogy az emléktáblát 1928-ban készítették el. *„Ebben az évben készült el a hívek áldozatkészségéből a templom tornyának homlokzatába helyezett márványból készült hősök emléktáblája és az új iskola*

---

⁵⁴⁷ Belügyi Közlöny 1932. szeptember 25. 41. sz. 630.

⁵⁴⁸ Belügyi Közlöny 1941. június 15. 27. sz. 1218.

⁵⁴⁹ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

*tanterme. Ez utóbbi építésére az egyház 7000 pengő államsegélyt is kapott. Az iskola építése az 1929. évben fejeződik be.*⁵⁵⁰

A fekete márványból készült emléktábla szélén aranyozott girland fut körbe, melynek tetején a következő aranyozott felirat olvasható: *„Hazájukért 1914-18. évi világháborúban Vámosoroszi községből hősi halált haltak”* – ezt a 22 katona, szintén aranyozott névjegyzéke követi.

Cégénydányád

A közel 1000 fős Cégénydányád kisközség a Szamos jobb partján fekszik, és ahogyan ma is, úgy a két világháború között is a Fehégyarmati járáshoz tartozott, s azon belül körjegyzőségi székhelyként működött. Az igazgatása alá tartozott még Gyügye és Szamosújlak is.⁵⁵¹

Az első világháborúban elesett 32 cégénydányádi katona emlékére egy agilis közéleti személyiség, báró Kende György már az 1920-as évek közepén elhatározta, hogy emlékművet emeltet. Mint az a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívére érkezett válaszlevélben is olvasható, az emlékoszlop 1927. június 12-én már el is készült. Az oszlop szemközti oldalán lévő fekete márványablán aranybetűkkel a következő felirat olvasható: *„Hősi halált haltak 1914-1918-ban”*, amelyet az elesettek névsora követ. Az oszlop hátoldalán lévő felirat: *„A Nagy Háború cégénydányádi hősi halottai emlékére emelte és községének ajándékozta báró Kende György hazafias kegyeletből. Cégénydányád 1927. VI. 12.”*⁵⁵²

Az ünnepélyes avatásra azonban még két évet vártak, ugyanis a Szatmár és Bereg című megyei lap 1929. június 2-i számában számolt be arról, hogy *„május 26-án a hősök emléknapiján avatta fel Cégénydányád község népe megkapóan szép és lelkes ünnepség közepette azt az egyszerűségében is impozáns szobrot, amely a község hősi halottainak emlékét örökíti meg.”*⁵⁵³ (Itt is érdemes megjegyezni, hogy a hetilap tévesen szobrot említ, az oszlop helyett). Az ünnepély délután 3 órakor a református templomban kezdődött alkalmi imádsággal, majd a Himnusz eléneklése után az emlékoszlopnál folytatódott tovább. Ezen

---

⁵⁵⁰ Vámosoroszi Református Egyházközség Aranykönyve. 9.

⁵⁵¹ Fehégyarmati járás. In: Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 188.

⁵⁵² Kecskeméti Katona József Múzeum, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁵⁵³ Szatmár és Bereg IX: 22. 1929. június 2. 5.

részt vett a község lakossága, de sokan a szomszéd falvakból is eljöttek. Emelte az ünnepély fényét Szatmár vármegye Vitézi Székének képviselőjében vitéz dr. Gyene Pál porcsalmai földbirtokos is.

A magyar Hiszekegy elhangzásával Sipos Károly helybeli lelkész ünnepi beszédet mondott, a Dalárda elénekelte a „Nyugosznak ők a hős fiák” kezdetű gyászdalt, míg Bíró János hatásosan elszavalta a „Hősök emlékére” című költeményt. Ezek után báró Kende György szép beszéd kíséretében átadta az emlékoszlopot a községi előjáróságnak. Hangsúlyozta, hogy – amint az oszlopon is olvasható – a hazafias kegyelet indította őt arra, hogy az emlékművet felállíttassa és a községnek ajándékozza, a község és annak minden lakója részéről megnyilvánuló kegyelet pedig gondozza és őrizze meg azt. A hivatalos ügyben távol levő Preczner Árpád főjegyző helyett Majoros Rezső aljegyző vette át a szobrot. Szónoki lendülettel elmondott tartalmas mondatokban köszönte meg a báró áldozatkészségét és letette a község koszorúját a már koszorúkkal borított emlékoszlopra, melyet a vegyeskar éneke követett. Érdeemes megjegyezni, hogy mindkét énekkari szám – a dalárda és a vegyeskar – Szász János kántortanító hozzáértő és odaadón végzett munkáját dicséri. Bereczky Zsigmond tanítójelölt tehetséggel és sikerrel előadott szavalata után a Szózat eléneklése zárta be a műsort.⁵⁵⁴

Dr. báró kölcsei Kende György korának egyik legnagyobb, köztisztelőben álló földbirtokosa volt, aki maga is megjárta a világháborút. 1884-ben született Túrístvándin. Édesapja báró Kende Zsigmond császári és királyi kamarás, valamint felsőházi tag volt, míg édesanyja Boér Ilona. Ő maga középiskoláit Szatmárnémetiben végezte, államtudományi doktorátusát pedig Kolozsvárott szerezte. Gazdasági Főiskolán tanult a németországi Halle városában. Önkéntesi évét a 9. közös huszárezredben szolgálta le. 1910 óta Cégénydányádon gazdálkodott. A világháborúban főhadnagyi ranggal 30 hónapon át harcolt az orosz fronton. Kérdemelte a Károly Csapatkeresztet, valamint a bronz és ezüst Signum Laudis a kardokkal kitüntetések. Ezt követően Közigazgatási, bizottsági és vármegyei törvényhatósági bizottsági tag volt, valamint a Gazdasági Egyesület alelnöke és a Gyümölcsstermelési Egyesület elnöke. Felesége pécsújfalusi Péchy Magdolna, aki négy gyermek anyja.⁵⁵⁵

---

⁵⁵⁴ Szatmár és Bereg IX: 22. 1929. június 2. 5.

⁵⁵⁵ Személyi adattár. In. Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyék (1924-1938). Szerk. Fábíán Sándor. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1939. Személyi adattár 50.

Mérk

Az 1930-ban 3530 lelket számláló Mérc kisközség az ecsedi láp mellett helyezkedik el, s ahogyan napjainkban is, úgy a két világháború közötti időszakban is a Mátészalkai járáshoz, azon belül pedig Vállaj kisközséggel együtt a vállaji körjegyzőséghez tartozott.⁵⁵⁶

A két település közül Mérc már 1921-ben elhatározta, hogy maradandó emlékkkel örökíti meg elesett hősei emlékét. 1921. január 7-én a körjegyző felolvasta a Szatmár vármegyei katonai parancsnokság 765/1920. számú, a hősök emlékének megörökítésére vonatkozó leiratát, és javasolta, hogy ebben az ügyben a képviselőtestület hozzon érdemleges döntést. A közgyűlésen ezt egyhangúlag jóvá is hagyták, s ehhez ún. „Árva alap”-ot létesítenek közadakozásból. Az alaphoz az önként jelentkező Ignéczy Sándor mérki református lelkész felajánlotta, hogy ehhez egy alapító levelet is készít, amit jóváhagyás végett a képviselőtestületnek is be fog mutatni.⁵⁵⁷

1923. június 22-én Schaffner Béla nyugalmazott huszárcapitány, a HEMOB kiküldöttje megérkezett Mércra és bemutatta a kivitelre jóváhagyott terveket. Ezt követően Ignéczy Sándor képviselőtestületi tag hazafiasságtól duzzadó beszédet tartott, majd a képviselőtestület 12 szavazattal egyhangúlag döntött. A jóváhagyott és bemutatott tervek közül Kallós Ede szobrászművész 202. számú tervét fagyálló műköből, 5 méter magas szobrát a kivittel a szobrászt megbízta. Az emlékmű árát 56 métermázsá búzában állapították meg, míg a szállítás, csomagolás, alapozás, felállítás, megerősítés, lekerítés, forgalmi adó, illeték és felavatási költség további 14 métermázsá búzát jelentett volna. A teljes költség mintegy 80 métermázsá búza lenne.⁵⁵⁸

A képviselőtestület ezen döntéséről a Szatmár és Bereg című újság is beszámolt 1923. július 7-i számában:

„E hó 22-én Vállaj és Mérc képviselőtestülete egyhangúlag elhatározta, hogy a világháborúban elesett hősei emlékét méltó módon megörökíti. A képviselőtestületi gyűlésen jelen volt, a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság kiküldöttje, kit a két község elöljárósága megbízott, hogy a szobrokat a művészeknél, az országos bizottság útján azonnal rendelje meg. A vállaji hősök emlékszobra 4 méter magas lesz, Somogyi Sándor

---

⁵⁵⁶ Mátészalkai járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 164-165.

⁵⁵⁷ MNL SZSZBML V. 235. Mérc képviselőtestületi jegyzőkönyv 8/1921. kg.

⁵⁵⁸ MNL SZSZBML V. 235. Mérc képviselőtestületi jegyzőkönyv 18/1923. kg.

*szobrászművész fogja készíteni. A mérki hősök emlékszobra 5 méter magas emlékmű lesz, melyet Kallós Ede szobrászművész fog készíteni. Mindkét szobor terméskőből készül és szeptember hó folyamán lesz készen, s még ugyanazon hónapban nagy ünnepély keretében fogják azokat leleplezni.*⁵⁵⁹

A két település képviselőtestülete azonban nem tudta terveit megvalósítani, sőt szerényebb kivitelben csak Mérk tudta felállítani emlékművét egy emléktábla formájában. Ráadásul ez a monumentum nem a település vezetésének, hanem a Mérki Református Egyházközség hathatós munkájának, és annak agilis vezetőjének, Ignéczy Sándor lelkésznek volt köszönhető, aki 1918-ban tábori lelkészként is szolgált az olasz fronton. Mérk a trianoni állapotok bekövetkezésével fontos egyházmissziói hivatáshoz jutott, ahogyan a szétszakított szatmári püspökségnek a Magyarországon maradt részén itt állították fel az apostoli kormányzóságát. Dr. Székely Gyula apostoli kormányzó innen intézte a csonka egyházmegye ügyeit. Így az emléktábla megvalósítására a komoly támogatás is megvolt, melyet végül a mérki református templom falán helyeztek el. A felavatás pontos dátumát a levéltári források és a korabeli sajtó tájékoztatásának hiányában nem tudjuk, de a Dömjén Miklós szerkesztésében megjelent 1932-es vármegyei monográfia szerint már létezett az emlékmű.⁵⁶⁰

A mérki világháborús emléktáblán a következő felirat kapott helyet: *„A mérki református egyház hősi halottai az 1914-1918. világháborúban.”* Ezt a reformátusoknál ismert szomorú fűz motívumával és balról-jobbról egy-egy olajág képével díszítették. Ezután felsorolták a település 32 elesett hőséneke nevét. Sajnos ismeretlen okok miatt a tábla később megsérült és egy jelentős darabja és vele együtt sok katona neve eltűnt. A táblát később felújították, melyen ismét helyet kaptak a korábban ismert szimbólumok, de a rajta lévő szöveg az *„I. világháború hősi halottai. Mérk”* felíratra módosult és a hiányzó nevek következtében csak 14 katona nevét tüntették fel.

Panyola

Az 1476 fős Panyola nagyközség a Szamos és Tisza zugában fekszik, mely ahogyan napjainkban, úgy a két világháború közötti időszakban is a Fehérgyarmati járáshoz tartozott.

---

⁵⁵⁹ Szatmár és Bereg IV: 23. 1923. július 7. 1.

⁵⁶⁰ Mátészalkai járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 165-166.

Az első világháborúban 57 katonája esett el, akinek az emlékét a település vezetése egy emléktáblával kívánta megörökíteni.

1931. augusztus 23-án Panyola község képviselőtestülete az ügyben rendkívüli közgyűlést tartott Varga Viktor községi bíró elnöketével. Csonka László községi jegyző előadta, hogy „*Debreczeny Tiavadar szobrász tanár, debreceni lakos a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács ad 1837. sz. alatt 1930. január 7-én elfogadott hősök emlékének megörökítésére szolgáló emléktábla tervezetét megküldte. Nevezett szobrász az emléktáblát felirat nélkül műterembe átadva műkőből 590 pengőért, a betűvésést pedig két és fél, három cm-es vésett aranyozott betűnként 25 fillérért hajlandó elvállalni. Ezzel szemben ifj. Borbély György építési vállalkozó és műsírkö készítő, mátészalkai lakos 1928. március 19-én leadott költség tervezettel szemben az emléktáblát ma hajlandó 240 pengőért felirat nélkül elkészíteni, a betűvésést pedig darabonként két és fél cm-es nagyságban, tartós aranyozással 30 fillérért kivésni.*”⁵⁶¹

A képviselőtestület a beérkezett ajánlatok közül ifj. Borbély György mátészalkai kőfaragó mester ajánlatát, mint a községre legelőnyösebbet fogadta el végül. A döntést azzal indokolták, hogy a kőfaragó a kivitelezésért szavatosságot is vállal, másrészt pedig azért, mert a község lakossága által önkéntes adakozásból befolyt összegből – ami az ülés időpontjában 610 pengőt tett ki – a községnek minden külön terhelése nélkül elkészíthető. Ezt követően a munkálatokkal kapcsolatos szerződést ifj. Borbély Györggyel megkötötték.⁵⁶²

Az emléktábla avató ünnepségére 1932. október 27-én került sor, melyen részt vett dr. Streicher Andor alispán, a mátészalkai Levente zenekar valamint Panyola és a környező települések lakossága igen nagy számban. A táblát a református templom falán leplezték le.⁵⁶³ A szép tábla felső részén egy széttárt szárnyú turulmadár domborműve kapott helyet, amely karmaiban egy „1914-1918” feliratú szalagot tart. Az alatta lévő táblán három oszlopban az 57 elesett panyolai katona neve olvasható. A tábla alján egy girlandszerű domborulat látható tulipán motívummal, míg a tábla két szélén oszlopot formázó hosszanti, függőleges véset került kialakításra. A tábla jobb sarkán a készítő szignója „*Ifj. Borbély Gy. M.szalka*” olvasható.

Az emléktábla készítésének körülményei a későbbi évtizedekben olyannyira a feledés homályába merültek, hogy amikor az 1981-ben Kovács Ákos által kiküldött kérdőívre a

---

⁵⁶¹ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 5188/1931

⁵⁶² Uo.

⁵⁶³ Magyar Távirati Iroda 1932. október 27. 12.

következő válasz érkezett: „*Panyola községben egy 1920-ban készült emléktábla van, melyet a község lakossága állíttatott fel az első világháborúban hősi halált haltak emlékére.*”⁵⁶⁴

Tisztaberek

Az 1930-ban közel 700 fős Tisztaberek kisközség a két világháború között a Csengeri járáshoz tartozott. Az 1920-as években Nagyhódossal és Kishódossal együtt a kishódosi körjegyzőséghez tartozott, majd az 1930-as években Tisztaberek lett a körjegyzőség székhelye. A település napjainkban a Fehérgyarmati járásban található.

Tisztaberek község életében az egyik legfontosabb esemény 1932 novemberében következett el. Dr. Baltázár Dezső püspök akkor avatta fel és adta át a község új református templomát, mely ünnepségen számos előkelőség is részt vett. Ez alkalommal került sor a templom előtt álló hősi emlékmű leleplezésére is.⁵⁶⁵ Az emlékoszlop tetején egy széttárt szárnyú turulmadár ül, mely a karmaiban kardot tart. Az oszlop alsó részének szemközti oldalán kapott helyet egy márványtábla, melyen a következő felirat olvasható: „*1914-1918. A világháborúban elesett hőseink emlékére.*” Az oszlop hátoldalán ugyanilyen emléktáblán a település 12 elesett katonájának a neve látható. Az emlékoszlopon a rendszerváltás után, 1991. augusztus 20-án Tisztaberek Község Önkormányzata elhelyezte a második világháborúban elesett katonák névsorát tartalmazó emléktáblát is. Az emlékoszlopot 2008 augusztusában koszorúmegváltási adományokból dr. Szűcs Józsefné – a háborúban meghalt édesapja emlékére – felújította. Ekkor kapott az addig sima felületű sötét oszlop fehér színű téglajellegű burkolatot.⁵⁶⁶

Ura

Az 1930-ban 1228 lelkes Ura kisközség ahogyan napjainkban, úgy a két világháború között is a csengeri járásban, az ecsedi láp mellett feküdt. Csengerújfaluvall együtt közigazgatásilag a

---

⁵⁶⁴ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁵⁶⁵ Magyar Távirati Iroda 1932. november 30. szerda, 10.

⁵⁶⁶ Tisztaberek világháborús emlékmű
<http://www.magyarhosok.hu/tesztr/main.php?menu=6&id=5144&s=4#Tisztaberek%20vil%C3%A1gh%C3%A1bor%C3%BAs%20eml%C3%A9km%C5%B1%202017.05.28.%20k%C3%BCld%C5%91-kalyhas> (letöltés: 2018. április 22.)

csengerújfalui körjegyzőséghez tartozott. A településen 1933. május 28-án, a Hősök Emlékünnepén leplezték le a 21 elesett urai katona emlékművét a református templom kertjében. A jeles eseményről a megyei újság, a Szatmár és Bereg is beszámolt:

*„A hálás megemlékezésnek és a kegyelet magasztos ünnepélyének lehettek tanúi azok, aki ma egy hete részt vettek az Ura község hősi halottainak emlékét megörökítő mű leleplezési ünnepélyén. A szomszédos Csengerújfalu, Tyukod községekből idegyűlt lakosokkal együtt nagyszámú ünneplő közönség árasztotta el a parkosított templomkert környékét, ahol feltűnően szép emlékmű várta felavatását.”*⁵⁶⁷ 1933. május 28-án, délelőtt 10 órakor kondult meg a református templom harangja, hogy ünnep előtti Istentiszteletre hívja össze a megjelenteket, akik közül sokan nem fértek be a templomba. Fehér Imre csengerújfalui lelkipásztor hirdette az igét. A járás képviselőjében megjelent Szuhányi Ferenc országgyűlési képviselő, Szuhányi László főszolgabíró és Orbán Balázs járási testnevelési vezető, akiket dr. Pfeilmayer Gábor körjegyző és Szabó Géza állami iskola igazgató fogadott. Az illusztris vendégek között volt Papp Ignác állami iskola igazgatót, vármegyei tanító egyesületi elnök is. Tyukod nagyközség képviselőjében megjelent Bartha József főjegyző, Nuszer Lajos állami iskolai igazgató és Dr. Bajka István orvos. Az Istentisztelet végeztével vette kezdetét a felavatási ünnepély. Az emlékmű három oldalán ülőhelyek voltak, amelyeken a hősi halottak hozzátartozói és *„az ünneplő közönség elitje”* foglaltak helyet. Az ünnepség a csengerújfalui református énekkar által előadott Himnusszal kezdődött meg, majd Csontos Piroska *„Hősök napján”* címmel szavalt. Ezt követően az énekkar szerepelt, amely a *„Nyugosznak ők a hős fiak”* kezdetű dalt adta elő, dicséretre méltó tudással. A felavató beszédet Fehér Imre református lelkész tartotta, aki beszédében kidomborította a magyar katonát jellemző, a veszedelmekkel nem alkudozó bátorságot, az előérzetet, a sejtést nótaszóval feledtető elszántságot, mert *„Édesanyám ne sirass... köszönöm a nevelést”* dalolták akkor is, amikor a hátteret ijesztő sötétté festették a jajgató, sírva búgó ágyúgolyók, kattogó gépfegyverek zűrzavaros, idegeket felőrlő hangjai.”⁵⁶⁸ A felavatott emlékművet végül Dr. Pfeilmayer Gábor körjegyző vette át, aki közvetlen szavakkal mondott köszönetet az áldozatkészségért, ami a művel szemben megnyilvánult. Köszönetet mondott Szabó Géza urai állami iskolai igazgatónak is, mert elsősorban az ő érdeme volt az, hogy a hősök emlékműve létrejöhessen. Az ő terve után és közbenyúló munkássága révén emelkedett széppé, nagyszerűvé az

---

⁵⁶⁷ Szatmár és Bereg XIII: 23. 1933. június 4. 3.

⁵⁶⁸ Uo.

emlékmű. Csontos Géza kedvesen szavalt a „Vén Kerekes Márton” című verset, amely után az iskolai gyermekkar „Tegyétek le a koszorút” című dalt énekelte el.

Csengerújfalu

Az 1930-as években 1500 főt számláló Csengerújfalu - ahogyan napjainkban is – a két világháború közötti időszakban a Csengeri járáshoz tartozó település volt. A tárgyalt időszakban körjegyzőségi székhelyként működött, s körjegyzőségéhez tartozott még Ura község is. Csengerújfalu, mint körjegyzőségi székhely az emlékmű állítási mozgalomban lemaradt a szomszédos Urához képest, ezért a település vezetése is mindent megtett, hogy méltó emléket állítson elesett hősei emlékére.

A csengerújfalui világháborús emlékmű történetével kapcsolatban az első kiinduló pontunk forrásként a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevél. *„Csengerújfalu községben a református templom kertjében kiemelt talapzaton felépített kőfalban emléktábla van elhelyezve az I. világháborúban elesettek emlékére. Az építményt Rozsi Sándor kőműves készítette, az ott lakók emlékezete szerint 1920-ban.”*⁵⁶⁹ A település képviselőtestületi jegyzőkönyve alapján azonban az 1920-as esztendő tévesnek bizonyul, ugyanis 1933. június 3-án a körjegyző kérte, hogy a hősök emlékművének felállítása iránt intézkedés történjen, s a bemutatott tervek elfogadása esetén a rendelkezésre álló pénzből elkészíttessék. A képviselőtestület határozata szerint a református templom előtt erre a célra kijelölt és bemutatott helyen még az évben felállítja, amennyiben rendelkezésre álló pénzből elkészíthető.⁵⁷⁰ Hogy valóban elkészült-e 1933-ban az emlékmű, arról sem a képviselőtestületi jegyzőkönyv, sem a megyei újság nem számolt be, arról viszont igen, hogy a június 3-án megtartott közgyűlés után néhány nappal a csengerújfalui református egyház huszonöt hősi halottja emlékére megható ünnepi keretek között huszonöt jegenyefát ültetett el. Minden fára egy kis táblát erősítettek, rajta a hősi halottak nevével.⁵⁷¹ Ez is jól mutatja, hogy a településen kiemelt helyet foglalt el az elesett katonák emlékének ápolása.

---

⁵⁶⁹ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁵⁷⁰ MNL SZSZBML V. 117. Csengerújfalu képviselőtestületi jegyzőkönyv 15/1933. kgy.

⁵⁷¹ Szatmár és Bereg XIII: 24. 1933. június 11. 5.

A kőből készült, maradandó emlékmű is elkészült végül, mely a határozat értelmében a református templom előtt kapott helyet, de a rajta elhelyezett fehér márványból készült emléktáblán nem 25, hanem 33 katona neve olvasható.

Nagyszekeres

Nagyszekeres egy 508 fős kisközség a Szamosközön, mely ahogyan napjainkban, úgy a két világháború közötti időszakban is a fehérgyarmati járáshoz tartozott. Körjegyzőségi székhelyként hozzá volt beosztva Kisszekeres, Zsarolyán, Nemesborzova és Mánd község is.⁵⁷²

Azt már az országzászló mozgalomról szóló fejezetben olvashattuk, hogy Szatmár vármegyében elsőként Fülöpös község avatta fel nemzeti trikolorral díszített emlékművét 1933. augusztus 13-án.⁵⁷³ A második település 1934. május 31-én Nagyszekeres volt, amely országzászlót állított, de ehhez már hősi emlékmű is kapcsolódott. A Szatmár és Bereg című megyei újság a nagyszekeresi eseményekről a következőket írta: *„Elsőnek a megyében országzászlót avat pünkösdkor Nagyszekeres község.”*⁵⁷⁴ Ez a cikkrészlet nemcsak azért érdekes, mert tévesen tájékoztat, hanem azért is, mert ugyanez a megyei lap kilenc hónappal korábban még a fülöpösi országzászló avatásról tudósított.

1934. május 21-én, pünkösd másnapján délelőtt 9 órakor tehát Nagyszekeres község közönsége, a helybeli Levente Egyesülettel karöltve, a világháború küzdelmeiben a hazáért hősi halált halt 22 hősének örök emlékezést hirdető hősi emlékművet, s az emlékműben elhelyezve országzászlót emelt. Az ünnepély fővédnöke vitéz jákfalvi Gömbös Gyula miniszterelnök, míg a zászlóanya vitéz dr. Jékey Ferencné volt. A védnökök Árvay György járási testnevelési felügyelő, dr. Gaál Endre országgyűlési képviselő, Isaák Elemér cs. kir. kamarás, nagybirtokos, Izsépy Aladár tábornok, Jármy Menyhért földbirtokos, Jékey Sándor nyugalmazott főispán, vitéz dr. Jékey Ferenc földbirtokos, Jeney Károly korábbi ítélőtáblabíró, Lator Zoltán vármegyei testnevelési felügyelő, Péchy Szabolcs főispán, dr.

---

⁵⁷² Fehérgyarmati járás. In. Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Szerk. Dömjén Miklós. Budapest, 1932. 211.

⁵⁷³ Szatmár és Bereg XIII: 34. 1933. augusztus 20. 2.

⁵⁷⁴ Szatmár és Bereg XIV: 18. 1934. május 6. 4.

Streicher Andor alispán, N. Szabó Tibor főszolgabíró, valamint Urmánczy Nándor, az Erekyés Országzászló Nagybizottság (EONB) voltak.⁵⁷⁵

Az EONB nevében dr. Cselényi Pál társelnök, székesfővárosi törvényhatósági bizottsági tag mondott avató beszédet, majd dr. Gaál Endre országgyűlési képviselő beszélt.⁵⁷⁶ Magáról az ünnepségről részletes beszámolót a Szatmár és Bereg című megyei lap már nem közölt, de a beharangozó alapján képet kaphatunk az ünnepség jellegéről és jelentőségéről:

„1. Reggel 9 órakor ünnepi Istentisztelet a református templomban. Istentisztelet után gyülekezés a szobornál.

2. Himnusz. Közének.

3. Leleplező beszédet mond Cselényi Pál, a Tesz. kiküldöttje.

4. A nagyszekeresi dalárda éneke

5. Dr. Gaál Endre országgyűlési képviselő ünnepi beszéde.

6. A szobor átvétele

7. Szavalat

8. Az emlékmű megáldása és felszentelése az egyházak lelkészei által.

9. Testületek, egyesületek és a közönség koszorúinak elhelyezése

10. Hiszekegy. Éneklí a nagyszekeresi dalárda.”⁵⁷⁷

Sok más emlékműhöz hasonlóan a nagyszekeresi emlékoszlop avatásának körülményei is a feledés homályába merültek az évtizedek alatt. Amikor 1981-ben Kovács Ákos elküldte kérdőívét Nagyszekeres község részére is, akkor a következő válaszlevelet kapta:

„Tisztelt Igazgató elvtárs! Levelére válaszolva közlöm, hogy az igazgatási területünkhöz tartozó négy község közül – Nagyszekeres, Kisszekeres, Zsarolyán, Nemesborzova – egyedül Nagyszekeres községben van I. világháborús emlékmű, illetve emléktábla. Az emlékmű mécses alakú, talapzaton áll és ezen a talapzaton márványtábla van, melyre 18 név van felvésve. Mindazon személyek neve, akik az első világháborúban meghaltak. Készítésének ideje 1931-1932 évekre esett. Népi kőfaragó mester készítette, készítőjének neve ismeretlen, azt nem sikerült megtudni, az emlékmécsesen nincs feltüntetve. Elnézést kérek a késői válaszáért. Nagyszekeres, 1981. augusztus 31.”⁵⁷⁸

---

⁵⁷⁵ Szatmár és Bereg XIV: 19. 1934. május 13. 3.

⁵⁷⁶ Magyar Távirati Iroda Napi Hírek 1934. május 22. 22.

⁵⁷⁷ Szatmár és Bereg XIV: 19. 1934. május 13. 3.

⁵⁷⁸ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

Nem is igazán az az érdekes ebben a levélben, hogy 1981-ben nem tudták az emlékmű avatásának pontos időpontját, hanem az, hogy itt már csak 18 elesett katonát említ a levél írója, míg a Szatmár és Bereg 1934-es cikkében még 22 hőst említene. Az emlékmű napjainkban kissé leromlott állapotban a régi iskola előtt és felújításra szorul.

Ráadásul a rendszerváltás után, 1990-ben a község önkormányzata új, közös I-II. világháborús emlékművet is emelt a Művelődési Ház előtti területen.

Nagygéc

Nagygéc közel 900 fős kisközség az Erge patak mellett, a Csengeri járásban. Közigazgatásilag a csengersimai körjegyzőséghez tartozott Csengersima és Csegöld községekkel együtt. A körjegyzőség vezetője először 1922. június 27-én kérte meg Nagygéc képviselőtestületét arra, hogy mint erkölcsi testület járuljon hozzá a hősök emlékének megörökítéséhez.⁵⁷⁹ A gondolattól a megvalósításig azonban igen hosszú idő telt el, s csak 1934. augusztus 12-én, Nagyszekeres község után pár hónappal tudta felavatni Nagygéc is a hősi emlékművel egybekötött országzászlóját, melyről a Szatmár és Bereg című megyei lap tájékoztató először: *„A román határszélen fekvő Nagygéc község a Trianon elleni egységes állásfoglalás szimbóluma gyanánt országzászlót és hősi halottainak emlékezetére emléktáblát állít és azt folyó évi augusztus 12-én ünnepélyes keretek között avatja fel. Az ünnepség fővédnökségét József főherceg ő királyi fensége volt kegyes elvállalni, az avató beszéd megtartására pedig Urmánczy Nándor az Ereklýés Országzászló Nagybizottság elnöke vállalkozott. A trianoni határközség nagy jelentőségű ünnepségét dús műsorú kerti ünnepély követi, melynek részletes programját egyik későbbi számunkban fogjuk közzétenni.”*⁵⁸⁰

A Szatmár és Bereg szerkesztősége valóban közölte későbbi számában a részletes programot. Ebből megtudhatjuk, hogy az avató ünnepségre 1934. augusztus 12-én, vasárnap délután 3 órakor került sor. Az országzászló talapzatába, amelyet ifj. Borbély György mátészalkai kőfaragó készített, elhelyezést nyert a község hősi halottainak emléktáblája is. A leleplezést követő kerti ünnepélyből származó jövedelmeket az emlékmű költségeinek fedezésére, továbbá a templom restaurálásának és a község rászorulóinak támogatására szolgált. A

⁵⁷⁹ MNL SZSZBML V. 116. Nagygéc képviselőtestületi jegyzőkönyv 22/1922. kgy.

⁵⁸⁰ Szatmár és Bereg XIV: 29. 1934. július 22. 4.

fővédnök mellett megtudjuk azt is, hogy a zászlóánya szerepére Szomjas Lajosné vállalkozott, míg védnököknek többek között dr. Gaál Endre országgyűlési képviselő, a Madarassy és Jékey család tagjai, gróf Károlyi Gyula, báró Kende György, a cégénydányádi emlékmű állíttatója, Medve Zoltán és dr. Osváth Ferenc.⁵⁸¹

A következő forrás, amelyet segítségül hívhatunk, az a Kovács Ákos igazgató által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevél, amelyből kiderül, hogy az emlékmű a Fő utcában, a templom szomszédságában van elhelyezve. Az emlékmű egyszerű műkö talapzatú építmény, melyen emléktábla van elhelyezve.⁵⁸² (Ami még külön érdekesség az az, hogy a válaszlevél megírásakor, 1981. július 21-én Nagygéc még önálló község volt, mígnem területét 1981. december 31-én Csengersimához csatolták).

Az emlékmű emléktábláján 19, első világháborúban elesett nagygéci katona neve olvasható. Ezt később kiegészítették a második világháborúban hősi halált halt 6 nagygéci nevét megőrkítő márványtáblával is. Az emlékmű tetején egy glóbusz kapott helyet, mely az állami szuverenitást testesíti meg.

Az 1970. május 13-án bekövetkezett szamosi árvízben a 706 fős falu csaknem teljesen elpusztult. Újjáépítését árvízvédelmi okokból nem engedélyezték, a területre történő beköltözést pedig adminisztratív eszközökkel korlátozták. Az 1980-as népszámlálásra az egy évtizeddel korábbi lakosságnak csupán töredéke, 22 fő maradt a faluban. Ezért is szűnt meg 1981-ben a település adminisztratív önállósága, és csatolták a területét Csengersimához. 2011-ben a falu öt házában mindössze 10 fő élt.

2013-2014 során a nagygéci Megmaradás templomot és vele együtt a környezetét, valamint a szomszédságában álló világháborús emlékművet is rendbe hozták. Ekkor helyeztek el az emlékmű glóbuszán egy fémből készült keresztet is. Az emlékmű napjainkban is fontos helyet foglal el az emlékezetpolitikában. 2018. július 21-én a Nagygécért Közhasznú Egyesület szervezésében emléknapot tartottak a településen, melynek keretében megkoszorúzták a világháborús emlékművet is.⁵⁸³

---

⁵⁸¹ Szatmár és Bereg XIV: 31. 1934. augusztus 5. 2.

⁵⁸² KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁵⁸³ Kelet-Magyarország LXXV: 169. 2018. július 23. 3.

Szamosújlak

A Szamosközben található 450 fős Szamosújlak kisközség a Fehérgyarmati járáson belül a cégénydányádi körjegyzőséghez tartozott a két világháború között. A település képviselőtestülete a hősi emlékmű állítás tárgyában először 1923. december 12-én tartotta meg közgyűlését. Ekkor az erre vonatkozó költségek megszavazásáról döntöttek.⁵⁸⁴

Az 1924. augusztus 14-én összehívott rendkívüli közgyűlés „*az előzőleg megszavazott 600.000 koronán felül még 6 mm. búzát megszavaztatott, azzal, hogy ezen búza mennyiség a községben lakó ingatlannal bíró birtokosokra vetendő ki és csak az 1924. évi termények elcséplése után szedendő be.*”⁵⁸⁵ A korona inflációja miatt azonban az emlékmű körüli dokumentációs munkák elakadtak, és 1925. szeptember 25-én a fehérgyarmati főszolgabíró már a következőket írta a Szatmár vármegyei alispánnak a szamosújlaki emlékművel kapcsolatban:

„*Jelentem, hogy a jegyző a művészi tervet és költségelőirányzatot csatolni nem tudja. Jelentése szerint a megszavazott összegért a legegyszerűbb emléktáblát nem hajlandók elkészíteni, s így sem művészi tervet, sem költség előirányzatot nem adnak. Egy emléktábla elkészítéséért 8-10.000.000 koronát kérnek.*”⁵⁸⁶

1926. február 7-én Szamosújlak képviselőtestületének közgyűlésén az előljáráóság kérte a 10 millió korona megszavaztatását, mert a 6 métermázsa búza olyan csekély volt, hogy törvényhatósági jóváhagyásra az alispán szerint nem volt keresztülvihető. A képviselőtestület ezért a 6 métermázsa búza helyett 10 métermázsa búzát szavazott meg és úgy döntött, hogy birtokarányban fogja kivetni. 1926. szeptember 30-án Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék törvényhatósági bizottsága rendkívüli közgyűlésén ezt a határozatot jóváhagyta, és hozzájárult ahhoz is, hogy a község az emlékmű elkészítését csak akkor eszközölje, amikor az erre szükséges összeg rendelkezésre áll. Ezek után az emlékmű tervét az alispáni megbízás végett a 247000/924. B. M. sz. körrendelet értelmében fel kellett terjeszteni Budapestre a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztálya részére. A községnek ez a terve végül nem valósult meg és az újabb tervek előkészítése is már a következő évtized első éveire csúszott át.

---

⁵⁸⁴ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 98/1926.

⁵⁸⁵ Uo.

⁵⁸⁶ Uo.

Szamosújlak község képviselőtestülete 1932. július 22-én újabb rendkívüli közgyűlést tartott, ahol megtárgyalták Kincs Zoltán debreceni lakosnak a szamosújlaki hősi halottak emlékére felállítandó márványtáblára vonatkozó ajánlatát. Bojtos Gyula, a cégénydányádi körjegyző ismertette az ülésen, hogy Kincs Zoltán, mint Szamosújlak község egyik hősi halottjának, Kincs Pál volt tanítónak a fia tette ezen ajánlatát. *„Tekintettel arra, hogy a község oly nehéz anyagi helyzetben van, hogy hősi halotti emlékre szobrot állítani nem képes, kéri a képviselőtestületet, hogy ezen ajánlatot fogadja el.”*⁵⁸⁷

A képviselőtestület a körjegyző határozati javaslatával megegyezően egyhangúan kimondta, hogy Kincs Zoltán debreceni lakosnak a csatolt tervrajz szerinti emléktáblának felállítására tett ajánlatát elfogadja, s annak költségére az 50 pengőt megszavazza. Arról is döntöttek, hogy az emléktáblát a református templom külső falára helyezik el, mert a községnek erre a célra alkalmasabb épülete nincs, s ráadásul a református egyház képviselői azt készséggel felajánlották. Ezt követően döntést hoztak arról is, hogy az emléktábla költségeit az erre tartalékolt alapból fedezzék, majd véghatározatukkal együtt a tervrajzot felterjesztik a HEBB felé. Elhatározták az ünnepség programjának összeállítását is.⁵⁸⁸

1932. július 28-án a cégénydányádi körjegyző levelében tájékoztatta dr. Streicher Andor alispánt, hogy az ünnepséget az év augusztusában szeretnék megtartani, mert az ajánlatot tevő hősi halott fia és több testvére részt szeretne venni a leleplezési ünnepségen is. Tekintettel arra, hogy nekik, mint tisztviselők szabadság szempontjából csak az augusztus hónap áll rendelkezésre, kérte, hogy az ügy gyors lefolyását segítse elő. Erre végül nem került sor, ugyanis a HEBB válasza csak 1932. szeptember 14-én érkezett meg, és csak úgy fogadta el az emlékműtervezetet, hogy a táblán lévő kard, rohamsisak és cserágszerű díszítés egészen lapos plasztikából (másfél-két cm) lehet elkészíteni. Tíz nappal később Szatmár vármegye alispánja levelében vonta kérdőre a szamosújlaki emléktábla 50 pengős költségtervezetét, miszerint *„hogyan teremti elő a költségeket a község, mert a költségvetés szerint a kivitelezéshez 131 pengő 40 fillér szükséges.”*⁵⁸⁹ 1932. november 15-én a cégénydányádi körjegyző válaszlevelében a következőkkel indokolta a költségvetést: *„A község azért szavazott meg az emlékmű készítésére 50 pengőt, mivel a becsatolt kérvény szerint a többi költséget Kincs Zoltán műszaki rajzoló, debreceni lakos ajánlotta fel, illetve annak költségeit vállalja, ugyanis*

---

⁵⁸⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 3922/1932.

⁵⁸⁸ Uo.

⁵⁸⁹ Uo.

ő rendeli és készített is azt el. A község csak 50 pengőt fizet bele és semmi más költséget nem szavazott.”⁵⁹⁰

1933. január 14-én Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. vármegyék törvényhatósági kisgyűlésén végül jóváhagyták Szamosújlak képviselőtestületének határozatát az 50 pengő költséggel. Ezt a határozatot 1933. február 22-én az Országos Képzőművészeti Tanács is jóváhagyta, így minden akadály elhárult az emlékmű felavatása és leleplezése előtt.

A szamosújlaki világháborús emléktábla leleplezési ünnepélyére így csak a következő évben, 1934. szeptember 16-án került sor, melyről a Szatmár és Bereg című megyei lap is beszámolt: *„Szerény keretek között, de bensőséges kegyelettől áthatva leplezte le Szamosújlak község 17 hősi halottja emléktábláját az elmúlt vasárnapon. Az alig 450 lelket számláló szamosparti kisközség olyan áldozatot hozott a hazáért, amely aránylagosan számítva a legelső köze helyezi őt. Nemcsak Szamosújlak község egész lakossága, hanem a szomszédos falvak lakói is eljöttek kegyeletük adóját leróni. Bojtos Gyula jegyző megnyitó beszéde után Erdélyi Béla tanító szavalt. Bakó Péter izzó hazaszeretettől áthatott ünnepi beszéde közben hullott le a lepel a református templom falában elhelyezett márványtábláról. A szeptemberi nap erős sugaraiban csillant elő annak a 17 hősnak márványba vésett neve, akik talán két évtizeddel ezelőtt egy ugyanilyen szeptemberi napon Galícia mezején vagy a Száva partján véreztek el a hazáért. Pályi Zsigmond szaválata után Kincs Béla községi bíró adta át az emléktáblát megőrzés végett Bégány Jenő református gondnoknak. Majd a koszorúk elhelyezése következett. S mire az őszi nap sugara a Szamos felől még egyszer visszatekintett, a 17 hősi emléktábláját virág és babérmagkoszorúk övezték. Az emléktáblát a község és az egyik hősi halott fia, Kincs Zoltán debreceni lakos közösen állították.*”⁵⁹¹

Csenger

Az 1930-as évek derekán közel 5000 fős Csenger nagyközség a Szamos bal partján, az ecsedi láp szélén fekszik. Ahogyan a századfordulón, úgy a két világháború közötti időszakban is járasszékhely volt. 1920-ban érte Csengert történelme egyik legnagyobb tragédiája, mely a település fejlődését szinte a mai napig sorsdöntően meghatározta. A trianoni békével a

---

⁵⁹⁰ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. vármegyék alispáni iratai 3922/1932.

⁵⁹¹ Szatmár és Bereg XIV: 38. 1934. szeptember 23. 5.

település a határszélre került, vasúti végállomássá vált. Elszakították természetes és történelmi központjától, felvevőpiacától, Szatmárnémetitől, ezzel határa és vonzáskörzete féoldalal lett. A trianoni sokk után lassan indult valamiféle feleszmélés, mely főképpen gazdasági termékszerkezet váltásban nyilvánult meg. Ekkor indultak be a nagyszabású almatelepítések, - főképp a kis és középbirtokosok körében - melyek máig meghatározzák a táj arculatát. Az új termék, az alma, anyagi fellendülést hozott az itt élőknek. Fejlettnek volt mondható a helyi kereskedelem és a szolgáltatás és minimálisan az ipar, köszönhetően a több mint 500 főnyi zsidóságnak. A település már 1928-ban közvilágítást kapott, s mozi is működött. Egy körorvos és három magánorvos rendelt, és kisebb nyomda, s a kor igényeinek megfelelő három szálloda – Arany Csillag, Royal és Korona – emelte a nagyközség kisvárosias jellegét.⁵⁹²

Csenger vezetése az 1930-as évekre határozta el, hogy elesett hősei emlékére országzászlóval egybekötött hősi emlékművet emel. Mint arról a Szatmár és Bereg című megyei újság is beszámolt, a Csengeri Frontharcos Csoport kezdeményezése és dr. Szendy Károly titkár önzetlen munkássága folytán már annyira megért a hősi emlékmű és országzászló felállításának eszméje a településen, hogy Csenger képviselőtestülete 1935. június 16-án megtárgyalta és jóváhagyta. A település vezetése lelkesen fogadta az eszmét és szavazás nélkül egyhangúlag vállalta a költségeket is, az előmunkálatokat pedig ekkor már meg is kezdték.⁵⁹³

1935. június 23-án megalakult az emlékmű-nagybizottság, melynek keretében létrehozták a felügyelő-, intéző- és fogadóbizottságokat. Szuhányi László főszolgabíró, mint elnök, Ecsedy Elemér községi főjegyző, mint ügyvezető-elnök és dr. Szendy Károly titkár hozzáértő és mindent átfogó akarattal láttak hozzá a munkálatokhoz. Terveket készítetttek, építómesterekkel tárgyaltak, ugyanakkor felhívták Csenger társadalmát az együttműködésre és támogatásra.⁵⁹⁴

Egy hónappal később Szabolcs vármegye lapja, a Nyírvidék tudósított arról, hogy a csengeri nagyszabású emlékműre kiírt pályázatot nyíregyházi művészek, Osváth Antal és fia, Osváth Imre nyerték el, akik már a nyíregyházi országzászlóval is a legszélesebb körben figyelmet és érdeklődést keltettek komoly művészetükkel. A csengeri emlékmű főalakja a tervek szerint

---

⁵⁹² Fábián László – Fábián Béla: Csenger város története
<http://www.csenger.hu/dokument/tortenet.pdf> (letöltés: 2018. április 23.)

⁵⁹³ Szatmár és Bereg XV: 28. 1935. június 23. 6.

⁵⁹⁴ Szatmár és Bereg XV: 29. 1935. június 29. 5.

két méteres fegyveres katona lesz. Osváth Antal és Osváth Imre a megbízás után hozzá is kezdett a nevüknek újra sikert, városuknak, törekvéseik támogatóinak pedig dicsőséget szerző mű megalkotásához.⁵⁹⁵

A Szatmár és Bereg című lap 1935. augusztus 4-én már a következőkről számolt be:

*„Hónapok óta folynak az előkészítő munkálatok, s már készítik a hősi emlékművet Osváth Antal építkezési vállalkozó és Osváth Imre szobrászművész. A hősi emlékmű öt méter magas oszlopból fog állani. Ennek tetejébe illesztik az országzászlót. A hősi emlékmű érdekessége a két méter magas őrt álló katona. Az emlékmű vasbetonból és műköből készül 2.800 pengős költséggel. Az oszlop két oldalán lesz az emléktábla beépítve a hősi halottak névsorával. Csenger társadalma széles keretek között szeptember hó 15-én fogja leleplezni a hősi emlékművet. A felavatási ünnepély után népünnepély lesz.”*⁵⁹⁶

Egy hónappal később már arról értesülünk, hogy az avatóünnepség díszvendőke vitéz nagybányai Horthy Miklós kormányzó lesz, míg a zászlóanya szerepét dr. Szendy Károlyné vállalta el. Legfőbb védnökök között találjuk Habsburg József főherceget, Gömbös Gyula miniszterelnököt, Kozma Miklós belügyminisztert, valamint gróf Takách-Tolvay József nyugalmazott altábornagyot. A fővédnöki szerepet többek között dr. Baltazár Dezső református püspök, dr. Barkóczy László miniszteri tanácsos, Geduly Henrik evangélikus püspök, valamint Jákey Sándor korábbi főispán vállalta el. Az ünnepi beszédet Urmánczy Nándor, az Ereklýs Országzászló Nagybizottság (EONB) elnöke tartja meg.⁵⁹⁷

Egy nappal az avatás előtt, szeptember 14-én, szombaton, amikor a díszemlényt építették, még úgy volt, hogy a felhősödő időre való tekintettel tetőt építenek az emelvény fölé, másnapra azonban ragyogó, nyári napfényre ébredt Csenger lakossága. 1935. szeptember 15-én a házakat fellobogózták, s *„a Hősök terén ott áll zöld pázsiton, virágok színei között a négy és fél méteres, felül várbástyaszerűen kiképzett kőoszlop, melynek két oldalán 118 hősi neve van bevésve, tetejéből nyúlik ki a az országzászló nemzeti színűre festett rúdja. A zászló az emlékmű előtt elhelyezett katona alakját takarja, s csak az engedély után fut fel majd középre. Az emlékmű kelet felé néz, a trianoni határ irányába, s szemben vele van megépítve az előkelőségek számára az emelvény.”*⁵⁹⁸

---

⁵⁹⁵ Nyírvidék – Szabolcsi Hírlap III: 168. 1935. július 25. 3.

⁵⁹⁶ Szatmár és Bereg XV: 34. 1935. augusztus 4. 2.

⁵⁹⁷ Szatmár és Bereg XV: 39. 1935. szeptember 8. 1.

⁵⁹⁸ Szatmár és Bereg XV: 41. 1935. szeptember 22. 3.

Nem sokkal 11 óra előtt már ellepték a résztvevők az ünnepség helyszínét, s a díszemlévényen is megjelentek az előkelőségek, köztük Urmáncy Nándor, míg az egyházak részéről Gyulay Mihály római katolikus plébános, Pótor Elemér református lelkész és Jungreis Lipót főrabbi. Részt vett még a jeles napon többek között dr. Voitsek Ottó, az Országos Frontharcos Szövetség alelnöke és Takács-Tolvay József tábornok. A megyei előkelőségek közül dr. Streicher Andor alispán, Szuhányi László és Osváth Ferenc főszolgabírók és Ortutay Gyula kormányfőtanácsos. 11 óra előtt pár perccel Péchy Szabolcs főispán és felesége is megérkezett autóval, akiket Szuhányi László főszolgabíró és dr. Szendy Károly tiszti orvos, az emlékműbizottság két fáradhatatlan tagja üdvözölt. A megérkező frontharcosok az emlékmű két oldalán sorakoztak fel, szemben egymással, míg az emlékmű mellett 20 magyarruhás lány állt karjukon egy-egy virágcsokorral. Az ünnepséget a Hiszekegy nyitotta meg, melyet a csengeri Református Énekkar tagjai énekeltek el, majd dr. Szendy Károly frontharcos ruhában jelent meg az emlékmű előtt, aki rövid beszédében vázolt annak történetét. Megemlítette, hogy ez év június 16-án a csengeri frontharcosok azzal a kérelemmel járultak a községi képviselőtestület elé, hogy a világháborúban elesett 118 csengeri hős emlékére maradandó emlékművet állíttassanak fel. Beszéde további részében felhívta a község lakosságát a hősök tiszteletére: *„Ne legyen a községnek egyetlen olyan lakója, hogy elmenjen az emlékmű előtt tiszteletadás nélkül.”*⁵⁹⁹ Végül Péchy Szabolcs főispántól kért engedélyt a monumentum leleplezésére, aki azt meg is adta. Pillanatok alatt szaladt fel az árboc közepére a teljes címerű nemzetiszínű lobogó, rajta a felírással: *„Így volt – így lesz!”* és látni lehetett azután Osváth Antal és fia, Osváth Imre remekbe sikerült alkotását. Ifjú, rohamsisakos harcos állt a néző előtt, láb előtt pihenő puskával, amint kémlelő szemmel a távolba tekint. A katona alatt lévő talapzaton az *„1914-1918”* felirat alatt Vörösmarty Mihály Szózatából vett idézet olvasható: *„Az nem lehet, hogy annyi szív, hiába onta vért.”* A leleplezés után a frontharcosok álltak díszőrséget az ünnepség ideje alatt. Gyulay Mihály római katolikus plébános szentelte be ezután az emlékművet, majd Pótor Elemér református lelkész állt az emlékmű elé és kegyeletes szavakkal szólt az elesett hősiességéről, végül Jangreis Lipót főrabbi tartotta meg avató beszédét. Őt dr. Voitsek Ottó frontharcos követte, aki beszédében visszatekintett az első világháború éveire, ezután pedig Urmáncy Nándor lépett az emlékmű elé és osztotta meg gondolatait a jelenlévőkkel: *„Az országzászló a hit, az akarat, a nemzeti összetartás jelképe. A piros a bátorság, a fehér az okosság, a zöld a remény és a kitartás hirdetői. Hirdessék ezek a színek, itt a trianoni hármasságon az idegen*

---

⁵⁹⁹ Szatmár és Bereg XV: 41. 1935. szeptember 22. 3.

járomban sínylődő testvéreinknek a közeli feltámadás, a biztos egyesítés jogos eszméit. Vezessenek bennünket egy szebb, boldogabb magyar jövő felé! Az országzászlót megőrzés végett községük főjegyzőjének átadom.”⁶⁰⁰

Ezután Ecsedy Elemér községi főjegyző az emlékművet, mint annak hű gondozója vette át a község lakossága nevében. Ezt követte a szobor megkoszorúzása, majd az ünnepély végén a frontharcosok és leventék díszmenetben vonultak el a világháborúban elesett csengeri magyar hősök emléke előtt.

A második világháború után a zászlórudat leszerelték, de a rendszerváltás után, 1991-ben felújították az emlékművet. Az obeliszket ekkor beburkolták fekete gránitlapokkal, a névsort pedig kiegészítették a második világháborús áldozatokéval. Az akkor végzett munkát egy Szatmárnémetiből származó kőfaragó, Kovács Albert végezte.⁶⁰¹

Tiszaszalka

A Tisza jobb partján fekvő 1200 lelket számláló Tiszaszalka község a két világháború között körjegyzőségi székhelyként a vásárosnaményi járáshoz tartozott. Körjegyzőségéhez tartozott még Tiszaadony és Tiszavid község is. Tiszaszalka az első település volt Szatmár vármegyében, amely a csonka-beregi részről elhatározta, hogy világháborús emlékművel örökíti meg elesett katonái emlékét. Azonban a település vezetése úgy döntött, hogy a felállítandó monumentum nem pusztán hősi emlék lesz, hanem csatlakozni fog hozzá országzászló is.

1935. május 20-án Tiszaszalka képviselőtestülete ülésezett és megtárgyalták a hősök emlékének megörökítése és országzászló felállítása tárgyában megalakított és kiküldött községi bizottság eljárásának eredményeit, melyről be is számoltak. Ennek értelmében a község rendelkezésére állt a tervbe vett emlékmű költségeinek fedezésére 113.342 pengő készpénz, mely összeg Tiszaszalka és Vidéke Országos Központi Hitelszövetkezetenél van betétként elhelyezve. A község előljárósága a hősi emlékművet és az országzászlótartót az

---

⁶⁰⁰ Szatmár és Bereg XV: 41. 1935. szeptember 22. 4.

⁶⁰¹ Csenger I. és II. világháborús emlékműve
<http://www.agt.bme.hu/varga/foto/vh1/csenger.html> (letöltés: 2018. április 23.)

Országos Irodalmi és Művészeti Tanács útján megtervezte és az így elkészített emlékművet ezen Tanács, Hősök Emlékmű és Országzászló Bizottsága is elfogadta.⁶⁰²

Tárgyalás alá vették az emlékmű és országzászlótartó megörökítése tárgyában Forgách József kisvárdai lakos kőfaragómesterrel kötött szerződést is, melyet mint a községre nézve legelőnyösebbet elfogadott és jóváhagyott. Az emlékműre címert is rendeltek. A kőfaragómesterrel 1935. május 14-én megkötött szerződést a jelenlévők ezt követően elfogadták és jóváhagyták. Ezután a vásárosnaményi járás főszolgabírója 1935. június 7-én a határozatot törvényhatósági jóváhagyásra beterjesztette az alispánnak. Egy hét sem telt el, s június 13-án Tiszaszalka község képviselőtestülete rendkívüli közgyűlést tartott, ahol a 3/1935. sz. határozatukkal az emlékmű felállításának költségeihez a költségvetés VI. fejezetének terhére 20 pengővel hozzájárultak, mely révén az emlékmű a község tulajdonába kerül. Két nappal később, június 15-én a főispán és a törvényhatósági bizottság kisgyűlése is jóváhagyta a tiszaszalkai emlékmű felállítását, s ezzel tulajdonképpen minden akadály elhárult.⁶⁰³

A Szatmár és Bereg című megyei lap 1935. augusztus 11-i számában már a következőkről számolt be:

*„Tiszaszalka közönsége szeptember első felében állítja fel a község főterén a hősi emlékművet, s ezzel kapcsolatban az országzászlót. A 4 méter magas impozáns emlékművet Forgács József kisvárdai kőfaragó mester készíti műköből, s két oldalán két gránittáblán lesz megörökítve a község 37 hősi halottjának a neve. A felavatás szeptember első felében lesz megtartva és ünnepélyvel egybekötve. Az ünnepélyen – mint az érdeklődésből látszik – részt vesz Bereg egész társadalma, mert ez lesz Bereg első ilyenemű emlékműve.”*⁶⁰⁴

A megyei újság egy hónappal később már az avatás pontos dátumát és a résztvevők névsorát is ismertette: *„Az ünnepély szeptember hó 22-én délelőtt fél 11 órakor fog kezdődni, amelyre megígérte eljövételét – a főispánnal élén – a vármegye vezetősége, a vitézi szék stb. Jelen lesz az ünnepségen a kerület közszeretben álló képviselője, dr. Tomcsányi V. Pál is. A zászlóanyai tisztet csonka Bereg nagyasszonya, Tomcsány V. Pálné fogja betölteni. Az országos bizottság Javornitzky Jenő által képviselteti magát.”*⁶⁰⁵ A cikkből az is kiderül, hogy Tomcsányi V. Pál részére díszpolgári oklevelet is adományoznak majd. A Szatmár és Bereg

⁶⁰² MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 5318/1935.

⁶⁰³ Uo.

⁶⁰⁴ Szatmár és Bereg XV: 35. 1935. augusztus 11. 4.

⁶⁰⁵ Szatmár és Bereg XV: 39. 1935. szeptember 8. 2.

következő számaiban már a részletes programot ismertették, mígnem 1935. szeptember 22-én, vasárnap a csonka Bereg megyei község felavatta a község lakosainak áldozatkészségéből épített, s országzászlóval ékesített hősi emlékművét.

Dél előtt Istentiszteletet tartottak a református templomban, ahol Szabó Gyula lelkész emelkedett beszéddel emlékezett meg a világháború hősi halottairól. 10 óra előtt néhány perccel érkezett a község háza elé Tomcsányi Vilmos Pál és lánya Tomcsányi Erzsébet, akiket a község nevében Tamás Aladár körjegyző üdvözölt. A képviselőnek és lányának virágcsokrokat nyújtottak át, majd magyar ruhás leányok és az ünneplőbe öltözött közönség sorfala között a község háza tanácstermébe vonultak. 10 órakor vette kezdetét a képviselőtestület díszközgyűlése, melynek keretében ünnepélyes formák között adták át Tiszaszalka község díszpolgári oklevelét a díszpolgárrá választott Tomcsányi Vilmos Pálnak. A díszközgyűlést – amelyen a teljes számban összegyűlt tagokon kívül részt vettek az avatási ünnepélyre érkezett előkelőségek is Dr. Boér Endre járási főszolgabíró, közgyűlési elnök nyitotta meg. Tomcsányi hálás szavakkal mondott köszönetet az őt ért elismerésért, majd említést tett a magyar törvényhozás és a kormány eddig elért eredményeiről, végül pedig az emlékműről szólt. *„Ez az emlékmű nemcsak a múlt és a jelen, de a jövő szimbóluma is. A múlt örök emlék, a hősök áldozatos élete. A jelen a félárbocra engedett országzászló a szomorú megtiportság gyászos jele. De tiltakozás is. Tiltakozás tettel és összetartással a bennünket ért megaláztatás ellen. Tekintetünk ezen a zászló legyen, s hittel dolgozzunk a magyar jövőért. Hinnünk kell, hogy újra boldog lesz a magyar. Ezért dolgozzon kalapács és eke. Legyünk valamennyien a béke szorgos kezű napszámosai és hűek a jelszóhoz: Mindent a hazáért!”*⁶⁰⁶ Lelkes éljenzés és taps követte az értékes, nagyvonalú beszédet, mely után Dr. Boér Endre közgyűlési elnök a díszközgyűlést berekesztette. Harangzúgás közben állt fel a református templom előtt az ünnepélyes menet, hogy az emlékműhöz menjen. Elöl haladt a tiszaszalkai leventék pompás, formaruhás díszszakasza, zászló alatt, utánuk pedig a magyar ruhás koszorús leányok haladtak, akik az országzászlót vitték. Őket követte a betegeskedő Tomcsányi Vilmos Pálnét helyettesítő Tomcsányi Erzsébet, aki után sorban következtek az előkelőségek, frontharcosok, a vitézek és az egyesületek küldöttei. Nagy feltűnést keltett a vásárosnaményi Esze Tamás Bajtársi Egyesület nagyszámú küldöttsége is. 11 óra volt, amikor az ünneplő közönség az emlékmű elé ért. Itt helyezkedtek el a VI. debreceni vegyes dandár parancsnokának képviselőjében vitéz Mezriczky Károly alezredes, vitézi székkapitány, Kállay Oszkár tüzér őrnagy és Szabó Győző tüzér százados. Polgári részről Kozányi Zsigmond

---

⁶⁰⁶ Szatmár és Bereg XV: 42. 1935. szeptember 29. 3.

főjegyző, mint a vármegye képviselője jelent meg, míg az egyházakat Vásárosnaményről Kelemen Gyula református esperes, Tiszavidről Rehó Gyula, Gyügyéről Barkaszi Károly, Tizzaszalkáról pedig Szabó Gyula református lelkészek képviselték. Az ünnepségen részt vett még többek között dr. Boér Endre főszolgabíró, Egry Károly szolgabíró, dr. Szikszó Bálint és dr. Madarassy László tb. szolgabírók, dr. Javorniczky Jenő, az Országzászló Nagybizottság társelnöke, dr. Janka Sándor királyi közjegyző, dr. Sipos Géza vármegyei tb. főügyész, valamint dr. Máthé Béla földbirtokos. Az emlékművet körülvevő kerítésen kívül ott láthattuk Tizzaszalka és környékének több ezer főnyi közönségét, míg az emlékművel szemben a tizzaszalkai, tiszavidai és tiszadonyi leventék zászlós szakaszai sorakoztak fel. A „Hiszekegy” eléneklése vezette be az ünnepséget, majd Szabó Gyula tizzaszalkai református lelkész, frontharcos, beszédével nyitotta meg az ünnepélyt. A magyar katona hősiességéről és dicső haláláról szólt, mély nyomokat hagyva a megjelentek lelkében. Szabó Gyula beszéde utána a református dalárda Martinecz Pál vezetésével a „Nem! Nem! Soha!” című hazafias dalt adta elő. László Béla nyugalmazott őrnagy, vármegyei vitézi széktartó, a Vitézi Szék nevében mondotta el ezután pattogó, kemény katonai szavakkal, avató beszédét, mely közben lehullott a lepel az emlékműről. Kálmán Sámuel ezután a „Magyar Kiáltás” című verset adta elő, majd dr. Javorniczky Jenő, az Ereklés Országzászló Nagybizottság társelnöke tartotta meg ünnepi beszédét. Szót emelt a polgári és katonai harc fontosságáról és megemlékezett a tüzek és poklok megdicsőült alakjairól, a hősi halottakról. Beszéde közben Tomcsányi Erzsébet, mint a zászlóanya, Tomcsányi Vilmos Pálné képviselője, „Mindent a hazáért” jelszó kíséretében koszorúzta meg az országzászlót. A leventék kürtje és a református templom harangjainak zúgása közben húzták félárbocra a magyar tiltakozás háromszínű lobogóját. A református énekkar „Háromszínű zászló alatt” című éneke után Poócs Sándor igazgató-tanító a 37 elesett tizzaszalkai nevét olvasta fel. Ezt követően koszorúzással zárták az emelkedett napot, majd a Himnusz eléneklésével az ünnepély véget ért. Utána díszmenetben vonultak el az emlékmű előtt a leventék, a vitézek, a frontharcosok és a tűzoltók.⁶⁰⁷

1950 után az emlékmű zászló nélkül állt, mígnem a rendszerváltás után az első világháborús monumentum mellett felavatták a második világháborús emlékoszlopot, és kettőjük között újra felállítottak egy zászlórudat a nemzeti lobogóval. Az első világháborús emlékművet később az I. Világháborús Centenárium Emlékbizottság támogatásával felújították.

---

⁶⁰⁷ Szatmár és Bereg XV: 42. 1935. szeptember 29. 4.

Penészlek

A kicsivel több, mint 2000 lelkes Penészlek nagyközség a trianoni csonka Szatmár vármegye legdélebbi nyúlványán fekszik. A trianoni béke előtt a nagykarolyi járáshoz tartozott. Két évig ideiglenesen Szabolcs vármegye területéhez csatolták ugyan, de a két világháború közötti időszakban a Mátészalkai járáshoz tartozott. Keletről Romániával határos, nyugatról éppen csak, hogy nem kerítette be Szabolcs vármegye. Ez a község 1932-ig teljesen el volt zárva. Az 1935-ben országgyűlési képviselőnek megválasztott nyugalmazott altábornagy, vitéz Újfalussy Gábor agilis munkájának köszönhetően Penészlek ki tudott törni az elzártságból. Debrecen felé Nyírbátoron keresztül kövesutat építettek, s ezzel megváltozott a település helyzete. 1935-ben az iskolaépítéshez 14.000 pengő, a templomépítéshez pedig 20.000 pengő kiutalását tette lehetővé a képviselő. Az új, négy tantermes görög katolikus iskola építését 1935. augusztus 14-én kezdték el és november elején már át is adták. Téglából épült, a kor viszonyainak megfelelően modern épület, amely 380 m² területen fekszik el, nagy nyomtatott „F” betű alakban.⁶⁰⁸ Az iskola épületének felszentelésére 1935. november 10-én került sor a hősök emléktáblájának felavatásával egyetemben, melyet az iskola falán helyeztek el. A Szatmár és Bereg című megyei lap röviden be is számolt az ünnepélyes programról:

*„Penészlek község mai nagy ünnepének, a gk. iskola felszentelésének és a hősök emlékműve leleplezésének rendje a következő: fél 9 órakor vitéz Újfalussy Gábor nyug. altábornagy, országgyűlési képviselőnek díszpolgári oklevél átadása. Fél 10 órakor iskola-kápolna szentelés, 10 órakor szentmise, 12 órakor hősök emlékművének leleplezése, 1 órakor közebed. Utána tánc.”*⁶⁰⁹

A Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszevlévből képet kaphatunk magáról az emléktábláról is:

„Penészlek községben a Szabadság tér 4. szám alatt (ált. isk.) lévő épületben van elhelyezve első világháborús emléktábla, melyen 65 olyan volt penészleki lakos neve szerepel (volt katonák), akik a háborúban életüket veszítették vagy eltűntek. Az emléktábla felirata: „Penészlek hősi halottai 1914-1918”. Az emléktábla készítőjére és elhelyezésének időpontjára vonatkozóan írásos anyag sem a tanácsi, sem az egyházi irattárban nem található. A

⁶⁰⁸ Szatmár és Bereg XV: 45. 1935. október 20. 4.

⁶⁰⁹ Szatmár és Bereg XV: 48. 1935. november 10. 5

megkérdezett idősebb emberek úgy emlékeznek vissza, hogy az 1930-as évek derekán helyezték el.”⁶¹⁰

Azóta az egykori modern épület, amelyet több mint 80 évvel ezelőtt átadtak, már nem iskolaként működik. Napjainkban a Vasvári Pál utcán található az oktatási intézmény, míg az egykor szebb napokat élt épület jelenleg Penyige Község Önkormányzatának tulajdonában van.

Penyige

A közel 900 fős Penyige kisközség a Szamosközön található, s a két világháború közötti időszakban a Fehérgyarmati járáshoz, azon belül pedig a kömörői körjegyzőséghez tartozott. Az első világháború kitörése, a nagy világégés Penyigéről is sok ártatlan embert, fiatalt, középkorút, ténylegest és tartalékost előszólított a haza védelmére. Ma már alig lehet kideríteni, hogy 1914-1918 között pontosan hányan vonultak be Penyigéről, mert a túlélők már nem élnek, míg a fellelhető adatok nem mindig a valóságot tükrözik. Az elesett hősök emlékére a település egy 143x138 cm méretű emléktáblát állíttatott, melynek készítője ifj. Borbély György mátészalkai kőfaragó mester készítette. A szép tábla felső szélének domborított girland mintázata alatt a következő felirat áll: „1914-1918. évi világháborúban életüket adták a hazáért”, alatta pedig a nevek következnek három oszlopban elhelyezve, ábécé sorrendben. A nevek alatt Bajza József költő Apotheosis című verséből vett idézet olvasható: „Nyugosznak ők a hős fiak dúló csaták után.” A tábla alján ismét girlandszerű domborulat két tulipán motívummal. Két szélén oszlopot formázó hosszanti, függőleges véset. A tábla elkészítésének, elhelyezésének pontos időpontját nem tudjuk, de nem valószínű, hogy 1936-nál előbb készült, mert az 1935-36-ban épült templom melletti iskola – amit 1971-ben lebontottak – falába építették be, az utcafront felőli főfalba, a tanterem négy ablaka közül az első ablak és a tanítói szoba ablaka közé, tehát a falnak nem a mértani középpontjába. Ettől kezdve ez előtt tartották a leventék, az iskolások és a falu népe részvételével, közreműködésével a nemzeti ünnepeket. 1971-ben ezt az iskolát lebontották, és a hősök

---

⁶¹⁰ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

emléktáblája az 1972-ben épült Művelődési Ház utcafronti falába került. Ezentúl itt koszorúztak az iskola tanulói.⁶¹¹

A Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre a következő válaszlevél érkezett: *„Penyige községben emléktábla van. Készítője és a készítési év megjelölve nincs, csak annyi, hogy 1914-1918 és 20 név felsorolva, akik hősi halált haltak.”*⁶¹² Az, hogy nem tudták ki a tábla készítője azért is érdekes, mert ifj. Borbély György kőfaragónak – hasonlóan Panyolához – a *„Borbély Gy. M.szalka”* monogramja jól látható a tábla jobb alsó sarkában.

Nábrád

A közel 1000 fős Nábrád kisközség a Szamos mellett található, s a Fehérgyarmati járásban körjegyzőségi székhely volt a két világháború között. Körjegyzőségéhez tartozott még Panyola és Kérsemjén is.

A nábrádi körjegyzőség két községe már 1927-ben is komolyan foglalkozott a hősi emlékműállítás kérdésével. Kérsemjén képviselőtestülete február 11-én, míg Nábrád vezetése egy nappal később ült össze, de végül mind a két község ugyanazt a határozatot hozta meg. *„A közgyűlés sajnálattal mondja ki, hogy hősi emlékművet folyó évben a legjobb akarata mellett sem állíthatja fel, mivel az 1925. évben a vasútépítéshez való hozzájárulás, a mostani évben pedig a kövesút építése által az adózó közönség teherbíró képessége annyira igénybe van véve, hogy újabb terhet rá tenni nem lehet. Társadalmi úton pedig az előállítási költséget összehozni nem lehet.”*⁶¹³ A két település közül végül Nábrád tudott később emléket emelni a hősei tiszteletére, ráadásul nem szobor, emlékoszlop vagy emléktábla, hanem *„Hősök orgonája”* formájában.

„Nem halhat meg, ki hazájáért adta életét! Nem élhet, ki meg nem becsüli a hősök emlékét!” Ezzel a jelszóval a Nábrádi Levente Egyesület, támogatva a község elöljáróságától és a református egyház vezetőségétől, a község nagyjainak és kicsinyeinek osztatlan áldozatkészségéből, a Hazáért az 1914-1918. esztendőkből elesett hőseinek emlékére a

---

⁶¹¹ Kormány Margit – Kőrösi Miklósné: Penyigéről 2000-ben. Penyige Önkormányzat Képviselőtestülete, Penyige, 2000. 112-113.

⁶¹² KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁶¹³ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 2542/1927

nábrádi református templomban hősök orgonáját emelt és azon emléktáblát helyezett el. A leleplezési ünnepséget 1936. június 14-én, délután 2 órakor tartották.⁶¹⁴

Az újságból megismerhetjük a részletes programot is:

„1. Közének: a XC. zsoltár és a Szózat.

2. vitéz Szarka Gyula engedélyt kér az emlékmű leleplezésére

3. Dr. Streicher Andor Szatmár vármegye alispánja az engedélyt megadja

4. „Nyugosznak ők” – énekli a nábrádi énekkar

5. Orgonajáték. Tartja vitéz Kiss Jenő

6. Ünnepi beszéd. Tartja: Kalmár Dániel tábori főlelkész

7. Szavalat. A hősök majd visszajárnak. Sajó Sándortól. Szavalja Bányai Ferenc ref. tanító.

8. Hiszekegy. Énekli a nábrádi énekkar.

9. Megkoszorúzások.”

Magáról az eseményről azonban nem Szatmár, hanem Szabolcs vármegye lapja, a Nyírvidék számolt be:

„Magasztos eszme megvalósításával áldozott Nábrád község a világháborúban hősi halált halt nábrádi hősök emlékének. A református templomban hősi orgonát és emléktáblát állított a község Isten és a hősök dicsőségére. A leleplezési ünnepély 14. éj délután folyt le a templomban a vármegye előkelőségei, a hatóságok és testületek kiküldöttei és igen nagyszámú közönség jelenlétében.”⁶¹⁵ Az előkelőségek közt helyet foglalt dr. Streicher Andor, Szatmár vármegye alispánja, Kölcsey István országgyűlési képviselő, Nemestóti Szabó Tibor főszolgabíró, a honvédség képviseletében Kaffka Tibor huszárszázados, Tóth Sándor esperes, Kalmár Dániel tábori főlelkész, dr. Csaba László szolgabíró, valamint Kállay Szabolcs és Bottka Imre földbirtokosok. A Szózat eléneklése után vitéz Szarka György katonás hangon engedélyt kért dr. Streicher Andor alispántól az emlékmű leleplezésére és a nábrádi dalárda a

„Nyugosznak ők...” éneklése közben lehullt a nemzetiszínű lepel.

A hősi emlékgorgona alatt a karzaton, két emléktábla örökítette meg a 33 nábrádi hős nevét. A két emléktábla két oldalán: „Őseinkért!”, „Hőseinkért!”, valamint „Hitünkért!”, „Hazánkért!” feliratok olvashatóak. Kalmár Dániel tábori főlelkész mondta az ünnepi beszédet. „A hősök mindig élnek, mert nem halhat meg az, ki a hazáért adta életét és legdrágább kincse, élete feláldozásával millióknak tett viszonzhatatlan szolgálatot. Hadiözvegyek és árvák, bajtársak és a község áldozatából és utolsó filléreiből emelték ezt a legszentebb szimbólumot Isten és a

⁶¹⁴ Szatmár és Bereg XVI: 24. 1936. június 14. 2.

⁶¹⁵ Nyírvidék Szabolcsi Hírlap IV: 142. 1936. június 21. 10.

*Hősök dicsőségére.*⁶¹⁶ Ezt követően megáldotta az emlékművet és felajánlotta az Úrnak. Bottka Imre földbirtokos, leventegyeseleti elnök megható szavak kíséretében adta át az emlékművet Tóth Sándor esperesnek, aki a község lakosaival esküt tett arra, hogy mindig tiszteletben és becsületben tartják a hősök emlékét és ha kell, követik példájukat. A hatóságok, testületek és a hősök hozzátartozói ezután megkoszorúzták a Hősök orgonáját, majd a leleplezés a Himnusz eléneklésével ért véget.

Mátészalka

A Nyírség területén fekvő, 1920-ban több mint 6000 fős Mátészalka nagyközség már a századfordulón is járásszékhely volt, azonban az 1923. évi XXXV. törvénycikk értelmében 1924. január 1-jei hatállyal – mint nagyközséget – Szatmár, Ugocsa és Bereg k.e.e. varmegyék székhelyévé is megválasztották.⁶¹⁷ Ebben a minőségében a település nem kívánt kimaradni a hősi emlékmű állítási mozgalomból, s méltó módon kívánta megörökíteni az elesett hősök emlékét.

1922. augusztus 19-én Mátészalka képviselőtestülete először a református egyháztanácsot kereste meg a Hősök harangjával kapcsolatban, ugyanis döntés született arról, hogy a beszerzendő harangot „Hősök harangjának” fogják elnevezni. Ebből a célból 1922. szeptember 16-án Mátészalka képviselőtestülete a református egyháztanács megkeresésére a hősök harangjáték felállítási költségeihez való hozzájárulás tárgyában 100.000 koronát meg is szavazott.⁶¹⁸

Néhány hónappal később, 1922. november 24-én Mátészalkára érkezett Schaffner Béla nyugalmazott huszárkapitány, a HEMOB kiküldöttje, mellyel hivatalosan is kezdetét vette a településen az emlékmű állítási mozgalom. 1923. január 10-én Mátészalka előljárósága kérte az izraelita hitközséget, hogy szíveskedjenek közölni a hősi halottak névsorát, de január 19-én Róth Adolf a hitközség elnöke válaszlevelében leírta, hogy a hiányzó adatok miatt még nem tudta beszerezni a teljes névsort.⁶¹⁹ Később azonban az izraelita hitközség a helyi

---

⁶¹⁶ Nyírvidék Szabolcsi Hírlap IV: 142. 1936. június 21. 10.

⁶¹⁷ Gyarmathy Zsigmond: A közigazgatás megindulásának történetéhez Szatmár megyében (1944-1945). In. Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltári Évkönyv 1-2. Szerk. Dr. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1979. 221.

⁶¹⁸ MNL SZSZBML V. 159. Mátészalka Hősök emlékművének felállítása 1924-1927

⁶¹⁹ Uo.

zsinagógában egy fehér márványból készült emléktáblát helyezett el, amelyen a település 16 zsidó származású hősi halált halt katonájának nevét örökítették meg. Az elesettek neveit héber nyelven is feltüntették.

A Szatmár és Bereg című megyei lapban olvashatjuk, hogy 1923 júniusában a település képviselőtestülete elhatározta, hogy a világháborúban elesett mátészalkai hős katonák emlékének megörökítésére emlékoszlopot fognak felállítani, melyre az elesettek nevei aranybetűkkel lesznek bevésve. A tervek szerint az emlékművet a római katolikus és a református templom előtti térségen állítanák fel, s a község „házilag készítetteti el”.⁶²⁰ Az évek közben teltek, Mátészalka pedig mindig megtartotta a Hősök Emlékünnepét, de egyelőre emlékmű hiányában az ünnepségek a templomokban tartott megemlékezéseket jelentették. 1925. november 1-jén a Szatmár és Bereg című megyei lap egyik cikkében már fel is vetette a kényes kérdést: Mátészalka nagyközség miért nem állít hősi halottainak emlékművet? Mint írták, „az emlékmű felállítása többször szóban volt már, s buzgó mesteremberek próbálkoztak is gyenge terveikkel, de még mindig nem történt elhatározó lépés. Pedig a cselekvés ideje elérkezett, a kérdés megoldását nem szabad halogatni. Mátészalka községnek impozáns és értékes emléket kell a hősök emlékére felállítania. Sem a pénzügyi helyzet, sem más egyéb indok nem mentheti a késlekedést, s bejelentjük ezen a helyen, hogy számon kérjük, ha még sokáig elodázódik a döntés ebben az ügyben. A magunk részéről a legerélyesebben megsürgetjük, hogy írjon ki a község országos pályázatot vagy lépjen közvetlen összeköttetésbe több kiváló szobrászművésziünkkel, hogy a község felállíthassa a mindenképpen művészi becsű, s hőseihez méltó emlékművet. Teljesen elhibázottnak tartjuk, ha kevésbé értékes, művészietlen munkára adna a község megbízást, mert ez az emlékmű örökéletű kell, hogy legyen, s feltétlen művészi értékű.”⁶²¹

Az idő elhúzóda és a hezitálás annak is betudható, hogy Mátészalka, mint újdonsült megyeszékhely, mindenképpen impozáns emlékművet akart emelni. A kérdés már csak az volt, hogy a nagyközség elesett hősei számára, vagy esetleg az egykori szatmári gyalogezredek – szatmári 12. honvéd és császári és királyi 5. közös gyalogezred – tiszteletére készüljön majd az emlékmű?

1926. május 22-23-án, pünkösdkor a volt szatmári 12. honvéd gyalogezred egykori tagjai Debrecenben nagyszabású és kitűnően sikerült találkozó keretében ünnepelték meg az ezrednek Placzkowice-Kozineki és a X. isonzói csatában vívott kostanjevicai győzelmeinek

---

⁶²⁰ Szatmár és Bereg IV: 22. 1923. június 30. 3.

⁶²¹ Szatmár és Bereg VI: 44. 1925. november 1. 1.

évfordulóján az ezred emléknapiját. Az ünnepségen részt vett Baur Nándor ezredes, az ezred parancsnoka, valamint dr. Streicher Andor, Szatmár vármegye alispánja, akik a résztvevőkkel együtt bajtársi asztaltársaságot alakítottak, melyek megválasztották elnökeiket, intéző bizottságát, megszabták teendőit és végül elhatározták, hogy Mátészalkán egy felállítandó ezredemlékmű létesítése céljából nagyobb szabású akciót indítanak meg.⁶²²

Természetesen ajánlatok is érkeztek a felállítandó mátészalkai emlékmű elkészítésével kapcsolatban. 1926. december 30-án érkezett meg Görömbey Imre szobrászművész ajánlata, melyben három alternatívát is megfogalmazott:

1. alternatíva: Az emlékmű anyaga: A talapzat és az oszlop haraszi kemény mészkő, az élszegélyek csiszolva, a síkok finoman szemcsézve, a sorok részére szolgáló helyek csiszolva. A kettős figura és a turulmadár bronzöntvény, világos színekre patinázva. Szállítás: Budapestről Mátészalka állomásig vasúton, onnan pedig a helyszínre a község által részükre díjmentesen rendelkezésre bocsátott tengelyfuvaron történik. A felállítás: A szoborbizottság által meghatározott helyre. Mindezen anyagokért és munkálatokért 250 millió korona

- szerződés megkötésekor előlegként 50 millió korona

- a katonalak és a sas nagy modelljének elkészítésekor 70 millió korona

- a szállítás és felállításkor 25 millió korona

A felállítás elkészülte után a fennmaradó összeg 10 napon belül teljes egészében kifizetendő.

2. alternatíva: Ha a kettős katonalakot kőből óhajtja a község faragtatni, az ajánlat 15 millió koronával olcsóbb.

3. alternatíva: Ha a kettős katonalak helyett csak egy haldokló katonalak jönne a mostani helyére, akkor az ajánlat 30 millió koronával olcsóbb.⁶²³

A másik ajánlat 1927. január 9-én érkezett meg Siklódy Lőrinc szobrász és Derzsy Gergely kőfaragó közös ajánlata. A Hősi emlék tervezet első osztályú haraszi mészkőből készülne, mintegy 6,50-7 méter magas lenne. Törzs: alapszerű kiképzés tetején kardot tartó, csukott szárnyú turulmadár. Lépcsőzetesen zászlós harcra kész sebesült katona, aki bajtársai sírját megkoszorúzza. Mottója: „Mi nem felejtünk, mi nem felejtethetünk.” Alak magassága: 2,10 m. Emlékmű kivitele: Főalak, Turul és Magyarország címere agyagba megmintázva, gipszbe öntve, kőbe való faragáshoz. Oszlop törzs: lapos vésővel átvágva, ún. sarírozás. Turul csoport és Magyarország címere faragva, írás táblák fénytelenül oszlopba. E munkálatok befejezése után, minek pontos kivitelezését a szoborbizottság személyesen fogja megállapítani.

---

⁶²² Szatmár és Bereg VI: 23. 1926. május 30.

⁶²³ MNL SZSZBML V. 159. Mátészalka Hősök emlékművének felállítása 1924-1927

Csomagolva, vasúton bevagonírozva ide Mátészalkára helyszínre szállítva és a város által megépített alapzaton felállítva felírással ellátva, teljesen készen átadva. Az emlékmű súlya mintegy 150-160 mázsa. Ára: 210 millió korona, azaz 16.800 pengő.⁶²⁴

Ennek hatására 1927. június 10-én megérkezett Görömbey Imre szobrászművész újabb, immár kedvezőbb ajánlata, melynek értelmében az emlékmű méreteinek redukálásával sikerült egy olcsóbb árat összeállítani. 695 cm magasság mellett a terv első osztályú kalászi mészkőből, a figurális részek bronzból, szóval azonosan a múltkori ajánlattal az emlékmű elkészítési költsége 185 métermázsa búza, azaz 14.800 pengő lenne, amiben benne van a szállítás és felállítás költségei is.⁶²⁵

Hiába voltak a kedvező ajánlatok, Mátészalka vezetése nem fogadta el őket, ezért 1927. június 20-án a község a Hősök emlékoszlopára pályázatot hirdetett. A szobormű a képviselőtestület egyöntetű óhaja szerint a talapzaton bronz alakokkal, a hősök nevei felvésve, turulmadárral, oszloppal kivitelezendő. Az elvárás szerint a szobormű magasságának 7-8 méternek kell lennie, két bronz alakkal, s bronz turullal terméskőből. A szoborműre szánt összeg 16.000 pengő. A fényképpel ellátott pályázatot, részletes kéziratot 1927. július 15-ig nyújthatták be Mátészalka község elöljáróságához, s a tervek szerint a szoborművet még az évben el akarták készíteni. A Képzőművészek és Iparművészek Országos Gazdasági Szövetségének 1927. július 15-én írt leveléből azonban kiderül, hogy Mátészalka képviselőtestülete a 6 darab emlékműterv közül, azoknak árai miatt nem tudott választani.⁶²⁶

Végül újabb évek teltek el úgy, hogy Mátészalka továbbra sem rendelkezett első világháborús emlékművel. Egyéni, kisebb közösségeket érintő akciók természetesen voltak.

1926. március 30-án a mátészalkai színház a világháborúban hősi halált halt színészek emléktáblájának leleplezése alkalmából ünnepi előadást tartott.⁶²⁷ 1927-ben pedig egy fiatal, agilis tanár, Kendoff Károly irányításával az iskola diákjai egy emlékfát ültettek az első világháborúban elesett hős magyar katonák emlékezetére, s ez a fa napjainkban is áll a Széchenyi István Katolikus és Német Nemzetiségi Általános Iskola udvarán, melynek tövében egy emléktábla hirdeti annak történetét. Az évek azonban tovább teltek, s közben Szabolcs vármegye székhelye, Nyíregyháza is megelőzte Mátészalka azon tervét, hogy elkészítsék a

---

⁶²⁴ MNL SZSZBML V. 159. Mátészalka Hősök emlékművének felállítása 1924-1927

⁶²⁵ Uo.

⁶²⁶ Uo.

⁶²⁷ Szatmár és Bereg VI: 15. 1926. április 3. 6.

12. honvéd gyalogezred emlékművét, ugyanis 1932. november 16-án a Damjanich laktanyában leleplezték a szatmári 12-es honvédek hősi halottjainak emléktábláját. Az emlékművet vitéz Kiss Kálmán ezredes, ezredparancsnok vette át, aki kijelentette, hogy az emléktáblát záros időn belül Szatmáron fogják elhelyezni, ahonnan az ezred katonái származtak. Ez az emlékmű végül nem került át Szatmár vármegyébe, sőt, maga az emléktábla felirata és sorsa is ismeretlen.⁶²⁸

Mivel Mátészalka ettől a lehetőségtől is elesett, a nagyközség vezetése újabb tervről hozott határozatot. Az országzászló mozgalom térhódításával 1933 júliusában úgy döntöttek, hogy a revíziós gondolat ébrentartására országzászlót emelnek, mely monumentum a megyeszékhely hősi halottainak emlékét is megőrökíti majd. Ennek érdekében társadalmi gyűjtést kezdeményeztek a költségek összehozására. Décse Károly jegyző volt az, aki a képviselőtestület előtt javaslatot tett a nemzeti trikolorral ékesített emlékműre. Sőt, ő maga volt az, aki megtervezte és még modellt is készített a terveiről. Célja az volt, hogy országos viszonylatban is igazi díszévé váljon Mátészalkának az országzászló emlékmű. Elképzelése szerint négy lépcsővel megközelíthető, négyszögletes várbástya fokon állna a zászlótartó, s az egész mű tisztán kőfaragó munka lenne. A Décse Károly jegyző által javasolt országzászló emlékmű mindössze 1.700 pengőbe kerülne, mely előtt minden hazafias ünnepélyt meg lehetne tartani. *„A felállítandó országzászló pótolná egyelőre a Hősök emléksobrát is, amely a sok nyomorúság, keserűség, gond és küszködés között élő közönség áldozatképtelensége miatt eddig felállítható nem volt, mert a megyeszékhely igényeinek megfelelő hősi emlékmű 10-15.000 pengő áldozatot követelne, s ilyen áldozathozatalra, a közeljövőben a község változatlanul képtelen lesz.”*⁶²⁹

Újabb egy esztendő telt el, és ebből a tervből sem valósult meg semmi. 1934 augusztusában végül arra a döntésre jutott a város vezetése, hogy a volt szatmári 5. közös gyalogezred emlékművét fogja megőrökíteni. Erre pedig maga Szatmár vármegye törvényhatósági kisgyűlése is megszavazott 250 pengő segélyt.⁶³⁰

Néhány hónappal később a Szatmár és Bereg című megyei lap már a konkrét elképzelésekről is beszámolt:

„Még a múlt évben a Budapesten tartózkodó volt ötös bajtársak elhatározták, hogy emlékbizottságot alakítanak a régi bajtársias szellem ápolására, főként pedig azzal a céllal,

---

⁶²⁸ Ilyés Gábor: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008. 210.

⁶²⁹ Szatmár és Bereg XIII: 29. 1933. július 16. 3.

⁶³⁰ Szatmár és Bereg XIV: 32. 1934. augusztus 12. 5.

hogy emlékmű felállításával az ezred hősi halottainak emléke megörökíttessék.” Ennek értelmében úgy döntöttek, hogy Hősök Iskoláját építenek Mátészalkán a volt cs. és kir. 5. gyalogezred hősi halottainak emlékére.⁶³¹

A bajtársak kezdeményezése a legszélesebb körben is rendkívül rokonszenves érdeklődést keltett, s olyan együttérzően meleg hangulatot váltott ki egész Szatmár vármegyében, hogy páratlan lelkesedéssel és buzgalommal megmutatkozott számos eredménye. Az emlékmű létesítésére felvetett gondolat olyan eredeti és jelentőségében is olyan kivételes értékű, hogy páratlanul és példátlanul áll az országban. Hősök Iskoláját szerveznek és építenek a bajtársak, külsejében is olyan elgondolás szerint, hogy ez az iskola imponálóan kifejezésre juttassa nemes célú rendeltetését. Az építési költségek előteremtésére sokirányú és nagy eredményeket ígérő gyűjtési akciót szervezett az emlékbizottság. Gyűjtőívet kapnak az összes megyei iskola, amelyek a folyó tanévben az emlékalap céljaira előadást fognak rendezni, de gyűjtőívet küldenek a községek részére is, amelyeknek fiai közül mindenhol kerültek ki ötös bakák. Nem utolsó sorban maguk a bajtársak is részt vesznek az adománygyűjtésben azt remélve, hogy a megyei társadalom áldozatkészségéből 1935-re megnyílhat az ötös hősök emlékkiskolája.⁶³²

A Szatmár és Bereg című megyei újság ettől kezdve rendszeresen beszámolt a fejleményekről, s 1935. június 2-án már a következőkről tudósított:

*„A Szatmár és Bereg már többször megemlékezett arról, hogy a volt császári és királyi 5. gyalogezred emlékbizottsága az ezred elesett hősei emlékére – emlékmű helyett – egy iskola felépítésével akar áldozni az elesettek emlékének megörökítésére, s terv szerint az iskolát a „Hősök Iskolája” felírással fogják ellátni.”*⁶³³ 1935. május 29-én Mátészalka nagyközség képviselőtestülete egyhangúlag hozzájárult az iskola felépítéséhez, sőt ingyen telket is adományozott hozzá. A képviselőtestület határozatát másnap a törvényhatóság közgyűlése is jóváhagyta, s ezzel zöld utat kapott a terv megvalósítása. Arról is döntés született, hogy az iskola első tanítója Borbás János református tanító, volt cs. és kir. 5. gyalogezredbeli tartalékos hadnagy lesz, s így az országban Mátészalka lesz az első, amely ilyen jellegű emlékművel fog rendelkezni az elesett hősök emlékének ápolására.⁶³⁴

---

⁶³¹ Szatmár és Bereg XIV: 1934. október 28. 3.

⁶³² Szatmár és Bereg XIV: 44. 1934. november 4.

⁶³³ Szatmár és Bereg XV: 25. 1935. június 2. 5.

⁶³⁴ Uo.

A munkálatok jól haladtak, s a következő év őszére fel is épült a Hősök Iskolája, melynek ünnepélyes átadójára 1936. szeptember 13-án, vasárnap került sor. *„Az a fennkölt gondolat, amely az osztatlan Szatmár vármegye volt háziezredének, a cs. és kir. 5-ik gyalogezred hőseinek emlékezetét kőbe és márványba vésetten – a megörökítés módja szerint elsőnek és egyetlennek még ezideig a csonka hazában – egy új iskolával a soha el nem múló hála jeléül megörökítette, gyönyörű ünnepséggel tette nevezetessé szeptember tizenharmadikát.”* – írta a Szatmár és Bereg című megyei lap az avatási ünnepségről szóló terjedelmes írásában.⁶³⁵

Már az avatás előtti szombati napon, a vasútállomás épülete lobogódíszben, az utasok kijáratánál zöldgallyas, virágos diadalívvel várta az ünnepélyre érkező hivatalbeli vendégeket és a fővárosi ötös bizottság képviselőit. Délután 6 órakor az állomáson fogadóbizottság várta a kultuszminisztérium képviselőit, dr. Kósa Kálmán elnöki osztályfőnököt, Kehrer Károly tanügyi főtanácsost, dr. vitéz Bessenyei Lajos tankerületi főigazgatót és dr. Hoffmann István tanügyi tanácsost. Elsőnek dr. Streicher Andor alispán köszöntötte őket, mint az emlékbizottság elnöke, majd dr. Piacsek Rezső tanfelügyelő üdvözlése után dr. Tatár Andor községi főjegyző mondott üdvözlő beszédet a község nevében. Dr. Kósa Kálmán tömör szavakkal tolmácsolta dr. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter legszívélyesebb együttérzését, majd hálással viszonzta a tiszteletére kivonult levante-díszszakasz és cserkészcsapat parádés tisztelgését. Este 8 órakor Szilágyi Károly „Balaton” vendéglőjében társas vacsorán vettek részt az érkezett vendégek. Rajtuk kívül megjelent többek között Péchy Szabolcs főispán, dr. Streicher Andor alispán, Molnár Károly prépost-plébános, Turzán Károly görög katolikus lelkész, Lator Zoltán ezredes, vármegyei vitézi székkapitány, László Béla őrnagy, Korányi Zsigmond vármegyei főjegyző, dr. Osváth Ferenc főszolgabíró, dr. Tatár Andor községi főjegyző, Csizmadia Ferenc községi főbíró, valamint Borbás János községi iskolai igazgató is.⁶³⁶

Vasárnap reggelre ragyogóan szép, napsütéses idő örvendeztette meg az ünnepség résztvevőit. Az ünnepélyt délelőtt 10 órakor Istentiszteletek vezették be a helyi felekezetek templomaiban, majd ezek végeztével hamarosan megtelt az ünnepség színhelye. Elfoglalták a nekik kijelölt terepet az iskolák növendékei, megjelentek a cserkészek Sirokay Zoltán középiskolai tanár, parancsnok irányítása alatt, de felállt az épület falánál a díszruhás levante-szakasz is Kolozsy Sámuel főoktató vezényletével, míg a fenntartott helyek székeit elfoglalták a hivatali vendégek. Külön székeken ültek az ötösök küldöttségének Budapestről és távoli helyekről jött

---

⁶³⁵ Szatmár és Bereg XVI: 38. 1936. szeptember 20. 3.

⁶³⁶ Uo.

tagjai. Az ünnepélyen a Református Dalárda zendítette fel bevezetésül a Nemzeti Hísekegy dallamait, majd az avató beszédet dr. Piacsek Rezső tanfelügyelő, egykori ötös tiszt tartotta meg: *„Hirdetni fogja ez az iskola, hogy mi nem tudunk feledni, hogy elveszett városaink földjére nemcsak szükségünk van, hanem az nekünk Istentől adott örökségünk. Hirdetni fogja a magyar nemzeti nevelésnek ez a szent új hajléka, hogy nem lehet addig pihenésünk, míg a magyar trikolórt nem lengeti újra a szél a Kárpátok ormain. A mai magyar élet gyermekeinek méltónak kell lenniök a dicső hősökhez egész életükben, s ha kell, halálukban is.”*⁶³⁷

A beszéd után sor került a Hősök Iskolájának falán elhelyezett emléktábla leleplezésére. A szép táblát a budapesti Gerenday Antal és fia nevű cég készítette el, melynek felirata a következő: *„A volt cs. és kir. 5.-ik gyalogezred hősi halottainak emlékére 1914-1918.”* A tábla közepén elhelyezett mirtusz koszorúban a *„Custozza 1866. V. 24.”* írás olvasható⁶³⁸, míg a koszorú két oldalán az ezred 17 hős csatahelye van felsorolva. A tábla alsó részén az alábbi intelem olvasható: *„Gyermek! Valahányszor e ház küszöbét átléped, gondolj büszkeséggel a hősökre, kik életüket adták a hazáért.”*⁶³⁹

A leleplezett emléktáblát, s a felavatott iskolát az egyházak képviselői megáldották, hitük szerint való gondolataiknak megkapó szavaival. Elsőként Molnár Károly prépost-plébános áldotta meg, majd őt követte dr. Kincses Endre református lelkész, aztán Turzán József görög katolikus lelkész végül Grünbaum Frigyes izraelita rabbi zárta a sort. Ezt követően az emléktábla megkoszorúzása következett, majd dr. Tatár Andor főjegyző lépett az emelvényre, hogy megköszönje az ötös bajtársak áldozatkészségét, amely *„nemcsak szimbolikus jelkép, hanem bölcsője a hazaszeretnek”*, s nemcsak emlékeztet, hanem példát mutatva nevel is, fogékony gyermeki lelkekben vetve el az örökké élő hazaszeretet magvait. Azzal az ígérettel vette át az iskolát, hogy abban csak olyan nemzedéket fognak nevelni, amelyet állandóan csak egy gondolat vezet: A haza minden előtt!⁶⁴⁰ Elhangzott a nemes ígéret, felcsendült a Himnusz, majd pedig az avatási ünnepségnek legmeghatóbb jelenete következett, amikor katonás rendben felsorakozott az összegyűlt ötösök 300 főnyi csapata, akikhez felzárkóztak a

---

⁶³⁷ Szatmár és Bereg XVI: 38. 1936. szeptember 20. 3.

⁶³⁸ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86. A Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlévélben még említik azt, hogy a koszorú közepén van felirat, de ez napjainkban már nincs meg.

⁶³⁹ Mátészalka első világháborús emlékmű https://www.kozterkep.hu/~/11587/I_vilaghaborus_emlekmu_Mateszalka_1936.html (letöltés: 2018. április 28.)

⁶⁴⁰ Szatmár és Bereg XVI: 38. 1936. szeptember 20. 4.

frontharcosok, a leventék és cserkészek, hogy díszmenetben vonuljanak el az emléktábla előtt. A szép ünnepélyt a díszebéd zárta, melyre az Iparos Székházban került sor.

A Hősök Iskolája a második világháború után, a tanácsrendszer 1950-ben történt bevezetésével Általános Iskolaként működött tovább, s ekkor vették le az épületről a „Hősök Iskolája” feliratot is, majd a rendszerváltás után közadakozásból megújult az épület, melyet 2013. december 8-án ünnepélyes keretek között átadtak Mátészalka város részére. Ekkor visszakerült annak az épületnek a tetejére a „Hősök Emlékiskolája” felirat, mely napjainkban is az egyetlen ilyen jellegű emlékmű az országban.⁶⁴¹

Nagyhódos

Nagyhódos kisközség, a Túr folyó mellett fekvő közel 400 fős település volt az 1930-as években, mely a két világháború között a Kishódosi körjegyzőséghez tartozott Kishódos és Tisztaberek községekkel együtt. Az első világháborúban ennek a kis lélekszámú településnek 26 hőse áldozta életét a haza oltárán, akinek az emlékét a község egy turulmadárral ékesített emlékoszloppal kívánta megörökíteni. Sajnos Nagyhódos világháborús emlékművével kapcsolatban sem levéltári források, sem korabeli sajtó anyagok nem álltak rendelkezésre, ezért az emlékmű történetének rekonstruálásában a Méhteleki Református Egyházközség lelkipásztorának, Kálmán Dávidnak a segítségét kértem, aki rengeteg érdekes információt tudott nyújtani kutatásomban, és amiért külön köszönettel tartozom neki.

Krakkó Károly nagyhódosi lakos, egykori református gondnok, presbiter tulajdonában van egy korabeli meghívó, mely a hősök emlékoszlopa javára rendezett színi előadással egybekötött bálra invitálta a lakosokat. A meghívó tanúsága szerint a rendezvényt a nagyhódosi ifjúság szervezte, s 1936. április 13-án, negyed 4 órakor az előadásra, míg 7 órakor a táncmulatságra került sor. A belépődíj az előadásra 50 illetve 30 fillér volt, míg a táncmulatságra 80 fillér volt a személyjegy, míg a családjegy 4 személyre 3 pengő. A rendezvény fővédnöke dr. Osváth Lajos körjegyző, id. Oláh Imre a Levente Egyesület elnöke, illetve Szabó István jegyző voltak. A színi előadáson Gárdonyi Gézától „A bor” című darabot adták elő három felvonásban. A meghívó a már akkor is román fennhatóság alatt álló, de szomszédos Nagypalád nevű településre ment, s került vissza onnan másolat formájában.

---

⁶⁴¹ A Hősök Emlékiskolája avatása

<http://muveszetbarat.aranyeskek.hu/a-hosok-emlekiskolaja-avatasa-2013-december-8/> (letöltés: 2018. április 28.)

Krakkó Károly elmondása szerint a turulmadárral díszített emlékoszlop felállítására a bál évében, vagyis 1936-ban került sor a református templom előtt, s feltehetőleg egy környékbeli mester munkája. Az emlékoszlopon helyet kapott egy fehér márványtábla is, amelyen fekete betűkkel örökítették meg az elesett 26 nagyhódosi katona nevét. A táblán a névjegyzék előtt az „1914-1918 világháborúban elesett hősi halottaink”, míg a névjegyzék után az „Emlékük örökké éljen a hálás nagyhódosiak szívében!” felirat olvasható. A Rákosi-korszak idején, 1952-ben vette le az emlékoszlop tetejéről a turulmadarat az egyházfi, aki az iskolából hazafelé tartó gyerekek „Miért veszi le?” kérdésére a következőket felelte: „Lejárt az ideje.” Ezt az állapotot – vagyis a turulmadár nélküli oszlopot – egy 1959-ben készült fénykép is megörökítette, amely a debreceni Tiszántúli Református Egyházkerületi és Kollégiumi Nagykönyvtár tulajdonában van.⁶⁴² Ezt követően a szobor a templom padlására került, ahová fiatalok, gyerekek is feljártak abban az időben, hiszen a templomtorony tűztoronyként is funkcionált. Feltehetően akkoriban törték ki a turul csőrében lévő kardot. A Kádár-rendszer idején, az 1970-es évek vége felé, az akkori párttitkár helyeslésével – aki maga is katonaember, huszár volt egykor, és a frontot is megjárta – állították vissza a turulmadarat a helyére. A rendszerváltás után a második világháború áldozatainak emlékére egy fekete márványból készült emléktáblát is elhelyeztek az oszlop felső részén. Az emlékoszlopot az elmúlt években felújították, melynek keretében egy frissítő festést kapott.

Nagyar

A Szamosközön lévő 1000 fős Nagyar község a Fehérgyarmati járásban körjegyzőségi székhelyként működött a két világháború közötti időszakban. A nagyari hősi emlékműállításra vonatkozó adatok sajnos hiányosak, de annyi biztos, hogy a település világháborús emléktáblája 1938-ban már megvolt. A Szatmár és Bereg című megyei lap 1938. június 5-i számában hosszasan számolt be a Nagyaron és Kisaron megtartott Hősök Emlékünnepéről, s a körjegyzőségi székhely monumentumáról is glosszázott:

„Az emlékezés ünnepi érzése töltötte el Nagyar község színmagyar hazafias lakosságát is, mely díszes külsőségek között, belsőséges ünnepély keretében áldozott a hősök emlékének. A trianoni határ közelében fekszik ez a rendezett kis falu, mely méltán büszkélkedhetik a

⁶⁴² A nagyhódosi református templom 1959

https://mandadb.hu/tetel/60434/A_nagyhodosi_reformatus_templom_1959 (letöltés: 2018. november 18.)

tulajdonát képező emléktáblával jelzett hatalmas tölgyvel, a „Petőfi-fája”-val, melynek tövében írta a magyar szabadság lánglelkű dalnoka, Petőfi Sándor „Tisza” című öröksépségű költeményét. Nagy jelentőségű itt a trianoni határ közelében, ahol alig egy pár lépés a románokba, csehekbe ütközünk, az olyan impozáns, hazafias ünnepély, mint amilyen az elmúlt vasárnap este Nagyar községben lezajlott. A község utcáját már a kora esti órákban ellepte az érdeklődők serege, hogy tanúi lehessenek a szín pompás képnek, mit majd az est beálltával, a lampionos felvonulás nyújt. A főutcán felállottak az alakulatok, polgári lövészek, frontharcosok, leventék, tűzoltók, kik felett először szemlét tartott Szabady Vilmos őrnagy, járási testnevelési vezető, aki Krasznay Miklós őrnagy kíséretében érkezett az ünnepélyre. Az utcán ekkor már valóságos embertömeg csatlakozott a zászlóik alatt menetté fejlődött alakulatokhoz. (...). Az alakulatok némán tisztelegtek a hősi halált halt katonák emléktáblája előtt, mely a templom falába van illesztve, miközben gyönyörködve hallgatta az impozáns tömeg a ref. templom tornyából az est csendjében messze elhangzó kuruc dalokat. Az emléktábla előtt a lövészek, frontharcosok, leventék, tűzoltók álltak sorfalat égő lampionokkal, az emléktáblával szemben a megjelent előkelőségek, a medáliákkal szépen dekorált katonatisztek foglaltak helyet, mögöttük a nagyszámú érdeklődő közönség. Felhangzott a Himnusz, csend lett úrrá a morajló tömegen, a zászlók meghajoltak, a karok tisztelegve emelkedtek a sapkák széléhez, a tömeg áhitattal énekelte a magyar imádságot.”

A cikket tovább olvasva olyan érzés merülhet fel bennünk, mintha ez a megemlékezés maga az avatóünnepség lenne, hiszen ugyanazok a jellegzetes pontok ismétlődnek, mint a korábban, többi településnél is. A kisari emlékezésnél is ugyanezeket tapasztalhatjuk, de ott tudjuk, hogy az ottani emléktáblát már 1926. július 4-én felavatták. Ami mégis gyanakvásra ad okot az az, hogy a Szatmár és Bereg című újság korábbi számait átlapozva nem lehetett találni bármi olyan írást, mely a nagyari emlékmű leleplezésével foglalkozott volna.

A nagyari emléktábla – hasonlóan a kisarihoz – a református templom falán került elhelyezésre. A táblán a 30 elesett katona neve olvasható három oszlopban, ábécé sorrendbe helyezve. A tábla felső részén Máté evangéliumából vett idézet olvasható: „*Ne féljete azoktól, akik a testet ölik meg. A lelket meg nem ölhetik.*” Ez alatt a „*Hazáért 1914-1918*” felirat kapott helyett, amit a névjegyzék követ. A táblát körben szalaggal körbefont babérlevél motívum díszíti, mely fölött egy nagyméretű félköríves záródású alakzatban dombormű látható. Ezen egy rohamsisakos katona látható, aki elesett bajtársát tartja karjaiban. Az emlékmű alkotója a debreceni Nagy Sándor János szobrász, aki a „Nagy S. J.” monogramját otthagyta a dombormű bal alsó sarkában.

Ami nagyon érdekessé teszi az emlékmű kutatását, az a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre érkezett válaszlevél: „*Folyó hó 18-án kelt megkeresésükre közlöm, hogy Magyar községben nincs sem szobor, sem emléktábla nincs az I. világháborúban elhaltak emlékére.*”⁶⁴³ A dolog érdekessége az, hogy az emléktáblát sohasem vették le a református templom faláról. Mivel a levelet a kisari szakigazgatási szerv vezető helyettese írta, valószínűleg nem tájékozott alaposan a szomszédos településsel kapcsolatban.

Szamosszeg

A Szamos és Kraszna zugában fekvő közel 3000 fős Szamosszeg község körjegyzőségi székhelyként a Mátészalkai járáshoz tartozott a két világháború között. Körjegyzőségéhez tartozott még Szamoskér község is. A meglévő források birtokában kijelenthetjük, hogy Szatmár vármegyében elsőként Szamoskér és Szamosszeg községek tartottak rendkívüli képviselőtestületi közgyűléseket a hősi emlékműállítással kapcsolatban. A Szamoskér községben, 1922. január 24-én megtartott közgyűlés határozata szerint a községi pénztár terhére a Honszeretet Egyesülettől egy márványtáblát rendeltek, melyet a község református iskolájának falán szerettek volna elhelyezni.⁶⁴⁴ Szamosszegen 1922. február 11-én tartottak közgyűlést, ahol a szamoskérihez hasonló határozatot hoztak meg, annyi különbséggel, hogy a márványtáblát a szamosszegi református templom falán helyezték volna el.⁶⁴⁵ Ezek végül nem valósultak meg, s a két település közül később csak Szamosszeg jutott el a megvalósításig. 1928. június 15-én a szamosszegi képviselőtestület egyhangú határozattal kimondta, hogy a világháborúban hősi halált halt katonák emlékének felállítására a községi pénztár terhére 5 pengőt megszavazott.⁶⁴⁶

Mintegy 8 éves szünet után, 1936. március 27-én tűzte újra napirendre a hősi emlékmű kérdését Szamosszeg község képviselőtestülete tavaszi rendes közgyűlésén. Határozatuk kimondta, hogy a településnek a világháborúban hősi halált halt 98 hős katonája emlékét az utókor számára is fennmaradó emlékművel megörökíti, s az emlékmű elhelyezésére a

---

⁶⁴³ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁶⁴⁴ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7679/1922

⁶⁴⁵ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 7678/1922

⁶⁴⁶ MNL SZSZBML V. 209. Szamosszeg képviselőtestületi jegyzőkönyv 20/1920. kg.

református templom előtti teret jelölték ki. Miután az emlékmű létesítésére a község lakossága közadakozás címen addig 1000 pengőt adományozott és *„miután az emlékmű tervezésére illetve anyaga termésközből állapított meg oly módon, hogy arra a hősi halált halt katonák nevei is feljegyzendők lesznek, ennél fogva a teljes kivített illetőleg az emlékmű további költségeire képviselőtestület a községi pénztár terhére 1000 pengő adományt megszavaz. Utasítja elöljáróságot, hogy a megszavazott 1000 pengő adomány kifizetéséről az 1937. évi költségvetés keretében gondoskodjon.*”⁶⁴⁷

Közben 1936. június 6-án Müller Tibor műépítész levele is megérkezett a szamoszegi körjegyzőhöz. Ebben a budapesti szakember vállalta a hősi emlékmű felállítását, de csak úgy, hogy a felállításhoz szükséges állványfát, kevés cementet, a kőfaragó szakember mellé, aki már a kövek kirakodásánál is jelen lenne, két-három napszámot, esetleg egy odavaló kőművest és embere részére az élelmezést és kb. egy napi szállást a községtől kért volna, minden levonás nélkül. Ebben az esetben a 2.150 pengős általányarat 2000 pengőre módosítaná, és az ellenértéket három részletben kérte volna: 700 pengőt a megbízáskor, 600 pengőt a 247.000/924. és az 5087/el. 1925 B. M. sz. körrendeletben előírt hivatalos bíráló testület által kiállított jóváhagyási okmány megküldésekor, és 700 pengőt az emlék átvételét követő 8 napon belül. Azt azonban leszögezte, hogy olcsóbban nem tudná vállalni és kérte a településtől a megbízást.⁶⁴⁸

Ennek tudatában a település képviselőtestülete 1936. június 25-én összeállította az emlékművel kapcsolatos költségvetést.

- Közadakozásból: 800 pengő
- Ez utáni közadakozásból: 200 pengő
- A március 27-én megszavazott: 1000 pengő
- Összesen: 2000 pengő

Mivel Müller Tibor műépítész a munkadíjat 2150 pengőről 2000 pengőre mérsékelte, így fedezet hiány nem merült fel.⁶⁴⁹

1936. július 11-án Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. törvényhatósági kisgyűlése azonban nem hagyta jóvá Szamoszeg határozatát, mert abból nem tűnt ki az, hogy azt tényleg névszerinti szavazás mellett hozták meg. A törvényhatóság ezért újabb megfontolás tárgyává tette a hősi emlékmű megvalósítását, *„hogy a jelen nehéz gazdasági viszonyok között más megoldás,*

⁶⁴⁷ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 121/1937

⁶⁴⁸ Uo.

⁶⁴⁹ MNL SZSZBML V. 209. Szamoszeg képviselőtestületi jegyzőkönyv 20/1936. gy.

például hősök emlékére építendő iskola falába elhelyezett emléktábla” készüljön Szamosszegen.

1936. szeptember 12-én Szamosszeg község képviselőtestülete őszi rendes közgyűlésén újra tárgyalta az emlékművel kapcsolatos kérdéseket. Az elnök a törvényhatóság kérésének eleget téve a névszerinti szavazást rendelte el, melynek eredménye a következő lett: 8 szavazattal 6 ellenében kimondta, hogy Szamosszeg községnek a világháborúban hősi halált halt 98 hős katonája emlékét az utókor számára is fennmaradó emlékművel megörökíti és az emlékmű elhelyezésére a református templom előtti teret kijelöli. Az előző határozathoz képest kis eltéréssel, de ugyanaz a döntés született meg, mint korábban: *„Miután az emlékmű elkészítésére a község lakossága közadakozás címen ez idáig 800 pengőt adományozott és miután az emlékmű tervezése, illetve anyaga terméskőből állapítottatott meg oly módon, hogy arra a hősi halált halt katonák nevei is feljegyzendők lesznek, ennél fogva a teljes kivített illetőleg az emlékmű további költségeit közadakozásból kívánja előteremteni, mert a községi pénztár ez időszaki anyagi helyzete, valamint a nehéz gazdasági viszonyok nem engedik meg, hogy az emlékmű felállításához 1000 pengő, vagy ennél kisebb összeggel is hozzájáruljon.*”⁶⁵⁰

1937. január 9-én Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. törvényhatósági kisgyűlése ezt a határozatot ismételtelen nem hagyta jóvá. A főispán a döntését a következőkkel indokolta: 1917. évi VIII. tc. a község köteletségévé teszi azt, hogy a hazáért életüket áldozó hősök emlékét a község anyagi erejéhez mérten örökítse meg. Az eddig összegyűjtött összesen felül a további szükséges költségeket a község, mint erkölcsi testület kell, hogy viselje és kérte az összegszerű határozatot. Szigorúan figyelmeztetett továbbá arra, hogy a hősök emlékművének felállításához addig hozzá ne kezdjen Szamosszeg, míg az emlékmű terveit és a felállítási költségek fedezeti tárgyában hozandó képviselőtestületi határozatot a törvényhatósági kisgyűlés és a HEBB jóvá nem hagyta.⁶⁵¹

Szamosszeg vezetése azonban makacsul kiállít elhatározása mellett, miszerint elesett katonái emlékére nem egy szerényebb kivitelű emléktáblát, hanem körjegyzőségi székhelyhez méltó szobrot emeltet. A település képviselőtestülete ezért mindent megtett, hogy ezen tervét keresztülvigye és megvalósítsa.

Szamosszeg község képviselőtestülete 1937. szeptember 2-án megtartott gyűlésén a következő határozatot hozták meg:

---

⁶⁵⁰ MNL SZSZBML IV. B. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. k. e. vármegyék alispáni iratai 121/1937

⁶⁵¹ Uo.

Hivatkozva a törvényhatóság legutóbbi döntésére, bejelentették, hogy a községben felállítandó hősi emlékmű – azaz szobor – építési költségeire mindezidáig közadakozásból 1.800 pengő áll rendelkezésre, vagyis a teljes fedezet rendelkezésre áll. A községnek, mint erkölcsi testületnek a szobor megépítését illetőleg ezen kívül már semmi nemű megterhelése nem lesz. Az emlékmű teljesen a csengeri tervrajz szerint lesz elkészítve, melyet a Magyar Országos Képzőművészeti Tanács Hősök Emlékművének Bíráló Bizottsága már elfogadott és jóváhagyott. Az emlékmű építésére ifj. Borbély György mátészalkai kőfaragó, műkökészítő vállalkozott a következő feltételek mellett: *„Az emlékmű gyepesített feltöltés nélkül 450 cm magasságban készítenő, előtte posztamensen álló 210 cm magas fegyvertartó katonával – úgy az emlékmű, mint a katona sárga, fehér fényezhető granitó darából, vasbetétes tömör beton belső résszel, tömb alakban készül lépcsőzettel csömöszölendő. Az emlékmű élek élfaragás készíttéssel, a sima részek kalapács szemcsézéssel készítenő. Ahol a hősök neve lesz bevésve, az a rész csiszolva és fényezve készítenő. A 98 név bevésése valódi arany lappal aranyozandó és az obelisz két oldalán bevésve illetve elhelyezve. A lapkövek hosszabbított habarcsba rakva az erre rá épülő emlékmű lépcsőzete a katona talpáig összesen bevasalatlan egy tömör tömbbe készül. A felső archidektónikus rész vállpárkányig szintén egy tömbbe készül, ugyanígy a felső befejező darabnak a része is. A katona alak negatívját, valamint a szobor megmintázását tartozik Osváth Imre akadémiai szobrásznál megrendelni, aki az összes műre vonatkozó szükséges engedélyt köteles beszerezni. Ennek a tervnek minden részét pontosan betartva tartozik a vállalkozó a művet elkészíteni, mert ha ettől eltér, vagy a művet megbíró bizottság a szobor átvételét elejtené, ezesetben az építési költségből vállalkozó 1000 P., azaz egy ezer pengőt elveszít.”*⁶⁵²

Ezen kívül az alapozással ellátott kerítés 5.50x5.50 méretű 0.80 cm magas, 12 mm gömbvas keretben cinkezett drótsodrony betéttel 12 köz és ajtó-oszlop között lesz elhelyezve. Az összes munka a legjobb kivitelben alapozás és teljes helyreállítással együtt 1800 pengő. Az emlékmű alapozásához, valamint az emlékmű belső kitöltéséhez és a kerítés alapozásához a követ és a folyamhomokot a község adja, valamint az emlékműhöz az anyag fuvarát és az állvány fuvarát is természetesen Mátészalkáról hozzák. Előleg címen 800 pengő fizetendő, míg 1000 pengő az emlékmű teljes elkészítése, átadása és a bíráló bizottság jóváhagyása után lesz fizetendő.

A körjegyző a név szerinti szavazást rendelte el az ügyben, mire a képviselőtestület teljes mértékben megszavazta a határozatot. Ennek értelmében Szamosszeg község hősi halált halt

---

⁶⁵² MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 10893/1937

98 katonája emlékét szobor formájában örökíti meg az utókornak, míg az emlékmű elhelyezésére a református templom előtti teret jelölték ki.⁶⁵³

Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék törvényhatóságának 1937. november 13-án megtartott kisgyűlésén az 1886. évi XXII. tc. 24.§-ában, helyesebben pedig az 1929. évi XXX. tc. 35.§-ában biztosított jogánál fogva vagyongelügyeleti szempontból felül bírálat alá vette Szamosszeg község képviselőtestületének határozatát, melyet azt végül jóváhagyta.⁶⁵⁴

Innentől kezdve minden akadály elhárult, hogy Szamosszeg felállíttassa elesett hőseinek méltó emlékművét, melynek ünnepélyes felavatására 1938. június 6-án került sor. Még a Szatmár és Bereg című megyei újság tudósítója is kiemelte azt a jelentős küzdelmet, melyet Szamosszeg község vívott meg azért, hogy a településnek világháborús szobra lehessen:

*„Méltó fénnel, hazafias lelkesedéssel, lélekemelő ünnepséggel áldozott pünkösöd másodnapján délelőtt Szamosszeg község a világháborúban elhalt hősei emlékének. E napon tette rá a koronát Szamosszeg község színmagyar népe, áldozatkészségének gyümölcsére, a község 106 hősi halottja emlékművének leleplezésével. Ott áll a község legszebb helyén a templommal szemben, az Osváth Imre nyíregyházi szobrászművész tervezte és Borbély György mátészalkai kőműves mester kivitele alapján készült 3 méter magas obeliszkszerű talapzaton, rajta a plasztikusan faragott őrt álló katona életnagyságú alakjával. A verőfényes, forró pünkösöd hétfőn várta az emlékmű felavatását.”*⁶⁵⁵

Szamosszeg ezen a napon ünnepi díszet öltött, nemzeti lobogók díszítették a falu házait. Az országút ontotta a környező falvakból érkező vendégeket. Az ünnepély Istentisztelettel kezdődött, ahol ifj. Batta Miklós lelkész tartotta meg hazafias lendületű prédikációját. Gyönyörű szavakkal emlékezett meg a világháború és Szamosszeg község 106 hősi halottjáról. A Himnusz hangjaival végződő Istentisztelet után a lobogókkal díszített templom előtti téren kezdődött meg a kegyeletes szobor leleplezési ünnepély, amelyen a leventék ünnepi díszben, sástollas sapkával zászlójuk alatt, a mátészalkai, nyírmeggyesi, panyolai, samosszegi frontharcosok, vitézek Hortobágyi József szervező tiszttel vezetésével, míg a mátészalkai cserkészek Sirokay Zoltán cserkész-parancsnokkal vettek részt. A leleplezésre váró szoborral szemben állt a zöld lombokkal és virágfüzérékkel díszített szónoki emelvény, melynek két oldalán a Keleti Magyar Bajtársi Egyesület darutollas, turul sapkás tagjai álltak díszőrséget Hódy László mérnök vezér vezetésével. A díszemelvény körül az előkelőségek

---

⁶⁵³ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 10893/1937

⁶⁵⁴ Uo.

⁶⁵⁵ Szatmár és Bereg XVIII: 24. 1938. június 12. 2.

foglaltak helyet, köztük dr. Osváth Ferenc főszolgabíró, Fráter Ernő őrnagy, dr. Demjén Ernő tiszti főorvos, dr. Kölcsey Béla, dr. Rápolti Nagy Jenő ügyvéd, Kocsis János szamoskéri református lelkész, Szőnyi Lőrinc ópályi, Kovács Sándor olcsvai és Magos Béla nagydobosi főjegyző. A szobor előtt 25 magyarruhás iskolás lány vont kordont, míg a gyermekek előtt az ünneplőbe öltözött tömeg helyezkedett el. Kuruc dalok után a Himnusz felcsendülésével vette kezdetét az avató ünnepség, majd báró Perényi Péterné, a rendezvény védnöke lépett az emelvényre és mondta el az emlékmű leleplezésére engedélyt adó beszédét. *„Szeretném lelkökbe vésvni, mint ahogy itt ezen az emlékművön örök időkre kőbe véstük hőseink nevét, hogy azok, akiket ma a világháború 20 évvel még mindig siratnak és felejteni nem tudnak, égő fáklyaként fogják mindig bevilágítani a magyar történelem lapjait. Most pedig hulljon le a lepel és konduljanak meg hőseink emlékére utoljára a szamosszegi harangok!”*⁶⁵⁶ Miután lehullt a lepel a gyönyörű szoborról, Puskás István szamosszegi községi főbíró megkapó beszéd kíséretében vette át az előljáráóság nevében az emlékművet. Ezután ifj. Batta Miklós református lelkész lépett az emelvényre, akinek közvetlen erejű beszéde alatt hangos zokogás törté meg a néma csendet. Ezt követően a szamosszegi férfikar adta elő Szabó Zoltán kántortanító vezetésével a „Nyugosznak ők a hős fiak...” című dalt, míg Vargha Károly „Hősök” című saját költeményét szavalta el, majd Újfalussy Lajos gazdasági főtanácsos tartotta meg ünnepi beszédét. Három magyarruhás lány – Puskás Julianna, Puskás Klára és Kiss Julianna – szavalata után az emlékmű megkoszorúzása következett. Végül a Szózat magasztos hangjaival zárult a lélekemelő ünnepség.

Szamosszegről még egy érdekes világháborús történet is fennmaradt. A Szatmár és Bereg című megyei lap számolt be 1938. május 15-i számában arról, hogy 24 évi hadifogság után hazatért az egyik szamosszegi katona, Hendzsel Ferenc, aki 1914-es bevonulásakor 24 éves volt. A nagy Nyikolajevics-féle offenzíva alkalmával került hadifogságba és Oroszország ázsiai részére vitték. 1927-ben kérte hazautazását először a szovjet hatóságoktól, míg vére 1938-ra sikerült neki megkapnia. Az Omszk melletti Juszkva községből indult el Hendzsel Ferenc oroszországi feleségével és három gyermekével, s 1938. május 7-én érkezett meg Szamosszegre – 20 évvel az első világháború befejezése után. Az újság megjegyezte, hogy Hendzsel Ferenc teljesen elfelejtette a magyar nyelvet, s a moszkvai magyar nagykövetségen töltött két és fél hónap alatt tanulta meg újra anyanyelvét.⁶⁵⁷ Mivelhogy Hendzsel Ferenc

---

⁶⁵⁶ Szatmár és Bereg XVIII: 24. 1938. június 12. 2.

⁶⁵⁷ Szatmár és Bereg XVIII: 20. 1938. május 15. 5.

hazatért az emlékmű leleplezése előtt néhány héttel, a neve végül nem került fel az elesett hősök névsorába.

Kölcse

Az 1200 fős Kölcse kisközség a Fehérgyarmati járásban fekszik, és a két világháború között körjegyzőségi székhely volt. Ebben a minőségében közigazgatásilag hozzá tartozott Fülesd és Sonkád is. A településen először az evangélikus egyházközség emelt hősi emlékművet, mégpedig egy emléktábla formájában, melyet az iskola falára helyeztek el 1929. május 20-án, pünkösd második napján. Az emléktáblát Osváth Antal nyíregyházi kőfaragó, épületszobrász készítette, s a költségek fedezésére – mely 300 pengő volt – a kölcsei evangélikus gyülekezet táncmulatságot, azaz bált szervezett. Az emléktáblán – melyet Domján Elek nyíregyházi főesperes szentelt fel – 10 katona neve és egy epigramma olvasható: *„Szól a hon és mi mennénk katonának, meghozni a hűség áldozatát. Vérüinktől ázott idegen avar. „NEM SOHA NEM” rab nem lesz a magyar.”* Az epigrammát Szelényi Endre kölcsei evangélikus lelkész fogalmazta meg.⁶⁵⁸ Az emléktáblát később áthelyezték egy turulmadárral ékesített emlékműre, melyre a második világháború áldozatainak táblája is felkerült. Ez az emlékmű napjainkban a kölcsei evangélikus templom udvarán látható.

A település vezetése ezt követően, az 1930-as években igen komolyan lobbizott országzászló és hősi emlékmű állításának ügyében. Ráadásul azokat nem kombinálva, hanem külön-külön avatták fel a községben. Elsőnek a kölcsei országzászlót avatták fel 1934. május 21-én, s ezzel ez a település lett a harmadik Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyében, ahol nemzeti trikolorral ékesített emlékművet emeltek.⁶⁵⁹

Négy évvel később sor került a világháborúban elesett hősök emlékművének a megörökítésére és leleplezésére is. 1938. november 20-án, vasárnap lélekemelő ünnepség keretében leplezték le a dr. Medve Zoltán királyi kamarás, nyugalmazott főispán által adományozott hősi emlékművet. Az ünnepélyt megnyitó Himnusz hangjai után Szelényi Endre evangélikus esperes mondott megható alkalmi beszédet, majd Halász Ilonka és Novák László lelkes szavalatai, illetve énekszáma, s az azt követő Dr. Major György körorvos hazafias beszéde

---

⁶⁵⁸ Szelényi Endre Andor: Aranykönyv. Ez az evangélikus egyháznál használt szépen befedett könyv, melybe feljegyezték a gyülekezetek főbb eseményeit. Oldalszám nem szerepel.

⁶⁵⁹ Szatmár és Bereg XIV: 21. 1934. május 27. 5.

után dr. Medve Zoltán kegyeletes szavakkal adta át Ruff András szobrászművész remekbe készült bronz szobor alkotását a községnek. Harbulk Károly községi bíró köszönő szavai után a Hiszekegy akkordjaival ért véget a felemelő ünnepség.⁶⁶⁰

A kölcsei hősi emlékművön egy zászlót tartó, térdeplő katona bronzból készült domborműve látható. Ruff András budapesti szobrászművész a főváros XII. kerületében lévő Budapesti Tanítóképző Főiskolán található zászlót tartó férfi bronz alakja alapján készítette a kölcsei emlékművet, annyi különbséggel, hogy a budapesti alkotáson a figura a bal kezében egy könyvet tart, míg a Kölcсэн lévő dombormű esetében a férfi a bal mutató és középső ujját helyezi a zászlóra. A szobrász neve a dombormű alsó részén tisztán olvasható, míg az emlékmű hátoldalán az „*adományozta dr. Medve Zoltán*” felirat látható. Érdekes módon a Kovács Ákos által 1981-ben kérdőívre érkezett válaszlevélben nem tudjuk meg az alkotó nevét: „*Kölcse községben a Kölcsey u. 91. sz. ház előtt I. világháborús emlékmű, állította dr. Medve Zoltán; kb. az 1930-40 közötti időben.*”⁶⁶¹

Az idő ezt az emlékművet sem kímélte, hiszen a domborművet az évtizedek alatt zöld színű patina lepte el, de 2012-ben Kölcse Község Önkormányzata felújította az emlékművet: letakarították, lefestették és rendezték a környékét is.

Szatmárcseke

A 1800 fős Szatmárcseke község a két világháború közötti időszakban a Fehérgyarmati járáshoz tartozó település volt. Az első világháborúban 34 fő szatmárcsekei katona halt hősi halált, akinek az emlékét a település méltó módon kívánta megörökíteni. Szatmárcsekén 1922. október 7-én tartottak rendkívüli képviselőtestületi közgyűlést, ahol a 61/1922. kgy. sz. határozat szerint az elesett hősök emlékét a hősök harangjával kívánták megörökíteni.⁶⁶² A szatmári település vezetése természetesen egy köztéri alkotásban is gondolkodott, de azt csak a háború befejezése után 20 évvel később tudták megvalósítani. Erről a Kovács Ákos által 1981-ben kiküldött kérdőívre adott válaszlevél tanúskodik: „*A Szatmárcseke községben lévő, a Művelődési Ház udvarán található emlékmű 1938-ban készült, Gerenday Antal és fia*

---

⁶⁶⁰ Szatmár és Bereg XVIII: 48. 1938. november 27. 4.

⁶⁶¹ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁶⁶² MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 1789/1923

készítette.”⁶⁶³ A készítő megnevezése nyilvánvalóan téves, hiszen Gerenday Antal 1818-1887 között élt, így nem ő, hanem az általa alapított kőfaragó cég, a Gerenday Antal és fia nevű vállalkozás készítette az emlékművet. A monogramjuk is jól olvasható a szatmárcsekei hősi emlékmű párnakövén is.

1938-ban – amikor a világháborús monumentum készült – Kölcsey Ferenc halálának 100. évfordulójára emlékeztek. A nagy költő és államférfi halálának centenáriuma alkalmából őszinte hálától és köteles történeti kegyelettől indítva Kornis Gyula titkos tanácsos, a képviselőház elnökének elnöklete alatt egy Kölcsey Ferenc Emlékbizottság alakult abból a célból, hogy a költő sírjára nagy érdemeihez és jelentőségéhez méltó emlékművet állítsanak fel a nemzet áldozatkészségéből. E célkitűzéseknek mindenben megfelelő monumentális síremléket a kivitelezéssel megbízott Gerenday Antal és fiai cég már el is készítette és ünnepélyes felavatásra 1938. szeptember 8-án került sor.⁶⁶⁴

Kölcsey Ferenc első síremlékét a saját és a megye költségén még 1854-ben állíttatta fel Kende Lajos és felesége, Szuhányi Laura. Ez a félbetört, szürke márványoszlop a később jelentős hírnevet szerző pesti síremlékgyáros, Gerenday Antal műhelyében készült. Az önkényuralom miatt azonban avatására csak 1856. május 18-án került sor.⁶⁶⁵ Az oszlopon csupán a következő felirat volt olvasható: „*Kölcsey Ferencnek emlékül 1854.*” Miután 1938. szeptember 8-án felavatták a Himnusz írójának új síremlékét, a régi emlékoszlop átkerült a Művelődési Ház udvarára. Ekkor készült el a világháborús hősök emlékét megőrkítő párnakő is, amelyen a „*Csekei hősöknek 1914-1918*” feliratot követően a 34 elesett katona névjegyzéke is olvasható. Ezután a párnakő az emlékoszloppal kiegészítve együtt alkotott háborús emlékművet. Ezt igazolja a Kis Ujság 1947-ben megjelent újságcikke is: „*Ez a kőoszlop évek óta már nem Kölcsey hamvai felett áll, hanem a községben létesített hősök terére került, s a síremlék most a hősök emlékművét szolgálja.*”⁶⁶⁶

A rendszerváltás után következett csak változás, amikor 1992-ben a hősi emlékmű párnakövét a temetőhöz vezető macskaköves út mellé, a templom közelében külön díszhelyre helyezték át. Napjainkban is kovácsoltvasból készült alacsony kerítés védi az emlékművet, amely 1992-ben kiegészült Korpás István faragó mester munkájával, egy tölgyfa csónak kopjafával. Mint

---

⁶⁶³ KKJM, Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

⁶⁶⁴ Magyar Távirati Iroda 1938. augusztus 24. 20.

⁶⁶⁵ Németh Péter – Takács Péter: A Himnusz költőjének emlékezete. In: Szatmárcseke. Szerk. Németh Péter. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002. 132.

⁶⁶⁶ Kis Ujság LXI: 136. 1947. június 19. 3.

minden ilyen kopjafán, ezen is egy közös rövidítés áll: ABFRA. Ez annyit jelent, hogy „A Boldog Feltámadás Reménye Alatt”. A csónakos fejfán ezután a következő felirat olvasható: „Az I-II. világháború hőseinek és áldozatainak emlékére”, alatta pedig Petőfi Sándor nemzeti dalából vett idézet látható: „Hol sírjaink domborulnak, unokáink leborulnak.”⁶⁶⁷

A párnakövön ekkor nyert elhelyezést a második világháború áldozatainak fekete márványból készült névsora is a koronás magyar címert ábrázoló táblával együtt.

Tarpa

Az 1930-as években 4000 fős Tarpa község a két világháború közötti időszakban a Vásárosnaményi járáshoz tartozó település volt. Az első világháború kitörésekor Bereg vármegye a kassai császári és királyi VI. hadtest kötelékébe tartozott, s a közös hadsereghez sorozott tarpai katonák a munkácsi 65. gyalogezredhez vonultak be. A Magyar Királyi Honvédség a kassai 3. honvédkerülethez hívta be a sorköteleseket, s Tarpáról a szintén Munkácson és Ungváron állomásozó magyar királyi 11. honvéd gyalogezred zászlóaljaihoz vezényelték a katonákat. Azt nem tudjuk pontosan, hogy a községből hányan öltözték magukra a mundért sorkatonaként, népfelkelőként, s a háború vége felé már póttartalékosként, de a hősi halottak névsora a rendelkezésünkre áll.

Az ő emlékükre Tarpa vezetése 1937 őszén hozott határozatot – a vármegye döntése után – hogy összeírják az első világháború áldozatait, és emléküik méltó megörökítésére Cser Károly budapesti szobrászművésszel készített emlékművet. Hat és fél méter magas, két méter széles pilisborosjenői kőből készül, rajta kétméteres bronz dombormű egy világháborús katonát és Esze Tamás-alakot ábrázol, mögötte az ereklyés országzászló magasodik. Cser Károly a falu által felajánlott 6.000 pengős díjat elfogadta, s vállalta, hogy még a község II. Rákóczi Ferenc által adományozott címerét is ráönti bronzból az emlékműre. A monumentum tervével szemben három tarpai lakos – Monó István, Madai József és Simond Endre – is fellebbezett, ugyanis azt ízléstelen, merev alkotásnak tartották, mely szépészeti szempontból nem állt arányban a kifizetendő összeggel. A felülvizsgálati kérelmet végül a törvényhatóság elutasította, de így is csak félkész maradt az emlékmű.⁶⁶⁸ Az akkoriban megépített alapra az

---

⁶⁶⁷ Korpás István szatmárcekei faragó mester szíves közlése alapján

⁶⁶⁸ MNL SZSZBML IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai 2152/1938

1950-es évek végén Esze Tamás mellszobra került, de első világháborús emlékműve mind a mai napig nincs a településnek.⁶⁶⁹

Ugyanekkor Tarpa képviselő-testülete a Hősök orgonájára is megszavazott 6.500 pengőt. Dr. Pinkóczy Gusztáv lelkipásztor szolgálata alatt valósult meg az egyház régi óhaja, a templomi orgona megépítése. A gyülekezet több orgonaépítőtől is kért árajánlatokat, végül Barakovits János rákospalotai mester mellett döntöttek, aki hétezer-ötszáz pengőért vállalta a kétmanuális, tizenkét változós orgona elkészítését. A munkával 1938 decemberében lett kész, még azon hónap 12-én hét hosszú parasztszekéren az egyház a vásárosnaményi vasútállomásról hazaszállította a hangszert. December 28-ára az orgonát Barakovitsék összeszerelték a templomban, s a Hősök orgonájának keresztelt instrumentumot december 28-án hallgatták meg a presbiterek és nagy meglepedettséggel vették át. Az orgona elejére szerelt emléktáblán a következő felirat olvasható: *„Istenünk dicsőségére, hősi halottaink emlékére készült a Felvidék felszabadulásának évében 1938-ban. Megelevenednek a te halottaid! Ézsaiás XXVI. r. 19. v.”*⁶⁷⁰

---

⁶⁶⁹ Bene János: A csonka vármegye székhelye. In: Tarpa. Szerk. Németh Péter. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002. 100.

⁶⁷⁰ Bene János: Az eklézsia és pásztorai. In: Tarpa. Szerk. Németh Péter. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002. 166.

VII. ÖSSZEGLZÉS

A doktori dolgozattal az elsődleges célom az volt, hogy a Szabolcs és Ung k. e. e., valamint a Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyében fellelhető, két világháború közötti időszakban, vagyis 1918 és 1938 között keletkezett első világháborús hősi emlékművekről minél pontosabb, átfogó történeti áttekintést nyújtsak, bemutatva azok történetét a gondolattól egészen a megvalósításig, olykor kitekintve azoknak mai állapotára és napjainkban betöltött szerepére. Fontosnak tartottam azt is, hogy a témával kapcsolatos eddigi legjelentősebb szakirodalmat és az országos méretű kutatásokat, levéltári és irattári forrásokat is bemutassam. Ezek a felmérések, mivel időben több évtized eltéréssel jöttek létre, meghatározó lenyomatai is annak, hogy hogyan változott a hősi emlékek megítélése és elhelyezkedése a köztudatban. Az újabb kutatásokra azért kerül sor mindig, hogy a korábbi kutatások eredményeit pontosítsa vagy megerősítse, illetve az azóta eltelt változásokat rögzítse és feldolgozza. A felhasznált szakirodalom csupán néhány vonatkozásban szorult javításra és kiegészítésre, az emlékművek konkrét történetét illetően viszont jelentős hiányosságok, és gyakran komoly tévedések is voltak, amelyeket tapasztalataim szerint sokszor egymástól vettek át az újabb tanulmányok szerzői, anélkül, hogy ellenőrizték volna az egyes történeti adatok hitelességét. Doktori értekezésemben ezeket a kisebb-nagyobb tévedéseket igyekeztem kiküszöbölni, és az úgynevezett „fehér foltokat”, azaz az alkotó személyének kilétét vagy a felállítás dátumát próbáltam konkretizálni, valamint az emlékművek történetének minél színesebb bemutatására törekedni.

Kutatómunkámat hat évvel ezelőtt azért indítottam el, hogy minél pontosabban megismerjem egykori lakóhelyem, Kótaj község első világháborús emlékművét. A kutatás során felmerült ellentmondásos információk miatt úgy döntöttem, hogy a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében fellelhető valamennyi első világháborús emlékmű esetében is utánajárok a felmerülő téves adatoknak, hogy az ellentmondásokat tisztázzam. Fő célom az volt, hogy az így összegyűjtött adatok és források alapján részletes áttekintést adjak ezen alkotások történetéről, tartalmi szerkezetükről, művészi hátterükről és mindenkor társadalmi megítélésük változásairól. A megye valamennyi hősi emlékművének áttanulmányozása azonban azzal járt, hogy tetemes mennyiségű információ gyűlt össze, melyet egy értekezésben lehetetlenség lett volna számba venni, ezért szükség volt egy időbeni korlát meghatározására – jelen esetben a két világháború közötti korszak alkotásai kerültek bemutatásra. Ennek ellenére a megye területén lévő összes

világháborús emlékmű számbavételére szükség volt, hiszen ezáltal le tudtam szűkíteni azt a kutatási kört, amelyről ténylegesen írni szerettem volna.

Területileg elsődleges célként a mostani államhatárokon belül felállított megyei hősi emlékek minél részletesebb feltárását jelöltem meg, így a bécsi döntések révén ideiglenesen visszakerült területeken avatott emlékművek elemzésére nem tért ki jelen értekezés, mint ahogyan a különböző harcterek hősi emlékeit sem vontam a gyűjtőmunkám körébe. Kutatásom témájához azonban hozzátartoztak azok a települések, melyek még a két világháború között közigazgatásilag Szabolcs vagy Szatmár vármegye részét képezték, azonban az azóta történt megyerendezések következtében átkerültek a szomszédos megyékhez.

Továbbá jelen dolgozatommal azt is el kívántam érni, hogy alapot szolgáltatassak a további részletekbe menő kutatásokhoz. Ehhez, amellet hogy számba kellett vennem az összes Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében fellelhető hősi emlékművet, össze is kellett foglalnom az eddigi kutatási eredményeket, pontos meghatározást kellett adni a kutatási körbe vonható alkotásokról térben, időben és tartalomban egyaránt. Doktori értekezésemnek azért sem volt célja a második világháború alatt, vagy az azt követő korszakokban keletkezett hősi emlékművek bemutatása, mert ezeknek az emlékműveknek a tartalmi mondanivalója megváltozott, kiegészült, vagy éppen a politikai berendezkedés viszonyult másképpen hozzájuk a későbbiekben. Ezekből a korszakokból több esetben is hiányos ismereteink miatt számos fontos terület maradt még, amelyek még mindig feldolgozásra várnak, különös tekintettel az 1938 után keletkezett világháborús emlékművek esetében. Ezek egy másik dolgozat kapcsán akár újabb kutatásokat is megérdemelnek.

Mivel a források nagy része eddig feltáratlan és megíratlan volt, valamint eddig nem készült még ilyen részletes, művészettörténeti, hadtörténeti és helytörténeti szempontú szintézisre törekvő összefoglalás, számos részeredményt tud felmutatni az értekezésem. Úgy gondolom, hogy kutatómunkámnak és dolgozatomnak a legnagyobb jelentősége abban rejlik, hogy sikerült minden korábbi felmérésnél részletesebb és pontos leírást adnom a két világháború közötti Szabolcs és Ung k. e. e., valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye területén található, két világháború közötti korszakban keletkezett hősi emlékművekről.

Sikerült számos új adattal kiegészíteni a korábbi kutatásokat, konkrét forrásokkal alátámasztani a meglévő feltételezéseket, különös tekintettel a sok „fehér folt” által tarkított szatmári településeket illetően.

A források felhasználásával és feldolgozásával elkészült doktori értekezés hét fejezetből tevődik össze. Az első fejezetként feltüntetett tartalomjegyzék és a második fejezetnek

számító bevezető gondolatok után, a harmadik fejezetben foglaltam össze a kutatás céljait és módszereit. A külön alfejezetben tárgyalt közigazgatás ismertetésére azért is volt szükség, mert az elmúlt 100 évben többször is sor került kisebb-nagyobb, olykor drasztikus területi vagy közigazgatási változtatásra, többek között települések összevonására, vagy névváltoztatásra, amely így az azonosíthatóságot nehezítette meg. Ezen kívül négy olyan, hősi emlékművel rendelkező település is volt, amely a két világháború közötti időszakban Szabolcs vármegyéhez tartozott, de 1945 után átkerült a szomszédos megyék közigazgatásába. Ezért ebben a részfejezetben mindenképpen szükségesnek tartottam a helységnevek azonosítását.

A negyedik, ötödik és hatodik fejezetek az értekezés legtagoltabb részeinek számítanak. A negyedik fejezetben bemutatásra került a hősi emlékezetpolitika nemzetközi és hazai viszonyainak ismertetése, továbbá a magyarországi emlékműállítás törvényi háttérét is prezentáltam valamennyi idevonatkozó törvény és rendelet révén. Ezek mellett az emlékművek különböző típusait is bemutattam a felhasznált források segítségével, s ezeket a felsorolásokat még jelen értekezés is ki tudta egészíteni egy újabb kategóriával, a „Hősök orgonájával”, amely megtalálható Nábrád és Tarpa községekben is. Elengedhetetlen volt az országzászló mozgalom hatásának ismertetése is, hiszen a hősi emlékmű állítási mozgalom mellett párhuzamosan jelent meg az 1920-as évek folyamán, s attól kezdve számos szabolcsi és szatmári település vagy külön-külön, vagy kombináltan, de létrehozott ilyen típusú monumentumot. A szobrászok és kőfaragók rövid pályafutásának bemutatását azért is tartottam fontosnak, mert az ő életrajzaik alapján egy képet kaphatunk arról, hogy egyes alkotók hol, mikor és milyen típusú emlékművet állítottak az országban, s milyen benyomások érték őket munkásságuk során. A fejezetet a Szabolcs és Szatmár vármegyei emlékmű állítási mozgalom különböző sikeres és sikertelen példáival, valamint az avatási ünnepek főbb jellemzőinek ismertetésével zártam.

Az értekezés ötödik és hatodik fejezetében Szabolcs és Ung k. e. e. 32, valamint Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegye 33 településének hősi emlékműtörténetét ismertettem külön-külön, felállításuk kronológiai sorrendjében, a „fehér foltok” kiaknázásával, az ötlettől a megvalósításig és leleplezésig, nem egy esetben felvillantva az egyes monumentumok utó- és jelenkori történetét is. Az értekezésben tehát 65 településének mintegy 77 olyan hősi emlékjele került bemutatásra, amely a két világháború közötti időszakban keletkezett. Az eltérő számadatokra vonatkozóan az a magyarázat, hogy Nyíregyházán mintegy 12 db, míg Nagykállón 2 db első világháborús emlékjele is készült a Horthy-korszakban. A két megye első világháborús emlékműveinek a történetét kutatva azonban bizonyos nehézségekbe is

ütköztem. Míg Szabolcs vármegyében már az 1920-as években kezdeményezték a háborúban elesett katonák névjegyzékének az összeállítását – mely 1929-ben „*Szabolcsi Hősök névsora*” címen kötetben is megjelent – addig Szatmár vármegye ezzel szemben kissé le volt maradva. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy a megye területének jelentős része – a trianoni békeszerződés által – idegen ország fennhatósága alá került, így az ottani települések nem tudtak ennek a feladatnak eleget tenni. Ezen kívül a Magyarországon maradt Szatmár vármegyében – mint Szabolcsban – nem volt megyei szintű kezdeményezés az elesett katonák összeírására, inkább helyi (községi, települési) szinten történt meg a névjegyzékek összeállítása. A Szatmár vármegyében elesett katonák számáról így az ottani emlékműveken szereplő lajstromok, valamint a halotti anyakönyvekben szereplő információk alapján lehetett következtetni. Mindezek mellett a szabolcsi térség emlékműtörténete a megyei sajtóban is jól nyomon követhető volt, míg a szatmári települések esetében számos monumentumról nem, vagy csak nagyon röviden tudósított a vármegye lapja. Például Vámosoroszi vagy Nagyhódos esetében egyedüli forrásként az ottani református egyházközség közlésére lehetett csak hagyatkozni, hiszen sem levéltári, sem más típusú forrás nem örökítette meg annak történetét. Fontosnak tartom megemlíteni azt a tényt is, hogy a Kocsordon 1934-ben felavatott „Székely hadosztály emlékműve” azért sem került bemutatásra az értekezésben, mert a Kratochvil Károly vezette alakulat már az első világháború befejezése után jött létre, így a monumentum – annak tartalmi mondanivalója alapján – nem tekinthető első világháborús emlékműnek. Az értekezés másik jelentősége abban rejlik, hogy nem áll meg szigorúan a címben is szereplő időkeretek között, hanem az országzászló mozgalom révén kitekint a második világháború éveire, valamint az 1945 utáni időszakból is számos példával szolgál a megyei emlékműállításra vonatkozóan.

Összegzésképpen azonban elmondható, hogy sikerült a két vármegye mintegy 65 településének emlékműtörténetét bemutatni. Az értekezés keretét a célkitűzéseken túl az emlékezetpolitika nemzetközi és hazai viszonyai adják meg. Ezek után az emlékműveket ismertető fejezetek monografikus szinten jelennek meg, s mind művészettörténeti, mind hadtörténeti szempontból hiánypótló részei lehetnek egy-egy település helytörténetének.

VIII. FORRÁS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Szakirodalmak

Agárdy Sándor: Suhogó idő – emlékek, adatok, dokumentumok Tornyospálca község múltjából. Tornyospálca, 2003.

Buczko József (szerk.): Újfehértó története. Újfehértó Város Képviselőtestülete, Újfehértó, 2000.

Cservényák László (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Bereg megye monográfiája I. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye Önkormányzata, Nyíregyháza, 1993.

Dercsényi Balázs (szerk.): Fehérgyarmat – látnivalók. Tájak-Korok-Múzeumok Kiskönyvtára. Fehérgyarmat, 1999.

Dienes István (szerk.): Szabolcs vármegye: Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék. Vármegyei Szociográfiák Kiadóhivatala, Budapest, 1939.

Dobránszky Sándor: Időutazás. Szülőfalum krónikája. Kótaj Község Önkormányzata, Kótaj, 2013.

Dömjén Miklós (szerk.): Szatmár és Bereg vármegyék fejlődés és kortörténete. Trianon után. Budapest, 1932.

Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): Szabolcs-Szatmár Megyei Levéltári Évkönyv 1-2. Nyíregyháza, 1979.

Dr. Gyarmathy Zsigmond (szerk.): Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltári Évkönyv 9. Nyíregyháza, 1993.

Dr. Virágh Ajtony: Csata tigrisei – A Károly Csapatkereszt története. Monarchia Kiadó, Budapest, 2016.

Éber László (szerk.): Művészeti Lexikon I-II. Győző Andor kiadása, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest 1935.

Fábián Sándor: A világ szobrászainak lexikona. Magyarkerámia Kft., Budapest, 2008.

Fábián Sándor: Szatmár, Ugocsa és Bereg vármegyék (1924-1938). Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala, Budapest, 1939.

Gyáni Gábor: A történelem mint emlék(mű). Kalligram, Budapest, 2016.

Hadobás Pál: Világháborús emlékművek Edelény környékén. Edelény, 2015.

Háger László (szerk.): Szabolcsvármegye fejlődése és kortörténete. Erdélyi Kiadó, Nyíregyháza, 1929.

- Holmár Zoltán*: A fehérgyarmati világháborús emlékmű története. In. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle. 53:1. 2018.
- Holmár Zoltán*: A kótaji világháborús emlékmű. In. Nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve. 59. 2017.
- Hunek Emil (szerk.)*: Nyíregyháza és Szabolcsvármegye községei. Magyar Városok Monográfiája Kiadóhivatala. Budapest, 1931.
- Ilyés Gábor*: Beszél a márvány. Nyíregyházi Városvédő Egyesület, Nyíregyháza, 2008.
- Ilyés Gábor*: Hősök temetője. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Temetkezési Vállalat, Nyíregyháza, 2014.
- Kormány Margit – Kőrösi Miklósné*: Penyigéről 2000-ben. Penyige Önkormányzat Képviselőtestülete, Penyige, 2000.
- Kovács Ákos (szerk.)*: Monumentumok az első háborúból. Corvina Kiadó, Budapest, 1991.
- Kovács Ákos (szerk.)*: Monumentumok az első háborúból. Népművelési Intézet és Műcsarnok, Budapest, 1985.
- Kovács István – Kruzslicz István Gábor – Szigeti János (szerk.)*: Hódmezővásárhely története II./2. Hódmezővásárhely Megyei Jogú Város Önkormányzata, Hódmezővásárhely, 1993.
- Kujbusné Mecsei Éva (szerk.)*: Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Évkönyv 18. Nyíregyháza, 2008.
- Margócsy József*: Utcák, terek, emléktáblák III. Nyíregyháza városi Tanács V. B., Nyíregyháza, 1989.
- Nagy Tamás*: Bogárházától Kálmánházáig – Kálmánháza története. Kálmánháza, 2013.
- Németh Péter (szerk.)*: Szatmárcseke. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002.
- Németh Péter (szerk.)*: Tarpa. Száz Magyar Falu Könyvesháza Kht., Budapest, 2002.
- Petrikné Vámos Ida*: A magyar településhálózat területszervezési változásai 1945 és 1990 között. Levéltári Módszertani és Oktatási Füzetek 1. szám. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1996.
- Pótó János*: Az emlékeztetés helyei – Emlékművek és politika. Osiris, Budapest, 2003.
- Presztóczki Zoltán (szerk.)*: A Hódmezővásárhelyi Szeremlei Társaság Évkönyve, Hódmezővásárhely, 2016.
- Püski Levente – Kerepeszki Róbert (szerk.)*: A „Nagy Háború” és emlékezete. Debrecen, 2015.

Ravasz István (szerk.): Emlékek a hadak útja mentén II. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest, 2007.

Réti Béla (szerk.): A volt cs. és kir. Lajos Győző főherceg 65. gyalogezred világháborús emlékalbuma. Miskolc, 1938.

Szabadon álló hadiemlékek, katonasírok, emléktáblák és emléklapok. HEMOB, Budapest, 1916.

Szabolcsi Hősök névsora. Szabolcsvármegye közönsége, Nyíregyháza, 1929.

Szegedi László: A magyar szobrászok adattára. A szobrok aukciós és műkereskedelmi áraival. Alinea, Budapest, 2000.

Szentmiklóssy Géza (szerk.): A magyar feltámadás lexikona. Budapest, 1930.

Takács Péter (szerk.): Fehérgyarmat múltja a megtelepedéstől a II. világháborúig. Fehérgyarmat, 2013.

Válek Tibor – Válek Bertalanné: Szülővárosunk Nyírlugos. Nyírlugos, 2005.

Veres László – Viga Gyula (szerk.): A Herman Ottó Múzeum Évkönyve 35-36. Miskolc, 1997.

Vertse K. Andor (szerk.): Szabolcs vármegye és Nyíregyháza címtára 1927. Jóba Elek Könyvnyomdája, Nyíregyháza, 1927.

Vitézek Albuma. Merkantil Nyomda, Budapest, 1939.

Zádor Anna – Genthon István (szerk.): Művészeti lexikon I-IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.

Zeidler Miklós: A revíziós gondolat. Osiris, Budapest, 2001.

Folyóiratok, újságok

Az Ujság című újság számai

Bátor XI: 1. 2001. december

Fehérgyarmat című újság számai

GEO. 2018. november

História X: 2-3. 1988.

Katonaiújság I: 1. 2010.

Kelet-Magyarország című újság számai

Kis Ujság című újság számai
Magyar Nemzet című újság számai
Magyarság című újság számai
Nyírvidék című újság számai
Pesti Hírlap című újság számai
Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok számai
Rubicon XXIX: 3-4. 2018.
Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 29:4. 1994.
Szamos című újság számai
Szatmár és Bereg című újság számai
Szatmári Ujság című újság számai
Tolnamegyei Ujság című újság számai
Új Kelet című újság számai

Rendeletek, közlönyök

Belügyi Közlöny, 1922
Budapesti Közlöny Hivatalos Értesítője, 1916
Hírek sebesültekről és betegekről, 1915
Magyar Országos Tudósító napi hírei, 1938
Magyar Távirati Iroda napi hírei, 1932-1941
Magyarországi Rendeletek Tára 1915-1928 közötti évfolyamai
Rendeletek Tára a Magyar Királyi Posta részére, 1933

Közgyűjteményi források (levéltárak, irattárak)

HM HIM (Hadtörténeti Intézet és Múzeum)
Térképtár B IX a 2080
Térképtár B IX a 2112

KKJM (Kecskeméti Katona József Múzeum)

Történeti-néprajzi Gyűjtemény, Történeti Adattár 7-86.

Kölcsei Evangélikus Egyházközség Irattára

Szelényi Endre Andor: Aranykönyv

MNL BAZML SFL (Magyar Nemzeti Levéltár Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár
Sátoraljaújhelyi Fióklevéltára)

V. 282. Viss képviselőtestületi jegyzőkönyv

MNL SZSZBML (Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára)

IV. 411. Szabolcs, valamint Szabolcs és Ung k. e. e. vármegyék főispánjának iratai 1870-1950

IV. 411. Szabolcs és Ung. k. e. e. vármegyék alispáni iratai

IV. 757. Szatmár, Ugocsa és Bereg k. e. e. vármegyék alispáni iratai

V. 77. XIII. 4916/1923 Hősök szobra, jegyzőkönyvi kivonatok, határozatok

V. 77. XIII. 4916/1923 Szoborbizottsági jegyzőkönyvek iratai

V. 112. Büdsszentmihály képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 116. Nagygéc képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 117. Csengerújfalu képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 119. Dombrád képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 128. Gáva képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 170. Nyírbátor képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 174. Nyírcsaholy képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 177. Nyírkarász képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 180. Nyírmeggyes képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 209. Szamosszeg képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 217. Tiszabercel képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 219. Tiszadada képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 220. Tiszadob képviselőtestületi jegyzőkönyv

V. 235. Mérk képviselőtestületi jegyzőkönyv

Vámosoroszi Református Egyházközség Irattára

Vámosoroszi Református Egyházközség aranykönyve

Internetes források

1924. évi XIV. törvénycikk indoklása

<https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=92400014.TVI&targetdate=&printTitle=1924.+%C3%A9v+i+XIV.+t%C3%B6rv%C3%A9nycikk+indokol%C3%A1sa&referer=1000ev>

ADT Arcanum adatbázis

<https://www.arcanum.hu/hu/>

Csenger város honlapja. Fábíán László – Fábíán Béla: Csenger város története

<http://www.csenger.hu/dokument/tortenet.pdf>

Dombrád város honlapja. I. világháborús megemlékezés

<https://www.dombrad.hu/hirek/friss-hirek/385-i-vilaghaborus-megemlekezés.html>

Első világháborús hősi emlékművek – Dr. Varga József honlapja

<http://www.agt.bme.hu/varga/foto/vh1/vh1.html>

Hadtörténeti Intézet és Múzeum hadisír nyilvántartó. Hősi emlékművek

<http://www.hadisir.hu/hosi-emlekmuek>

Hajdú Online. Majdnem elfeledve – Ónody Magdolna emlékei Nagy Sándor Jánosról.

<http://www.haon.hu/majdnem-elfeledve-onody-magdolna-emlekei-nagy-sandor-janosrol/2311739>

Hajdú Online. Megújul az emlékmű is Újfehértón.

<http://www.haon.hu/megjul-az-emlkmu-is-ujfeherton/news-20080527-02440994>

Hajdú Online. Mindenkire emlékeztek Bökönyben

<http://www.haon.hu/mindenkire-emlekeztek-b246k246nyben/haon-news-FCUWeb-20071021-0524034646>

Honvédelem. A magyar hősökre emlékezünk

https://honvedelem.hu/cikk/38243_a_magyar_hosokra_emlekezunk

Hősi Emlék

<http://hosiemlek.kozterkep.hu/>

Hungaricana

<https://hungaricana.hu/hu/>

Hungaricana Képcsarsnok

<https://gallery.hungaricana.hu/hu/>

Kisvárdá város honlapja. Első világháborús emlékművet avatnak Kisvárdán

<https://www.kisvarda.hu/index.php/hireink/archivum/programok/4596-első-vilaghaborus-emlekmuvet-avatnak-kisvardan>

Köztérkép

<https://www.kozterkep.hu/>

Lukácsné Varga Eszter: Az I. világháború pilismaróti krónikája. In. Pilismarót története II.

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Pilismarot/pages/ptII_006_az_1_vil_ghaboru.htm

Magyar Családtörténet-kutató Egyesület honlapja. Emlékművek megyékre felbontva

<http://www.macse.hu/memorials/memorialbycounty.aspx>

Magyar Hősök

<https://www.magyarhosok.hu/>

Magyar Nemzeti Digitális Archívum. A nagyhódosi református templom 1959

https://mandadb.hu/tetel/60434/A_nagyhodosi_reformatus_templom_1959

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltár honlapja. Itt igazi háború van – Az I. világháború Pest megyei forrásai

<http://mnl.gov.hu/mnl/pml/emlekmuevek>

Magyarország népessége, népsűrűsége. Viss népessége 1910-ben

<http://nepesseg.com/borsod-abauj-zemplen/viss>

Mátészalkai Művészetbarát Egyesület honlapja. A Hősök Emlékiskolája avatása

<http://muveszetbarat.aranyeskek.hu/a-hosok-emlekiskolaja-avatasa-2013-december-8/>

Nyírábrány nagyközség honlapja. Településtörténet.

<http://www.nyirabrany.hu/statikus/telepulestortenet.html>

Nyírbátor város honlapja. Nyírbátor története

<http://www.nyirbator.hu/tortenelem?disabled=kill>

Nyírcsaholy község honlapja. Emlékmű átadás 2017

<http://www.nyircsaholy.hu/hirdetmeny-a.html>

Nyíregyháza Városvédő Egyesület honlapja. Ilyés Gábor: 100 éve született Osváth Imre

http://nyirvave.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=492:100-eve-szueletett-osvath-imre&catid=37:mar-csak-emlek&Itemid=65

Somfay Örs: Az I. világháború magyar vonatkozású köztéri, valamint közösségi hősi emlékei és ezek adatbázisa. 2012

http://real-phd.mtak.hu/119/15/disszert%C3%A1ci%C3%B3_Somfay%20%C3%96rs_doi.pdf

Első világháborús emlékművek Szabolcs és Szatmár vármegyékben a két világháború között (1918-1938)

Holmár Zoltán

A Nagy Háború egyik feltűnő sajátossága volt, hogy – talán először a történelemben – a tömeges halál kollektív emlékezeti rítusokat gerjesztett amellet, hogy érintetlenül hagyta a gyász egyéni jellegét. Az első világháború hatására nyomban kibontakozó rituális közösségi megemlékező szertartások az elesett katona heroizált alakját állították az emlékezeti munka középpontjába. Ez újdonság volt, hiszen a hőskultusz korábban sokkal inkább az élők kiváltságának számított. Az első világháború szokásszerűvé tette a katonahalottak név szerinti számontartását, amit leginkább az emlékműveken elhelyezett névsorokkal oldottak meg.

Még javában zajlott az első világháború, amikor a magyar társadalom részéről felmerült az igény a hősök emlékének méltó megörökítésére és megőrzésére. Ezért 1915-ben létrehozták a Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottságot (HEMOB), melynek elnöke Lukács György (1865-1950) volt vallás- és közoktatásügyi miniszter, nemzetgyűlési képviselő lett. Két évvel később, 1917. április 19-én az Osztrák-Magyar Monarchia uralkodója, IV. Károly szentesítette az 1917. évi VIII. törvénycikket, amely a harcokban a hazáért elesett hősök emlékének megörökítéséről rendelkezett. A báró Abele Ferenc vezérkari őrnagy által kezdeményezett, száz évvel ezelőtt Tisza István miniszterelnök támogatásával megszületett jogszabály elrendelte, hogy minden magyar város és község anyagi erejének megfelelő, méltó emléket állítson a Nagy Háborúban hősi halált halt lakosainak. Elsőként Hatvan városa állított katonaszobrot 1917. november 25-én, majd hét évvel később, az 1924. évi XIV. törvénycikk bevezette a Hősök Emlékünnepét, mely a második világháború végéig március 15. és augusztus 20. mellett Magyarország harmadik nemzeti ünnepnapja volt.

Hazánkban, a két világháború között az emlékműállítás volt a legtömegesebben alkalmazott megoldás, ami szorosan összefonódott az elesett katona kultuszával. Annak ellenére, hogy a trianoni békeszerződés drasztikusan érintette Szabolcs, s különösen Szatmár vármegye területét, a Magyarországon maradt részeken a két világháború közötti időszakban a hősi emlékmű állítási mozgalom nagy jelentőségű volt. Ezt a megállapítást támasztja alá az a hetvennél is több Nagy Háborús monumentum – köztük számos szobor, emlékoszlop és emléktábla – mely a Horthy-korszakban a két megye településein kerültek felavatásra. Ezek az emlékműállítások, valamint az azokat követő avatási ünnepségek jól illeszkedtek a korabeli hivatalos emlékezetpolitika elvárásaihoz.

World War I Memorials in Szabolcs and Szatmár Counties Between the two World Wars (1918-1938)

Zoltán Holmár

One of the interesting characteristics of the Great War was that the large numbers of casualties created community rites of remembrance—perhaps for the first time in history—and, at the same time, left the individual nature of mourning unaffected. The community rituals of remembrance that emerged directly after the war, placed the heroism of the fallen soldier into the focus of memories. It was a novelty, since the cult of heroes earlier had been a privilege of the living. The First World War made it customary to preserve the names of those lost in the war, and it was primarily done by inscribing the names on the commemorative plaques placed on war memorials.

World War I was still raging, when the need to duly preserve the memory of the heroes arose in Hungarian society. In 1915, the National Committee for Preserving the Memory of the Heroes [Hősök Emlékét Megörökítő Országos Bizottság, abbr. HEMOB] was therefore organized, with György Lukács (1865-1950), formerly Minister of Religious and Cultural Affairs, as chairman. Two years later, on 19th April, 1917, the monarch of the Austria-Hungarian Empire, Charles IV, signed Act VIII/1917 that stipulated the preservation of the memory of the heroes who had been killed in the battles fought for the homeland. The law, passed a hundred years ago, was initiated by Baron Ferenc Abele, major at the general staff, and supported by István Tisza, prime minister. As per the law, every Hungarian town and village was supposed to, in accordance with their financial means, erect a worthy memorial to salute their citizens killed in the Great War. First the town of Hatvan erected a statue of a soldier on 25 November 1917. Seven years later, Act XIV/1924, introduced the Day of the Heroes, which remained the third national holiday of Hungary, in addition to 15th of March and 20th of August, until the end of World War II.

In Hungary, in the interwar period, erecting memorials was the most common manifestation of remembrance, and it was closely linked to the cult of the fallen soldiers. Although the Versailles Treaty very harshly affected Szabolcs, and especially Szatmár counties, the movement to create memorials was powerful between the two wars in the territories that remained in Hungary. This observation is aptly illustrated by more than seventy large-sized war monuments, including a number of statues, columns and commemorative plaques, that were inaugurated in the settlements of the two counties in Regent Horthy's period. These

memorials, as well as their inauguration ceremonies, well matched the expectations of contemporary politics regarding remembrance.

IX. KÉPMELLÉKLET

Viss

(hosiemek.kozterkep.hu)

Nyírábrány

(www.kozterkep.hu)

Újfehértó

(www.magyarhosok.hu)

Tornóspálca

(www.magyarhosok.hu)

Kótaj

(www.magyarhosok.hu)

Nyírbátor

(agt.bme.hu)

Dombrád

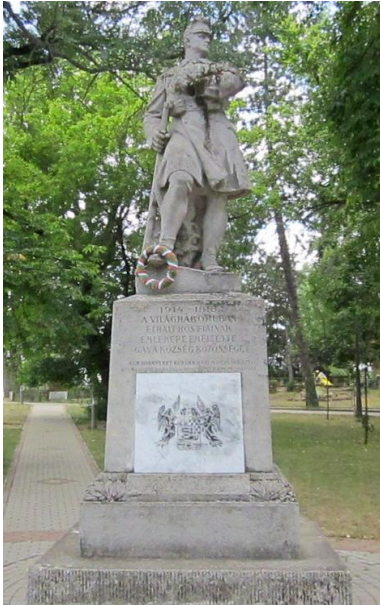
(www.magyarhosok.hu)

Polgár

(www.magyarhosok.hu)

Gáva

(www.magyarhosok.hu)

Bököny

(www.magyarhosok.hu)

Záhony és Győröcske

(www.kozterkep.hu)

Nyírpazony

(www.magyarhosok.hu)

Nyíregyháza

(www.magyarhosok.hu)

Besenyőd

(Besenyői Református
Egyházközség)

Kállósemjén

(www.magyarhosok.hu)

Nyírlugos

(Nyírlugos Város Önkormányzata)

Komoró

(www.magyarhosok.hu)

Szabolcsveresmart

(hosiemlek.kozterkep.hu)

Nyíribrony

(www.magyarhosok.hu)

Büdszentmihály

(www.magyarhosok.hu)

Kálmánháza

(internet)

Tiszadada

(www.magyarhosok.hu)

Prügy

(Prügy Községi Könyvtár)

Demecser

(www.magyarhosok.hu)

Tiszadob

(www.magyarhosok.hu)

Apagy

(www.magyarhosok.hu)

Tiszabercel

(www.magyarhosok.hu)

Nyírgelse

(www.magyarhosok.hu)

Szabolcsbáka

(www.magyarhosok.hu)

Nyírkarász

(www.magyarhosok.hu)

Jánk

(hosiemlek.kozterkep.hu)

Majtis

(Majtisi Református Egyházközség)

Fehérgyarmat

(www.fehergyarmat.hu)

Túrlevéndi

(szatmartour.hu)

Nyírcsaholy
(szatmartour.hu)

Kistar
(www.kozterkep.hu)

Milota
(szatmartour.hu)

Tiszakóród
(szatmartour.hu)

Nyírmeggyes

(www.kozterkep.hu)

Gebe

(www.magyarhosok.hu)

Komlódtótfalu

(szatmartour.hu)

Vámosoroszi

(hosiemlek.kozterkep.hu)

Cégénydányád
(szatmartour.hu)

Mérk
(Mérki Református Egyházközség)

Panyola
(szatmartour.hu)

Tisztaberek
(www.magyarhosok.hu)

Ura
(internet)

Csengerújfalu
(www.magyarhosok.hu)

Nagyszekeres
(Nagyszekeres Község
Önkormányzat)

Nagycéc
(szatmartour.hu)

Penyige
(szatmartour.hu)

Nábrád
(www.frissujsg.ro)

Mátészalka
(www.wikipedia.hu)

Nagyhódos
(Méhteleki Református
Egyházközség)

Nagyar
(dka.oszk.hu)

Szamosszeg
(szatmartour.hu)

Kölcse
(szatmartour.hu)

Szatmárcseke
(szatmartour.hu)

Tarpa
(internet)